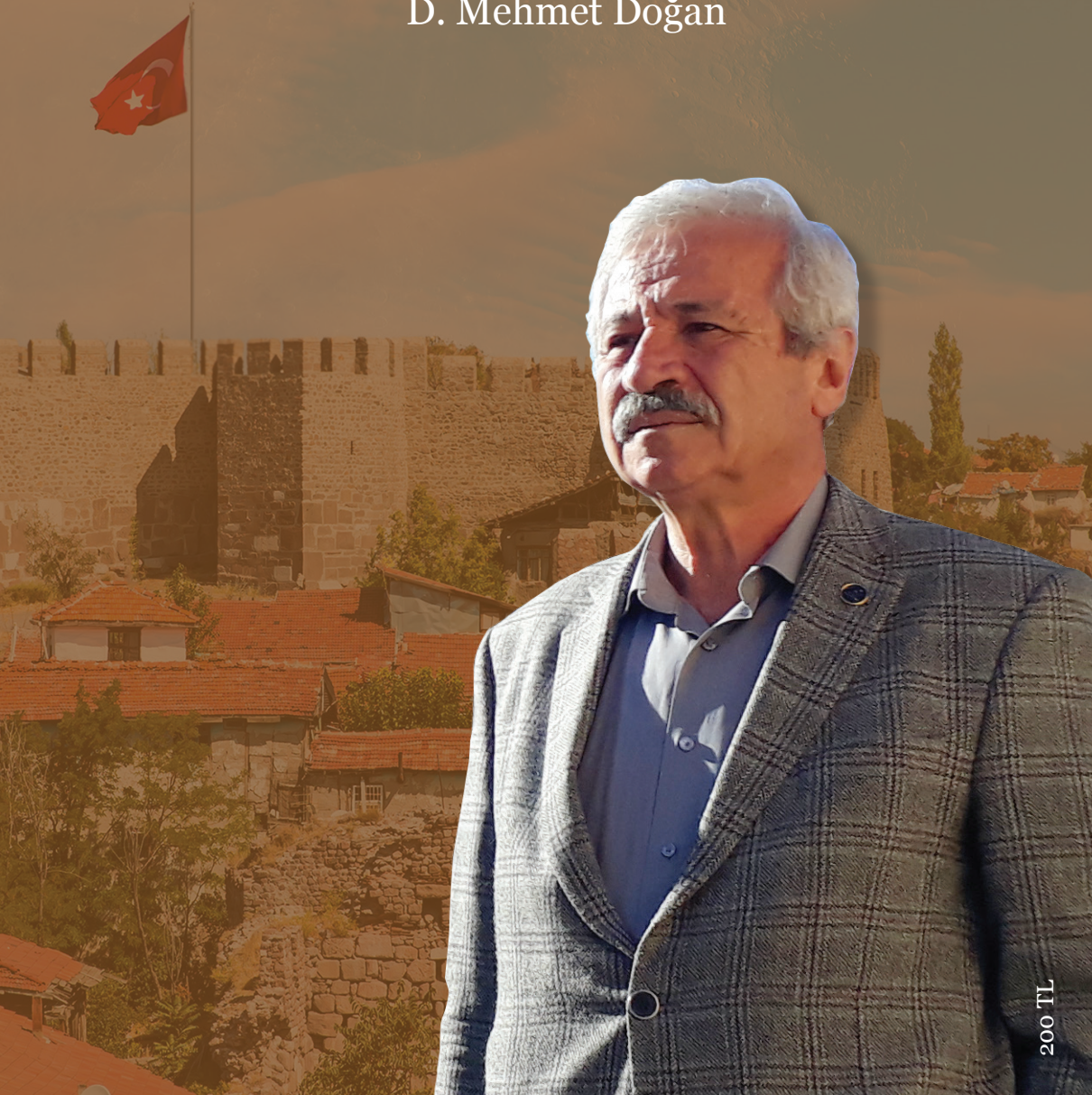

TYB AKADEMİ

TYB ACADEMY

DİL EDEBİYAT VE SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
JOURNAL OF LANGUAGE, LITERATURE AND SOCIAL SCIENCES

D. Mehmet Doğan

TYB AKADEMİ

TYB ACADEMY

DİL EDEBİYAT VE SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
JOURNAL OF LANGUAGE, LITERATURE AND SOCIAL SCIENCES

Türkiye
Yazarlar Birliği

TYB AKADEMİ

DİL EDEBİYAT VE SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

TYB ACADEMY

Journal of Language, Literature and Social Sciences

Yıl | Year

15

Sayı | Volume

45

Eylül | September 2025

ISSN: 2146-1759

İmtiyaz Sahibi | Owner

TYB Vakfı İktisadi İşletmesi adına | On Behalf of the Turkish Writers Union

İbrahim Ulvi Yavuz

Baş Editör | Editor in Chief

Yahya Aydın (Doç. Dr.)

(Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Editör Yardımcısı | Assistant Editor

Mesut Arslan (Arş. Gör.)

(Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Sayı Editörü | Issue Editor

Mehmet Tuğrul (Dr. Öğr. Üyesi)

(Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Alan Editörü | Field Editor

Nuri Salık (Doç. Dr.)

(Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Enes Dağ (Doç. Dr.)

(Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Gülten Ünal (Dr. Öğr. Üyesi)

(Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Sezaver Çapcı Sipahi (Dr. Öğr. Üyesi)

(Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Yunus Emre Aydınbaş (Öğr. Gör. Dr.)

(Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Dil Editörleri | Language Editors

Sefa Altay (Dr.)

(Kilis Üniversitesi)

Talha Turhan (Dr.)

(Erciyes Üniversitesi)

Mesut Arslan (Arş. Gör.)

(Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Yazı İşleri Müdürü | Managing Editor

Mustafa Ekici

Dergi Sekreteryası | Sekretariat of the Journal

Mesut Arslan (Arş. Gör.)

(Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Yönetim yeri | Administration Address

Millî Müdafaa Cad. 10/12 Kızılay-Ankara

0.312 232 05 71 - 417 45 70

www.tybakademi.com - tybakademi@gmail.com

Baskı ve Tasarım | Publishing and Design

www.mtrmedya.com - Göktuğ Ofset

Fiyatı

200 TL

Abone Bedeli

500 TL

Kurumlar için 750 TL

Hesap No

Vakıfbank Kızılay Şb.

IBAN: TR34 0001 5001 5800 7297 391004

Ziraat Bankası Başkent Şb.

IBAN: TR23 0001 0016 8350 1199 485001

- TYB Akademi, yılda üç kez Ocak, Mayıs ve Eylül aylarında yayımlanmaktadır.
- TYB Akademi'nin her bir sayısı belli bir tema ile yayımlanır.
- TYB Akademi, tema dışı makalelere de yer vermektedir.
- Dergi, sosyal bilimler kapsamında disiplinler arası bir dergi olarak dosya konusuna göre Türkçe ve İngilizce dışında muhtelif dillerde makalelere yer vermektedir.
- Tema dışı yayınlarda sadece Türkçe ve İngilizce makalelere yer verilmektedir.
- Dergiye gönderilen yazılar, intihal programları ile özgünlük açısından kontrol edilmektedir.
- Dergi, Editör Kurulu ve hakem sürecinden geçen makaleleri yayımlar.
- Editör Kurulu'nun uygun görmediği makaleler hakem süreci başlatılmadan reddedilebilir.
- TYB Akademi'de yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarlara aittir.
- Yayımlanan içerikler, yayıncının izni olmaksızın kısmen veya tamamen çoğaltılamaz.
- Dergi, TÜBİTAK Ulusal Akademik Ağ ve Bilgi Merkezi (ULAKBİM-TR Dizin) ile EBSCO (Sociology Source Ultimate) indekslerinde taranmaktadır.

-
- *TYB Akademi is published three times a year, in January, May, and September.*
 - *Each issue of TYB Akademi is published with a specific theme.*
 - *The journal also accepts articles that are not related to the theme.*
 - *As an interdisciplinary journal within the scope of social sciences, TYB Akademi publishes articles in various languages, in addition to Turkish and English, depending on the theme.*
 - *For non-thematic publications, only articles in Turkish and English are accepted.*
 - *All submissions are checked for originality using plagiarism detection software.*
 - *The journal publishes articles that pass the Editorial Board's review and the peer-review process.*
 - *Articles deemed unsuitable by the Editorial Board may be rejected without initiating the peer-review process.*
 - *The authors are responsible for the content of the articles published in TYB Akademi.*
 - *Published content cannot be reproduced or copied, in whole or in part, without the publisher's permission.*
 - *The journal is indexed in the TÜBİTAK National Academic Network and Information Center (ULAKBİM-TR Dizin) and EBSCO (Sociology Source Ultimate).*

Bilim ve Danışma Kurulu | Scientific and Advisory Board

- Prof. Dr. Abdullah Soysal (Kahramanmaraş Sütçü İmam University, Türkiye)
Prof. Dr. Adnan Karaismailoğlu (Kırıkkale University, Türkiye)
Prof. Dr. Adnan KADRİC (Institute of History of Bosnia and Herzegovina, Bosnia and Herzegovina)
Prof. Dr. Ali Ertuğrul (Düzce University, Türkiye)
Prof. Dr. Ali Rıza Abay (Yalova University, Türkiye)
Prof. Dr. Ali Uzun Peker (Middle East Technical University, Türkiye)
Prof. Dr. Alim Yıldız (Sivas Cumhuriyet University, Türkiye)
Prof. Dr. Arif Bilgin (Sakarya University, Türkiye)
Prof. Dr. Beyhan Kanter (Fırat University, Türkiye)
Prof. Dr. Birol Akgün (Ankara Yıldırım Beyazıt University, Türkiye)
Prof. Dr. Celal Türer (Ankara University, Türkiye)
Prof. Dr. Cevat Özyurt (Ankara Yıldırım Beyazıt University, Türkiye)
Prof. Dr. Hicabi Kırılanc (Ankara University, Türkiye)
Prof. Dr. Hüseyin Karaman (Ankara University of Social Sciences, Türkiye)
Prof. Dr. Hysen Matoshi (Institute of Albanology, Kosovo)
Prof. Dr. Kadir Canatan (İstanbul Sebahattin Zaim University, Türkiye)
Prof. Dr. Kenan Çağan (Samsun University, Türkiye)
Prof. Dr. Kerima Filan (University of Sarajevo, Bosnia and Herzegovina)
Prof. Dr. Kudret Bülbül (Ankara Medipol University, Türkiye)
Dr. Leon Goldsmith (University of Otago, New Zealand)
Prof. Dr. Marijan Premovic (University of Montenegro, Montenegro)
Prof. Dr. Mehmet Karakaş (Afyon Kocatepe University, Türkiye)
Dr. Mohammad Al-Ahmad (Georgetown University, USA)
Prof. Dr. Muhittin Ataman (Ankara University of Social Sciences, Türkiye)
Prof. Dr. Murtaza Korlaelçi (Ankara University, Türkiye)
Prof. Dr. Musa Kazım Arıcan (Ankara University of Social Sciences, Türkiye)
Prof. Dr. Musa Yıldız (Gazi University, Türkiye)
Prof. Dr. Münire Kevser Baş (Ankara University of Social Sciences, Türkiye)
Prof. Dr. Mustafa Çevik (Ankara University of Social Sciences, Türkiye)
Prof. Dr. Mustafa Çufalı (Ankara University of Social Sciences, Türkiye)
Prof. Dr. Mustafa Orçan (Ankara Yıldırım Beyazıt University, Türkiye)
Prof. Dr. Osmonakun İbraimov (Kyrgyz-Turkish Manas University)
Prof. Dr. Ömer Bozkurt (Mardin Artuklu University, Türkiye)
Dr. Saeedeh Dastamooz (Alzahra University, Iran)
Dr. Thomas Pierret (Aix Marseille University, France)
Prof. Dr. Zülfikar Güngör (Ankara University, Türkiye)

İÇİNDEKİLER | CONTENTS

[7]

Takdim | Foreword
Musa Kâzım Arıcan

[9]

Sayı Editöründen | From the Issue Editor
Mehmet Tuğrul

[11-35]

D. Mehmet Doğan'ın Batılılaşmama Mücadelesi ve Türkiye Yazarlar Birliği'nin Kuruluşu
D. Mehmet Doğan's Struggle non-Westernization and the Foundation of the Writers Union of Turkey
Rabia Nur Akmaz

[36-55]

D. Mehmet Doğan'ın Kültürel Bağımsızlık Anlayışı ve Entelektüel Duruşu:
TYB Yazıları Üzerine Bir Analiz
D. Mehmet Doğan's Understanding of Cultural Independence and His Intellectual Stance:
An Analysis of His TYB Writings
Tuna Kuzucan

[56-78]

Klasikler Meselesine Çağdaş Bir Bakış: D. Mehmet Doğan'ın Görüş ve Eleştirileri
A Contemporary View of the Issue of Classics: D. Mehmet Doğan's Views and Criticisms
M. Fatih Kanter

[79-94]

Batılılaşma Eleştirileri ve Kültürel Muhasebe:
1960 Sonrası Türk Düşüncesinde Mehmet Doğan
Critiques of Westernization and Cultural Reckoning:
The Intellectual Position of Mehmet Doğan in Post-1960 Turkish Thought
Yunus Şahbaz

[95-118]

Türkiye'yi Türkistan Bütününde Okumak: D. Mehmet Doğan'da Türk Kimliği, Tarihi ve Coğrafyası
Reading Türkiye Within the Whole of Turkestan: Turkish Identity, History, and Geography in D. Mehmet Doğan
Fatih Muhammed Çakmak

[119-135]

D. Mehmet Doğan'ın Türk Düşüncesindeki İzleri
D. Mehmet Doğan's Traces in Turkish Thought
Emrullah Kılıç

Takdim | Foreword

Türkiye'nin kültür, edebiyat, fikir ve sanat hayatına önemli katkılarda bulunan, Türkiye Yazarlar Birliği'nin kurucu ve şeref başkanı, değerli üstadım ve ağabeyim merhum D. Mehmet Doğan'sız bir yılı geride bıraktık.

Üstadımız D. Mehmet Doğan yalnızca bir yazar değil; aynı zamanda bir medeniyet ihya ve inşacısı, sözlükçü, mütefekkir ve teşkilat adamıydı. Hayatı boyunca Mehmed Âkif Ersoy ve Nurettin Topçu'nun izinden yürüyerek, millî ve manevî değerlere sahip çıkan bir kültürel bilinç inşa etmeye adanmıştı. Özlem ve rahmetle andığımız Doğan, ardında zengin bir kültürel miras ve sayısız eser bıraktı. En önemli miraslarından biri de elbette Türkiye Yazarlar Birliği'nin kuruluşuna yaptığı öncülüktür. Onun vizyonu sayesinde TYB, yalnızca bir yazarlar teşkilatı değil; aynı zamanda bir kültürel bağımsızlık mücadelesinin ve medeniyet yolculuğunun merkezi hâline gelmiştir.

Doğrusu, bir yazarı anmak yalnızca onun ismini, doğum ve ölüm tarihlerini, eserlerini hatırlamakla sınırlı kalmamalıdır. Esas olan, onu anlamak ve mirasını geleceğe taşımaktır. Bu ise okumayı, yeniden okumayı, sorgulamayı ve yorumlamayı gerektirir. Bir yazarın eserini anlamak için, onun neden yazdığını, hangi şartlar içinde düşündüğünü ve hangi kültürel kaygılarla hareket ettiğini bilmek gerekir.

Bu bağlamda, TYB Akademi'nin bu sayısında değerli yazar ve akademisyen arkadaşlarımız, merhum Doğan'ın hayatını, eserlerini ve düşünce dünyasını farklı yönleriyle ele aldılar:

- **Rabia Nur Akmaz**, Doğan'ın Batılılaşmama mücadelesini ve TYB'nin kuruluşundaki öncülüğünü tarihî ve fikrî bağlam içinde değerlendirdi.
- **Tuna Kuzucan** hem Doğan'ın kültürel bağımsızlık anlayışını hem de entelektüel duruşunu TYB yazılarından hareketle derinlemesine analiz etti.
- **Fatih Kanter**, klasikler meselesi üzerinden Doğan'ın edebiyat ve kültür anlayışına getirdiği özgün yorumları tartıştı.
- **Yunus Şahbaz**, 1960 sonrası Türk düşüncesinde Doğan'ın Batılılaşma eleştirilerini ve kültürel muhasebesini konumlandırdı.
- **Fatih Muhammed Çakmak**, Doğan'ın Türkiye'yi Türkistan bütününde okuma idealini, Türk kimliği ve coğrafya anlayışıyla ilişkilendirdi.
- **Emrullah Kılıç**, Doğan'ın Türk düşüncesindeki kalıcı izlerini ortaya koydu.

Bütün bu makaleler Doğan'ın kültürel birikimini, medeniyet tasavvurunu, dilin ve dinin muhafazlığını, entelektüel direncini, Türk kimliği ve edebiyatına kattığı anlamı derinlemesine inceleyerek okuyuculara hem bir anma hem de bir anlama zemini sunmaktadır.

TYB olarak, Doğan'ın vefatının birinci yıl dönümünde gerek merkezimizde gerekse şubelerimizde ve temsilciliklerimizde düzenlediğimiz programlarla onu anmanın ötesinde anlamaya çalıştık. Çünkü biliyoruz ki, anma bir başlangıçtır; asıl sorumluluk ise anlamak ve anlatmaktır.

Ancak bu şekilde büyük yazarların mirası geçmişin raflarında unutulmaz; aksine geleceğe ışık tutmaya devam eder. Bu sayının hazırlanmasında emeği geçen tüm yazar ve akademisyen dostlarıma teşekkür ediyor, şükranlarımı sunuyorum. Hususen TYB Akademi Baş Editörümüz Doç. Dr. Yahya Aydın'a ve D. Mehmet Doğan sayımızın editörlüğünü üstlenen Dr. Mehmet Tuğrul Hocalarımıza minnettarız. Sağ olsunlar, hayırlı işlerde var olsunlar, emekleri daim olsun.

Bir sonraki sayıda buluşmak dileğiyle...

Prof. Dr. Musa Kâzım ARICAN

Türkiye Yazarlar Birliği

Genel Başkanı

Sayı Editöründen | From the Issue Editor

Her devrin, kalemiyle çağını aşan, sözleriyle zamanın ötesine köprü kuran münevverleri vardır. Onlar, milletin hafızasında sadece bir yazar, bir fikir adamı ya da bir şair olarak değil; aynı zamanda bir direniş, bir hatırlatma ve bir yeniden inşa çabası olarak yaşarlar. *TYB Akademi*'nin 45. sayısını işte böyle bir isme, Türk kültür ve düşünce dünyasının öncülerinden D. Mehmet Doğan'a ayırıyoruz.

D. Mehmet Doğan, hayatını Türkçe'ye adayan, söze yüklenen anlamı bir milletin varoluş mücadelesi olarak gören bir mütefekkindir. Onun için dil, bir medeniyetin kalbidir; kelimeler sadece iletişim vasıtası değil, geçmişten geleceğe uzanan bir ruh köprüsüdür. Sözlükleriyle, yazılarıyla, fikir yazıları ve denemeleriyle Türkçe'nin imkânlarını genişleten, ona itina ile sahip çıkan Doğan, kalemini daima milletin kültür hafızasını korumanın bir vasıtası kılmıştır.

O, sadece kelimelerin değil; kültürün, tarihin, edebiyatın da izini sürmüş; yazdıklarıyla bize hem hatırlamayı hem de düşünmeyi öğretmiştir. Eserlerinde kimi zaman bir ironi, kimi zaman derin bir sitem, kimi zaman da içimizi ısıtan bir tebessüm buluruz. Bu üslup, onu sıradan bir yazardan ayırır; Doğan'ı, kalemiyle milletin vicdanını dile getiren bir kültür muhafızı yapar.

Bu özel sayıda, D. Mehmet Doğan'ın yolculuğunu; dilde, kültürde, edebiyatta ve tarihte açtığı izleri farklı kalemlerden okuyacaksınız. Onun şahsında sadece bir fikir adamının portresini değil, aynı zamanda son yarım yüzyılın kültür mücadelesini de bulacaksınız. Çünkü o, hatırlamanın ve unutturmamanın adıdır; çünkü o, Türkçe'nin ve bu toprakların kültürel mirasının yılmaz bekçisidir.

Bu sayının hazırlanmasında emeği geçen kıymetli yazar ve araştırmacılara teşekkür ediyor, D. Mehmet Doğan'ın düşünce mirasının yeni nesiller için daima bir ilham ve umut kaynağı olmasını diliyoruz. Merhûmu rahmetle ve minnetle yâd ediyoruz.

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet TUĞRUL
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

D. Mehmet Doğan'ın Batılılaşmama Mücadelesi ve Türkiye Yazarlar Birliği'nin Kuruluşu*

D. Mehmet Doğan's Struggle non-Westernization and the Foundation of the Writers Union of Turkey

Rabia Nur Akmaz**

Öz

Batılılaşma karşısında ortaya koyduğu tutumla, öncü bir Müslüman şahsiyet olan D. Mehmet Doğan'ın düşünceleri, Türk milleti için akademik olarak araştırılmayı ve anlaşılmayı gerektirmektedir. Nitekim D. Mehmet Doğan'ın batılılaşma karşısında verdiği mücadele, Türk milleti için farklı kültür ve dünya anlayışlarıyla mücadele kapsamında bir örnek olmuştur. Bunun için, teorik çerçevede D. Mehmet Doğan'ın kavram dünyasının çözümlemesi gerekmiştir. Ancak bu da, batılılaşmanın tarihi arka planına bakılmasını gerektirmiştir. Teorik çerçevenin çözümlemesi, D. Mehmet Doğan'ın batılılaşma karşısındaki konumunu vermesi bakımından önemli olmuştur. O, kültürün ve kimliğin muhafazası konusunda yerli-millî kalmanın önemine ve yollarına dikkat çekmektedir.

Aynı zamanda Türkiye Yazarlar Birliği'nin kurulmasına öncülük ederek, düşüncelerin yalnızca fikirde kalmayıp, hayata geçirilmesi gerektiğini hatırlatmakta ve pratik çerçeveyi sunmaktadır. Bu minvalde makalede, batılılaşmadan, yerli ve millî kültüre bağlı kalarak yenileşmenin imkânı sorgulanmış olmaktadır. Geline nokta, D. Mehmet Doğan'ın fikriyatından hareketle, batılılaşma neticesinde oluşan tahribatın onarılmasına yönelik adımların mümkün olduğu bir çizgi önerilebilmektedir.

Anahtar Kelimeler: D. Mehmet Doğan, Türkiye Yazarlar Birliği, Kültür, Batılılaşma, Mücadele.

Abstract

With his attitude against Westernization, the thoughts of D. Mehmet Doğan, a pioneering Muslim person, need to be researched and understood academically for the Turkish nation. Indeed, D. Mehmet Doğan's struggle against Westernization has set an example for the Turkish nation's struggle against different cultures and worldviews. For this purpose, it was necessary to analyze D. Mehmet Doğan's conceptual world within a theoretical framework. However, this also requires an examination of the historical background of Westernization. The analysis of the theoretical framework was important in terms of revealing D. Mehmet Doğan's position on Westernization. He draws attention to the importance and ways of remaining local and national in protecting culture and identity.

* Geliş Tarihi: 10.06.2025 / Kabul Tarihi: 15.09.2025

** Dr., akmaz.rabianur@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4037-546X

*** Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz / To cite this article (APA): Akmaz, R. N. (2025). D. Mehmet Doğan'ın Batılılaşmama Mücadelesi ve Türkiye Yazarlar Birliği'nin Kuruluşu. TYB Akademik Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi(45), 11-35. <https://doi.org/10.64985/tybakademi.1716662>

At the same time, he pioneered the establishment of the Writers Union of Turkey, reminding that ideas should not only remain in ideas, but also be put into practice and provides the practical framework. In this context, the article questions the possibility of modernization while remaining faithful to local and national culture, without Westernization. At this point, based on D. Mehmet Doğan's ideas, it is possible to propose a course of action aimed at repairing the damage caused by Westernization.

Keywords: *D. Mehmet Doğan, Writers Union of Turkey, Culture, Westernization, Struggle.*

Extended Abstract

It is known that the changes made with the proclamation of the Republic initiated Westernization. Both at that time and today, there have been different reactions to the process. It is considered that D. Mehmet Doğan's criticisms are significant in the part that reflects our present day. Indeed, the possibilities and ways in which the Turkish nation will respond to different cultures and worldviews can be examined through the example of D. Mehmet Doğan. However, before the ideas of D. Mehmet Doğan, it is necessary to examine the historical background of Westernization. For this purpose, according to the method followed in the article, concepts formed in the context of Westernization are analyzed. Along with the historical process, a theoretical framework is being drawn up with the concepts that D. Mehmet Doğan associates with Westernization, and it is being put into practice through the activities of the Writers Union of Turkey.

The originality of the article lies in its examination of D. Mehmet Doğan alongside thinkers who remained committed to Islam but advocated for innovation and in its assessment of his contribution to the process alongside the history of the Writers Union of Turkey. Islamism, Modernism, Turkism, Turanism, Nationalism, Anatolianism, and similar movements are expressed in opposition to Westernization. Westernization show itself as thinking, believing, and living like the West. Unlike Westernization, there is also Modernization. This approach, which includes D. Mehmet Doğan, requires resolving the distinctions between Westernization, Islamization, and Modernization. This analysis also reveals D. Mehmet Doğan's position regarding Westernization. In this context, while remaining faithful to local and national culture the possibility of renewal has been questioned.

Westernization can be considered an ideology that takes people away from being themselves. D. Mehmet Doğan makes a clear distinction between Westernization and modernization. According to D. Mehmet Doğan, religion remains at the core of modernization, but there is also a need to be open to innovations by adhering to local and national culture. In this respect, modernization does not mean "radical renewal" but rather being able to change while remaining oneself. D. Mehmet Doğan, who sees non-Westernization in living the local and national culture, also discusses it in the context of identity. He draws attention to the necessity of protecting beliefs and values. Here, it becomes clear why D. Mehmet Doğan frequently emphasizes the issue of identity in his criticism of westernization and his understanding of culture. Indeed, remaining oneself without being Westernized also reminds us of who we are, where we come from, and where we are going for what purpose. In this process, it is suggested that the changes brought about by "westernization" are an "ideology of defeat" that must be accepted both in terms of mentality and lifestyle. Also, it is seen that the process has taken a different direction with D. Mehmet Doğan and the Writers Union of Turkey. An antithesis to the thesis of westernization can be found in the idea of forming the Writers Union of Turkey. In this context, the activities of the Writers Union of Turkey contribute to the life of culture, ideas, art, and literature. Understanding D. Mehmet Doğan's thought can be

related to understanding the founding story of the Writers Union of Turkey. D. Mehmet Doğan's struggle against westernization and the ideas he shaped around it serve the same purpose as the establishment of the Writers Union of Turkey. At this point, the mission and activities of the Writers Union can be briefly mentioned.

The Writers Union of Turkey is an civil society organization formed on August 7, 1978, in Ankara by 14 writers, known for its activities in the fields of culture, ideas, art, and literature. The names that came together under the roof of the Union showed the courage to open a different window by looking critically at the period they were in. They have tried to be inclusive without discriminating in terms of political views. The main purpose of the Union's establishment was to prevent only one segment of the writing community in Turkey at that day. There is a purpose that offers a different world of thought and mentality, and at the same time, evaluates the writings with a supra-political approach.

He argued that local and national culture can be kept alive through activities aimed at understanding the ideas of our thinkers, such as Mehmed Akif and Nurettin Topçu, Ahmet Hamdi Tanpınar, Yahya Kemal, Sultan Abdulhamid Han, and Peyami Safa, who shed light on the present and the future. As examples of activities that have become a tradition include the International Poetry Festival of Turkish, Moral Council, Writer School, Safahat Readings, and Mesnevi Readings can be expressed. These activities show that it is possible to live in the face of westernization while remaining loyal to one's roots.

After D. Mehmet Doğan's criticism of westernization, his thoughts on not being westernized and remaining himself are important. In this regard, there are several sensitivities that he addresses based on local and national culture. Thus, we can talk about a correct knowledge of history, the issue of language, the order of life in which religion is determinant, and the vision of human and civilization shaped by local and national culture. At the same time, he offers solutions with these sensitivities.

Ultimately, there are ways to modernization without "westernization." An example of this D. Mehmet Doğan's stance against Westernization. After identifying the problem, he guides us with his works and his activities at the Writers Union of Turkey, which he pioneered, in terms of proposed solutions. This struggle against to Westernization continues to be important today in terms of protecting our heritage in the fields of culture, ideas, art, and literature.

Giriş

Kültür, fikir, sanat, edebiyat hayatının oluşmasında, Türk düşünce dünyasının öncü şahsiyetlerinin önemli bir yeri bulunmaktadır. Toplum ve tarih için fikrî-siyasi-içtimaî farklılaşmaların yaşandığı Cumhuriyet döneminde, Ahmet Cevdet Paşa, Ziya Gökalp, Namık Kemal, Mümtaz Turhan, Erol Güngör, Said Halim Paşa, Mehmed Âkif Ersoy, Nurettin Topçu gibi isimlerin düşünce dünyasında açtıkları ufuk insanlığa yol göstermiştir.

Osmanlı Devleti'nden sonra farklı bir yönetime geçilmesi ve dış mihrakların etkisi, Cumhuriyet döneminin düşünce dünyasında birtakım ayrışmalara sebep olmuştur. Hadiseler bu yönde seyrederken fikir hayatı gibi kültür hayatı da farklılaşmaya

başlamıştır. Bir tarafta Cumhuriyetle birlikte Batı'nın düşünce dünyası ve kültürü savunulurken, diğer tarafta köklere sadık kalmanın İslâm dinine, yerli-millî kültürden oluşan hafızaya bağlı yaşamanın önemi vurgulanmaktadır. Böylesi bir süreçte dergiler, sivil toplum kuruluşları gibi farklı yollardan fikirler somut hale getirilir. Bu bağlamda, makalenin ana konusu, Cumhuriyetle birlikte başlayan sürecin, 1970 Türkiye'sindeki etki ve neticelerini değerlendiren D. Mehmet Doğan'ın duruşu ve mücadelesini incelemek olmaktadır. Onun dine ve değerlere bağlı olmanın gereklerini, bir sivil toplum kuruluşu aracılığıyla teorikten pratiğe geçirmesi ve bu şekilde oluşturduğu özgünlük, Türk milleti için bir örnek teşkil etmektedir. Dolayısıyla makalede, D. Mehmet Doğan'ın düşünce dünyasını nasıl kurduğu, yerli-millî kültürle oluşan tarih, dil, din konusundaki hassasiyetlerinin, günümüz insanı için değerlendirmek amaçlanmıştır.

Bunun için izlenen yöntemde, D. Mehmet Doğan'ın batılılaşma karşısında aldığı tutumun arka planındaki kavramlar çözümlenmektedir. Çünkü Batılılaşmanın çıktığı ilk yıllarda İslâmlaşmak, Modernleşmek gibi onun muhalifinde birtakım kavramlar geliştirilmiş ve D. Mehmet Doğan da söz konusu kavramlardan hareketle, oluşturduğu tutumlardan birisine göre düşüncelerini serdetmiştir. Oluşan teorik planın geniş çerçevesi, beraberinde D. Mehmet Doğan'ın batılılaşmayı ele aldığı kavramlara odaklanmayı gerektirmiştir. Dolayısıyla makalede genelden özele doğru giden bir başlıklandırma izlenmiştir. Onun şahsında, Batılılaşmadan kendi olarak kalmanın bir yolunu ve örnekliğini Türk milletine sunmak, makalede belirlenen amaçlardan birisi olmuştur. Nitekim günümüzde farklı açılardan batılılaşma merasimi devam etmekte olup, D. Mehmet Doğan'ın düşüncelerinden hareketle kültürü ve kimliği koruma mücadelesinin günümüzde bir var olma mücadelesi olarak sürdüğüne dikkat çekmek gerektiği düşünülmektedir.

Makalenin özgünlüğü, D. Mehmet Doğan'ın Âkif, Topçu ve Said Halim Paşa gibi batılılaşma cereyanına karşı -İslâm'a bağlı kalan ancak yeniliği savunan- bir tutum geliştiren düşünürlerin, fikirleriyle ele alınması ve Türkiye Yazarlar Birliği'nin tarihiyle birlikte, sürece katkısını değerlendirmek olmaktadır. Batılılaşmaya getirilen farklı yorumlar, D. Mehmet Doğan'ın sunduğu çerçevenin arka planının görülmesi için ifade edilmektedir. Bu doğrultuda çalışmanın kapsam ve sınırlılığı, batılılaşmanın farklı ele alınma biçimleri olsa da, D. Mehmet Doğan'ın ele aldığı açıyla belirlenmiş olmaktadır. Dolayısıyla makalede, batılılaşmanın kısa bir tarihî arka planı araştırılmış olmakta, diğer taraftan detaylı olarak D. Mehmet Doğan'ın batılılaşmayı hangi kavramlar ekseninde incelediği teorik ve pratik yöneden çözümlenmektedir.

Türkiye Yazarlar Birliği'nin kuruluşundaki amaçlara bakmak, D. Mehmet Doğan'ın anlaşılacağı ilk ve temel zemini verir. Bunun için D. Mehmet Doğan'ın yaşadığı dönem, Türkiye Yazarlar Birliği'ne olan ihtiyacın görülmesi açısından tahlil edilmelidir. D. Mehmet Doğan ve arkadaşları, Batılılaşmanın olduğu dönemde yaşayan ve yaşanan olaylardaki tahribatın farkına vararak, onarılması yönünde adım atan isimlerdir. Bu bağlamda tarihî seyrin, konuya girişte kısaca ifade edilmesi önem arz eder.

O yıllar, Cihan İmparatorluğu olan Osmanlı Devleti'nin son bulmasıyla Cumhuriyet'in kuruluş yıllarına rastlar. Laik yönetimin başlamasıyla; dinin devlet işlerinden ayrılması her alana sirayet eden boyutlara ulaşır. 1923'te Cumhuriyet'in ilanıyla başlayan dönem ve beraberinde gelen zihniyet, 1970'lerdeki fikir hayatını da şekillendirmiştir. D. Mehmet Doğan'a göre, Türkiye'deki düşünce yapısı, bu süreçlerle birlikte ideolojik bir hal almış ve zihinlere sınır çekilmiştir (Doğan, 2017, s. 15). Dilde, fikirde, kültürde, dünya görüşünde farklı yönelimler söz konusu olmuştur.

Osmanlı'nın son dönemlerinde Sultan 2. Abdülhamid Han öncülüğünde İslâm'a ait değerlerin korunduğu ancak bununla birlikte maddi bakımdan modern bir devlet olma çabasının başlatıldığı bilinmektedir. Bu süreçte Batılılaşma, modernleşme halini alarak, Osmanlı Devleti'nin izlediği politika sayesinde yerli ve millî unsurlarla birlikte yenileşmenin mümkün olduğu bir örnek olarak hayata geçmiştir (Doğan, 2018, s. 129). 2. Abdülhamid Han dönemi; eğitimde üniversiteler, sağlıkta numune hastaneleri, askeri alandaki yeniliklerle modernleşme adımlarının hayata geçirildiği bir dönemdir. Günümüzde modernleşme yolundaki gelişmelerin temeli de yine 2. Abdülhamid Han'ın başlattığı süreci takip eder. (Doğan, 2008, s. 56) 2. Abdülhamid Han bu adımları, millete muhalif olarak değil, milletle birlikte gerçekleştirir. Bu bağlamda, kimlik ve değerler korunarak yenileşmenin, batılılaşmadan ayrılması gerekir. (Doğan, 2008, s. 57) D. Mehmet Doğan'ın ifade ettiği bu ayrım, batılılaşmanın teorik çerçevesinde ifade edilecektir.

2. Abdülhamid Han ile birlikte, Batılılaşma karşısında Müslüman toplumların kendi değerlerini koruma konusundaki çabalar, Said Halim Paşa'nın ifade ettiği "İslâmlaşmak" kavramı üzerinden somutlaşır. İslâmlaşmak kavramı bir anlamda ittifak-ı İslâm kavramıyla devam eder. Nitekim Âkif'in de bulunduğu ittifak-ı İslâm'da, İslâm çatısı altında bir araya gelme fikri sürdürülür. "İslâmcılık/Panİslamizm" gibi farklı adlandırmalar da yapılmıştır. Söz konusu akım, 19. yüzyıl Osmanlı tarihi için önemli bir adım olmakla beraber Cumhuriyet Türkiye'si'nin kurulmasında da etkili olmuştur. 19. yüzyılın sonlarında fikrî bakımdan farklılıklar Batılılaşmanın bir neticesi olarak doğmuştur (Doğan, 2018, s. 130). Diğer taraftan İslâmcılığın, temelde dinî olmayan ve dönemin güncel siyasetine uygun olarak hazırlanan bir amacı da bulunmaktadır (Doğan, 2018, s. 130). İslâmcılık; İslâm taraftarlığı anlamında 19. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan, siyasi, sosyal, iktisadi meseleleri de içine alarak tüm Müslümanların birliğini gözetken bir akım olarak tanımlanır. (Doğan, 2014, s. 868) Bu kavram karışıklığı karşısında D. Mehmet Doğan öncelikle, "İslâmcılık" kavramının bir tercüme problemi olup olmadığını sorgular ve buna göre İslâmcılık kavramının, ittifak-ı İslâm kavramının ya da Fransızcası Panislamizmin daha kısa olarak da İslâmizm'in tercümesi olamayacağı kanaatine varır. Çünkü "İslâmcılık" kavramının manasıyla, Osmanlı ve sonrasında gelen ve "İslâm"ı temel alan düşünürlerin kavrama verdikleri mana farklılaşmıştır (Doğan, 2013, s. 122, 123).

D. Mehmet Doğan'a göre "İslâmcılık" kavramı, iki farklı anlamı ihtiva eder. İlki, Cemaleddin Afgani ve Muhammed Abduh tarafından ifade edilen "fıkri/entelektüel İslâmcılık" anlamında Panislamizm'dir. İkincisi ise, daha çok halkın verdiği bir tepki olmak bakımından, kendiliğinden gelişen "milliyetçilik" de denilen görüşü kapsar (Doğan, 2013, s. 120). Siyasi arka planı olan İslâmcılığın aksine İslâmlaşmak kavramı, yine aynı dönemde Batılı hayat tarzına bir itiraz olarak Müslüman kimliğiyle var olma mücadelesini dile getirmiştir (Ünal, 2007, s. 90). Diğer taraftan D. Mehmet Doğan'a göre İttihad-ı İslâm, İslâmcılık anlamına gelmemektedir. İslâm Birliği de denilen ittihad-ı İslâm kavramı hakkındaki görüşler, Batı'da Panislamizm olarak geçmektedir. İslâmcılık kavramı 1913'de Ziya Gökalp tarafından kullanılmış ancak yine bir "İslâmcı" olan Ahmet Naim Bey bu adlandırmaya itiraz etmiştir (Doğan, 2013, s. 126). Bununla birlikte, Said Halim Paşa, Mehmed Âkif, Nurettin Topçu, Namık Kemal kendilerini "İslâmcı" olarak adlandırmamışlardır. İslâmcılık, siyasi ve ideolojik bir adlandırma olarak 1960'larda dindar birtakım kesimin, kendi ideolojik faaliyetlerini bu başlıkta topladıkları bilinmektedir (Doğan, 2013, s. 123).

Tüm bunlarla birlikte D. Mehmet Doğan, "İslâmcı" kavramının değil "İslâmi" kavramının daha doğru bir adlandırma olabileceğini ifade etmiştir. Ona göre, "İslâmcılık, pür dinî bir hareket olarak görülmemelidir. Modern zamanlarda Batı tasallutuna karşı Müslüman toplumun değerlerini referans alarak görüş geliştiren fikir adamları da bu kategoride değerlendirilebilir." (Doğan, 2012). Bu noktada Batılılaşmanın, hem kendi içerisinde farklı kavramlar oluşturduğu, hem de muhalifleri tarafından oluşturulan kavramlardan söz edilebilmektedir. Batılılaşmak ve İslâmlaşmak kavramları bu bağlamda hatırlanabilir.

Batılılaşma üzerinden yapılan değişiklikler temelde, kimlik kaybını zorlayan ideolojik zihniyeti, yeni bir dünya tasavvuru olarak Türk milletine vermek anlamına gelir. Düşüncelerin sığlaştırılmak istendiği bu süreçte, D. Mehmet Doğan gibi isimlerin, kendisi olarak kalma çabaları söz konusudur. Bunun için, genel çerçevesi ifade edilen Batılılaşmanın, İslâmlaşmak ve Modernleşmek kavramları etrafında çözümlenmesi, D. Mehmet Doğan'ın batılılaşmadaki konumunun görülmesi bakımından önemli olmuştur.

Batılılaşmanın İslâmlaşmak ve Modernleşmek Kavramları Üzerinden Çözümlenmesi

Batıyla olan karşılaşmanın -genel tasnife göre- Batılılaşmak, İslâmlaşmak ve Modernleşmek gibi farklı tezahürleri olmuştur. Söz konusu akımlar, Batılılaşmanın tehditlerini değerlendiren ve farklı yolların da olabileceğini gösteren adlandırmalardır. Batılılaşmayla birlikte yaşanan değişikliklerin seyri, bu kavramlar üzerinden sağlanmaktadır. Nitekim Batılılaşmayı modernleşmeden ayıran D. Mehmet Doğan'ın düşüncelerinin arka planında, mezkur kavramların dolayısıyla tarihi arka planın olduğu ifade edilebilir. Bu bağlamda, İslâmlaşmak kavramıyla konuyu ele alan Said Halim

Paşa'nın ve batılılaşmadan modernleşmeyi savunan Âkîf'in düşünceleri çalışmamıza katkı sağlayacaktır.

“İslâmcılar”ın bağlı bulunduğu değerler, bir başka medeniyete ait olan değer ve geleneklerin alınması şeklinde değil, doğrudan İslâm'ın insanlığa gönderdiği kaynaklar olan Kur'an-ı Kerim ve Peygamberin Sünneti temel alınarak oluşmuştur. İslâmcıların görüşünde, “hikmet mü'minin yitiğidir nerede bulursa alsın” hadisi gereğince, Batı'nın ilmî ve fennî konularda örnek alınabileceğini ancak bununla beraber, din ve değerler sisteminin oluşturduğu ahlâkî kaideler bakımından örnek alınmaması gerektiğini savunmuşlardır. Âkîf'te yankısını bulan bu görüş, sonrasında İslâm'ın siyasete indirgendiği boyutlarla ifade edilmiştir. İslâmcılık içerisinde yer alan Said Halim Paşa, “İslâmlaşmak” başlığıyla Sebilürreşad'da yazılarını yayınlamıştır (Aslan, 2009, s. 15).

Said Halim Paşa, İslâmlaşmak ifadesinin köklerini İslâm dininden aldığını ifade eder. İslâm, insanlık için bir inanç sistemi ve ahlâk nizamı sunarak, cemiyet ve siyaset sistemini inşa eden tamamlanmış en son dindir. Ona göre İslâm dini aynı zamanda tüm kemâliyatı içinde bulunduran “insanî din”dir. Nitekim insana gerçek değerini vererek onu hayvan-ı natıkadan insan-ı kâmile doğru çıkaran ahlâkî tutumlara haizdir (Said Halim, 1965, s. 3). Kendisinin Müslüman olduğunu söyleyen bir adamın, kabul edip inandığı dinin esaslarına göre düşünmesi ve yaşaması gerekir. Said Halim Paşa, konunun ehemmiyetine binaen şöyle bir örnek gösterir: Çinlilerin ahlâk sistemini, Hintlilerin cemiyet anlayışını, Meksikalıların siyasete bakışını kabul eden bir Fransız ya da bir Alman için sabit bir inanç, düşünce ve ahlâk sisteminden, en nihayetinde sağlam bir duruş ve şahsiyetten söz edilemeyecektir (Said Halim, 1965, 5). Bu minvalde, İslâm dininin getirdiği sabitelere bağlılık bir Müslüman için gerekli olmaktadır. Ancak bu, yenileşmeye kapalı olmayı gerektirmez, nitekim Said Halim Paşa, Müslümanların geri kalmasındaki bir sebebi, dinin yeni ihtiyaçlarla birlikte tefsir edilememesinden kaynaklandığını ifade etmektedir (Said Halim, 2019, s. 163).

Buhranlarımız adlı kitabında, Müslümanların İslâm'ı yaşayışındaki eksikliklere ve mukallitliğe işaret eden Said Halim Paşa, batılılaşmanın kendi medeniyetimizi terk veya inkâr anlamlarına geldiğini yazmıştır (Said Halim, 2019, s. 103). Çünkü ona göre Müslümanlar için ilimden siyasete, ahlâktan hukuka, eğitimden günlük hayata kadar her şeyde belirleyici olan İslâm'dır. Dolayısıyla batılılaşmak demek, başka bir “medeniyet”e ait kültürün, yerli ve millî kültür yerini alması demektir (Said Halim, 2019, s. 105). Bundan kaçınmak ise, kendi şahsiyetimiz üzerinde tefekkür etmekle bize has bir hayatı yaşamak sayesinde mümkündür. (Said Halim, 2019, s. 106) Her kültürün kendisine ait inanç ve değerleriyle ilgili ve iki farklı kültür arasındaki etkileşimin nasıl ve hangi düzeyde olabileceğine yönelik düşünceleri, şu ifadeleriyle açılabilir: “Her milletin kendine has fikirleri ve hisleri olmasaydı, içtimaiyat ilmi (sosyoloji), hayvanat ilmi (zooloji) ile garip bir şekilde iç içe bulunurdu. Bunun içindir ki, başka milletlerin tecrübelerinden istifade etmeye kalkışan bir milletin, tâmiri imkânsız birtakım hatalara düşmemesi çok güçtür.” (Said Halim, 2019, s. 76, 77). *Garplılaşmanın Neresindeyiz*

eseriyle konuya vakıf olan Mümtaz Turhan da yine batılılaşmanın, yalnızca eski yerine yeniyi almak demek olmadığını; dinî, siyasi, içtimâî anlamda köklü birçok değişikliğin yaşandığını ifade etmektedir (Turhan, 1974, s. 60).

Batı'nın diğer medeniyetlerin yanında üstün ve ilerde olduğu düşüncesi, batılılaşmanın bir ideoloji olarak kabul edilmesini kolaylaştırmıştır. Söz konusu üstünlük iddiası, Batı'nın galip olduğu, diğer medeniyetlerin ise mağlup olduğu düşüncesinin zihinlere işlenmesiyle mümkün olmuştur. Zamanla, Batı'daki teknik ve teknolojik gelişmeler, ideolojik bir yıkımdan öteye geçmiş, kültürel bir tahakküm ve sömürü biçiminde devam emiştir (Aktay, 2024, s. 20). Bu bağlamda, İslâm aleminin, Batı'nın sömürge politikası içerisine girerek Batılılaştığı ancak modernleşemediği ifade edilen yorumlar arasındadır (Görgün, 2021, s. 132).

Doğu-Batı ilişkisinde Batı'nın kendini üstün gören ideolojik tutumu ile Doğu'nun mağlup taraf olarak bu durumu ideolojik bir hale getirmesi bağlamında “oryantalizm” kavramından bahsedilmektedir. Buna göre oryantalizm; güçsüz olduğu düşünülen Doğu'nun bir medeniyet olarak diğer medeniyetlere olan müspet etkileri ve başarıları göz ardı edilerek, potansiyelinin olmadığına dair bilgileri ifade etmektedir (Said, 1999, s. 267). Edward Said, Batı'nın Doğu'ya karşı uyguladığı bu siyaseti oryantalizm kavramıyla adlandırmaktadır. Said'e göre oryantalizm kavramı, Batı'nın “hayali ideolojileri ve varsayımları” olarak ifade edilebilir (Said, 1999, s. 402). D. Mehmet Doğan'ın *Mağlubiyet İdeolojisinin Sonu* kitabında karşılık bulduğu ifade edilebilecek olan bu kavram, batılılaşmanın etkilerinin kabullenilmiş bir mağlubiyet olarak düşünülmesi şeklinde açıklanabilmektedir (Doğan, 2018, s. 29).

D. Mehmet Doğan, 1975'te çıkan ilk kitabı *Batılılaşma İhaneti*'nde, Batı'yla olan ilişkilerin kültürel sahadaki etkilerini delilleri üzerinden tespit etmiştir. Emperyalizmin devletleri ve kültürleri sömüren tarafı olarak ifade edilebilecek olan Batılılaşma karşısında Türkleşmek, İslâmlaşmak ve Batılılaşmak akımları gündeme gelmiştir. Türk Yurdu dergisiyle birlikte ortaya çıkan Türkçülük akımı, Ziya Gökalp döneminde olmuştur (Gökalp, 2014, s. 13). Gökalp, muasır bir İslâm Türklüğü'nün oluşması gerektiğini düşünerek, üç akımın birlikte kabul edilmesini savunmuştur. Ona göre, dönemdeki şartların bir neticesi olan bu akımlar, aynı ihtiyacın karşılanması noktasında birlikte ele alınmalıdır (Gökalp, 2014, s. 20). Ortak noktaları da olan üç ayrı cereyan, D. Mehmet Doğan'a göre, Batıcılık ve İslâmcılık olmak üzere iki başlıkta da değerlendirilebilir. Çünkü Türkçülük akımını savunanlarda İslâm'a dair unsurlar varsa da, Batılılaşmaya yönelik adımları olduğu bilinmektedir (Doğan, 2017, 161). Buna göre Türklerin, Batı'nın dünya görüşünde Batılı bir devlet halini alarak bir araya gelmesi esas alınmıştır. Batılılar için, İslâm'la bağlarını koparmış bir Türk devletini yönetmek kuşkusuz daha kolay olacaktır. Bu düşüncelerle, karşı safta bulunan İslâmcıların, tüm unsurlarıyla İslâm'a bağlı bir hayat tarzının korunması gerektiğine yönelik çabaları söz konusu olmuştur (Doğan, 2017, s. 162). Ziya Gökalp bağlamında batılılaşmanın karşısında Türkçülükle ilişkili olarak Turancılık'tan ve Milliyetçilik'ten de söz edilebilir. Milliyetçilikle de ilişkili

olan Turancılık bağlamında, Ziya Gökalp'in "sentetik milliyetçiliği" ne karşı, Nureddin Topçu'nun, ruhunu İslâm'dan alan "Anadolucu Milliyetçiliği" de burada hatırlanabilir (Topçu, 1978, s. 42, 43). Ancak makalenin sınırları, batılılaşmadan İslâm'a bağlı kalarak yenileşmenin imkân ve kapsamını sunan modernleşme çizgisinde yani D. Mehmet Doğan'ın düşünceleriyle belirlenmiştir.

Diğer taraftan Mehmed Âkif'in de içinde olduğu İttihad-ı İslâm düşüncesi, Batı'daki ilmin ve fennin alınıp, ahlâkın ve kültürün alınmadığı bir düzlemi ifade etmektedir. Bu düşüncenin yayılması Sebilürreşad Dergisi aracılığıyla sağlanmıştır (Doğan, 2013, s. 121). D. Mehmet Doğan da Âkif ile benzer düşüncelere sahiptir. Modernleşme, yabancılaşma olarak değil bir yenilik hareketi olarak düşünülürse, İslâmcılar için bir engel değildir. Batılılaşmanın karşısında modernleşmek gerektiğini düşünen Âkifle aynı görüşte olan D. Mehmet Doğan'ın fikirlerini ifade etmek babında, Âkif'in şu mısraları açıklayıcı olmaktadır:

"Alınız ilmini Garb'ın, alınız san'atını;

Veriniz hem de mesainize son sür'atini.

Çünkü kaabil değil artık yaşamak bunlarsız;

Çünkü milliyeti yok san'atın ve ilmin; yalnız." (Ersoy, 2021, s. 228).

Batılılaşma ve modernleşme arasındaki ayrımın farkına dikkat çeken bir isim de Yasin Aktay'dır. Aktay'a göre batılılaşmanın, tekniğin alınıp ahlâkın alınmadığı bir durum olarak düşünülmesi daha geniş bir bakış açısını da beraberinde getirmektedir. Türkiye'de Batı'nın kültürü ve değerlerinin benimsenmesi, doğrudan batılı bilim ve teknolojinin alınmasıyla alakalı değildir. Aktay, Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte, uygulanan siyaset politikasının, batılılaşma ya da yabancılaşma olarak zuhur ettiğini ifade eder (Aktay, 2024, s. 58). Benzer bir yaklaşımı D. Mehmet Doğan'da görmek mümkündür. Nitekim batılılaşmanın devlet eliyle devlet kurumları başta olmak üzere topluma intikal ettiğini yazmıştır (Doğan, 2011, s. 78).

Batılılaşmak; Batı'yı aynıyle taklit etme şeklinde tanımlanabilir. Batılılaşma, Garblılaşma, Avrupalılaşma, Modernleşme, Asrileşme, Çağdaşlaşma, Çağcılılaşma da denilebilir. İngilizcesi Westernization olarak geçer. Avrupa'nın sonradan Amerika'nın da dahil olduğu teknoloji olmak üzere sosyal, siyasi, hukuki, kültürel sistemlerini alma ve aktarmaya dayalı her uygulamanın adı olarak ifade edilir (Doğan, 2018, s. 17). Mehmet Doğan'a göre bir zihniyeti ifade eder. Buna göre batılılaşma, insanı kendinden uzaklaştıran bir ideoloji olarak düşünülebilir. Türkiye'nin özüne aykırı olan ve milletin tarihini ve değerlerini tahrip eden gayr-i millî zihniyet, batılılaşma neticesinde görülmektedir. D. Mehmet Doğan'a göre alınması gereken ölçü, isimlerin iyi vasıflarının ötesinde zihniyetleri olmaktadır. (Doğan, 2018, s. 53) Ona göre Batılılaşma taraflarının kendi içlerinde zıtlıştıkları hususlar vardır ancak Batılılaşmanın bir zıddı yoktur (Doğan, 2017, s. 168).

D. Mehmet Doğan'a göre, “Batılılaşma tarihinin yanlışlarından kurtularak gerçek anlamda modernleşmek” lazımdır (Doğan, 2018, s. 39). Modernleşme hareketleri bu bağlamda yenileşme hareketleri olarak düşünülmüştür. Nitekim Osmanlı Dönemi'nde yaşanan değişikliklerin din konusunda değil, toplum nezdinde olduğunu ifade etmektedir. Buna göre, İslâm ile İslâm toplumlarının ayrı ayrı ele alınması, toplumdaki değişimle inancın dönüşümü iki farklı kavram olan batılılaşma ve modernleşme üzerinden açıklanabilmektedir (Doğan, 2018b, s. 129). Modernleşmek kelimesi; 17. yüzyılda Avrupa'da başlayan ve geniş şekilde dünyaya yayılarak toplumun yapısını ve yaşam tarzını etkileyen örgütlenme biçimleri olarak ifade edilebilmiştir (Giddens, 2010, s. 9). Batı'nın ilerleyişini yakalamak ya da Batı'yı model almakla ilerlenebileceği şeklinde ifade edilen modernleşme, (Altun, 2017, s. 24) Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin tecrübesinde, yalnızca bir yenileşme süreci olarak yazılmıştır.

Batılılaşma ve modernleşme arasındaki ayrım yenilik ve kimlik muhafazası olarak belirginleşmektedir. Yani D. Mehmet Doğan'ın da dikkat çektiği gibi Batılılaşmadan ve kimlik kaybına uğramadan yenilenmek mümkündür. Batılılaşma veya çağdaşlaşma kavramları yerine modernleşme kavramını kullanmak, yeniliğin batı'ya irca edilemeyecek olduğunu göstermek demektir. (Metin, 2018, s. 50) Bununla beraber, modern olma hali, yalnızca Avrupa'ya indirgenebilecek bir mahiyete sahip değildir. Dolayısıyla modernliğin, Batı'yla sınırlandırılmayan bir kavram olduğu ifade edilmiştir (Giddens, 2010, s. 159). Modern kelimesinin kök anlamında bulunan “yeni”liğin, Türkçe'de “ihya” ve “tecdit” kelimelerini karşılması da söz konusudur. Buradan hareketle Müslümanların ihya süreçlerinde farklı medeniyetlerle etkileşim halinde olmaları kaçınılmaz bir hadise olmaktadır (Görgün, 2021, s. 17). Mesele daha da ileriye taşındığında, modernliğin zaman içinde farklı kullanımları sebebiyle farklı manaları taşıdığı bilinmektedir. Buna göre, İslâm'ın Hz. Peygamber ile geldiği tarih, modern dönemin yani yenileşmenin başladığı tarih olarak yorumlanabilmektedir. -Semavi dinler açısından- kendinden önce var olan dinleri tamamlayan mükemmel din olarak İslâm ile birçok anlayış ve alışkanlık değiştirilmiş ve yenileşme başlamıştır (Görgün, 2021, s. 14).

Batılılaşmanın yenileşme olduğu düşüncesi, D. Mehmet Doğan'da da Âkif benzeri bir yankı bulmuştur. O da Âkif gibi yenileşmenin Müslümanların inanç ve değerlerine zarar vermeyeceğini, bilakis iyi geleceğini düşünmektedir. “Batı'nın tekniğini alalım ahlâkını bırakalım” düsturunca hareket etmiştir. O, modernleşmeyi daha çok teknolojik ve maddi gelişmeler olarak ele alır ve bu bağlamda 2. Abdülhamid Han'ın eğitim ve ulaştırmada yaptığı yenilikleri örnek verir. Necmeddin Erbakan'ın getirdiği millî hamle projesini de modernleşme (yenilenme hareketi) olarak kabul eder. Buna göre batılılaşmak yani “kökten modernleşmek”, bu örneklerle çelişmektedir (Doğan, 2017, s. 89). Din temelli kültür anlayışına sahip olan D. Mehmet Doğan, batılılaşmayla mücadelenin de, dinî ve manevî değerlere bağlı kalınarak verilebileceğine inanır (Doğan, 2019, s. 25).

Tıpkı Nureddin Topçu'nun, dine ve değerlere bağlı kalarak geliştirdiği fikirlerini, Hareket Dergisi'ni çıkarmakla somut hale getirmesinde olduğu gibi D. Mehmet Doğan da bu duruşunu, gönüllü sivil bir toplum kurarak göstermiştir. O, Topçu'nun dergi çıkarmasını şöyle ifade eder: "Hareket Dergisi; "Cumhuriyet devrinin hâkim fikir çerçevesinin dışında bir yayın olarak dikkati çekiyor. Dinin ve dinî muhtevalı düşüncenin dışlandığı bir dönemde, dinî bir yayın olmayan Hareket mecmuasının muhteva olarak manevî-ruhî-dinî bir arka plana sahip olduğu görülebilmektedir." (Doğan, 2024). Topçu'yla tanışma imkânı da bulan D. Mehmet Doğan, onun fikir ve eleştirileri ışığında eser ve faaliyetlerini oluşturmuştur. Yine bir Topçu talebesi olan Mehmet Sılay, D. Mehmet Doğan ile birlikte İstanbul'da bayramlaşmak için Topçu'nun evine gittiklerini anlatır. Mehmet Sılay'a göre Nureddin Topçu'nun "hür insan ve nitelikleri" hakkındaki konuşmaları D. Mehmet Doğan'ın "hür karakteriyle" örtüşmüştür. O da Topçu'dan hareketle, say-ü gayretlerini zihninde oluşturan bu insan tasavvuru üzerinden devam ettirmiştir (Sılay, 2024, s. 154).

D. Mehmet Doğan'ın, 20. yüzyılın fikir öncüsü olarak ifade ettiği Nureddin Topçu, batılılaşmaya karşı isyan ahlâkı ve iradenin davasıyla mücadele eden isimlerden birisidir. Batı'da eğitimini tamamlamış ancak "batılılaşmayan" bir isim olarak Türkiye'ye dönmüştür (Doğan, 2016, s. 45). Batılılaşmaya Topçu nezdinde bakıldığında, onun da Mehmed Âkif ile yakın fikirleri olduğu görülebilir. Ancak Âkif'in "Batı'nın ilmini alalım ahlâkını almayalım" görüşüne katılmaz. Bu yöndeki düşüncelerini ise *Kültür ve Medeniyet* eserinde şöyle dile getirir: "Biz Batı'nın iki şeyini yanlış anladık; iki yüzünü tersinden gördük: İlmini ve ahlâkını. Batılılaşmak isterken onun ilmini alıp ahlâkını almamak kararını verdik. İlimle ahlâkın aynı kökten çıktıklarını bilemedik." (Topçu, 2020, s. 37). Topçu kültürün, bir milletin umumi sahadaki tüm olaylar ve duygulara karşılık gelen değer hükümlerinden müteşekkil olduğunu düşünür. Bu değer hükümleri ise inançlar halinde insanın hayatında yer alır. Her millet, kültüre ait bu unsurları, kendi medeniyet değerleri içerisinde, kendi iradesiyle yoğurarak onlara karakterini verir. Dolayısıyla kültür, onu oluşturan milletin bir yansıması durumundandır (Topçu 2020, s. 78). Kültür hayatında bir "inkılap" gerçekleştirmek, kötüden iyiye olabileceği gibi iyiden kötüye de olabilir. Eğer inkılap kelimesi, eski değer hükümlerinin yeni değerlerle değişmesi olarak alınırsa, eleştirilmesi gereken bir yönü kendi içinde barındırır. Nitekim önceden var olan değer hükümleri yeni olanlardan daha üstün olabilir (Topçu, 2020, s. 120). Bu noktada Topçu'nun fikriyatına göre Batılılaşmanın, milletler için daha iyiye doğru bir süreci başlattığını söylemek mümkün değildir.

D. Mehmet Doğan'ın Topçu'dan hareketle açtığı fikir ve ruh cephesi, Türkiye Yazarlar Birliği'nde oluşan fikirlere de öncülük etmiştir. Bu bakımdan D. Mehmet Doğan'ın vurguladığı bir hususun da burada zikredilmesi gerekir. Türkiye Yazarlar Birliği, kuruluşunda milletin her ferdini içine alan "yol atası" olarak öncelikle İslâm ve İstiklâl Şairi Mehmed Âkif Ersoy'u zikreder. İstiklâl Marşı'nın muhtevası, Âkif'in

Millî Mücadele dönemindeki azim ve gayreti, milletin hafızasında uyandırıcı bir etki yaratmıştır. Ruhunu, köklerine vefadan alan Âkif'in duruşu, Türkiye Yazarlar Birliği'nin kültür, fikir, sanat, edebiyat yoluyla millete hizmet etme şiarıyla bir ve bütünleşmektedir. Bu bağlamda Nureddin Topçu ve Mehmed Âkif, D. Mehmet Doğan'ın öncelikli olarak ilham aldığı iki isim olmuştur.

Kültür ve Kimlik Mücadelesi Bağlamında D. Mehmet Doğan

D. Mehmet Doğan için batılılaşmama mücadelesi, batılılaşma karşısındaki duruşuyla ilgili olarak birkaç başlıkta incelenebilir gözükmektedir. Çünkü diğer başlıklar genel anlamda, batılılaşma mücadelesi etrafında şekillenmiştir. En temelde kimlik kaybı ve kendi olamama sorunu karşımıza çıkmaktadır. Bunlarla ilişkili olarak ise yerli - millî kültüre ve köklere bağlı kalmanın önemli olduğu D. Mehmet Doğan tarafından ele alınmaktadır.

D. Mehmet Doğan için bir anlamıyla yabancılaşmak demek olan batılılaşmak; insanın kendi değerlerine, tarihine, kültürüne bağlı halde yaşamasının önündeki önemli bir engeldir (Doğan, 2017, s. 166). Buna sebep olan belli başlı unsurlar ise; tarih şuurunun kaybedilişi, dile ve dine gerekli hassasiyetin verilmeyişi olmuştur. D. Mehmet Doğan'a göre yanlış tarih anlayışı yanlış şuuru meydana getirir. Kişinin kendi varlığı ve davranışlarının farkında olması demek olan şuur hali, millî belığın ve şahsiyetin oluşmasında temel bir yere sahiptir. Buna göre ferdin şuuruyla başlayan, sonrasında topyekûn toplum olarak kendi hafızalarının farkında olan milletler, millî şuuru ve millî benliği inşa edebilmektedir. Söz konusu şuurun oluşmasında yukarıda geçen dil, din, millet olma, bir müktesebata sahip olma gibi unsurlar belirleyici olmaktadır (Doğan, 2017, s. 153). Hikmetin temeli, tek tek fertlerin ve topyekûn milletin kendi kendini bilmesi anlamına gelir. Millî şuur ise bu düzlemde, kendi milletin varlığını ve değerlerini bilmek ve yaşamak demek olur (Kaplan, 2021, s. 39). Ona göre milletin ve devletin ruhuna esas teşkil eden, millî şuurun yaşatıcı temeli ise doğrudan İslâm'dır. Bu noktada din, başat bir yerde bulunurken dil ve vatan yardımcı unsurlar olarak belirmektedir (Doğan, 2017, s. 154).

Onun yerli ve millî kültür hakkındaki düşünceleri de bu minvalde açığa çıkar. Yerli ve millî kültüre karşı yabancılaşmanın başlatılması, İslâm'la bağlarını koparmış Batılı Türkiye Cumhuriyeti kurma çabaları olarak görünür. Dolayısıyla kültürün ve şuurun yabancılaştığı yer, Müslümanların dini değerlerinden uzaklaştırıldığı bir yere tekabül etmektedir (Doğan, 2017, s. 162). Oysa D. Mehmet Doğan'a göre, kültürün anlaşılması ve yaşatılmasının hayati bir önemi bulunmaktadır. Kültür konusu, farklı kültürlerin içinde kaybolarak kendi kültüründen uzaklaşma tehlikesini içinde bulundurmaktadır. Batıyla mücadele de bu noktada görünür. Çünkü D. Mehmet Doğan'a göre Batı'yla hesaplaşma, toprak işgali üzerinden değil kültürel bir savaş halinde zuhur etmiştir (Doğan, 2017, s. 77). Kültür alanı kuşkusuz değerler alanıyla beraber ele alınabilir. Dolayısıyla, insanın bir duruş sahibi olması kültür ve değerler alanıyla mümkün

olmaktadır. Konuyla ilgili olarak, Müslümanları İslâm'ın özünden uzaklaştıran sebepleri sorgulayarak, konuyu tahlil etmektedir (Doğan, 1993, s. 153).

Batılılaşmayla mücadele, kendi kültürümüze bağlı kalarak gerçekleştirilebilmektedir. Bu iki konu birbiriyle iç içedir. Nitekim D. Mehmet Doğan, Batılılaşırken hangi süreçlerden geçildiğini anlatmakta, diğer taraftan bunun karşısında nasıl sağlam durulabileceğinin yollarını da işaret etmektedir. *Neden Klasiklerimiz Yok?* eseri, Batılılaşmadan nasıl kalınacağına yönelik bir sorudan hareketle çıkmıştır. Eserde ise bu sorunun cevabının, içte, köklerde olduğunu ifade eder: “Bu dinî görünümlü pozitivizmin ve hayırhah çehreli pragmatizmin zihnimizi esir almasının önüne geçmek, tekrar dile, edebiyata, müsikiye, sanatlarımıza ve tefekküre dönmek, onların kendine mahsus iklimine nüfuz etmek ve yeniden daha zengin bir dille konuşmakla mümkün. Kabuktan öze, dıştan içe doğru insanı tekâmül ettiren, insanî hasletlerini geliştiren bir yolculuk için kendimizi bilmek, ilk adım. Elinizdeki kitabın tarifi bu cümlelerin içinedir.” (Doğan, 2016, s. 7). Dolayısıyla eserde, klasiklerin olmama sebebi aranırken, aynı zamanda nasıl ve nerede aranacağı da ifade edilmiştir.

D. Mehmet Doğan için Türk İslâm kültürünü, edebiyatını, hayatını anlatan temel eserler, lise dönemlerinde gençlere klasikler olarak verilmelidir. Milli Eğitim Bakanlığı'nın “temel eserler” başlığı altında 100 temel eserine bakıldığında kendi kültürel değerlerimizden müteşekkil bir listeyle karşılaşmamaktadır. Siyasi ve ideolojik bir zihniyetin neticesi olan batılılaşmanın dayatıldığı eserler söz konusudur. Bu eleştirisi ve itirazı, batılılaşmayla olan mücadelenin, doğru adımlarla yapılabilmesi için, zihniyetimizin kendi inancımızla ve kültürümüzle şekillenmesi, genç yaşta önem arz ettiği içindir. O, itirazlarını yazarken teklif ve çözüm önerilerini de beraberinde sunmaktadır. Ona göre gücümüz, kendi içimizdedir; inancımızda, değerlerimizde, sanatımızda, musikimizde, edebiyatımızda, köklerimizde, ecdadımızdadır. Burada erozyona uğrayan kültürümüzün yeniden köklerine dönmek suretiyle sağlam kalabileceğini ifade etmektedir. Dolayısıyla batılılaşmanın karşısında bir duruş geliştirebilmek, halihazırda medeniyet köklerimize, yerli ve millî kültürümüze dönmek ve onu yaşa(t)makla mümkündür. Konuyla ilgili olarak, “temel eserlerin temelinde ne var” yazısına bakılabilir (Doğan, 2024).

Yine yerli ve millî kültürün korunabileceği bir başka alan, batılılaşmanın büyük ölçüde gerçekleştirildiği bürokrasi ve onu destekleyen aydın sınıfı olmaktadır. Bürokrasideki Batı mukallitliği, milletin maddi ve manevi anlamda kalkınmasının önünde bir maraz gibi durmaktadır. Bundan kurtulmanın yolları ise, insanca yaşamının imkânını sunan İslâm'a sarılmakta aranmalıdır. Bu noktada, kapitalist ve emperyalist sistem tarafından getirilen, faizin meşru kabul edildiği; ticarete, siyasete, hukukta, ahlâkta İslâm'ın yaşandığı değerler alanını *çağdışı* olarak nitelendiren kesime karşı, şahsiyetin ve kimliğin muhafaza edildiği bir insan olabilmek gerektiği vurgulanmaktadır (Doğan, 2017, s. 99). *Çağdışı* kelimesinin esasen, hiçbir çağa, insanî ve ahlâkî olana sığmaması bakımından; Avrupa'nın batılılaşma ideolojisi içerisinde kullandığı her türlü sömürgeleştirme

adımları için ifade edilmesi mümkündür. Batı'nın kendi bünyesindeki topluluklar hariç, Türk milleti de içerisinde olmak üzere diğer milletlere karşı sömürgeleştirme politikasını uyguladığı bilinen ve insan haklarıyla örtüşmeyen bir gerçek olarak durmaktadır (Doğan, 2017, s. 164).

Batılılaşma konusunda yapılan bir başka değişiklik, devlet eliyle gerçekleşen dil devrimidir. Cumhuriyetle birlikte Latin Harflerin kabulü, 1928'deki harf inkılabı ve dil devrimiyle medeniyetimizin müktesebatına ciddi oranda müdahale edilmiştir (Doğan, 2017, s. 116). Batı, kelime üretmek için Latinceyi esas almıştır. Bizde ise, Türkçe bırakılarak Batı'nın uyguladığı zihniyet devam ettirilmiştir. Bu durum, geçmişî yok saymak olduğu gibi, Türkçe'nin anlam zenginliklerini ve dil hassasiyetini de yitirmek anlamına gelmiştir (Doğan, 2007, s. 57). Batı D. Mehmet Doğan'a göre dile müdahale etmek kelimelerin içerdiği anlamları değiştirmek demektir (Doğan, 2015, s. 114). Örneğin “kelime” yerine kullanılan “sözcük”, kelimenin karşıladığı manayı verememektedir. Kelime'nin manalarından birisi Allah'ın kelimidir. Kelime, kelimetullahı, kelime-i tevhidi yani “Lailahe illallah Muhammeden Resulullah'ı hatırlatmaktadır. Bu bağlamda Hz. Musa da Allah'ın kendisiyle konuştuğu kimse anlamında kelimullah olarak geçer. Ancak sözcük kelimesinin, söz konusu anlamları içermesi mümkün değildir (Doğan, 2016, s. 93).

Diğer taraftan dilde yapılan değişiklikler, Osmanlı dönemi Türkçesiyle alakalı olarak ele alınmalıdır. Nitekim Osmanlı Devleti'nin Müslüman Türk Devletleri içinde Türkçeyi gerçek anlamda resmi dil yapan ilk devlet olduğu bilinmektedir. Osmanlı döneminde Türkçe'nin bilim olarak gelişmesi 19. ve 20. yüzyılda da devam etmiştir. Bununla birlikte Osmanlı Türkçesi, sonradan ifade edildiği gibi sun'î, sentetik değildir. Çünkü sentetik varlıklar laboratuvarlarda üretirler ancak Osmanlı dönemi Türkçesine ait bir laboratuvar yoktur. Yani hiçbir zaman Osman Dil Kurumu adında bir kuruluş olmamıştır. D. Mehmet Doğan'a göre bu, dilin bir otorite tarafından halktan bağımsız olarak yapılıp sunulmadığının göstergesidir. Osmanlıca halk dili olarak halk tarafından oluşturulan, devlet dili olarak bürokrasi tarafından kullanılan, edebi dil olarak şiir ve edebiyata konu olan bir dildir (Doğan, 2011, s. 19). 19. yüzyıldan itibaren, Osmanlıcanın/Türkçenin dilbilgisi kurallarıyla ilgili çalışmalar yapıldığı gibi zengin anlamlarıyla birlikte sunulan kelime lügatleri de hazırlanmıştır. Dolayısıyla 20. yüzyılda dilde süreklilik ve gelişmenin önü açıktır. Ancak bu yıllarda başlayan tasfiye (arıtma/arılaştırma) hareketleri, Türkçe'nin anlam ve derinliğine nüfuz edebilmeyi güçleştirmiştir. Sadeleştirme çabaları bir açıdan iyi görülebilse de tasfiye çalışmalarıyla Türkçenin kelime hazinesi sınırlanmıştır. Bu süreç, 20. yüzyılın başlarında Türkçe, 1945'te onbeş-yirmi binlerde kalan kelime sayısı ile sığlaşmıştır. Türkçe'nin hem anlam derinliği yok olmakta hem de kelime hazinesi daralmıştır. D. Mehmet Doğan'ın dil konusunu temel bir yerde görmesi, kültüre ve topyekûn medeniyete olan etkileri dolayısıyladır. Yine dilin aynı zamanda düşünmeyi sağlaması, kelimelerdeki kök anlamların insanı kendi medeniyet değerleriyle buluşturması bakımından da önemli olmuştur (Doğan, 2011, s. 20).

D. Mehmet Doğan, 20. yüzyılın soykırımlar, katliamlar çağı olduğunu ifade ederek, dil meselesine geniş bir yer ayırır. Jenosid ya da soykırım, genellikle insan bedeninin katlinde söz konusu edilir ancak bir milletin hafızasını yok etmek de bir soykırım olarak adlandırılabilir. Sırların, Boşnak Müslümanlarına uyguladığı soykırımda, yalnızca insan bedenleri değil kütüphaneler, arşivler, Osmanlı dönemine ait mimari eserler de yok edilmiştir. Buna göre insanı uzun bir zaman içinde ağır hasarlarla yok etmek, kültürel-manevi değerlerin ve hafızanın yok edilmesini içerir. D. Mehmet Doğan verdiği bu örneklerden hareketle bunun adını *kültürel soykırım* olarak literatüre ekler (Doğan, 2011, s. 131).

Batılılaşma ve modernleşme arasındaki ayrım hatırlanırsa, kültürün ve kimliğin muhafaza edilerek yenileşmenin sağlanacağı zemin görülebilmektedir. Yerli ve millî kalarak modernleşmek, D. Mehmet Doğan'ın temeldeki yabancılaşmanın yerine teklifidir. Buna göre, yerli olmak aynı zamanda muhafazakâr olmayı gerektirmektedir. Batılılaşmadan modernleşebilmek, yerli ve millî kültürü muhafaza etmeye bağlamış olmaktadır. Bu noktada yerli ve millî olmak; dinimizi, medeniyetimizin kaynaklarını, sanatımızı, edebiyatımızı, bilerek ve yaşayarak kendimize ve tüm insanlığa faydalı olunabilecektir (Doğan, 2018, s. 15). O, “iki asırdır temel meselemizin Müslüman kimliğiyle var olmak” olduğunu yazar (Doğan, 2017, s. 183).

Din ve kültür muhafaza edildiğinde, buna bağlı olarak kimlik de muhafaza edilmiş olmaktadır. Kimlik konusu, insanın aidiyetini ifade ederken aynı zamanda yabancılaşmanın ya da batılılaşmanın önündeki engel olarak karşımıza çıkar. D. Mehmet Doğan'a göre, mağlubiyet ideolojisi olarak ifade ettiği batılılaşmanın sonu, başta dine bağlı olmakla beraber, doğru tarihi okuyarak yerli ve millî kültürü oluşturan tarih şuuruyla mümkün olacaktır (Doğan, 2018, s. 8).

Yerli ve millî kültürün korunması noktasında gençlere, öncü mütefekkirleri örnek verir. 25 yaşında *İsyan Ahlâkı*'ni yazan Nureddin Topçu'yu, 35 yaşında edebiyat alanında yazmaya başlayan Mehmed Âkif azmini ve sabrını, 25 yaşında *Hüsni-ü Aşk*'i yazan Şeyh Galip'in kararlılığını anlatır (Doğan, 2018, s. 124, 125). Kendisi de ilk kitabı *Batılılaşma İhaneti*'ni 28 yaşında yazmıştır. Yazı hayatına 1967 yılında Hareket Dergisi'nde yayımlanan şiiriyle başlamıştır. Âkif'in batılılaşma karşısındaki duruşunu müstakil anlamda Sebilürreşad Dergisi'yle sürdürdüğü bilinmektedir. Topçu ise fikirlerini Hareket Dergisiyle paylaşmıştır. Aynı çizgide olan D. Mehmet Doğan da, gönüllü bir Sivil Toplum Kuruluşu olan Yazarlar Birliği'ni hayata geçirerek yerli ve millî kalma hamlesini gerçekleştirmiştir.

Türkiye Yazarlar Birliği'nin Kuruluşu

D. Mehmet Doğan'ın kaderiyle bütünleşen Türkiye Yazarlar Birliği, kültür hayatımızın nasıl şekillenmesi ve nereden beslenmesi gerektiğine dair bizlere yön tayin eden bir Sivil Toplum Kuruluşu'dur. D. Mehmet Doğan bununla ilgili olarak, Yazarlar Birliği'nin

gelenek haline gelerek süreklileşen faaliyetlerine bakıldığında, nasıl bir yol haritası çizildiğinin görülebileceğini ifade eder (Doğan, 2023, s. 86). Bu bağlamda Türkiye Yazarlar Birliği'nin oluşturulmasındaki fikrî arka planının ele alınması, hem D. Mehmet Doğan hem de Yazarlar Birliği hakkında ortak bir kanaat sunabilecektir. Bu sürecin başlamasındaki sebeplere bakıldıktan sonra, Türkiye Yazarlar Birliği'nin kuruluş sürecine ve faaliyetlerine geçilebilir.

D. Mehmet Doğan, bir anlamda fikirlerinin tecessüm etmesi için Türkiye Yazarlar Birliği'ni kurmuştur. Bu sebeple, onun fikirlerini ve mücadelesini anlama çabası, bir tarafıyla Türkiye Yazarlar Birliği'nin kurulma gayesinin anlaşılması anlamına gelir. Bu bağlamda, kuruluş sürecinde ifade edilen gayenin sabır, sebat, kararlılık ve ihlas kavramlarıyla inşa edilip devam ettirilmesi önem arz eder (Arıcan, 2024, s. 10). D. Mehmet Doğan denildiğinde, ilk etapta *Batılılaşma İhaneti*, *Doğan Büyük Türkçe Sözlük* gibi hem yazıldığı döneme etkisi bakımından hem de dönemini aşan eserlerinin yanı sıra, Türkiye Yazarlar Birliği'ndeki gayreti akla gelir.

7 Ağustos 1978 yılında Ankara'da, 14 yazarın bir araya gelerek oluşturduğu Yazarlar Birliği, 1985'te Bakanlar Kurulu kararıyla Türkiye Yazarlar Birliği adını alır. 1991'de ise, Danıştay'ın uygun bulması ve Bakanlar Kurulu kararı ile “kamu yararına çalışan kuruluş” olarak tescil edilir (Arıcan, 2023). Türkiye'nin köklü kuruluşlarından birisi olan Türkiye Yazarlar Birliği'nin de diğer kuruluşlar gibi bir arka planı, bir çıkış gayesi bulunmaktadır. Yapılan faaliyetlere bakılarak, kuruluş amacının anlaşılacağı söylenebilir.

Türkiye Yazarlar Birliği'nin gönüllülük esasına dayalı olduğu bilinmektedir. Vatan ve millete hizmeti şeref sayan Mehmed Âkif Ersoy'u “yol atası” olarak gören Yazarlar Birliği'nin böylesi bir duruşu ifa etmesi kaçınılmaz olur. Yerli ve millî kültürün, Türk kimliğini yaşatan değerlerimiz üzerinden anlatılması ve anlaşılmasının, işleri daha kolaylaştırdığı düşüncesi söz konusudur. Buna uygun olarak, Türk kültürünün hayat bulmasında emeği olan Mehmed Âkif Ersoy, Nureddin Topçu başta olmak üzere; yaşayan üstadlar için bir kadirşinaslık olarak saygı geceleri, vefat eden üstadlar için ise an(la)ma programları düzenlemek, birliğin temel sistematüğini oluşturur (Toraman, 2019, s. 13).

Birliğin kuruluşu, Türkiye'de iç karışıklıkların olduğu bir döneme rastlar. Darbe öncesi dönemde sağ, sol çatışmalarının getirdiği bölünmüşlük içerisinde herkes kendi bakış açısına uygun bir yer aramıştır. Sol cemahtaki yazarlar için farklı bir örgütlenme yoktur. Ancak bu bir ihtiyaçtır ve bu bağlamda ilk teşebbüs Ankara'da Yazarlar Birliği tarafından gerçekleştirilir. Yazarlığı bir meslek olarak görmek isteyen ve farklı dünya görüşünü savunan Yazarlar Birliği, mütevazı imkân ve şartlar içinde kurulur (Gökdağ, 2024, s. 20).

Birliğin çatısı altında bulunan isimler, içinde bulundukları döneme eleştirel gözle bakarak farklı bir pencere açma cesaretini göstermişlerdir. Siyasi görüş bakımından ayırt etmeksizin, kuşatıcı olmaya çalışmışlardır. 1978-79 yılları, Türkiye’de sağ-sol çatışmasının yaşandığı, Ankara’da gençlerin birbirini öldürdüğü bir dönemdir. Böyle bir ortamda birliği kurmak için bir yer bakılır ancak o dönemin şartlarında tehlikeli görüldüğü için engel çıkarılır. Bu sırada, yazıların neşri için Birlik Yayınları’nın kurulmasına karar verilir. Birlik Yayınları’nın hazırlanma ve basılmasında Hatay Sokak’ta kırk metre karelik, küçük bir yer tutulur (Bıyıklı, 2018, s. 61). Böylece Yazarlar Birliği kurulmuş olur. D. Mehmet Doğan’a göre edebiyat, sanat, fikir işleri aynı zamanda bir *muhit* işidir. Muhitler, bazen ihtiyaca binaen kendiliğinden oluşur bazen de bir kişi, dernek veya kitabevi etrafında kurulur (Doğan, 2023, s. 80). Yazarlar Birliği de o günün şartlarında ihtiyaca binaen kurulmuştur.

Yazar D. Mehmet Doğan, bir söyleşisinde Yazarlar Birliği’ne olan ihtiyacı, Türkiye’deki düşünce potansiyelinin belli bir kesim üzerinden yürütülmesinden doğduğunu ifade eder. Ankara’da yaşayan, çeşitli yerlerde yazan ve kitapları çıkan gazeteci-yazar arkadaşların, bir birlik oluşturabileceği düşüncesi üzerinde mutabık kalınır. O yıllarda, Aziz Nesin tarafından kurulan ve yalnızca sol cemahtaki yazarlardan oluşan Türkiye Yazarlar Sendikası vardır. Sendikanın dünya görüşü sebebiyle, yazar denilen kesimin; alkol alan, farklı bir yaşama tarzı olması gerektiği düşünülen ideolojik bir durum söz konusudur. Ancak D. Mehmet Doğan’a göre, yazar kesimi yalnızca bu hayat tarzıyla sınırlandırılmamalıdır. Siyasi düşüncesi, görüş farkları olan -en temelde dine ve değerlere uygun yaşayan- yazarların da bir birliğin çatısı altında buluşması mümkündür (Bıyıklı, 2018, s. 59). Nitekim kültür, fikir, sanat konularında her kesimin düşüncelerini paylaşabileceği bir ortamın gerekliliği, her dönemde hayati bir önemde olmuştur. O, bu gerekliliği, millî düşünceye bağlı kalmakla ilişkilendirmekte dolayısıyla bir varoluş meselesi olarak görmektedir (Doğan, 2017, s. 15).

Kuruluşun önemseddiği bir öncelik, siyaset üstü olmasıdır. Birliğin kuruluşuyla ilgili olarak şöyle der: “Bu, o zamanın çatışmalı şartlarında bir mesele, hatta bir dava olarak da görülüyordu. Türkiye’de yazarlığın, edebiyatçılığın, ilim ve fikir sahibi olmanın birilerinin tekelinde olmadığı ortak kanaati bu istişarelerde sıkça dile getiriliyordu. Türkiye’de yazarlık, entelektüellik millî kültür-din ekseninde farklılaşmış, pozitivizmi, materyalizmi (ki Kemalizm de bunun içine girer) benimseyenlere mahsus bir alan sayılmıştır. Millî ve manevi değerler eksenindeki yazarları bir araya getirerek, bir kuruluş çerçevesinde tanışmalarının, ortak hedefler uğruna çalışmalarının ve kamuoyuna tanıtılmalarının faydalı olacağı sonucuna varılmıştı.” (Doğan, 2023, s. 80). Yerli ve millî kültürü temel alan böylesi bir yaklaşımda, farklılıkların birer zenginlik olarak görüldüğü bir muhit söz edilebilmektedir (Yılmaz, 2014, s. 110). Bu davaya ortak olan, yazının gücüne inanan ve yazan isimlerin bir araya gelmesiyle, yazar kimdir, yazar olmak ne demektir? sorularına da farklı bir içerik kazandırılmıştır.

Batılılaşmanın önünü alabilecek bir tutum, yerli ve millî kültüre bağlılığı esas alır. Bu anlamda D. Mehmet Doğan'ın kimlik konusunu özellikle vurguladığı söylenebilir. Dış tehlikelere karşı sağlam kalmak kimlik bilinciyle mümkündür. Türkiye Yazarlar Birliği de, sivil toplum kuruluşu olmanın ötesinde, bize kim olduğumuzu hatırlatan bir okul olarak düşünülebilir. Kim olduğumuzu; nereden gelip nereye gitmemiz gerektiğini hatırlatır. Nitekim kuruluş gayesinde, ecdadımızdan gelen tarihi ve kültürel mirasın anlaşılmasına yönelik faaliyetlerin gerçekleştirilme düşüncesi bulunmaktadır. Kadim medeniyetimizdeki yüksek insanî değerler, büyük şahsiyetlerimizin eserlerinden okunmakta, onların tefekkür dünyasıyla buluşmakta ve onları anlama gayretinde olunmaktadır. Mesnevî Okumaları, Safahat Okumaları, Yazar-Şair Buluşmalarıyla, geçmiş ve gelecek bir bütün halinde sunulmaktadır. Yapılan okumalarda Âsım ve Âsımlar'ın de yetiştirildiği söylenebilir. Bu bağlamda Türkiye Yazarlar Birliği'nin, kültür ve edebiyatın güzelliklerini, insanın severek hayatına katabileceği, zevk seviyesinde bir çaba olarak tezahür ettirdiği de ifade edilmiştir. Nitekim yapılan faaliyetlerle, insanın estetik, mimari, musiki alanlarındaki ihtiyacı karşılanmakta, bu zenginlikler üzerinden var olan medeniyet tasavvuruna, en nihayetinde insan tasavvuruna doğru bir pencere açılmaktadır (Yiğitbaş, 2023, s. 69).

İcra edilen faaliyetler, hem batılılaşma karşısında kimlik bilincinin oluşmasını sağlamakta hem de gelenekte devamlılığı kolay hale getirmektedir. D. Mehmet Doğan'ın buradaki çabası; gençlerin Türk milletine hizmetleriyle derin izler bırakmış olan Mehmed Âkif'i, Nureddin Topçu'yu, Ahmet Hamdi Tanpınar'ı, Yahya Kemal'i, Tarık Buğra'yı anlamaları, onların zihnî arka planını kavramaları ve Türkçe'nin zenginliğini fark etmeleridir. Batılılaşma tehditleri ise, bu anlamamanın önüne geçmek istemektedir. Bu duruma itiraz eden D. Mehmet Doğan, itirazını sözlük yazarak dile getirmiştir (Bıyıklı, 2018, s. 88). Dilin insanın anlam dünyasındaki temel yeri, batılılaşmayı ele aldığı her bağlamda öncelikli olarak ifade ettiği husustur. Bu doğrultuda Türkiye Yazarlar Birliği'nin, Türkiye'nin dört bir yanından Balkanlar'a uzanan uluslararası ölçekteki faaliyetlerinden de kısaca söz edilmesi gerekir.

İstiklâl Marşı Şairi Mehmed Âkif Ersoy'un anlaşılmasında; 12 Mart'ın İstiklâl Marşı günü olarak kabul edilmesinde ve kutlanmasında yine Taceddin-i Veli Dergâhı'nın imarında özel gayretleri olmuştur. Mehmed Âkif Ersoy'un, Türk milletine millî ve manevi değerleri aşıl原因 bir rehber olarak, fikirlerinin ve mücadelesinin anlaşılmasındaki say-ü gayretleri, bugünkü gençlere genç nesillere örnek olmuştur.

D. Mehmet Doğan, dikkatleri kültür cephesinde topyekûn bir mücadelenin başlatılmasına odaklamakta ve bunun çözümünü ilk aşamada, "doğru bilinen yanlışlar"ın delilleriyle birlikte ifade edilmesinde bulmaktadır. Doğru bir tarih şuuru, insana mensubiyetini ve mesuliyetlerini kazandırma noktasında temel bir yerde durmaktadır. *Türkiye Cumhuriyeti Tarihine Giriş* kitabı, bu çabanın müşahhas hale gelmesidir.

Türkçe konusu, dilde yapılan değişikliklerden oluşan anlam kaymaları, D. Mehmet Doğan'ın hassasiyetini ifade eden bir başka yöndür. Doğan Büyük Türkçe Sözlük ile, dilin, bir milletin değerlerini devam ettirmesindeki temel özelliğinin altını çizmiştir. D. Mehmet Doğan'ın eserleriyle beraber, fikir ve mücadelesini mukim bir mekân olarak, Ankara'da merkezileşen ancak Anadolu'nun birçok şehrinde şube ve temsilcilikleri olan, dahası uluslararası bir boyuta ulaşan, tüm bu yönleriyle kuruluş amacıyla millete hizmeti esas alan Türkiye Yazarlar Birliği'nin faaliyetlerinden söz edilmesi gerekir.

Türkiye Yazarlar Birliği ve Kültür, Fikir, Sanat, Edebiyat Hayatındaki İzdüşümleri

D. Mehmet Doğan'ın öncülüğünde kurulan Türkiye Yazarlar Birliği, kültürün siyasete indirildiği, kültür politikalarının yetersiz kaldığı bir dönemde, bu boşluğu doldurmak üzere faaliyetlere başlamıştır. Türkiye Yazarlar Birliği bu yönüyle, yazarlar derneği olmanın ötesinde, Türkiye'nin edebiyat, fikir, sanat damarını besleyen bir kültür hareketi olmuştur (Arıcan, 2025). Yerli ve millî kültürün önemine dikkat çeken isimlerden birisi olarak D. Mehmet Doğan'ın düşünceleri, Türkiye Yazarlar Birliği'yle faaliyete geçirilmiştir.

27 Mayıs 1960'taki ilk darbeyle birlikte ülke içindeki kaotik durum 1970'lerde artarak devam etmiştir. 12 Eylül 1980 darbesi ve devam eden süreçte, Kapitalizm karşısında kimliğin korunması çabası, farklı şekillerde tezahür etmiştir. Söz konusu akımlar, makalenin giriş kısımlarında, D. Mehmet Doğan'ın batılılaşma mücadelesindeki konumunu göstermesi bakımından ifade edilmiştir. Aynı duruş, yine D. Mehmet Doğan'ın öncülüğünde Türkiye Yazarlar Birliği'nin amacı ve dönemindeki etkisinin açığa çıktığı bir düzlem olması bakımından da önemli olmuştur. Darbelerin sıklıkla yaşandığı bu dönemlerde; ülkenin ve milletin kalkınmasını sağlayacak edebiyat, kültür, sanat hayatıyla ilgili çalışmalar yapılamaz.

Batılılaşma ve beraberinde gelen ideolojik yaklaşımlar, hakimiyetini hissettirir. 1970'li yılların edebiyat mahfilleri, dergileri ve diğer oluşumlar dönemin bu politik/ideolojik/kaotik ayrımları dolayısıyla devrim uygulayan sol cenah ile onun karşısında muhafazakâr/milliyetçi kesim oluşmaya başlar. Örneğin Necip Fazıl Kısakürek'in *Büyük Doğu Dergisi*'ndeki (1964-1978) yazıları, batılılaşmanın muhalif bir cephesini gösterir (Kaynar, 2020, s. 796). Bunun gibi 1960-80 arasındaki yıllarda, darbeler neticesinde toplumun yaşadığı çelişkileri konu edinen dergiler çıkarılır. Bir tarafta politik sürecin kültür-sanat ortamıyla olan çatışması, diğer tarafta sokaklarda devletin gençlerle çatışması söz konusudur. Bu ortamda edebiyatın, yaşanan çatışmalar arasında siyasete indirgenip bir araç olarak düşünülmesine engel olmak için tartışmalar da yapılır. Bu amaçla oluşturulan *Hisar Dergisi*, Batı'yı taklit etmeden, millî karakterle yapılacak edebiyatın nasıl inşa edilebileceğine dair sorgulamalarda bulunur. Yine *Hilal* (1958-1993), *Diriliş*, *Edebiyat*, *Hareket*, *Düşünce* (1976-1979), *Mavera* (1976-1990), *Hareket* (1939-1982) gibi dergiler, edebiyat dergileri olmalarının yanı sıra İslâm'ın bu ortamda

nasıl yaşanacağına dair fikirlerini milletle paylaşmışlardır (Kaynar, 2020, s. 799, 800). Batılılaşma karşısında yerli ve millî kalma konusundaki mücadele, dergilerin yanı sıra sivil toplum kuruluşları tarafından edebiyat, fikir, sanat faaliyetleriyle yürütülür. Onların da kendi içlerinde, uygulanan politikayı ve toplumdaki tezahürlerini savunanlar ve onlara karşı çıkanlar olmuştur. Bu anlamda Türkiye Yazarlar Sendikası gibi, dönemin siyasetine uygun olarak ortaya çıkan müttefik bir kuruluştan söz edilebilmektedir. Muhafız bir duruş da Türkiye Yazarlar Birliği marifetiyle gerçekleştirilmiştir.

Türkiye Yazarlar Birliği çatısı altında oluşturulan gençlik birimi, 2016 yılında faaliyetlerine başlamış, Gençlik ve Spor Bakanlığı'na yazılan bir proje kapsamında Kızılay'da Genç Kahve hayata geçirilmiştir. Kapitalizmin karşısında bir duruş olarak ikramlar, Bakanlığın projeye verdiği destek üzerinden sağlanmıştır. Bu minvalde, kamu yararının gözetilmesi kuralı genç kahvede de sürdürülmüştür. Proje kapsamında hem faaliyetler düzenlenmiş hem de sürecin bu dönüşümü, kendi içinde millete hizmeti esas almıştır. Ahi kültürüyle benzerlik gösteren bu yapı, gençleri bir yandan çalışmaya, projeler yazmaya ve hayata geçirmeye teşvik ederken diğer yandan gençlerin maharetiyle insanlığa faydalı işler sunabilmenin güzel bir örneği olmuştur. Usta-çırak ilişkisinin sürdürülebilir emeğe olan katkısı kuşkusuz çok büyüktür.

Gençlerin okuma, anlama ve yazma süreçlerine yardımcı olan Yazar Okulu, D. Mehmet Doğan'ın öncülüğünde hayata geçirilmiştir (Yavuz, 2017, s. 62). Özellikle 28 Şubat döneminde üniversiteden alınan öğretme, öğrenme, yazma iştiağı olan hocalara ve öğrencilere yönelik olarak yazar okulu düşünülmüş ve günümüze kadar da devam etmiştir. (Bıyıklı, 2018, s. 80) 1984'te yayımlanmaya başlayan Türkiye Kültür ve Sanat Yıllığı'nda, yıl içerisinde oluşan birçok haberin bilgileri derlenmektedir. Söz konusu yıllık, Türkiye'de yayını devam eden tek yıllıktır. Türkçe'nin Uluslararası Şiir Şöleni, ilki 1992'de Bursa ve Konya'da yapılmış, 21 ülkeden Türkçe yazan 100'ün üzerinde şair katılmıştır. İkincisi 1993 yılında Kazakistan'ın başkenti Almatı'da gerçekleştirilmiştir. 2024 yılında 16.sı Özbekistan'ın Taşkent şehrinde yapılan Türkçe'nin Şiir Şöleni, Türkçemizin zenginliklerinin bir araya getirildiği ve yaşatıldığı bir ortama imkân sağlaması bakımından önem arz eder (Erdemir, 2024).

Anadolu'nun farklı şehirlerinde gerçekleştirilen Kültür Kervanlarıyla, Türkiye'nin nabzını tutmak amaçlanmıştır. Bu minvalde Tarihi Yaşatmak Şehri Yaşatmak adıyla gerçekleştirilen bir başka programda, şehirlerin kültürel hafızası da canlı tutulmaya çalışılmaktadır. Böylece birliğin kuruluş amaçlarından birisi olan, kültürel ve edebi hayatın yaşayan ve yaşatılması gereken unsurları insanlara ulaştırılmaktadır (Toraman, 2019, s. 20).

Yılın Yazar ve Sanatçıların Değerlendirilmesi, 1980'den beri her yıl düzenlenmektedir. Ortaya çıkan eserlerin köklü bir kuruluş tarafından takdir edilmesi, teşvik edici bir öneme sahip olmakla beraber, gençler tarafından kültür, edebiyat, sanat camiasındaki gelişmelerin takip edilmesini kolaylaştırmaktadır. Temel Metin Okumaları kapsamında,

18 yıl devam eden Mesnevî okumaları, hatimesi yapılarak tamamlanmış ve yeniden başlanmıştır. D. Mehmet Doğan'ın, sağlığında, okuyarak anlattığı Safahat Okumaları, bugünkü neslin geleneklerini anlamasına katkı sunmuştur. Birlikte dijital mecranın faydalı yönleri de kullanılmakta; çevrim içi toplantı ve yayınlar yapılmaktadır. Programlar ise ses veya görüntü kaydı alınarak, Youtube gibi uygulamalar üzerinden kamuoyuyla paylaşılmaktadır.

2009 yılında D. Mehmet Doğan'ın öncülüğünde başlayan Ahlâk Şûraları, günümüz ahlâkî sorunlarının tartışıldığı, bir farkındalık oluşturularak çözüm önerilerinin sunulduğu bir alan açması bakımından önem arz etmektedir. Türkiye Kültür ve Sanat Bülteni'nde, Türkiye Yazarlar Birliği'nin genel merkezi başta olmak üzere, şubeleri ve temsilciliklerindeki faaliyetlerin haber başlıkları ve fotoğraflarıyla yer aldıkları bir içerik hazırlanmaktadır (TYB, 2010). TYB Akademi (Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi) de Yazarlar Birliği çatısı altında oluşturulan, akademik boyutlu bir dergidir. İlk sayısı 2011 yılında Gazali sayısı ile basılmıştır. Derginin gidişatına göre, belirlenen konu, o sayı içerisinde teferruatlı olarak ele alınmaktadır.

Diğer taraftan, günümüzde de katkıları olan Türkiye Yazarlar Birliği Vakfı, Türkiye Yazarlar Birliği'nin kuruluşunda mali desteğin sağlandığı bir öneme sahiptir. Vakıf bünyesinde, Mehmed Âkif Ersoy ile ilgili faaliyetleri düzenli hale getirmek için Ankara merkezli Mehmed Âkif Araştırmaları Merkezi kurulmuştur. Merkezin amaçlarında; Mehmed Âkif Ersoy'la ilgili faaliyetlerin kalıcılığını sağlamak, yapılan çalışmaları değerlendirmek ve *Safahat*'ın, konuya vakıf kişilerce topluma açık şekilde okunmasını sağlamak yer almaktadır. Aynı zamanda Mehmed Âkif Ersoy'un şiir külliyatı olmak üzere, D. Mehmet Doğan'ın Âkif hakkında kaleme aldığı eserler ile Yazarlar Birliği'nde icra edilen faaliyet ve şölenlerin kitapları da pdf olarak bulunmaktadır. (Mehmed Âkif Ersoy Araştırmaları Merkezi). Bunlar; *Mehmed Âkif Ersoy ve Gölgeleler*, *Mehmed Âkif, Âsım ve Gençlik*, *Safahat Gölgeleler*, *Safahat Âsım*, *Mehmed Âkif Milli Mücadele ve İstiklâl Marşı*, *Mehmed Âkif Edebiyat ve Düşünce*, *Mehmed Âkif: Edebî ve Fikrî Akımlar*, *Mehmed Âkif Dönemi ve Çevresi*, *Mehmed Âkif Türkiye'de Modernleşme ve Gençlik*, *Mehmed Âkif Ersoy 100 Yıl Sonra Berlin'de* ve *80 Yıl Sonra Mehmed Âkif Ersoy* kitapları olarak basılmıştır (Toraman, 2019, s. 21, 22). Yazarlar Birliği, 40 yılı aşan düzenli faaliyetleriyle, kendi varoluşunu Türk kültürüne hizmete adanmış bir kuruluş olarak bilinmektedir (Toraman, 2019, s. 117).

Hülasa Türkiye Yazarlar Birliği bünyesinde gerçekleştirilen ve yukarıda adı geçen kültür, fikir, sanat, edebiyat faaliyetleriyle, Türkiye'nin bu alanlardaki izdüşümü çıkarılmakta ve kamuya sunulmaktadır. Bu faaliyetleriyle birlikte, Yazarlar Birliği'nin kuruluş gayesinde, yazarlar arasındaki birliğin sağlanması söz konusudur. Kuvvet ve kudretini bir olmaktan alan Yazarlar Birliği, düşünce dünyamızı oluştururken kültür, fikir, sanat, edebiyat alanlarının önemini fark ettirmekte, aynı zamanda siyaset, ideoloji vb. gibi ayırıştırıcı tüm unsurların söz konusu alanlarda bir araya gelinerek aşılabileceğini

göstermektedir (Ural, 2024, s. 31). D. Mehmet Doğan, kendisi adına düzenlenen 70. yaş programında, Türkiye Yazarlar Birliği ile kültür hayatına, dinimize, ülkemize, milletimize hizmet ettiğini ve bunun da tek başına değil, birlik ve dayanışma halinde gönül seferberliği şeklinde tezahür ettiğini ifade ederken, bir olmaya, birlikten doğan diriliğe dikkat çekmiştir (Doğan, 2017, s. 38).

D. Mehmet Doğan'ın açtığı bu yol, fikrî yönün yanı sıra, sivil toplum kuruluşunda icra edilmesiyle, fiili yönü de içermiştir. Günümüzde 47. yılına gelen kuruluş, ilk günden itibaren bu gayretlerini sürdürmeye, yapılan faaliyetleri kitaplaştırarak kalıcılığı sağlamaya devam etmektedir. Tüm bu fikir ve faaliyetlerden hasıl olan düşünceleri, D. Mehmet Doğan'ın 70. yaş yılında düzenlenen saygı gecesindeki şu ifadeleriyle özetlemek mümkün gözükmemektedir: “Değerli arkadaşlar, tabii ki burada en önemli olan şey şudur: Bir istikamet sahibi olmak, o istikamette yürümeye devam etmek; doğru bildiğini yapmak, doğru bildiğini söylemek ve doğru bildiğini yazmaktır. Bunu yapmaya çalıştım bugüne kadar. Yani ne zaman? 50 yıl önce diyelim başladığım bu yolda hep gözettiğim budur, arkadaşlarıma da tavsiyem budur. Doğru bildiğinizi yapın. (...) Doğru bildiğimizi yapmaya devam edelim, hepimiz için bu sözüm. İstikamet üzere olmaya devam edelim. Allah bize bağışlarını, ihsanlarını yapacaktır bundan hiç şüphemiz olmasın.” (Doğan, 2017, s. 38, 39). Onun fikirlerinde ve Türkiye Yazarlar Birliği'nin kuruluş gayesinde mücessem hale gelen bu tavsiyeler kalıcı olmanın; iyi, doğru, güzel işler yapabilmenin imkân ve yollarına örnek teşkil etmesi bakımından önem arz etmektedir.

Sonuç

Türk İslâm düşüncesine önemli katkıları olan öncü şahsiyetlerden D. Mehmet Doğan'ın batılılaşma karşısındaki duruşu tarih, dil, din konularındaki hassasiyetini açığa çıkarmıştır. Bir milletin inandığı dine, medeniyet diline ve hafızasına bağlı kalarak yaşaması, o milletin kimliğini korumasında hayati bir öneme sahiptir. Bir insanı o insan yapan aynı zamanda yaşadıklarıdır. Aynı husus bir millet söz konusu olduğunda da geçerlidir. Milletlerin yaşadığı olaylar ve geçtiği merhaleler onların hafızasını oluşturmakla birlikte, daha sağlam ve dayanıklı bir hale gelmelerini sağlar. Fakat tarihinden, dilinden ve dininden koparılan milletlerin, gelenek ve gelecek arasında köprü kurarak kimliğini devam ettirmesi mümkün olmayacaktır. Örneğin Türk milletinin özellikle millî mücadele dönemini doğru anlaması, karşılaşılan sorunlarda gücümüzü nereden alacağımıza dair ipuçlarını göstermesi bakımından önemlidir.

Batılılaşmama ve kendi olma/kalma mücadelesi o gün olduğu gibi günümüzde de farklı boyutlarıyla devam etmektedir. Kendi olarak kalmanın bir şahsiyet meselesi olduğu düşünüldüğünde, insanın varoluşunu gerçekleştirmesindeki önemi açığa çıkar. D. Mehmet Doğan bu mücadelesini şahsiyet sahibi bir Müslüman olarak bizi taşıyan hayatıyla göstermiştir. Sağlam bir duruşla ayakta kalabilmenin adeta şifrelerini vermiştir. Fikirleri ve onlar yönünde geliştirdiği faaliyetler, kimliğimizi ve yolumuzu bulmada yardımcı olmaktadır.

Diğer taraftan, D. Mehmet Doğan'ın İslâmlaşmak, Batılılaşmak ve Modernleşmek çizgisinde nerede konumlandığı sorusu düşünülürse, Âkif'ten ve Topçu'dan mülhem oluşturduğu fikirleri ekseninde, muhafazakâr modern bir yaklaşıma sahip olduğu ifade edilebilir gözükmektedir. Onun, özellikle batılılaşma karşısında duruşu, İslâm diniyle temellenen ve yerli-millî kültüre bağlılığı esas alan görüşleri, muhafazakâr yönünü göstermektedir. Bununla birlikte, geleneğe bağlı kalma konusunda Âkif ile aynı çizgidedir. Ancak Âkif için serdedilen *selefi* nitelemesinin -selefililiğin radikal ve fanatik tarafları dışında kalan ve olması gereken düzeyde ele aldığı husus-, D. Mehmet Doğan için de geçerli gözükmektedir. Nitekim modernleşmeyi batılılaşmadan ayırarak yenileşmenin altını çizmesi bu çıkarımımızı desteklemektedir.

Batılılaşma karşısında D. Mehmet Doğan'ın duruşu, Müslüman bir şahsiyet olabilmenin önünü açan hususları göstermektedir. Aynı zamanda diğer Müslüman şahsiyetlerle arasındaki ilişkinin kurulabileceği veya karşılaştırmaların yapılabileceği bir zemini sunmaktadır. Bu bağlamda makalenin literatüre katkısı, Batılılaşma karşısında geliştirilen düşüncelerin teorik arka plandan hareketle oluşturulduğunu göstermek ve pratik yönün dergiler veya sivil toplum kuruluşları aracılığıyla yapılabileceğini ifade etmek olarak düşünülebilir. Diğer taraftan D. Mehmet Doğan'ın, Batılılaşmanın ilk çıktığı dönemden günümüze ve geleceğe yansıyan etkisinin ve izlerinin tahlil ve tahayyül edilebileceği akademik bir çerçeve sunmak olmaktadır. Farklı kültürler ve dünya anlayışlarıyla karşılaşıldığında, sürecin nasıl yönetileceğine dair bir izleğin oluşması, D. Mehmet Doğan gibi konuyu tarihle ve delillendirerek ele alan düşünürlerin anlaşılmasını gerektirmektedir.

Makaledeki kapsamın, D. Mehmet Doğan'ın batılılaşma mücadelesiyle belirlenmiş olması, onun düşüncelerinin temelinde yerli-millî kültüre olan bağlılığı ve gerekçelendirmeleri yer almaktadır. O, batılılaşmayla başlayan süreci, problem odaklı bir bakışla değil, çözüm odaklı bir bakışla yani kültürümüzün nasıl ve hangi yollarla muhafaza edilebileceğine yönelik cevaplarıyla ele almıştır. Makalenin özgün yönü, D. Mehmet Doğan'ın *Batılılaşma İhaneti* kitabıyla başlattığı sürecin tarihî arka planını kavramlar ekseninde çözümlemek ve bunu Türkiye Yazarlar Birliği'ndeki pratik yönle ilişkilendirerek ifade etmek olmaktadır.

Tüm bunlardan hareketle, Türk İslâm düşünürlerinden birisi olan D. Mehmet Doğan'ın, dönem ve şartlara bakmaksızın dinî-manevî değerlerimizin, inancımızın bize sunduğu kimlik ve aidiyetimizle yaşamak konusunda bir yol açtığı görülmektedir. Bu aidiyetin bir mesuliyeti de beraberinde getirdiği, onun hayatında tebellür etmiştir. Bu noktada Türkiye Yazarlar Birliği'nin vatanımıza, milletimize, şanlı bayrağımıza ve ecdadımıza olan mesuliyetimizin getirdiği ihtiyaç doğrultusunda kurulduğu ve bu yönde hizmet verdiği bilinmektedir. Böylece D. Mehmet Doğan'ın nezdinde geliştirilen tutum, Türk milletine kendi varlığını, hafızasını ve kıymetini hatırlattığı bir tutum olarak miras kalmıştır.

Kaynakça

- Aktay, Y. (2024). *Batılılaşma; modernleşme mi, yabancılaşma mı?*, Beyan Yayınları.
- Altun, F. (2017). *Modernleşme kuramı eleştirel bir giriş*. İnsan Yayınları.
- Arıcan, M. K. (2023). *Türkiye yazarlar birliği, kuruluşunun 45'inci yılını kutluyor*. www.tyb.org.tr/turkiye-yazarlar-birligi-kurulusunun-45inci-yilini-kutluyor-61890h.htm (9.05.2025).
- Arıcan, (2024a). Filozofça bir hayat, Koçak, F. G., (haz.), *Türk Dünyasının Bilgesi D. Mehmet Doğan*. (s. 15-17). Erguvan Yayınları.
- Arıcan, (2024b). Türkiye'nin kültürel hafızası: Türkiye Yazarlar Birliği. Kılıcı, A. (Ed.), *45. Yılında 45 Yazardan Yazarlar Birliği*. (s. 9-10). Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları.
- Arıcan, (2025). *Kültür hayatımız ve Türkiye Yazarlar Birliği*, Kültür Hayatımız ve Türkiye Yazarlar Birliği | İnsaniyet (10.07.2025).
- Aslan, T. (2009). Osmanlı aydınlarının gözüyle batılılaşma, *Erdem*, (55), 1-32.
- Bıyıklı, M. (2018). *Kültüre adanmış bir ömür*. Metamorfoz Yayıncılık.
- Doğan, D. M. (1993). *İletişim veya dehşet çağı*. Timaş Yayınları.
- Doğan, (2007). *Devlet sözlük yazar mı*. Ebabil Yayıncılık.
- Doğan, (2008). Batılılaşma: mağlubiyet ideolojisi, *Eskiye*, (8), 5-60.
- Doğan, (2011). *Bir lügat bulamadım*. Yazar Yayınları.
- Doğan, (2012). *İslâmcılığı geriye yürütmek! İslâmcılığı geriye yürütmek! - D. Mehmet DOĞAN*, (11.09.2025).
- Doğan, (2013). İslâmcılık: bir adlandırma meselesi, *Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi ve Hareketi*, Kara, İ., Öz, A., (Ed.), (s. 120-128). Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları.
- Doğan, (2014). *Doğan büyük Türkçe sözlük*. Yazar Yayınları.
- Doğan, (2015). *Kelimelerin seyir defteri*. Yazar Yayınları.
- Doğan, (2016a). *Dil kültür yabancılaşma*. Yazar Yayınları.
- Doğan, (2016b). *İki yol açıcı: Nureddin Topçu ve Necip Fâzıl*. Yazar Yayınları.
- Doğan, (2017a). *Modernleşmenin bedeli*. Atlas Yayınları.
- Doğan, (2017b). *Batılılaşma ihaneti*, Yazar Yayınları.
- Doğan, (2017c). *Mehmed Âkif Çanakkale'den Sakarya'ya*. Yazar Yayınları.
- Doğan, (2017d). *D. Mehmet Doğan kitapları ve yazarlığa adanmış bir ömür*. (s. 37-39). Akmaç, R. N., Aksakal, M., (haz.), Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları.
- Doğan, (2018a). *Söz okyanusunda yolculuk*. Yazar Yayınları.
- Doğan, (2018b). *Mağlubiyet ideolojisinin sonu*, Yazar Yayınları.
- Doğan, (2018c). Millilikten yerliliğe, mahallilikten yerelliğe: yakın dönemde düşünce, edebiyat ve sanat kavram dünyalarının teşekkülü. Arıcan, M. K., Doğan, D. M. vd. (Ed.), *Türk Düşüncesinde Yerlilik ve Millilik*, Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları.
- Doğan, (2019). *Tarih ve toplum*. Yazar Yayınları.
- Doğan, (2023). Bir edebiyat mahfilinin ortaya çıkışının 45. yılında. *Bizim Külliye*. (97), 80-86.
- Doğan, (2024a). Bir fikir öncüsü: Nureddin Topçu. www.tyb.org.tr/d-mehmet-dogan-bir-fikir-uncusu-nureddin-topcu-66237h.htm (10.05.2025).
- Doğan, (2024b). Temel eserlerin temelinde ne var? www.tyb.org.tr/temel-eserlerin-temelinde-ne-var-22333yy.htm (21.05.2025).

- Erdemir, M. (2024). Türkçenin uluslararası şiir şöleni taşkent'te yapılacak. Türkçenin Uluslararası Şiir Şöleni Taşkent'te yapılacak (15.05.2025).
- Giddens, A. (2010). *Modernliğin sonuçları*, (Çev: E. Kuşdil), Ayrıntı Yayınları.
- Gökalp, Z. (2014) *Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak*, Özsan, M. (haz.), Ötüken Yayınları.
- Gökdağ, A. F. (2024). Yazarlar Birliğinde ikinci kılmak. Kılıcı, A. (Ed.), *45. Yılında 45 Yazardan Yazarlar Birliği*. (s. 20-24). Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları.
- Görgün, T. (2021). *İslâm Modernizm ve Batılılaşma*, Ayyıldız, Y. (Ed.), TireKitap.
- Kaplan, M. (2021). *Kültür ve dil*. Dergâh Yayınları.
- Kaynar, M. K., (2020). *Türkiye'nin 1970'li yılları*. Bora, T., Yanık, A., (Ed.), İletişim Yayınları.
- Metin, A. K. (2018). Mehmet Doğan'ın batılılaşma eleştirisi, Özbahçe, O., D., (haz.), *Mehmet Doğan'a Armağan*
- Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları.
- Paşa, S. H. (1965). *İslâmlaşmak*, (Çev: M. A. Ersoy), Bedir Yayınları.
- Paşa, (2006). *Buhranlarımız ve son eserleri*, Düzdâğ, M. E. (haz.), İz Yayıncılık.
- Said, E. (1999). *Oryantalizm*, (Çev: S. Ayaz). Pınar Yayınları.
- Sılay, M. (2024). *Dostlarının dilinden D. Mehmet Doğan*, Güneş, V., Karafilik, A., (haz.), (s. 154-157. Yükseliş Yayınları.
- Topçu, N. (1978). *Milliyetçiliğimizin esasları*, Erverdi, E., Doğan D. M. (haz.), Dergâh Yayınları.
- Topçu, (2020). *Kültür ve medeniyet*, Erverdi, E., Kara, İ. (haz.), Dergâh Yayınları.
- Turhan, M. (1974) *Garplılaşmanın neresindeyiz?*. Yağmur Yayınevi.
- Türkiye Yazarlar Birliği: www.tyb.org.tr/mehmed-akif-ersoy-arastirmalari-merkezi-1170h.htm (18.05.2025).
- Toraman, İ. (2019). *Türkiye Yazarlar Birliği tarihi (1978-2018)*. [Yüksek lisans tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi].
- Ural, A. (2024). Türkiye Yazarlar Birliği. Kılıcı, A. (Ed.), *45. Yılında 45 Yazardan Yazarlar Birliği*. (s. 30-31). Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları.
- Ünal, H. (2007). İslâmlaşma: -İslâmî kimlik yenilenmesi-. Eski Yeni. (7), 90-96.
- Yavuz, İ. U. (2017). Kadim bir dost portresi. Tuna, F., (Ed.), *28 D. Mehmet Doğan Kavgamızın Yorulmayan Savaşçısına 70. Yaş Armağanı*. (s. 60-64). Meserret Yayınları.
- Yılmaz, S. (2014). Türkiye Yazarlar Birliğinin Türk dünyası vizyonu ve başlıca sivil toplum faaliyetleri. Durgun, G., Saran, U., Pustu, Y., (Ed.), *Türk Dünyası Sivil Toplum Zirvesi*. (s. 109-114). Kamu Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Yigitbaş, M. (2023). Edebiyat ve kültür mahfilleri olarak Türkiye Yazarlar Birliği. *Bizim Külliye*, (97), 68-69.

D. Mehmet Doğan'ın Kültürel Bağımsızlık Anlayışı ve Entelektüel Duruşu: TYB Yazıları Üzerine Bir Analiz*

D. Mehmet Doğan's Understanding of Cultural Independence and His Intellectual Stance: An Analysis of His TYB Writings

Tuna Kuzucan**

Öz

Bu çalışma, D. Mehmet Doğan'ın Türkiye Yazarlar Birliği'nde yayımlanmış yazıları üzerinden, onun kültürel bağımsızlık anlayışı ve entelektüel duruşunu analiz etmeyi amaçlamaktadır. Araştırmada, Doğan'ın 2010-2024 yılları arasında yayımlanmış makaleleri ve eserlerinden nitel içerik analizi yöntemiyle elde edilen veriler, kültürel çalışmalar kuramsal çerçevesi içinde değerlendirilmiştir. Bulgular, Doğan'ın kültürel bağımsızlığı, Batılılaşma eleştirileri, dil politikaları ve milli kimlik ekseninde ele aldığını ve bu doğrultuda kültür politikalarına yönelik eleştirel bir söylem geliştirdiğini ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, Doğan'ın entelektüel kimliğinin, resmi söylemlere karşı milli kültürü savunan, bağımsız ve eleştirel bir kamu entelektüel profilini temsil ettiği vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *D. Mehmet Doğan, Kültürel Bağımsızlık, Entelektüel Duruş, Batılılaşma Eleştirisi, Kültürel Çalışmalar, Dil Politikaları*

Abstract

This study aims to analyze D. Mehmet Doğan's concept of cultural independence and intellectual stance through his writings published on the Turkish Writers Union's website. Utilizing qualitative content analysis, the research examined articles and works published by Doğan from 2010 to 2024 within the theoretical framework of cultural studies. Findings indicate that Doğan frames cultural independence through criticism of Westernization, language policies, and national identity, developing a critical discourse toward cultural policies. Consequently, it emphasizes that Doğan's intellectual identity exemplifies an independent and critical public intellectual who defends national culture against official discourses.

Keywords: *D. Mehmet Doğan, Cultural Independence, Intellectual Stance, Criticism of Westernization, Cultural Studies, Language Policies*

Expanded Abstract

Cultural Independence and Intellectual Stance of D. Mehmet Doğan

Overview

D. Mehmet Doğan (1947–2024) is a prominent Turkish public intellectual, lexicographer, and cultural figure who has significantly influenced debates on national culture and identity in modern

* Geliş Tarihi: 31.05.2025 / Kabul Tarihi: 05.08.2025

** Öğretim Görevlisi, Sinop Üniversitesi, Gerze Meslek Yüksekokulu, Görsel-İşitsel Teknikler ve Medya Prodüksiyonu Bölümü, Sinop, Türkiye, tunakuzucan@gmail.com ORCID: 0000-0002-8484-6104

*** Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz / To cite this article (APA): Kuzucan, T. (2025). D. Mehmet Doğan'ın Kültürel Bağımsızlık Anlayışı ve Entelektüel Duruşu: TYB Yazıları Üzerine Bir Analiz. TYB Akademi Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi (45), 36-55. <https://doi.org/10.64985/tybakademi.1710915>

Turkey. He is best known as a founding member and long-time president of the Turkish Writers' Union (Türkiye Yazarlar Birliği, TYB) and for his prolific writings on language and culture. This article's study aims to examine Doğan's intellectual stance and conception of cultural independence through a qualitative analysis of his writings published on TYB's official website between 2010 and 2024. Framed within a cultural studies perspective, the research investigates how Doğan engages with key themes – national identity, language policy, resistance to Westernization, and the institutional role of TYB – in order to illuminate his contributions to Turkey's cultural discourse. The study highlights Doğan's multifaceted role as a public intellectual, a lexicographer (dictionary author), and a cultural actor, focusing on how his work has shaped discussions around cultural autonomy and intellectual resistance in contemporary Turkey.

Theoretical Framework and Methodology

The research is grounded in cultural studies theory, which views culture as a site of ideological struggle and emphasizes the role of intellectuals in shaping national narratives. Within this framework, concepts such as cultural hegemony, national identity construction, and post-colonial resistance to cultural dominance inform the analysis. The study employs a qualitative content analysis methodology: a corpus of Doğan's essays and articles (2010–2024) from the TYB website was systematically collected and coded for recurrent themes and patterns. Through inductive coding and textual analysis, the research identifies how Doğan's writings function as interventions in cultural debates. Attention is given to the historical and social context of each piece, noting how Doğan's arguments correspond to broader discussions in Turkish society about identity, language, and Western influence. This approach allows for an in-depth understanding of Doğan's intellectual stance as revealed in his own discourse. Methodologically, the study ensures trustworthiness through triangulation with biographical and historical sources on Doğan's career, and by situating his writings within the continuum of Turkish cultural thought.

Findings and Discussion

The content analysis reveals that Doğan's writings consistently revolve around four interrelated thematic pillars, each reflecting an aspect of his intellectual stance:

- **National Identity:** Doğan articulates a vision of Turkish national identity grounded in historical continuity, moral values, and a strong sense of cultural heritage. He emphasizes the Ottoman-Islamic roots of Turkish identity, suggesting that modern Turkey's identity should be understood as an outgrowth of its Islamic civilization legacy rather than a wholesale adoption of Western models. His articles frequently invoke national poets, historical figures, and shared cultural touchstones (for example, the legacy of Mehmet Âkif Ersoy and the *İstiklâl Marşı* national anthem) to reinforce a collective memory and pride in indigenous cultural achievements. Cultural independence, in Doğan's view, begins with a confident assertion of a national identity that resists dilution by global or external influences. This stance is evidenced by his lifelong efforts to commemorate national icons and preserve sites of memory, underscoring that protecting identity is a conscious, active process.
- **Language Policy and Heritage:** A cornerstone of Doğan's intellectual project is the defense of the Turkish language as the vessel of national culture. As a lexicographer who compiled the monumental *Büyük Türkçe Sözlük* (Great Turkish Dictionary) in 1981, Doğan champions the richness and continuity of Turkish linguistic heritage.

His writings critique past language reforms and ongoing linguistic trends that, in his view, undermine Turkish by purging traditional vocabulary or by excessive borrowing from foreign languages. He has even described the early Republican language reform (the switch from Ottoman script to Latin script and the accompanying purification of vocabulary) as a form of “linguistic/cultural genocide” carried out against Turkey’s Islamic-rooted language. This strong rhetoric reflects Doğan’s conviction that language is the heart of cultural identity, and altering it artificially can sever a nation from its historical consciousness. In numerous essays, he calls for cultural autonomy in language policy – advocating that Turkish be allowed to evolve organically, retaining its Ottoman-Islamic vocabulary alongside modern terms. By producing alternative dictionaries and language guides, and by tirelessly writing on “our language issue” (dil meselesi), Doğan has worked to safeguard Turkish linguistic heritage for future generations.

- **Resistance to Westernization:** Doğan’s intellectual stance is characterized by a persistent skepticism toward uncritical Westernization. His very first book, *Batılılaşma İhaneti* (The Betrayal of Westernization, 1975), set the tone for his critique of Western influence on Turkish society. In his later writings (2010–2024), he continues to portray Westernization as a project that can lead to cultural dependency or loss of authenticity. Doğan does not reject engagement with the West per se but warns against Western cultural hegemony – the dominance of Western norms, values, and lifestyle at the expense of Turkey’s own cultural canon. He frequently argues that true modernization need not equate to Westernization, insisting that Turkey can be modern and forward-looking while maintaining a distinct cultural identity rooted in its own history. This theme of intellectual resistance to Western cultural dominance is a recurring thread in Doğan’s essays, wherein he encourages Turkish intellectuals and institutions to uphold cultural sovereignty. His stance aligns with the broader post-colonial narrative of resisting cultural imperialism: he frames the defense of local traditions, literature, and language as an act of resistance against a one-size-fits-all Western modernity. Such writings by Doğan have contributed to a discourse of confidence in non-Western modes of thought and development, reinforcing the idea that Western paradigms should not be uncritically mimicked.
- **Institutional Role of TYB and Cultural Activism:** Doğan’s engagement with culture is not limited to writing; it also manifests in institution-building and activism. His writings often underscore the importance of collective organization – exemplified by the TYB – in achieving cultural independence. Doğan sees institutions like TYB as guardians of national literature and mediums for sustaining an independent intellectual life. During his tenure as TYB’s leader and later honorary president, he used the platform to foster a community of writers and thinkers devoted to national causes. The content analysis finds references to the TYB’s initiatives in Doğan’s texts, highlighting how he links intellectual discourse with concrete cultural action. He discusses events such as annual Turkish Language and Poetry Festivals, literary congresses, and cultural awards that TYB organized under his guidance, portraying them as efforts to fortify Turkey’s cultural autonomy. By institutionalizing events like international Turkish poetry symposia and *Safahat* (Mehmet Âkif’s epic) reading sessions, Doğan demonstrated how cultural institutions can resist global homogenization by celebrating and disseminating the national canon. His stance in this regard is that maintaining cultural independence requires infrastructure and networks that support native intellectual production. Thus,

Doğan's writings on and from within TYB advocate for sustained, organized cultural resistance – encouraging writers to unite under shared values and take ownership of Turkey's cultural narrative.

Conclusion and Significance

This extended study concludes that D. Mehmet Doğan's intellectual stance is fundamentally about asserting Turkey's right to its own cultural destiny. The qualitative analysis of his 2010–2024 writings illustrates how his ideas and activities coalesce into a coherent project of cultural autonomy. Doğan emerges as a paradigmatic public intellectual who not only theorizes cultural independence but also actively works to achieve it. His multifaceted contributions – as a public intellectual shaping debate through newspapers and essays, as a lexicographer preserving linguistic heritage, and as a cultural actor spearheading institutions and events – have collectively advanced a narrative of intellectual self-determination and resistance to cultural subordination. Notably, Doğan's life-long dedication to culture (what one commentator calls “kültüre adanmış bir ömür,” a life devoted to culture) and his status as an “öncü” (pioneering) figure are reflected in the enduring impact of his work. By shaping discourse on national identity, language, and the limits of Western influence, Doğan has left an indelible mark on contemporary Turkish thought. The study's findings underscore that his intellectual stance – grounded in cultural studies ideals of hegemony and resistance – serves as a touchstone for understanding modern Turkey's quest for cultural independence. In sum, D. Mehmet Doğan's legacy illuminates how a committed intellectual can both inspire and institutionalize a society's resolve to preserve its cultural identity in the face of globalizing pressures, thus contributing profoundly to the discourse on cultural autonomy and intellectual resistance in modern Turkey.

Giriş: D. Mehmet Doğan'ın Önemi ve Araştırmanın Amacı

D. Mehmet Doğan (1947–2024), Türk edebiyatı ve düşünce dünyasının önde gelen isimlerinden biri olarak Türk kültürüne yaptığı katkılar ve “kültür savaşçısı” kimliğiyle tanınmıştır. Kaleme aldığı eserler ve köşe yazılarıyla yarım asrı aşkın bir süre boyunca ülkenin kültürel ve sosyal meselelerine eğilmiştir. Düşünceleriyle Türk edebiyatının ve kültürünün önemli bir temsilcisi haline gelmiştir. 1978'de Türkiye Yazarlar Birliği'nin (TYB) kurucu başkanlığını üstlenerek, yazarların haklarını koruma ve Türk kültürünü yüceltme yolunda sivil toplum sahasında da aktif rol oynamıştır. Doğan'ın önemi yalnızca kurumsal girişimleriyle sınırlı kalmamıştır. O eserleriyle Türk milletinin değerlerini ve kültürel köklerini derinlemesine inceleyerek, özellikle Cumhuriyet dönemiyle hız kazanan Batılılaşma sürecine eleştiriler yöneltmiştir. Bu yönüyle Doğan, Türkiye'nin son yüzyıldaki kültürel değişimlerini yakından takip eden ve bu değişimlerin yarattığı sorunlara karşı özgün bir entelektüel duruş sergileyen bir düşünür olarak öne çıkar.

Doğan'ın fikir dünyasında iki tema belirgin şekilde öne çıkmaktadır: “Kültürel bağımsızlık” ve “entelektüel duruş”. Kültürel bağımsızlık, onun eserlerinde ve yazılarında sıkça vurguladığı, Türkiye'nin siyasi bağımsızlığını kültürel alanda da tamamlaması gerektiği düşüncesini ifade eder. Entelektüel duruş ise Doğan'ın bir aydın olarak benimsediği tavır, yani yerli ve milli değerleri savunur. Hiçbir otoritenin baskısına boyun eğmeme, yanlış gördüklerini eleştirmekten çekinmeme ilkesini yansıtır. Doğan,

akademik unvanı olmamasına rağmen kendisini sürekli geliştirmiştir. Gazeteci, yazar ve sözlükçü kimliğiyle kamu entelektüeli olarak geniş bir kitleyi etkilemiştir. Özellikle dil konusunda tek başına gösterdiği çabayla ve kültürel mirasa sahip çıkan çalışmalarıyla “aydın sorumluluğunun gereğini yerine getirmiş” bir isimdir.

Bu makalenin amacı, D. Mehmet Doğan'ın TYB web sitesinde yayımlanan tüm yazılarını inceleyerek, onun kültürel bağımsızlık ve entelektüel duruş konularındaki görüşlerini ortaya koymak ve bu görüşleri kültürel çalışmalar kuramları ışığında değerlendirmektir. Bu bağlamda, Doğan'ın yazılarında öne çıkan temalar ve eleştiriler analiz edilerek, Türkiye'nin son yüzyıldaki kültürel yönelimlerine dair entelektüel bir bakış açısı sunulacaktır. Makale, kültürel çalışmaların kuramsal çerçevesi ile entelektüelin toplumdaki rolüne dair kuramsal tartışmaları temel alarak Doğan'ın fikirlerini konumlandırmayı hedeflemektedir.

Araştırma, giriş kısmının ardından şu bölümler halinde yapılandırılmıştır: İlk olarak kuramsal çerçeve bölümünde kültürel çalışmalar ve entelektüel duruş kavramları ele alınacaktır. Ardından yöntem kısmında metin ve içerik analizi yaklaşımımız açıklanacaktır. Bulgular bölümünde Doğan'ın yazılarından elde edilen temalar dört başlık altında sunulacaktır: (i) Kültürel bağımsızlık temaları, (ii) entelektüel tavır ve kamu entelektüeli olarak konumlanması, (iii) batılılaşma, dil, kimlik ve kültür meselelerine bakışı, (iv) Türkiye'nin kültür politikalarına yönelik eleştirileri. Son olarak, tartışma bölümünde bu bulgular kültürel çalışmalar perspektifinden değerlendirilecek ve sonuç bölümünde Doğan'ın kültürel bağımsızlık anlayışı ve entelektüel mirası özetlenecektir.

Kuramsal Çerçeve: Kültürel Çalışmalar ve Entelektüel Duruş Kuramları

Kültürel çalışmalar alanı, kültürün iktidar, kimlik ve söylem boyutlarını inceleyen disiplinlerarası bir yaklaşımdır. Bu perspektif, bir toplumun kültürel pratiklerini ve değerlerini tarihsel ve toplumsal bağlam içinde analiz ederken, özellikle egemen ideolojilerin ve küresel güç ilişkilerinin kültür üzerindeki etkilerini sorgular. Kültürel çalışmaların temelinde, kültürün bir mücadele alanı olduğu ve kültürel kimliğin sabit bir öz değil, sürekli müzakere edilen bir inşa olduğu fikri yatar (Hall, 1996, s. 221). Bu bağlamda “kültürel bağımsızlık” kavramı, bir toplumun kendi değerlerini, dilini ve yaşam biçimini dış etkilere rağmen sürdürebilme kapasitesini ifade eder. Post-kolonyal kuramcılar, kültürel bağımsızlığı özellikle Batı dışı toplumlar için siyasi bağımsızlığın ötesine geçen bir hedef olarak vurgularlar (Fanon, 1963, s. 196; Ashcroft, Griffiths & Tiffin, 2002, s. 45). Örneğin, Kenyalı yazar Ngũgĩ wa Thiong'o, sömürge sonrası dönemde kültürel bağımsızlığın en önemli boyutlarından birinin dilin bağımsızlığı olduğunu belirtir. Ngũgĩ, “Dil kültürü taşır; kültür de sözlü ve yazılı edebiyat aracılığıyla, kendimizi ve dünyayı algıladığımız değerler bütününe taşır” diyerek yerli dilin korunmasının kültürel kimliğin sürdürülmesindeki merkezi rolünü vurgular (Ngũgĩ, 1986, s. 16). Bu yaklaşım, dil politikalarını kültürel hegemonya mücadelelerinin parçası olarak gören Gramsci'ci bir bakışla da uyumludur. Antonio Gramsci'ye göre egemen

güçler, kültürel hegemonya kurarak kendi değerlerini evrensel normlar gibi dayatır ve bu hegemonya en etkili biçimde dil, eğitim ve entelektüel söylem yoluyla tesis edilir (Gramsci, 1971, s. 57). Dolayısıyla, bir ulusun kültürel bağımsızlığı, aynı zamanda bu hegemonik dil ve söylem yapılarına karşı direnebilme yeteneğine işaret eder.

Osmanlı-Türk modernleşme düşüncesinde, kültür ve medeniyet ayrımı, kültürel bağımsızlık tartışmalarının temelini oluşturur. Ziya Gökalp, her milletin kendi harsına (halk kültürü ve değerleri) sahip çıkması gerektiğini, buna karşın evrensel medeniyete (bilim, teknik, hukuk vb.) katılabileceğini ifade etmiştir (Gökalp, 1918, s. 13). Bu yaklaşım, “Batılılaşma” olgusunu medeniyetin kazanımları ile kültürel kimlik arasında bir denge arayışı olarak görse de Cumhuriyet’in erken döneminde uygulanan radikal dil ve kültür politikaları nedeniyle bu dengenin sarsıldığı eleştirileri ortaya çıkmıştır. Niyazi Berkes (1964, s. 57), Türkiye’de çağdaşlaşma sürecinin çok yönlü bir dönüşüm gerektirdiğini vurgularken, muhafazakâr entelektüeller Gökalp’in ayrımına atıfla, kültürel bağımsızlığı korumadan gerçekleştirilen bir Batılılaşmanın milli bünyede kimlik kaybına yol açabileceği uyarısında bulunmuşlardır.

Entelektüel duruş kuramları ise entelektüellerin toplum içindeki rolünü, sorumluluklarını ve iktidarla ilişkilerini ele alan kuramsal yaklaşımları içerir. Julien Benda, “Aydınların İhaneti” (La Trahison des Clercs, 1927) adlı klasik eserinde, entelektüellerin evrensel değerleri savunmak yerine siyasi çıkarlar peşinde koşmasını sert biçimde eleştirmiş ve entelektüelin görevinin hakikati iktidara karşı savunmak olduğunu ileri sürmüştür (1927, s. 12). Benzer şekilde Edward W. Said, entelektüelin moral bir konum alması gerektiğini, entelektüel kişinin “iktidara gerçeği söyleme” yükümlülüğü bulunduğunu vurgular (Said, 1994, s. 82). Said’e göre entelektüel ne popülist bir demagog ne de yalnızca uzmanlık alanına hapsolmuş bir teknokrat olmamalı; aksine toplumun vicdanı olarak haksızlıkları dile getiren, dogmalara meydan okuyan bir sürgün ya da marjinal konumunda olmalıdır (Said, 1994, s. 85). Entelektüelin bağımsızlığı ve eleştirel tutumu, onun entelektüel dürüstlüğüne ölçütleridir. Gramsci de entelektüelleri “organik entelektüeller” olarak kavramsallaştırırken, her toplumsal grubun kendi organik entelektüellerini yetiştirip kendi dünya görüşünü yaymaya çalıştığını belirtir (Gramsci, 1971, s. 13). Bu bakış açısıyla, Türkiye’de de farklı ideolojik kampların kendi entelektüel kadrolarını oluşturma gayreti olduğu, “aydın” kavramının siyasi ve kültürel çatışmaların odağında yer aldığı görülür.

Türkiye’de entelektüelin rolüne dair tartışmalarda “aydın sorumluluğu” ve “aydın tavrı” kavramları dikkat çeker. Özellikle 1980’ler sonrasında, entelektüellerin devlet politikalarına eleştirel yaklaşıp yaklaşmadıkları, toplumun değerlerine yabancılaşıp yabancılaşmadıkları tartışılmıştır (Mardin, 1991, s. 169). Muhafazakâr çevrelerde, “yerli ve milli duruş” sergileyen entelektüel, halkın değerleriyle barışık ve onları savunan kişi olarak idealleştirilirken; seküler-modernist çevrelerde entelektüelin evrenselci ve laik değerleri savunması beklenmiştir. Bu farklı beklentiler, Türkiye’de entelektüellerin merkez ve çevre ekseninde konumlandığı yönündeki analizlerle açıklanmıştır (Mardin,

1973, s. 173). Şerif Mardin'e göre Osmanlı-Türkiye modernleşmesinde merkez (bürokrasi ve seküler aydınlar) ile taşra (geleneksel-dini kesimler) arasında bir gerilim olmuş, entelektüeller de bu kutuplardan birine yakın durmuştur. Bu bağlamda kamu entelektüeli kavramı, entelektüelin yalnız belirli bir ideolojik çevrenin değil, geniş kamusal alanın vicdanı olma iddiasını taşır. Kamu entelektüeli, akademik unvanından veya resmî mevkisinden bağımsız olarak kamusal tartışmalara müdahil olur, kitleleri aydınlatmaya çalışır (Jacoby, 1987, s. 7). Türk düşün hayatında Mehmet Akif Ersoy, Necip Fazıl Kısakürek, Nurettin Topçu gibi isimler, resmi görevleri olmasa da eserleri ve söylemleriyle kamu entelektüeli rolünü üstlenmiş örnekler olarak verilebilir.

Kültürel çalışmalar ve entelektüel duruş kuramlarını birlikte ele almak, D. Mehmet Doğan'ın fikirlerini çözümlemek için verimli bir çerçeve sunmaktadır. Zira Doğan'ın yazıları bir yandan kültürel hegemonya ve kimlik meselelerine yoğunlaşarak post-kolonyal bir hassasiyet gösterirken, diğer yandan kendisinin üstlendiği entelektüel rol, tam da Said'in ve Benda'nın tarif ettiği türden eleştirel aydın sorumluluğu ile örtüşmektedir. Aşağıdaki bölümlerde, Doğan'ın TYB'de yayımlanan metinleri bu kuramsal çerçeve ışığında incelenerek, onun kültürel bağımsızlık vurgusu ve entelektüel tavrının özgün yönleri ortaya konulacaktır.

Yöntem: Metin İncelemesi ve İçerik Çözümlemesi

Bu araştırmada nitel bir içerik analizi yöntemi benimsenmiştir. D. Mehmet Doğan'ın Türkiye Yazarlar Birliği (TYB) web sitesinde yer alan tüm yazıları ile konu bağlamında ilgili diğer metinleri (konuşmaları, söyleşileri ve kendi kitaplarından bölümler) araştırmanın birincil verilerini oluşturmaktadır. TYB web sitesindeki "Günün Yazıları" arşivi taranarak Doğan'ın yazıları kronolojik olarak toplanmış; ayrıca TYB tarafından Doğan'ın vefatının ardından yayımlanan anma yazıları ve değerlendirme metinleri de incelemeye dahil edilmiştir. Toplamda 2010–2024 yılları arasında yayımlanmış Doğan imzalı makaleler ile Doğan'ın eserlerinden seçilmiş bölümler analiz edilmiştir. Bu kapsamda, Doğan'ın Batılılaşma İhaneti (1975), Dil Kültür Yabancılaşma (1984) gibi erken dönem eserlerindeki tezleri ile TYB sitesindeki güncel yazıları arasında tematik bir karşılaştırma yapılmıştır. Ayrıca, ikincil kaynak olarak Ömer Kocabaş'ın D. Mehmet Doğan'ın Hayatı ve Eserleri (2019) başlıklı yüksek lisans tezinden yararlanılarak, Doğan'ın düşünce dünyasına ilişkin mevcut değerlendirmeler göz önünde bulundurulmuştur.

İçerik çözümlemesi sürecinde, öncelikle Doğan'ın metinleri tekrarlayan temalar ve kavramlar açısından taranmıştır. "Kültürel bağımsızlık", "bağımsızlık", "Batılılaşma", "dil", "kimlik", "kültür", "entelektüel", "aydın", "sorumluluk" gibi anahtar kelimelerin metinlerdeki kullanımı tespit edilmiştir. Bu tematik kodlama sonucunda Doğan'ın yazılarında öne çıkan dört ana tema belirlenmiştir: (1) Kültürel bağımsızlık vurguları, (2) entelektüel tavır ve kamu entelektüeli rolü, (3) batılılaşma eleştirileri ile dil-kimlik-kültür ilişkisi, (4) Türkiye'nin kültürel politikalarına yönelik tenkitler. Her bir tema için Doğan'ın ilgili yazılarından örnek alıntılar çıkarılarak yorumlanmıştır.

Analizde betimsel ve eleştirel çözümleme birlikte kullanılmıştır. Önce Doğan'ın kendi ifadeleri ve argümanları bağlam içinde özetlenmiş, ardından kültürel çalışmalar perspektifinden bu ifadelerin anlamı ve önemi değerlendirilmiştir. Doğan'ın görüşlerinin tarihsel bağlamı (örneğin 1970'lerdeki fikir atmosferi ile 2000'lerdeki koşullar) dikkate alınarak dönüşüm ve süreklilik noktaları irdelenmiştir. Ayrıca Doğan'ın entelektüel konumlanışı hem kendi beyanları hem de onun hakkında yazılmış değerlendirmeler ışığında analiz edilmiştir.

Güvenirliliği artırmak amacıyla, tespit edilen temalar bağımsız bir araştırmacının yardımıyla gözden geçirilmiş ve yorumların tutarlılığı sınanmıştır. Doğan'ın metinlerinden yapılan doğrudan alıntılar, makale içinde orijinal dili korunarak verilmiş ve APA stilinde kaynak gösterilmiştir. Makale boyunca Doğan'ın kitaplarına ve yazılarına atıf yapılırken, ilgili eserin veya yazının ilk yayımlanma tarihi mümkün olduğunca belirtilmiş; alıntılarının yer aldığı sayfa numaraları veya elektronik kaynak durumunda satır numaraları gösterilmiştir. Böylece hem içerik çözümlemesinin şeffaflığı sağlanmış hem de akademik atıf kurallarına uygunluk gözetilmiştir.

Sonuç olarak bu çalışma, bir nitel araştırma olarak Doğan'ın yazılı metinleri üzerinden onun düşünsel katkılarını yorumlamaktadır. Söz konusu yaklaşım, sayısal bir genel geçerlik iddiasından ziyade, Doğan'ın metinlerinin derinlikli bir okumasını ve kuramsal bir yorumunu sunmayı amaçlamaktadır. Aşağıda öncelikle bulgular tematik başlıklar halinde sunulacak, ardından tartışma bölümünde bu bulguların kuramsal ve daha geniş kültürel bağlamdaki anlamı ele alınacaktır.

Bulgular

Doğan'ın Yazılarında Kültürel Bağımsızlık Temaları

D. Mehmet Doğan'ın yazılarında millî kültürün dış etkilere bağımsızlığını koruma vurgusu dikkat çekicidir. Doğan'a göre siyasî zafer tek başına yeterli değildir. Kültürel bağımsızlık sağlanmadıkça gerçek bağımsızlıktan söz edilemez. Erken Cumhuriyet döneminde “1930'lar Türkiye'si sadece iktisadî bakımdan açlık ve yokluk ülkesi değildi; dil ve kültür yönünden de gerçek bir mahrumiyet içinde idi. Düşündüğünüzü yazamazdınız, istediğiniz kelimeyi kullanamazdınız...” diye yazarak, siyasi kurtuluşa rağmen kültürel alandaki baskılara işaret eder (Doğan, 2010, *Kemalizm Türk'ün dini!*, Haksöz Haber). Bu tespit, sömürge yaşamamış bir ülkenin dahi kültürel olarak “kendini sömürgeleştirme” tehlikesiyle yüz yüze kalabileceğini gösterir. Doğan, Türkiye'nin İstiklâl Harbi ile elde ettiği egemenliğin ancak diline, tarihine ve manevi değerlerine sahip çıkmakla perçinleneceğini belirtir. Örneğin, Atatürk'e atfedilen “Özgürlük ve bağımsızlık benim karakterimdir!” sözünün aslını hatırlatır ve “Hürriyet ve istiklâl benim karakterimdir. İşte sözün doğrusu budur” diyerek dildeki anlam kaymasına tepki gösterir (Doğan, 2020, “Bağım” ne ki ‘bağımsızlık’ ne olsun?, TYB). Ona göre “bağımsızlık” gibi nevezuhur bir kelime yerine “istiklâl” kavramının tercih edilmesi, millî mücadelenin ruhunu doğru anlamak açısından elzemdir.

Doğan'ın kültürel bağımsızlık vurgusu en çok dil meselesinde öne çıkar. Yazıları, dilin bir milletin hafızası olduğunu ve dilde yapılacak radikal değişimlerin kültürel sürekliliği zedeleyeceğini belirtir. 1940'larda girilen dilde arındırma hareketlerinin, nesiller arası bağı kopardığını sık sık dile getirir. Bu bağlamda, alfabe ve dil devrimlerini "kültürel bir sıfırlama" olarak niteler. Bir yazısında, Türk Dil Kurumu'nun 1945 baskılı sözlüğünün İstiklâl Marşı'ndaki pek çok kelimeyi içermediğini aktarır ve dil devriminin amacı konusunda şu çarpıcı tespiti yapar: "İstiklâl Marşını yok edemediler, fakat kelimelerini anlamının yolunu kapamak istediler!" (Doğan, 2020, "Bağım" ne ki "bağımsızlık" ne olsun?, TYB). Bu ifadeyle Doğan, yeni rejimin, önceki döneme ait kavramları unutturmak amacı güttüğünü vurgular. Gerçekten de ona göre millî hafızanın muhafazası, kültürel bağımsızlığın temel şartıdır. Dil, tarih ve din gibi unsurlar milletin "öz kimliği"ni oluşturur. Bunlar kamusal alanda görünür olmadıkça bağımsızlık eksik kalacaktır. Doğan, "kendi vatanında kendi öz kimliğiyle başı dik yaşayamayan" bir toplumun tam bağımsız olamayacağını dile getirir. Bu nedenle kültürel bağımsızlık, Doğan'ın ifadesiyle, "siyasi bağımsızlığın kültür ve kimlikle taçlandırılması" demektir.

Doğan, ilk kitabı Batılılaşma İhaneti'nden (1975) itibaren kültürel bağımsızlık idealini savunmuştur. 1975'te kaleme aldığı bu eser, ismiyle müsemma şekilde, Batılılaşma girişimini bir "ihanet" olarak değerlendirir. Doğan, Osmanlı'nın son döneminden beri süregelen Batı hayranlığı nedeniyle Türkiye'nin kendi tarihî ve manevî mirasını terk ettiğini ve bunun "millî bünyede derin yarılmalara yol açtığını" savunur. Batılılaşma İhaneti'nde dile getirilen pek çok fikir, sonraki yazılarında da yankılanır. Örneğin Doğan, Tanzimat sonrası Osmanlı elitlerinin toplumu kültürel köklerinden uzaklaştırdığını, Cumhuriyet dönemindeki resmi kültür politikalarının ise halkın gerçek değerleriyle uyuşmadığını ileri sürer. Bu durumu, kendi değerlerini yetersiz ve geri görerek Batı'nın üstünlüğüne koşulsuz inanma, onu sürekli olarak taklit etme hâli olarak tanımladığı "mağlubiyet ideolojisi" kavramıyla açıklar. Doğan'a göre mağlubiyet ideolojisi, toplumun kendi kültürüne ve değerlerine yönelik bir aşağılık kompleksidir. Bu kompleks, toplumun kendi benliğini hor görüp Batı'yı sorgusuzca idealize etmesine neden olur. Ona göre, kültürel özgüveni yeniden tesis etmek ve genç kuşakları bu ideolojinin etkilerinden kurtarmak elzemdir. Kültürel bağımsızlık ise, ne dışa karşı savunmacı bir içe kapanma ne de Batı'yı yüzeysel şekilde taklit eden göstermelik bir modernleşme çabasıdır. Aksine, toplumun kendi özgün değerlerini muhafaza ederek, bunları çağdaş dünya içinde yeniden yorumlayıp yaşatma kararlılığıdır. Bu bakımdan Doğan, küresel kültürel hegemonyaya karşı güçlü bir yerli duruşun savunucusu ve temsilcisidir.

Entelektüel Tavrı ve Kamu Entelektüeli Olarak Konumlanması

D. Mehmet Doğan, bağımsız ve eleştirel aydın kimliğiyle geniş bir saygınlık kazanmıştır. Herhangi bir akademik unvana veya resmi göreve sahip olmamasına rağmen, toplumda ve entelektüel çevrelerde görüşlerinin dikkate alınması, onun bir kamu entelektüeli olarak etkin bir rol üstlendiğini gösterir. Kamu entelektüeli kavramı, entelektüel

üretimini yalnızca akademik çevrelerle sınırlamayan, düşüncelerini geniş kamusal alanlarda dile getirerek toplumun ortak sorunlarına dair farkındalık yaratmaya çalışan ve halkın anlayacağı bir dille kamusal tartışmalara katkıda bulunan aydınları ifade eder. Doğan'ın entelektüel tavrı, bu bağlamda dört temel ilkeye dayanır: aydın sorumluluğu, fikrî dürüstlük, iktidara mesafeli duruş ve yapıcı eleştiri. Kırk yılı aşkın yazı hayatı boyunca ülkenin toplumsal ve kültürel meselelerini sorgulamayı bir görev olarak görmüş, sorunları açıkça dile getirmeyi aydın sorumluluğunun gereği kabul etmiştir. Çevresindeki kişiler dâhil hiç kimseye yönelik eleştirilerinden kaçınmamasıyla tanınır. Örneğin üniversite ve akademi camiasında Türkçeye yeterince önem verilmediğini eleştirirken kullandığı ironik ifade buna örnektir: “Anlı şanlı akademisyenlerin yazma kabızlığı ve yazdıklarının Türkçeliği?” (Doğan, 2023, Türkçeyi Gündeme Almak, TYB). Bu ve benzeri ifadeler, Doğan'ın dil kullanımındaki ustalığını, ironik ve cesur eleştirel üslubunu yansıtır. Böylelikle Doğan, toplumun vicdanını harekete geçiren, resmi ve ideolojik kalıplara meydan okuyan bir kamu entelektüeli örneği sunar.

M. Doğan'ın TYB sitesinde yayımlanan yazılarını “Phthon” programında analiz ettiğimizde, en çok geçen kelimeler bu tablo da karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 1. D. Mehmet Doğan'ın yazılarında en çok kullandığı kelimeler

Doğan'ın entelektüel bağımsızlığının en belirgin örneklerinden biri, hangi iktidar olursa olsun yanlışları eleştirmekten çekinmemesidir. 1980'lerde askeri yönetimin dil ve kültür politikalarını eleştirdiği gibi, 2000'lerde muhafazakâr iktidarın eğitimde İngilizceyi teşvik etmesini de eleştirmiştir. Bir yazısında, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde eğitimin İngilizceye çevrilmesini hicvederek “Toptan İngilizceye geçerse, kısa zamanda kesin çözüme ulaşabiliriz. Bir eski İçişleri bakanına göre burası Türkiye değil “Turkey”! Öyleyse öğretim dilimiz neden İngilizce olmasın?” sözleriyle iktidar çevrelerinde göz ardı edilen bir soruna dikkat çekmiştir (Doğan, 2023, Türkçeyi Gündeme Almak, TYB). Bu ironi, kültürel sömürgecilğe kendi eliyle boyun eğme anlayışını sertçe eleştirir. Benzer şekilde Doğan, resmî ideolojinin tabulaştırılmış konularını da cesurca

tartışır. 28 Şubat sürecinde yaşanan baskıları ele alan yazılarında, devletin topluma belli bir yaşam biçimini dayatmasını yanlış bulmuş ve “ülke, tarihinde örneği olmayan bir psikolojik savaşa maruz bırakılıyor, toplumun ve devletin değerleri hedef alınıyor” diyerek bu politikalara karşı çıkmıştır. Özellikle laiklik adına yapılan dayatmalar karşısında “kendi öz değerlerine yabancılaşmamış bir millet” idealini savunan Doğan, bu tavrıyla döneminin vicdanı olan entelektüeller arasında yer almıştır.

Doğan'ın kamu entelektüeli olarak bir diğer özelliği, ilkeli ve tutarlı duruşudur. O, entelektüelin her koşulda hakikati söylemesi gerektiğine inanır. Bir söyleşisinde, bedel ödemeyi göze alarak fikir beyan ettiğini “Elimi değil, kafamı taşın altına koydum” diyerek anlatmıştır. Gerçekten de 12 Eylül 1980 sonrasında oluşan ortama muhalif yazılar yazması, 28 Şubat (1997) dönemindeki risklere rağmen sesini yükseltmesi, bu sözünün pratiğe dökülmüş hâlidir. Hiçbir cenahta “yandaş” pozisyonuna geçmemesi, onu meslektaşlarından ayıran önemli bir husustur. Bu nedenle 1980'lerden bugüne farklı gazetelerde yazmış fakat hiçbirinde uzun süreli bir biat ilişkisine girmemiştir. Kendi deyimiyle, “bizim çifte standartlı aydınlarımız böyle zamanlarda demokratikliği, özgürlükçülüğü dillerinden düşürmezler. Çünkü özgürlük yalnız kendi haklarıdır” eleştirisinde bulunurken aslında sahte demokrat aydın tipini hedef alır (Doğan, 2019, “Kemalizm Türk'ün dinidir”, Karar). Doğan'a göre gerçek entelektüel, özgürlük ve adaleti herkes için istemeli, kendi mahallesine de aynı ilkeyle bakabilmelidir. Onun yazılarında hem Kemalist elitlerin hem muhafazakâr iktidar yanlısı aydınların ikiyüzlülüğü eleştirilir. Bu tutum, entelektüel dürüstlüğe verdiği önemin göstergesidir.

Aydın tavrının bir diğer boyutu, yol göstericilik ve çözüm odaklılıktır. Doğan eleştirilerini sadece olumsuzlama düzeyinde bırakmaz; aynı zamanda alternatif bir bakış sunmaya çalışır. Mesela dil konusunda sorunları dile getirdikten sonra, Türkçenin eğitim ve bilim dili olarak güçlendirilmesi için somut öneriler ortaya koyar. Aile ve değerler erozyonundan bahsederken, aile yapısının korunması, mahalle kültürünün canlandırılması gibi çarelere değinir. Bu anlamda Doğan, entelektüeli sadece eleştiren değil, inşa eden bir aktör olarak görür. Kendi entelektüel projesini ise “geçmişin değerlerini hatırlatmak ve geleceğe yönelik bir medeniyet tasavvuru sunmak” şeklinde özetler. Örneğin, Mağlubiyet İdeolojisinin Sonu (2009) adlı eserinde, uzun süre yenilmişlik psikolojisi taşıyan Türk aydınlarının bu kompleksten kurtulup özgüvenle hareket etmesi gerektiğini belirtir. Bu çağrı, entelektüel duruşunun umut ve eylem boyutunu ortaya koyar.

Doğan'ın entelektüel misyonu, sivil toplum alanındaki etkinliğiyle de tamamlanır. Türkiye Yazarlar Birliği'ni kurup yıllarca yönetmiş olması, onun kolektif entelektüel kimliğine işaret eder. Yalnızca bireysel yazılarıyla değil, örgütlenme ve platform oluşturma becerisiyle de kültür hayatına yön vermeye çalışmıştır. Bu bağlamda Doğan, Antonio Gramsci'nin tanımladığı üzere “organik entelektüel” özellikleri gösterir. Ait olduğu muhafazakâr-millî düşünce geleneğinin hem sözcüsü hem de eylemcisidir. Ancak kutuplaştırıcı bir üsluptan kaçınarak, TYB çatısı altında farklı görüşlerden yazar

ve şairleri buluşturması, kapsayıcı bir tavra sahip olduğunu da gösterir. D. Mehmet Doğan, bağımsız ve sorumlu entelektüel duruşuyla Türkiye’de entelektüel olmanın hem etik hem pratik boyutlarına örnek teşkil etmiştir.

Batılılaşma, Dil, Kimlik ve Kültür Meseleleri

Doğan’ın fikir dünyasında Batılılaşma olgusu, dil politikaları, kimlik sorunu ve genel kültür meseleleri birbiriyle yakından bağlantılıdır. Yazılarında bu konular genellikle iç içe geçmiş biçimde ele alınır; zira Türkiye’nin modernleşme macerası, Doğan’a göre bu alanların tümünde derin izler bırakmıştır. Doğan, Batılılaşma sürecini Türkiye’nin kültürel kimliğinde yaralar açan bir olgu olarak niteler. Ona göre Osmanlı’nın son döneminden itibaren başlayan “Batı’ya öykünme” hastalığı, Cumhuriyet’in ilk yıllarında devrimler yoluyla kurumsallaştırılmış ve halkın kök değerleriyle bağını zayıflatmıştır. Doğan 1930’ları anlatırken, ülkenin sadece ekonomik değil, kültürel açıdan da yoksullaştığını belirtir ve “Osmanlı, Redhouse’in sözlüğünde 1890’da 100 bin kelime ile konuşurken, Cumhuriyet’in ilk resmî sözlüğünde, 55 yıl sonra sadece 15 bin kelime vardı! “Evrım” tersine işlemişti, çünkü “devrim” olmuştu!” diyerek dilde yaşanan büyük kayba dikkat çeker (Doğan, 2010, *Kemalizm Türk’ün dini!*, Haksöz Haber). Bu çarpıcı ifadeyle, Batılılaşma adına yapılan devrimlerin dili fakirleştirdiğini ve kültürel gelişimi geriletliğini vurgular. Doğan için Batılılaşma, yüzeyde medenileşme gibi görünsün de özünde kendi değerlerinden kopuş anlamına gelmiştir. Cumhuriyet’in ilk yıllarındaki harf inkılabı, dil sadeleşmesi, kılık-kıyafet değişimi gibi adımların “milletin ruh köküne yabancı” olduğunu yazar. Bir makalesinde, o dönemde dine ve geleneksel değerlerle ilgili kavramlara sözlüklerde bile düşmanca yaklaşıldığını aktarır. *Türkçe Sözlük* 1945 baskısındaki “din” tanımında “Kemalizm Türk’ün dinidir” cümlesinin örnek gösterilmesini, ideolojinin din yerine ikame edilmesine örnek sayar ve “artık Atatürkçülük bir ideoloji olmanın ötesine geçmiş, “kesin inanç” haline gelmiştir diyerek resmî ideolojinin adeta bir inanç sistemi gibi dayatıldığını belirtir (Doğan, 2019, ‘Kemalizm Türk’ün dinidir’, *Karar Gazetesi*). Doğan’ın Batılılaşma eleştirisi, bu örneklerden de anlaşılacağı üzere, kültürel ve manevi mirasın inkârına yöneliktir. O, Türkiye’nin kendi tarihî birikimini reddederek Batı’yı taklit etmesini, bir tür kimlik intiharı olarak görür.

Doğan yalnız geçmişteki Batılılaşma adımlarını değil, güncel tezahürlerini de eleştirir. Küreselleşme ile gelen popüler kültürün ve tüketim alışkanlıklarının, genç nesilleri kendi kültürüne yabancılaştırdığına dikkat çeker. Televizyon dilinden gündelik konuşmaya giren yabancı sözcüklere, mimariden yaşam tarzlarına kadar pek çok alanda “içimizdeki ithal hayat tarzlarına öykünme” olduğunu yazar. Bu durum, Doğan’a göre, kültürel bağımlılığın sürmesidir. O, teknolojik ve bilimsel ilerlemeye karşı olmadığını, ancak değerler düzlemindeki taklitçiliğe şiddetle karşı olduğunu vurgular. Bir medeniyet dairesinden etkilenmenin doğal olduğunu kabul etse de bu etkileşimin kendi öz değerlerini inkâr noktasına varmaması gerektiğini savunur. Hatta kavram tercihleriyle

bile bu tavrı ortaya koyar: “Kurtuluş Savaşı değil İstiklâl Harbi demeliyiz” diyerek, “kurtuluş” kelimesinin pasif bir teslimiyet çağrıştırdığını, oysa “istiklâl” kavramının aktif millî iradeyi yansıttığını belirtir (Doğan, 2020, “Bağım” ne ki “bağımsızlık” ne olsun?, TYB). Bu örnek, onun zihninde dil ile kimlik arasındaki sıkı ilişkiye işaret eder: Kavramların seçimi dahi kültürel duruşun bir parçasıdır.

Dil, Doğan'ın düşüncesinde kültürel bağımsızlığın omurgasıdır. 1930'lardaki dil devrimini en çok eleştiren aydınlardan biri olan Doğan, “Dilde devrim olmaz, inkılap olmaz... Dil devrimi yapan tek Türkiye'dir” sözleriyle bu uygulamayı tarihte eşi benzeri olmayan bir kopuş olarak niteler (Doğan, 2022, D. Mehmet Doğan ile Türkçe Üzerine, TYB). O, dilde binlerce kelimenin tasfiye edilerek yapay sözcüklerle değiştirilmesini “yerleşmiş bir yapının temelinden tuğla çekmeye” benzetir. Sonuçta halkın kendi klasik edebiyatını, atasözlerini anlayamaz hale gelmesini kültürel bir felaket sayar. Doğan, Dil Kültür Yabancılaşması (2011) adlı eserinde bu görüşlerini detaylandırmış; dil devriminin kültürel hafızayı tahrip ettiğini savunmuştur. Onun yaklaşımına göre, dil bir milletin düşünce kalıbıdır ve bu kalıba müdahale, zihniyete müdahaledir. “Dil kültürün taşıyıcısıdır, hatta yapıcısıdır. Dilin mahsulü olmayan sanatlar dahi dille ifade edilmek durumundadır” diyerek dil-kültür ilişkisini özlü biçimde açıklar (Doğan, 2022, D. Mehmet Doğan ile Türkçe Üzerine, TYB). Bu bakımdan, Osmanlıca-Türkçe kopukluğunu gidermek için kendi çabalarıyla Büyük Türkçe Sözlük (2014) çalışmasını yapması da anlam kazanır. Doğan, resmî kurumların ihmal ettiği bu alanda bir nevi sivil inisiyatif olarak eski ve yeni kelimeleri bir arada sunmuş, böylece geçmişle bugün arasında bir dil köprüsü kurmayı amaçlamıştır.

Doğan'ın dil meselesindeki hassasiyeti, yalnız geçmişe değil günümüz pratiklerine de yönelir. Akademide ve eğitimde Türkçenin yeterince kullanılmamasını, entelektüel bir zafiyet olarak görür. İngilizce eğitim furyasını, sömürge yaşamamış bir ülkenin kendine yaptığı haksızlık şeklinde yorumlar. Onun gözünde, güçlü ve bağımsız bir millet olmak, her alanda kendi diliyle düşünmek ve üretmekle mümkündür. Doğan ayrıca genç nesillerin dil becerilerinin zayıflamasını da sık sık konu eder. Ortaöğretimde öğrencilerin okuduğunu anlamakta güçlük çektiğini, üniversitede tez yazanların Türkçeyi doğru kullanmadığını somut örneklerle dile getirir. Bir köşe yazısında bu durumu “Biz yok saysak da dil meselesinin kendini bir şekilde hatırlatıyor. Orta öğretimde çocuklarımız okuduğunu anlayamıyor... Orta öğretimdeki problemin yüksek öğretimde daha da ağırlaşmadığını kim iddia edebilir?” sözleriyle vurgulamıştır (Doğan, 2023, Türkçeyi Gündeme Almak, TYB). Bu tespit, Doğan'ın gözünde kültürel bağımsızlığın en temel ayağının dilde yetkinlik olduğunu ima eder. Kısacası, Doğan'a göre dilini kaybeden bir millet, kültürünü de büyük ölçüde kaybeder.

Doğan'ın kimlik anlayışı, Türk kimliğinin tarihî, dinî ve kültürel bileşenlerinin bir bütünü şeklindedir. O, Türk milletinin kimliğini tarif ederken sadece etnik veya sadece laik bir çerçeveyi kabul etmez. Türk kimliği İslam'la yoğrulmuş tarihsel bir kimliktir.

Bu nedenle Cumhuriyet döneminde dinî unsurların kamusal alandan dışlanması kimliğin eksiltilmesi olarak değerlendirir. 1990’larda yükselen laikçi uygulamalara tepki göstererek, toplumun inançlarının görünmez kılınmasının kültürel bağımsızlığa darbe olduğunu ifade eder. 1930’lar Tek Parti rejiminin bu konuda yaptıklarını “dine, İslâm’a... karşı düşmanlık kelimelerin tariflerinde açıkça hissedilmektedir” diyerek eleştirir; din yerine ideolojinin konulmasını ise “ideolojinin benimsetilmesi için eğitim-öğretim, iletişim, hatta hukuk seferber edildi” sözleriyle aktarır (Doğan, 2010, Kemalizm Türk’ün dini!, Haksöz Haber). Bu bakış açısıyla Doğan, Türk modernleşmesini bir tür “kimlik aşınması” olarak okur. Ona göre Osmanlı geçmişini ve İslami değerleri reddeden resmî ideoloji, geniş halk kesimlerinde bir kimlik bocalamasına yol açmıştır.

Doğan, aidiyet duygusunu besleyen unsurların (din, dil, aile, mahalle gibi) korunmasını, sağlıklı bir toplumun şartı sayar. Modern şehirleşme ile gelen çözümleri eleştirir. Güncel bir yazısında, “Ailenin parçalanması, anneliğin değer kaybetmesi, aidiyet ifade eden unsurların ortadan kalkması, sokağın, mahallenin, semtin yok edilmesi... Şehir kimliklerinin buharlaşması” diyerek modern hayatın getirdiği kopuşları özetler (Doğan, 2023, Türkçeyi Gündeme Almak, TYB). Bu cümle, geleneksel sosyal yapının çöküşünün kültürel kimliği zayıflattığı düşüncesini yansıtır. Doğan’a göre mahalle ve aile, kültürün taşıyıcı kurumlarıdır. Bunlar aşındığında birey köksüz ve yönsüz kalır. Kimlik bunalımının bir yönü de budur. İnsanlar kendilerini ait hissedecekleri cemiyetlerden mahrum kalınca, yerine konulan ideolojik kimlikler sığ ve yapay kalmaktadır. Doğan, Türkiye’nin kimliğini geniş coğrafi perspektifte de ele alır. Türkiye’yi çevreleyen Türk ve İslam toplumlarıyla bağları kuvvetlendirmeyi, kimliğin bir parçası olarak görür. Sovyetlerin dağılmasından sonra bağımsız olan Orta Asya Türk cumhuriyetlerine ilgi duymuş; buralara yaptığı seyahatleri Türk Kimliğinin Coğrafyaları (2010) adlı eserinde toplamıştır. Bu seyahat notlarında, oralardaki halkların taze bağımsızlık heyecanını anlatarak, onların “müstakillik” kavramını kullandığına dikkat çeker. Özellikle “onlar asla ‘bağımsızlık’ demezler, müstakillik derler” ifadesi, dil ve kimlik bağını bir kez daha vurgular. Doğan, Türkiye’de üretilmiş “bağımsızlık” gibi sözcüklerin bile yapay olduğunu düşündüğünden, kardeş ülkelerin Osmanlıca kökenli tabirleri tercih etmesini manidar bulur. Bu yaklaşım, Doğan’ın gönlündeki “medeniyet coğrafyası” kavramını yansıtır. Türkiye’nin kimliği, sınırlarının ötesindeki akraba toplumlarla birlikte düşünüldüğünde daha anlamlı hale gelir. Kültürel bağımsızlık düşüncesi de bu kapsamda, sadece ulusal değil, uluslararası ölçekte kültürel hegemonya karşısında ortak bir duruş anlamına gelir. Doğan’ın Türk Dünyası yazarlarını buluşturma çabaları, uluslararası Türk kültür şûralarına katılımı bu nedenle önemlidir.

Doğan, kültür hayatının pek çok somut meselesine dair kalem oynatmıştır. Eğitim politikalarındaki sorunlar, kültür kurumlarının işleyişi, şehircilik ve mimarideki yanlışlar, aile ve gençliğin durumu gibi konular yazılarında geniş yer tutar. Maarif mevzubahis olduğunda, ezberci ve ideolojik eğitim yerine özgür düşüncüyü ve milli

şuuru besleyen bir eğitim talep eder. Bir yazısında, yıllarca okullarda öğrencilere yaptırılan ritüelleri eleştirerek “Bunun derecesini okullarda Atatürk resimlerine tapınmaya kadar varmasından çıkarabiliriz” diyerek eğitim sistemindeki aşırılığa dikkat çeker (Doğan, 2023, Türkçeyi Gündeme Almak, TYB). Ona göre, genç nesillere körü körüne ideoloji dayatmak yerine, kendi kültür ve tarihlerine bilinçli bir saygı aşılama gerekir. Doğan, devletin kültür politikasını çoğunlukla ihmalkâr veya popülist bulur. Farklı iktidarlar döneminde kültür-sanat alanının gereken atılımı yapamadığını söyler. 2010’larda İstanbul’un “Avrupa Kültür Başkenti” ilan edildiği yılda bile kalıcı işler yapılmadığını, sadece gösterişli etkinliklerle yetinildiğini yazar. Kültür Bakanlığı’nın bütçe ve vizyon açısından yetersiz kaldığını, özel sektörün de kültürel hamlelere yeterince destek vermediğini dile getirir. Bir değerlendirmesinde, ekonomik kriz dönemlerinde dahi kültür yatırımlarının kesilmemesi gerektiğini, zira kültürün “lüks değil ihtiyaç” olduğunu savunur. Hakikaten de 2001 krizi sonrası insanların kitap almaktan tiyatroya kadar pek çok kültürel faaliyeti azalttığını üzülenek belirtir. Devletin böyle dönemlerde kültür-sanat üretimini teşvik edici tedbirler almasını önerir. Bu yaklaşımı, kültürü toplumun moral dokusunu güçlendiren bir unsur olarak gördüğünü ortaya koyar.

Doğan’ın kültür politikalarına getirdiği en özgün eleştirilerden biri, dil planlaması konusunda devlet tekeline karşı çıkışıdır. “Devlet sözlük yazar mı?” sorusuyla meşhur kitabında, Türk Dil Kurumu’nun dilden tasarruf etme çabasını eleştirir. Dilin aslında milletin malı olduğunu vurgulayarak, “Dil esasında milletindir; binlerce yıldır onu konuşanların, yazanların... Dil ıslahı elbette ilim, fikir ve edebiyat adamları eliyle olur” diyerek, dil işlerinin bürokratik dikteyle değil bilim ve sanat insanlarının katkısıyla yürütülmesi gerektiğini savunur (Doğan, 2022, D. Mehmet Doğan ile Türkçe Üzerine, TYB). Bu fikir, genel olarak kültür alanının sivil ve çoğulcu karakterde olması gerektiğinin altını çizer. Doğan’a göre devlet, kültürü tamamen kendi ideolojik kalıbına sokmaya çalışmamalı; aksine farklı seslerin yaşamasına imkân tanımalıdır. TYB gibi sivil kültür kurumlarının varlığını bu yüzden önemli bulur; kültürel canlılığın tabandan gelen inisiyatiflerle besleneceğini düşünür.

Doğan’ın yazılarında Batılılaşma, dil, kimlik ve kültür meseleleri bütünlüklü bir perspektifle ele alınır. Batılılaşma eleştirisi, kültürel özgünlüğü koruma gayesiyle iç içedir. Dil politikaları eleştirisi, millî hafızayı diri tutma kaygısından kaynaklanır. Kimlik tartışmaları, tarihî ve manevî sürekliliği yeniden tesis etme arzusunun yansıtır. Genel kültür meselelerine dair eleştirileri ise, toplumun kültürel omurgasını sağlamlaştırma hedefini taşır. D. Mehmet Doğan, tüm bu konularda yerli ve millî değerlerin sözcüsü olarak öne çıkan, küresel kültür baskısına karşı millî direnişi savunan bir entelektüeldir.

Türkiye’nin Kültürel Politikalarına Yönelik Eleştirileri

D. Mehmet Doğan, Türk kültür politikalarını tarihsel süreç içerisinde kapsamlı biçimde eleştirmiştir. Onun eleştirileri hem erken Cumhuriyet dönemi kültür devrimlerine, hem de sonraki hükümetlerin kültür yönetimine yönelir. Doğan’ın bakış açısı, kültür

politikalarında devlet eliyle yapılan aşırılıklara ve ihmallere dikkat çekmek üzerinedir. Öncelikle, Doğan erken Cumhuriyet'in jakoben kültür devrimlerini sert bir dille eleştirir. Harf İnkılabı (1928) ve onu takip eden dilde sadeleştirme hamlesinin, Türk toplumunu bir gecede “okuma yazma bilmez” hale getirdiğini söyler. “Harf inkılâbı, okur yazarlığı sıfırladı, dil devrimi sözlükleri!” diyerek bu politikaların radikalliğini vurgular (Doğan, 2010, Kemalizm Türk'ün dini!, Haksöz Haber). Gerçekten de Doğan, 1890'lardaki Redhouse Sözlüğü ile 1945'teki Türkçe Sözlük kıyasını yaparken, kelime hazinesindeki dramatik azalmanın kültürel gerilemeye yol açtığını rakamlarla ortaya koyar. Onun ifadesiyle, “Evrime tersine işlemiştii, çünkü devrim olmuştu” – bu cümle, devletin dilde yaptığı devrimle kültürel evrimi durdurduğunu anlatan güçlü bir metaforudur. Yine 1930'lar sözlüklerinde dinî kavramların tanımlarına ideolojik müdahaleler yapıldığını belgeleyerek, resmî ideolojinin kültür mühendisliğini gözler önüne serer. Bu bulgular Doğan'a göre, devlet eliyle kimlik ve dil inşa etme çabasının bilimsel olmaktan ziyade ideolojik saiklerle yürütüldüğünü gösterir. Dolayısıyla Doğan, kültür politikalarında tepeden inme dayatmalara karşıdır. 1930'ların “Türk Tarih Tezi” ve “Güneş-Dil Teorisi” gibi girişimlerini de bu çerçevede inandırıcılıktan uzak bulur. Yakın dönem kültür politikalarında ise Doğan'ın eleştirileri iki yönlüdür: İhmalkârlık ve popülizm. 1970'lerin milliyetçi-mukaddesatçı hükümetlerinden 1990'ların liberal ve muhafazakâr iktidarlarına dek, kültür alanının hep üvey evlat muamelesi gördüğünü düşünür. Örneğin 1980'lerde Millî Gazete'de yazarken, darbe yönetiminin dil üzerindeki uygulamalarını eleştirmiş; 1990'larda merkez sağ iktidar döneminde kültür yatırımlarının yetersizliğini dile getirmiştir. 2000'ler sonrasında, uzun süre iktidarda kalan muhafazakâr hükümete de dostane eleştiriler yöneltilir. Bir değerlendirmesinde, ekonomik başarı iddialarına rağmen kültürel alanda durgunluk yaşandığını belirterek “Kültürel alanda ekonomik durgunluğu sollayan durağanlık, hatta donukluk...” ifadesini kullanır (Doğan, 2023, Türkçeyi Gündeme Almak, TYB). Bu, hükümetlerin ekonomiye odaklanırken kültürü ihmal ettiğine dair zarif bir tenkidtir. Yine aynı dönemde, şehirleşme politikalarını tenkit ederek tarihi şehir dokusunun rant uğruna bozulmasına karşı çıkmıştır. İstanbul özelinde, gökdelenleşme ve estetik yoksunu projeleri eleştirirken, kadim şehrin ruhunu zedeleyen adımları kınamıştır. Doğan'ın somut eleştirilerinden biri de eğitim dilinin yabancılaşması üzerinedir. Türkiye'de bazı üniversitelerin İngilizce eğitim yapmasını, kültür politikası açısından stratejik hata sayar. Yukarıda değinilen yazısında, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin felsefe bölümünün bile İngilizce ders vermeye başlamasını hicveder. “Türkiye değil ‘Turkey’! Öyleyse öğretim dilimiz neden İngilizce olmasın?” diyerek bu gidişatı alaya alır (Doğan, 2023, Türkçeyi Gündeme Almak, TYB). Bu ironik yaklaşımın altında yatan ciddiyet, Doğan'ın kültürel egemenlik konusundaki hassasiyetidir. Siyasi olarak sömürgeleşmemiş bir ülkenin kendi eliyle yükseköğrenimini yabancı dile teslim etmesi, ona göre kabul edilemez bir bağımlılık göstergesidir. Bu eleştiri, devletin kültür politikasında dile sahip çıkma eksikliğini işaret eder.

Doğan, kültür politikalarında devletin rolüne dengeli bir yaklaşım önerir. Devletin, kültürü desteklemesi ama tekeline almaması gerektiğini düşünür. Özellikle dil ve edebiyat alanında sivil inisiyatiflerin önemine vurgu yapar. Kendi hazırladığı Büyük Türkçe Sözlük (2014) bunun bir örneğidir: Resmî kurumların ideolojik filtresinden bağımsız, zengin bir sözlük çalışması ortaya koymuştur. Ayrıca Türkiye Yazarlar Birliği vasıtasıyla devletin unuttuğu pek çok değeri gündeme getirmeye çalışmıştır (örneğin Mehmed Âkif'in vefat yıl dönümlerini anma, "Yılın Yazarları" ödülleriyle edebiyatçıları teşvik etme gibi). Bütün bunlar, Doğan'ın kültür politikalarında sivil toplumun ağırlığını artırma idealine bağlı olduğunu gösterir.

Resmî kültür politikalarının belki de en tartışmalı yönü, ideolojik bağımsızlık olmuştur. Doğan, Tek Parti döneminden 1980 darbesine kadar uzanan çizgide, devletin kendi ideolojisini kültür ve eğitim yoluyla dayattığını pek çok kez gündeme getirmiştir. 1982 Anayasası'ndaki "Atatürk ilke ve inkılaplarına sadakat" şartını, bireylerin düşünce özgürlüğüne ket vuran bir hüküm olarak görür. 28 Şubat dönemi uygulamalarına atfen, "öğretim üyesi veya üniversite yöneticisi olacaklardan... ideolojik sadakat istenmiştir" diyerek liyakat yerine ideolojik kriter konulmasını eleştirir (Doğan, 2010, Kemalizm Türk'ün dini!, Haksöz Haber). Bu eleştiriler, kültür politikalarının çoğulculuk yerine tek seslilik peşinde koşmasının yarattığı tahribata dikkat çeker. Doğan, çok partili döneme geçildikten sonra da devam eden resmî ideoloji etkisini kırmanın, kültürel yeniden doğuş için şart olduğunu savunur.

Tüm bu bulgular ışığında, Doğan'ın kültür politikalarına dair temel eleştirisinin "kültürel bağımsızlık" ilkesine aykırı uygulamalara odaklandığı söylenebilir. O, devlet eliyle kültüre yapılan radikal müdahalelerin de kültürü ihmal eden piyasa odaklı yaklaşımların da karşısındadır. Kültür politikası ne dayatmacı olmalı ne de boş bırakılmalıdır. Bunun yerine, Doğan'ın işaret ettiği yol, milli kültür birikimini yaşatmak ve çağın gerekleriyle uyumlu şekilde geliştirmekten geçer. Bu doğrultuda, dilin korunması, tarihî mirasın sahiplenilmesi, sanatın desteklenmesi ve eğitimin kendi değerlerimiz ekseninde iyileştirilmesi somut adımlar olarak önerilir. Doğan'ın eser ve yazıları, Türkiye'nin kültür politikası serüveninde yapılmış hataların kaydını tuttuğu gibi, geleceğe yönelik dersler de barındırır. Onun eleştirileri bizlere kültürel bağımsızlık perspektifinden tutarlı bir kültür politikası vizyonu sunmaktadır.

Sonuç

Bu araştırma, D. Mehmet Doğan'ın 2010–2024 yılları arasında TYB web sitesinde yayımlanan yazılarını inceleyerek onun "kültürel bağımsızlık" anlayışını ve entelektüel duruşunu derinlemesine analiz etmiştir. Elde edilen bulgular, Doğan'ın entelektüel kimliğinin özünde Türkiye'nin kendi kültürel kaderini tayin hakkını savunmaya adanmış olduğunu göstermektedir. Doğan, siyasi bağımsızlığın kültürel bağımsızlıkla tamamlanması gerektiği tezini istikrarlı bir biçimde işlemiştir. Dil, tarih ve milli kimlik konularında yürüttüğü mücadeleyle gerçek bir kültürel egemenliğin ancak bu unsurlar

korunduğunda sağlanabileceğini vurgulamıştır. Onun yazılarında kültürel bağımsızlık, Batılılaşma karşısında öz değerleri muhafaza etme kararlılığıdır. Bu kararlılık dil mirasına sahip çıkma ve milli hafızayı diri tutma çabasıyla somutlanır. Doğan, Batı hegemonyasına karşı fikrî direnişini ve dilde devamlılığı, Türkiye'nin istiklâl ruhunun kültür cephesinde sürdürülmesi olarak yorumlamıştır. Bu bakımdan Doğan'ın kültürel bağımsızlık anlayışı, post-kolonyal düşünürlerin vurguladığı gibi siyasi bağımsızlığın ötesine geçen, bir milletin kendi değerler sistemi ve dilsel dünyası üzerinde hakimiyet kurma idealine tekabül etmektedir (Fanon, 1963; Ngũgĩ, 1986).

Doğan'ın entelektüel duruşu, bulguların ortaya koyduğu üzere, bağımsız ve eleştirel bir kamu entelektüeli profili sergilemektedir. O, Edward Said'in tarif ettiği biçimiyle iktidara gerçekleri söylemeyi görev bilen, Julien Benda'nın uyardığı "çıkar peşindeki aydın" tipolojisine itibar etmeyen bir aydın tavrı benimsemiştir (Benda, 1927; Said, 1994). Yazılarının içeriği ve üslubu, Doğan'ın hiçbir otoriteye veya ideolojik kampa angaje olmadan, tutarlı bir fikrî namusla hareket ettiğini ortaya koymaktadır. Kendi ifadesiyle "elini değil, kafasını taşın altına koyma" cesaretiyle, dönemin resmî ideolojilerine de popüler eğilimlerine de gerektiğinde meydan okumuştur. Özellikle dil ve kimlik konularında, örneğin akademide Türkçenin ihmaline ya da milli değerlerin göz ardı edilmesine karşı yönelttiği sistematik eleştiriler, onun entelektüel sorumluluk duygusunun yansımasıdır. Doğan'ın, Gramsci'nin kavramsallaştırdığı anlamda "organik entelektüel" özellikler taşıdığı da söylenebilir. Zira o, ait olduğu muhafazakâr-millî düşünce geleneğinin hem sözcüsü hem eylemcisi olarak hareket etmiştir. Türkiye Yazarlar Birliği gibi kurumlar aracılığıyla düşüncelerini kolektif bir zeminde hayata geçirmiştir. Böylece Doğan, entelektüel duruşunu yalnız kaleme aldığı metinlerde değil, kültürel organizasyonlar ve sivil toplum faaliyetlerinde de somutlaştırarak fikir ile eylem bütünlüğü sergilemiştir.

Araştırmanın ortaya koyduğu dört ana tema (millî kimlik vurgusu, dil politikalarına eleştiri, batılılaşmaya direnç ve kültür politikalarına yaklaşım), D. Mehmet Doğan'ın kültürel bağımsızlık projesinin sacayaklarını oluşturmuştur. Doğan, millî kimliği Osmanlı-İslam mirasıyla barışık bir süreklilik içinde tanımlayarak Türkiye'de modern kimlik inşasına eleştirel bir perspektif getirmiştir. Dil politikalarında, Türkçenin tarihi derinliğini koruma mücadelesi vererek "kültürel hafızanın bekçisi" rolünü üstlenmiştir. Batılılaşma eleştirileriyle, Türkiye'nin çağdaşlaşma serüveninde taklitçi ve dışa bağımlı eğilimlere karşı entelektüel bir direnç odağı oluşturmuştur. Kültür politikalarına dair değerlendirmelerinde ise devletin kültür üzerindeki tasarruflarını sorgulamıştır. Kültür hayatının ne tek tipleştirici bir resmî ideolojiye ne de piyasanın ihmalkâr yaklaşımına terk edilmemesi gerektiğini savunmuştur. Bu temalar birlikte değerlendirildiğinde, Doğan'ın bütüncül bir kültürel bağımsızlık vizyonuna sahip olduğu ve bunu entelektüel tutarlılıkla sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Kırk yılı aşkın yazı serüveni boyunca ilk kitabı Batılılaşma İhaneti'nden son dönem makalelerine uzanan çizgide aynı istikameti koruması, onun fikir dünyasındaki sürekliliğin göstergesidir. Değişen konjonktürlere

rağmen milli kültürü savunma hassasiyetinden ödün vermemiş, böylece entelektüel tutarlılık imtihanını başarıyla vermiştir.

Sonuç itibarıyla, D. Mehmet Doğan örneği, bir entelektüelin kültürel bağımsızlık mücadelesinde üstlenebileceği rolün çarpıcı bir tezahürünü sunmaktadır. Doğan'ın entelektüel kimliği, resmi söylemlere karşı milli kültürü yılmadan savunan bağımsız ve eleştirel bir kamu entelektüelini temsil etmektedir. O, yaşamı boyunca kültüre adanmış bir ömür sürerek ve eserleriyle öncü bir duruş sergileyerek Türkiye'nin kültürel söylemine yön vermiştir. Bu çalışmanın bulguları, Doğan'ın yalnızca kültürel bağımsızlık kavramını teorik düzeyde dile getirmekle kalmayıp bunu kurumsal girişimler ve somut projelerle hayata geçirdiğini göstermektedir. Sözlük hazırlama girişimi, TYB'nin kuruluşu ve sürdürdüğü faaliyetler, ulusal dil ve edebiyatı yüceltme gayretleri hep bu çabanın parçalarıdır. Doğan, bireysel yazılarından sivil toplumdaki eylemlerine uzanan çok yönlü katkılarıyla, Türkiye'nin kendi değerleriyle var olma iradesine ilham vermiştir. Bu yönüyle onun entelektüel mirası, modern Türkiye'nin kültürel bağımsızlık arayışında bir mihenk taşı niteliğindedir. Sonuç olarak, D. Mehmet Doğan'ın hayatı ve eserleri bize, öz değerlerine yaslanarak küresel kültürel hegemonyaya direnmenin ve entelektüel özgürlüğü korumanın mümkün olduğunu gösteren canlı bir örnek sunmaktadır. Bu miras, Türkiye'de ve benzer tarihsel tecrübeye sahip toplumlarda kültürel özerklik ve entelektüel duruş üzerine gelecekte yapılacak çalışmalara da ilham kaynağı olacaktır.

Kaynakça

- Ashcroft, B., Griffiths, G., & Tiffin, H. (2002). *The Empire writes back: Theory and practice in post-colonial literatures* (2nd ed.). Routledge.
- Benda, J. (1927). *La Trahison des Clercs*. Grasset.
- Berkes, N. (1964). *The development of secularism in Turkey*. McGill University Press.
- Doğan, D. M. (1975). *Batılılaşma ihaneti*. Yazar Yayınları.
- Doğan, D. M. (1984). *Dil, kültür, yabancılaşma*. Yazar Yayınları.
- Doğan, D. M. (2009). *Mağlubiyet ideolojisinin sonu*. Yazar Yayınları.
- Doğan, D. M. (2010). Kemalizm Türk'ün dini! Haksöz Haber. Erişim adresi: <https://www.haksozhaber.net/kemalizm-turkun-dini-17918yy.htm> (Erişim tarihi: 1 Temmuz 2025).
- Doğan, D. M. (2010). *Türk kimliğinin coğrafyaları*. Yazar Yayınları.
- Doğan, D. M. (2011). *Dil, kültür, yabancılaşma* (2. bs.). Yazar Yayınları.
- Doğan, D. M. (2014). *Büyük Türkçe sözlük* (25. bs.). Yazar Yayınları.
- Doğan, D. M. (2019). Kemalizm Türk'ün dinidir. *Karar Gazetesi*. Erişim adresi: <https://www.karar.com/yazarlar/d-mehmet-dogan/kemalizm-turkun-dinidir-11890> (Erişim tarihi: 3 Temmuz 2025).
- Doğan, D. M. (2020). “Bağım” ne ki “bağımsızlık” ne olsun? *Türkiye Yazarlar Birliği*. Erişim adresi: <https://www.tyb.org.tr/d-mehmet-dogan-bagim-ne-ki-bagimsizlik-ne-olsun-45204h.htm> (Erişim tarihi: 5 Temmuz 2025).
- Doğan, D. M. (2022). D. Mehmet Doğan ile Türkçe üzerine söyleşi. *Türkiye Yazarlar Birliği*. Erişim adresi: <https://www.tyb.org.tr/d-mehmet-dogan-ile-turkce-uzerine-53263h.htm> (Erişim tarihi: 2 Temmuz 2025).

- Doğan, D. M. (2023). Türkçeyi gündeme almak. *Türkiye Yazarlar Birliği*. Erişim adresi: <https://www.tyb.org.tr/turkceyi-gundeme-almak-22305yy.htm> (Erişim tarihi: 8 Temmuz 2025).
- Fanon, F. (1963). *The wretched of the earth*. Grove Press.
- Gökalp, Z. (1918). *Türkçülüğün esasları*. Yeni Mecmua Matbaası.
- Gramsci, A. (1971). *Selections from the prison notebooks* (Q. Hoare & G. Nowell-Smith, Eds. & Trans.). International Publishers.
- Hall, S. (1996). Cultural identity and diaspora. İçinde P. Mongia (Ed.), *Contemporary postcolonial theory: A reader* (ss. 110–121). Arnold.
- Jacoby, R. (1987). *The last intellectuals: American culture in the age of academe*. Basic Books.
- Mardin, Ş. (1973). Center-periphery relations: A key to Turkish politics? *Daedalus*, 102(1), 169–190.
- Mardin, Ş. (1991). *Türkiye’de toplum ve siyaset*. İletişim Yayınları.
- Ngũgĩ wa Thiong’o. (1986). *Decolonising the mind: The politics of language in African literature*. James Currey.
- Said, E. W. (1994). *Representations of the intellectual*. Vintage Books.

Klasikler Meselesine Çağdaş Bir Bakış: D. Mehmet Doğan'ın Görüş ve Eleştirileri*

*A Contemporary View of the Issue of Classics:
D. Mehmet Doğan's Views and Criticisms*

M. Fatih Kanter**

Özet

D. Mehmet Doğan, “*Neden Klasiklerimiz Yok?*” eserinde Türk klasiklerinin toplumun ortak hafızasında asırlar içerisinde nesilden nesile aktarıldığını dile getirir. Özellikle Tanzimat ve Cumhuriyet sonrasında yaşanan değişim ve dönüşümlerin temel eserleri nasıl etkilediğine değinen yazar, harf inkılabı ve dilde sadeleşme hareketlerinin Türk klasiklerini ve temel metinleri ortak bir mutabakat hâlinde kabul görmediğini ileri sürer. MEB’in 1940’lı yıllarda Hasan Âli Yücel tarafından başlatılan tercüme hareketi ile Batı ve sonrasında Şark-İslam klasikleri Türkçeye kazandırılır. 1970’li yıllarda yine MEB’in 1000 temel eser yayınlama teşebbüsü ise 100 eseri bile bulmadan kesintiye uğrar. MEB’in 2000’li yıllardaki 100 Temel Eser hareketi ise seçilen eserlerin bir kısmının yayınevleri tarafından tahrip edilmesi sebebiyle sorunlar teşkil eder. Doğan, çalışmasında Türk klasiklerinin bir ortak mutabakat ile belirlenemeyişinin sebeplerini tarihî süreçte yaşanan tüm ayrıntılarıyla değerlendirir. Bu makalede, D. Mehmet Doğan’ın klasikler meselesine yaklaşımı, toplumsal ve kültürel boyutuyla irdelenecektir. Bu konudaki tenkit ve teklifleri yorumlanacaktır.

Anahtar Kelimeler: *D. Mehmet Doğan, Klasikler, Temel Eserler, Kanon, Edebiyat.*

Abstract

In his book “Why Don’t We Have Classics?”, D. Mehmet Doğan states that Turkish classics have been passed down from generation to generation for centuries in the collective memory of the society. The author touches upon how the changes and transformations that took place, especially after Tanzimat and the Republic affected the basic works, and argues that the alphabet reform and the simplification movements in the language did not accept the Turkish classics and basic texts as a common consensus. With the translation movement initiated by the MEB in the 1940s by Hasan Âli Yücel, Western and then Eastern-Islamic classics were brought into Turkish. In the 1970s, MEB’s attempt to publish 1000 basic works was interrupted before reaching 100 works. MEB’s 100 Basic Works movement in the 2000s posed problems due to the destruction of some of the selected works by publishing houses. In his study, Doğan evaluates the reasons for the failure to determine Turkish classics with a common consensus on all the details of the historical process. This article will examine D. Mehmet Doğan’s approach to the issue of classics in terms of its social and cultural dimensions. His criticisms and suggestions on this subject will be interpreted.

Keywords: *D. Mehmet Doğan, Classics, Basic Works, Canon, Literature.*

* Geliş Tarihi: 28.05.2025 / Kabul Tarihi: 30.07.2025

** Prof. Dr., Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, fatihkanter@kilis.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0754-6930

*** Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz / To cite this article (APA):
Kanter, M. F. (2025). Klasikler Meselesine Çağdaş Bir Bakış: D. Mehmet Doğan’ın Görüş ve Eleştirileri. TYB Akademi Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi (45), 56-78. <https://doi.org/10.64985/tybakademi.1707932>

Extended Abstract

Works that carry the cultures, beliefs, and value judgments of societies from the private to the general become the common values of all humanity. There are common texts that nourish the culture of coexistence of all communities in the world and keep the bonds of belonging alive. These common texts cease to be unique to a nation and become classics by being included in the heritage of world culture and literature. However, even if they are not included in the world literature, there are oral and written cultural products that carry the values of each nation and play a role in the construction of national identity. Therefore, every nation is concerned about passing on the basic texts that constitute its identity to future generations. These works, which are generally included in the curriculum within the education system, may also show changes depending on the management's understanding of the period and the canon.

Since the Tanzimat period in Turkish literature, debates have emerged regarding the concept of classics and the characteristics of classical texts. Ahmet Mithat Efendi's article, "Müşabaka-i Kalemîyye: İkram-ı Aklâm" published in *Tercüman-ı Hakikat* newspaper on September 5, 1897, initiated the debate known as the "classics debate". These debates on "Classics" were mostly between Ahmet Mithat Efendi and Sait Bey. Subsequently, Ramazan Kaplan evaluates how the debate on the classics started and which views the authors defended in his work titled *The Beginning of the Classics Debate* under the titles "Problems Related to Concepts, Imitation of Classics and Translation of Classics".

In another evaluation of the classics, Ahmet Mithat writes that especially the works that are the source of Western literature should be translated by experts and states that the era of classics has not yet come for us.

Since the Tanzimat period, it has been a subject that has been considered for different literary reasons as to what classical works are, which criteria should be taken as a basis in the selection of classical works, or whether there are classical works in Turkish literature. D. Mehmet Doğan is one of the names who think about classics and Turkish classics. D. Mehmet Doğan has sought an answer to the question "Why don't we have classics?" from two perspectives. The first is the intervention in our world of mentality brought about by the change in our circle of civilization, and therefore being exposed to works that carry the identity of the West rather than our own identity. The second is that the works that build our own identity are not sufficiently included in the education system within a certain framework.

The fact that every nation/civilization has classics is beyond doubt. The justification for this assertion is the fact that the texts that have taken place in the memory of the society, starting from the oral cultural products of the nations to their written texts, and which have gained common acceptance, will be considered classics. When evaluated in this context, the literature of the Turkish nation certainly has its "classics". The title D. Mehmet Doğan chose for his book, "Why Don't We Have Classics?" should be seen as a reflection of his deep-rooted criticism of the Turkish education system and the way the curriculum is formed. With this question, he not only scrutinizes the issue of classics but also the issue of education and language. The lack of a solid classification of the classics and the absence of a list based on collective acceptance is the main point D. Mehmet Doğan wants to draw attention to. The biggest problem in the classification of Turkish classics is shown as the constant and unstable changes in language. Especially the disagreements and ambiguities in language and spelling have been among the most debated issues

since the Tanzimat period. In this framework, the difficulties caused by simplification or purging of the language in understanding old texts is an issue Doğan evaluates in the context of common identity. On the other hand, the author states that although there were some differences between what the public and the intellectuals read in the past, it was possible to come across a tradesman in a remote town in Anatolia who knew the divan of Fuzuli by heart and that today there is no such thing as common works and classics.

Doğan believes that, due to more than two centuries of instability in language and culture, it was impossible to create basic works that would be accessible to the masses. Doğan attributes these failed attempts to the lack of the necessary mental infrastructure and the failure to seek a broad consensus.

In his book “Why Don't We Have Classics?”, D. Mehmet Doğan states that Turkish classics have been passed down from generation to generation for centuries in the collective memory of the society. Drawing attention to how the changes and transformations that took place, especially after Tanzimat and the Republic affected the basic works, the author argues that the letter reform and the simplification movements in the language did not accept Turkish classics and basic texts as a common consensus. With the translation movement initiated by the Ministry of National Education in the 1940s by Hasan Âli Yücel, Western and later Eastern-Islamic classics were brought into Turkish. In the 1970s, the Ministry of National Education's attempt to publish 1000 basic works was interrupted before reaching 100 works. The 100 Basic Works movement of the Ministry of National Education in the 2000s posed problems due to the destruction of some of the selected works by publishing houses. In this study, Doğan discusses the reasons for the failure to determine the Turkish classics with a common consensus with all the details of the historical process. He also puts forward a proposal for a list of 99 poems, stories, novels, plays, and works of opinion to determine basic works through the TYB.

Giriş

“Klasik” sözcüğü Türk Dil Kurumu sözlüğünde Fransızca'dan geçen bir kelime olarak yedi farklı anlamda sunulur: “1. Üzerinden çok zaman geçtiği hâlde değerini yitirmeyen, türünde örnek olarak görülen eser, 2. XVII. yüzyıl Fransız dili, sanatı ve yazarları ile ilgili olan, 3. Alışılmış, 4. Sanatta kuralcı, 5. Kökleşik, 6. Eski Yunan, Roma ve XVII. yüzyıl Fransız sanatıyla ilgili sanatçı veya eser, 7. Eski Yunan ve Roma çağı dili ve sanatı ile ilgili olan” (Akalın, 2011, s. 1452) anlamlarında kullanılan sözcüğün birinci anlamı günlük hayatta daha çok kabul görür. Dil konusunda hassasiyeti olan ve sözlükçülük alanında da çalışmalar yapan D. Mehmet Doğan'ın (1996, s. 662) sözlüğünde ise “klasik” sözcüğünün “1. Gelenekten ayrılmadan meydana getirilen ve değerini uzun zaman süresi içinde kaybetmeyen eser, 2. Olgunluk, mükemmellik bakımından örnek tutulmaya layık eser veya tarz, 3. Olgunluk, mükemmellik bakımından örnek tutulmaya layık eser ortaya koyan kimse, 4. Eski, geleneklik kaidelere uygun olan, 5. Kaidelere, ideale uygun, 6. Alışılmış, 7. Eski Yunan-Latin ve 17. asır Fransız yazarlarına ve eserlerine ait, 8. Sanatta kaideci.” anlamlarıyla tanımlandığı görülür.

Klasik sözcüğünün zihinsel dünyada “çağları aşan” anlamı, sanat ve edebiyatta daha çok kabul edilir. Bu bağlamda gerek milletlerin kendi özel tarihlerinde gerekse dünya tarihinde çağları aşan ve geçmişten geleceğe iz bırakan ve “zaman üstü” olarak nitelendirilen eserler, klasik olarak kabul edilir. “Geçmişte kalmasına rağmen, içerdği yüksek edebî-sanatsal değer sayesinde başkaları tarafından sürekli hatırlanan klasik eserler, gelecek ütopyalarının kurgulanmasına fırsat sağlamaktadır. Klasik eserler, başkaları tarafından da işlenerek, örnek alınarak, taklit edilerek diri kalabilmektedir” (Anar, 2013, s. 57). Toplumların kültürlerini, inançlarını, değer yargılarını özelden genele taşıyan ve evrensel değerleri barındıran bu eserler, tüm insanlığın ortak değeri hâlini alır. Zira dünya üzerindeki tüm toplulukların bir arada yaşama kültürünü besleyen ve aidiyet bağlarını canlı tutan ortak metinler mevcuttur. Ancak her milletin kendi değerlerini taşıyan ve millî kimlik inşasında rol oynayan temel ve kurucu metinler de bulunur. Toplumlar, gerek sözlü kültür unsurları gerekse dinî içerikli metinlerle ortak bir zihniyet etrafında kimlik oluşturma çabasıdadırlar. Genellikle eğitim sistemi içerisinde müfredata dâhil edilen bu eserler, devrin yönetim anlayışına bağlı bir şekilde çeşitli ölçütler baz alınarak değişiklikler de gösterebilir.

Klasik sözcüğü edebî eserlerle ilgili olarak kullanıldığında zaman zaman “kanon” ve “şaheser” kavramları ile de yakın ilişkide olabilecek bir konumda kullanılır. D. Mehmet Doğan (1996, s. 596), “kanon” terimini “1. İki sesli batı mûsikisi eseri, 2. Heykelde nisbet tayininde kullanılan çap ölçüsü, 3. Kanun, kaide.” ifadeleriyle açıklarken edebî literatürde bu terim daha ziyade çağın şartlarına uygun olarak oluşturulan bir okuma listesi olarak kullanılır. Zira kanon; “herhangi bir otoritenin ya da otoritelerin kutsadığı iyi yazarlar listesi ve buna eklenecek isimlere verilen onay ya da izin” (Parla, 2004, s. 51) anlamında edebiyat içerisinde “klasik kavramı ile ortak bir anlam alanına tekabül eder.” Fakat kanon, çağın şartlarına göre eklenip çıkarılabilen bir liste olması hasebi ile klasikten bir yönü ile ayrılır. Kanon oluşumunda oldukça uzun ve ağır işleyen süreçler olsa da ideolojik, politik ve sosyolojik sebepler vardır. Çeşitli sosyal grupların, eğitimin, eleştiri odaklarının, ideolojik yönelimlerin, bir kültürel politika üreticisi ve yönlendiricisi olarak devletin veya modern çağda reklam çalışmalarının ciddi etkisi vardır. Bu açıdan bakıldığında klasik eser veya şaheser, kanona göre daha anlamlı ve değerli bir ayırt edici kategoridir. Klasik eserler ve şaheserler, kanonun her türlü baskıcı yapısını edebî nitelikleriyle aşmayı başaramamış eserlerdir (Tüzer & Hüküm, 2019, s. 89-91). Kanon teriminin Batı literatüründeki yerini *Batı Kanonu* adlı çalışmada derinlemesine inceleyen Harold Bloom, terimin tarihsel anlamının, eğitim kurumlarında okutulmak üzere seçilen kitaplar olduğunu belirtir (2014, s. 24) Ortalama bir insan ömrünün seçilen/belirlenen kitapların okunması için yeterli olmadığı düşüncesinde olan Bloom da kanon terimi etrafında Batı’da kimlerin okunması gerektiği üzerinde durur. Batı kanonunda kaçınılmaz olarak merkezde Shakespeare’in yer alması gerektiğine vurgu yapılırken kanonun “kalıcılık” ya da “ölümsüzlük” kavramları etrafında şekillendiği de Bloom tarafından dile getirilir:

“Kökünü dini bir kelime olan Kanon, hayatta kalmak için birbiriyle mücadele eden metinler arasında bir seçim haline gelmiştir. Bu seçimi isterseniz baskın sosyal gruplar, eğitim kurumları, eleştiri gelenekleri tarafından yapılmış olarak yorumlayın ya da benim düşündüğüm gibi, sonradan gelen yazarların kendilerini belirli ata figürleri tarafından seçilmiş olarak düşünmeleriyle ortaya çıktığı şeklinde yorumlayın.” (Bloom, 2014, s. 27).

Dinî literatürle bağlantılı olarak ölümsüzlük fikri ile ölümsüz eser oluşturma arasında bir bağlantı olduğu düşünülebilir. Bir mücadele içinde gelecek nesillere aktarılma arzusu ve ölümsüz olma kavgasında seçilen edebî eserler kanonu oluştururlar. Elbette ki bu seçimde sosyal kurumlar, eğitim kurumları ve eleştiri geleneklerinin etkisi olacaktır. Bu ise içinde yaşanan çağın baskın kurumları aracılığıyla belirlenir. Batı'daki kanon eserlerinin listelenmesi ile ilgili de kaygıları olan Bloom; Milton'un *Kayıp Cennet* adlı eserinin dışında Batı Kanonu için temel görünen eserleri; *“Shakespeare'in başlıca trajedileri, Chaucer'in Canterbury Hikâyeleri, Dante'nin İlahi Komedyası, Tevrat, İncili Şerif (Gospels), Cervantes'in Don Quijote'si, Homeros'un destanları.”* (Bloom, 2014, s. 33) şeklinde sıralar.

Batı kanonunun içinde yaşanan toplumsal değerlerden uzak olduğunu düşünen Bloom, bu eserleri okuyanların iyi vatandaş olmanın aksine, “bencilliğin ve sömürünün canavarlarına dönüşeceği” (2014, s. 36) kanaatindedir. Bunun yanı sıra Batı'daki kanonik eserlerin bir insan hayatına sığmayacağı gerçeği yinelenirken Batı kanonunun tam olarak öğrenilemeyeceği iddiasındadır. Zira ona göre kavramsal ve imgesel zorluklarla dolu üç binden fazla kitabı okuyup özümsemek mümkün değildir. Kanon listeleri ile ilgili bir diğer sorun da öznel oluşlarıdır. Bu konuya da değinen Bloom, 1800'lerden bu yana kimsenin Batı kanonunun ne olduğunu söyleme yetkisine sahip olmadığını ifade ederken aynı zamanda kendisi de dâhil kimsenin vereceği listenin tam bir kanon olamayacağını vurgular.

Sadece edebî metinlerde değil güzel sanatlar, mimari gibi pek çok alanda bir eseri, benzeri olan diğer eserlerden ayırmak için kullanılan “klasik” kavramının tanımı ve kapsamı ile ilgili tartışmalar pek çok disiplinin odağında olmuştur. Mesele edebî metinlere geldiğinde Türk edebiyatında Tanzimat'tan itibaren hem klasik kavramının anlam alanı hem de klasik metinlerin özellikleri ile ilgili farklı bağlamlarda pek çok münakaşanın yapıldığı görülmektedir. Cemil Meriç, klasik kelimenin sözlüklerdeki karşılıklarını dikkate alarak şu tespitte bulunur: “Klasik bir eser kemal'e en çok yaklaşan eserdir. İyi ama sanatta kemal ne demek? Cevabı Hegel versin: Öz'le biçim, düşünce ile ifade arasındaki uygunluk” (2014, s. 82). Türkçede ise klasik mefhumunu ilk dönemlerde “auteur clasique” karşılığı olarak “müellif-i muteber” tabirinin kullanıldığını belirten, klasik eserlerin meydana geliş sürecini ise üç şarta bağlayan Cemil Meriç, bu üç şartın aynı çağ içinde yaşayan yazarlar tarafından gerçekleştirildiği kanaatini ise şu şekilde ifade eder:

“Klasik eserlerin doğması için üç şartın el ele vermesi lâzım: dilin kemale ermesi, edebiyatın millileşmesi, türün doruğuna ulaşmış olması. Bu üç şarttan herhangi biri yoksa eser klasik eser olamaz. Altını çizelim: klasikler belli çağda yaşayan yazarlardır. Bu çağı yapan da yukardaki üç şartın bir araya gelişidir” (Meriç, 2014, s. 55).

Türk edebiyatı için ise klasik dönem olarak Cemil Meriç de Fuad Köprülü ve Ahmet Hamdi Tanpınar’ın görüşlerine katılarak Divan şiirinin bizim klasiklerimiz olduğu kanaatine ulaşır. Ancak dönem olarak klasik edebiyat tanımından hareketle bir dönemi kapsayan klasik edebiyatımız olmadığını şu şekilde dile getirir:

“Edebiyatımızda klasik diye adlandırabileceğimiz bir dönem yok. Divan şiiri kendi nev’inde mükemmele ulaşmış bir şiir. Fakat bir Baki’ye, bir Fuzuli’ye, bir Naili’ye klasik demek kelimeyi zorlamak olmaz mı? Klasik, romantik gibi tabirler Avrupa edebiyatları için geçerlidir” (Meriç, 2014, s. 84).

Divan edebiyatının klasik olarak nitelendirilmesi Yakup Kadri tarafından kabul görmez. *“Divan edebiyatına Klasik edebiyat denilmesine karşı çıkarak, Klasik edebiyatımız Halk edebiyatı olarak gösterir”* (Özçelebi, 2003, s. 109). Bu bakış açısı Cumhuriyet sonrası Türk aydınlarının düşüncelerinin arka planında Divan şiirinin Osmanlı’ya ait oluşuyla ilgili bir zihniyetin yansıması olarak okunabilir. Zira yeni kurulan Cumhuriyet, geçmişi ve geleneksel temelleri yok sayarak yeniden bir kimlik inşası sürecindedir. Bu nedenle halk şiirini kabul eden aydınlar Divan şiirini sarayla ilişkilendirerek reddedeler.

Türk edebiyatının özellikle tercüme faaliyetleriyle birlikte yeni bir evreye girmesi neticesinde edebiyata dair konular, özellikle basın yoluyla zengin bir tartışma zemini kazanır. Elbette tercüme faaliyetlerinin düşünsel ve edebî tartışmaların yoğunluk kazanmasında, yeni edebî türlerin Türk edebiyat dairesi içerisinde görülmesinde çok ciddi bir etkisi söz konusudur. Nitekim Hilmi Ziya Ülken, 1935 yılında kaleme aldığı *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü* adlı eserinde içinde bulunulan zamanı Türk milleti için yeni bir uyanış devri olarak nitelendirirken bu uyanışta tercüme faaliyetlerinin önemine işaret eder (Ülken, 2011). Osmanlı Dönemi’nde tercüme faaliyetleri bilinenin aksine Tanzimat döneminden önce başlar. Konu ile ilgili kapsamlı çalışması olan Taceddin Kayaoğlu bu faaliyetlerin Lale Devri’nde başladığına dikkat çekerek şu bilgileri verir:

“Lâle Devri tercüme hareketinin yönü Doğuya, Encümen-i Dâniş’ta hem Doğuya hem Batıya, 1865 Tercüme Cemiyeti’nden Osmanlı Devleti’nin son Telif ve Tercüme Dairesi’nin kaldırılmasına kadarki dönemde sentezci bir yaklaşımla Batıya yönelik olmuştur. TBMM ve Cumhuriyet Hükümetlerinin ilk dönemlerindeki tercüme çalışmaları millî bir çizgi de taşımıştır. 1940’tan itibaren hümanizma ruhu ile hareket edilerek yapılan tercüme faaliyetleri ise, tamamen Batıya yöneliktir.” (Kayaoğlu, 1998, s. 316).

Tercüme faaliyetlerinin matbaa ile birlikte hızlanması ve Batılı eserlerin girişi ise elbette Tanzimat dönemine denk düşer. Tanzimat döneminde Batı'ya yönelen Osmanlı aydınları Batı'nın fikir akımları ile birlikte edebiyat dünyasını da yakından takip etmeye başlar. Şinasi ile birlikte gazetenin ve dolayısıyla makale, tiyatro; Şinasi'den sonra roman ve modern hikâye gibi türlerin Türk edebiyatı sahasına girişi bu dönemde öncelikle tercüme vasıtasıyla gerçekleşir. Batılı düşünürleri ve yazarları onların dilinden okuyan sanatçılar bir yandan da okudukları kitapları Türkçeye çevirme faaliyeti içerisine girerler.

Türk edebiyatının farklı bir mecraaya taşındığı bu dönemde değişim ve dönüşüm edebiyat sahasında ve edebî ürünlerde de kendini gösterirken konu ile ilgili tartışmalar da döneme damgasını vurur. Temelde eski-yeni tartışmalarının yanına eklenen ve dönemin gazete ve dergilerinde alevlenen bu tartışmalardan biri de klasik metinler üzerinedir. “Türk aydını klasiklerle büyük bir kültürel yıkımın akabinde tanıştığından onlara dair ilk tepkilerinde aşırıya kaçan, yerginin ve övgünün dengesini koruyamayan tutumlar ortaya koymuştur. Dünya klasiklerinin tercümesi, Tanzimat Dönemi aydınlarının gündemini epeyce meşgul etmiş, başta Ahmet Mithat Efendi olmak üzere, Cenap Şahabettin, Ahmet Cevdet ve Said Bey gibi isimlerin tartışmasına sebep olmuştur” (Gürdamur, 2018, s. 171). 5 Eylül 1897’de *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde Ahmet Mithat Efendi’nin yayımladığı “Müşabaka-i Kalemîyye: İkrâm-ı Aklam” adlı yazı “klasikler tartışması” olarak bilinen tartışmayı başlatır. Daha çok Ahmet Mithat Efendi ile Said Bey arasında karşılıklı giden tartışmada Ahmet Cevdet, Cenap Şahabettin, Necip Asım, İsmail Avni, Hüseyin Daniş, Ahmet Rasim ve Hüseyin Sabri de yazılar yazarak “klasikler” konusundaki fikirlerini dile getirirler. Bu tartışmayı *Klasikler Tartışması Başlangıç Dönemi* adlı eserinde ayrıntılı bir şekilde inceleyen Ramazan Kaplan, tartışmanın nasıl başladığı ve yazarların hangi görüşleri savunduklarını, “Kavramlarla İlgili Problemler, Klasiklerin Taklidi ve Klasiklerin Çevirisi” adı altında üç ana bölümde ele alır.

Ahmet Mithat Efendi’nin *İkrâm-ı Aklam* yazısında belirttiği görüşleri;

1. Klâsikler, aradan geçen bunca zamana rağmen hâlâ değerlidir.
2. Bizim henüz bir klâsik dönemimiz olmamıştır.
3. Bunun için, söz gelişi şimdilik Faust’lar, Le Cid’ler, Andromaque’lar ve Romeo and Juliet’ler değerinde eserler meydana getirmemiz mümkün değildir.
4. Öyleyse, hiç olmazsa bunların çevirileri yapılmalıdır.
5. Bunların benzerlerinin yazılamaması bir yana, çevirilerinden habersiz olmanın hiçbir gerekçesi olamaz (Kaplan, 1998, s. 11).

Klasik tanımından başlayarak hem Batı hem de Türk edebiyatındaki klasik anlayışı, klasik olan eserler, yazarlar ve Batı’dan yapılacak tercüme üzerine ilerleyen tartışmada Tanzimat döneminin önde gelen sanatçılarının tespitleri döneme yön verir.

Tartışmanın başladığı 1897 yılından önce Batı'dan roman, düzyazı, tiyatro ve bazı şiir parçalarının çevrildiği göz önünde bulundurulmadır. Ancak Ahmet Mithat, özellikle Batı edebiyatına kaynaklık eden eserlerin uzmanları tarafından çevrilmesi gerektiğini yazar. “Klasik eserlerin yüzyıllar geçse bile değerlerini kaybetmediklerini ifade eden Ahmet Mithat, görüşlerini ispatlamak için Corneille, Molière ve Racine’in tiyatro eserlerinin hâlâ basılıyor ve sahneleniyor olmalarını örnek gösterir. Klasiklerin aradan geçen zaman dilimine rağmen hâlâ değerlerini koruduğunu dile getiren Ahmet Mithat Efendi’ye göre, bizim için klasikler devri henüz gelmemiştir” (Kanter, 2018, s. 233). Bu tartışmalarda Türk edebiyatının klasiklerinin olup olmadığı konusu da ele alınır. Ahmet Cevdet, “İkram- ı Aklam” adlı yazısında her medeni dilin klasikleri olduğunu, “eski Yunan, Roma, Arap ve Acem ile, batılılardan Fransız, Alman ve İngilizlerin klasik nitelikte eserleri bulunduğunu söyler. Süleyman Çelebi, Sinan Paşa, Nefi, Baki, Naima, Cevdet Paşa ve Muallim Naci’nin eserlerini de bizim klasiklerimiz arasında sayar.” (Kaplan, 1998, s. 34) Necip Asım da “Klasikler” adlı yazısında, her medeniyetin klasikleri olduğunu dile getirir. Ancak tartışmanın temelinde Türk edebiyatının klasik metinlerinin olup olmadığı meselesi vardır. “1897 Klasikler tartışmasından bugüne Türkçeye kazandırılan klasik eserler sonrasında bugün de hâlâ kendi klasiğimiz noktasında anlaşma sağlanmamıştır. Türk Klasikleri tabiri mevcut olsa da basılan eserler içinde farklılıklar vardır. Bazı yayınevleri klasik dönem olarak Osmanlı dönemini dikkate alır, bazıları halk edebiyatı eserlerini kasteder. Kimileri de Cumhuriyet dönemi eserlerini bu kategoriye yerleştirmiştir” (Akman, 2018, s. 187). Bu nedenle Klasiklerin seçimi konusunda dönemin şartları, baskın sosyal gruplar, siyasi eğilimler, ideolojiler vb. etkili olmuştur. D. Mehmet Doğan da Klasikler meselesini temelde dil, kültürel yabancılaşma ve ideolojik kaygılar çerçevesinde ele alırken meselenin eğitim tarihi boyutu, siyasi boyutu, sosyolojik ve kültürel boyutu üzerinde tespitlerde ve önerilerde bulunur. D. Mehmet Doğan’ın bu konudaki fikirleri, Batı şartlarına göre oluşturulmaya çalışılan klasik anlayışını ve kanonik yapıyı gelenekten yararlanma imkânı lehine yeniden tartışmaya açar.

1. Dil, Tarih, Kültür ve Eğitim Açısından D. Mehmet Doğan’a Göre Klasikler Meselesi

Klasik eserlerin neler olduğu, klasik eser seçiminde hangi ölçütlerin temel alınması gerektiği veya Türk edebiyatında klasik eser olup olmadığı Tanzimat’tan itibaren farklı edebî gerekçelerle tartışılan, üzerinde düşünülen bir meseledir. Klasikler meselesi üzerine yoğunlaşan ve Türk klasikleri meselesini tartışan isimlerden biri de D. Mehmet Doğan’dır. Bu bağlamda özellikle Türk klasiklerinin olup olmadığı meselesini dil, tarih, kültür ve eğitim açısından ele alır.

D. Mehmet Doğan, klasikler meselesini irdelediği çalışmasında, “Neden klasiklerimiz yok?” sorusunu iki cephe üzerinden ele alır. Birincisi; medeniyet dairemizin değişmesinin getirdiği zihniyet dünyamıza müdahale ve bundan dolayı kendi kimliğinden ziyade

Batı kimliğini taşıyan eserlerle muhatap olma. İkincisi ise kendi kimliğimizi inşa eden eserlerin eğitim sisteminde yeterince belirli bir çerçeve içerisinde yer almayışıdır. Bu iki soru(n), Türk zihniyet dünyasının kendilik değerlerinden kopuşunu hızlandıran ve eğitim sistemini çürüten nedenler olarak Doğan'ın kitabının odağına yerleştirilir. Dahası klasiklerin yayını ile birlikte yürütülen “öz Türkçe” terim yapma faaliyetlerinin de zihniyet dünyamıza yapılan müdahalelerden olduğu da söz konusu kitabın tezleri arasındadır. Bu çerçevede ön plana çıkan asıl unsurlardan biri de kök/temel metindir.

Doğan; dil, tarih ve edebiyat açısından kuruculuk işlevi üstlenen kök/temel metinlerin bir millet için ne kadar önemli olduğuna, “Temel metinler meselesi neden daha önemli hâle geldi?” başlığı altında değinirken, Amerika'daki okuma gruplarının faaliyetlerinde hangi eserleri listelerine aldıklarını yıl bazlı olarak ele alır. Amerika'da “Great Book” yani “büyük kitaplar listesi” olarak adlandırılan ve sekiz yılı kapsayan süreçte okunması hedeflenen eserler dinî, felsefi-fıkri ve edebî eserlerden oluşur. D. Mehmet Doğan, kendi dil hassasiyeti dolayısıyla da hazırlanan listeyi verirken yazar isimlerini de Türkçe okunuşlarına göre yazar ve bunu da bir dipnotta özellikle belirtir. Bu yaklaşım aynı zamanda Türkçenin kendi yapısını dış müdahalelerden korumaya yönelik bir tavrı barındırır ki Osmanlı Türkçesi ile yazılan metinlerde de benzer tavrı görmek mümkündür.

Doğan'ın bahsini ettiği okuma listesinde yer alan kitaplar aynı zamanda kanonik bir etkinin olduğunu hissettirir. Nitekim okuma gruplarında önce Amerikan İstiklâl Beyannamesi, ardından eski Yunan Klasikleri ve İncil okutulduğuna dikkat çeken Doğan, sonraki yıllarda ise Batı düşünce ve edebiyat klasiklerinin belirli bir sıra ve düzen dâhilinde okutulduğunu belirtir. Listede Tevrat, Latin klasikleri, Uzakdoğu'dan Konfüçyüs, Alman ve İzlanda destanları, Şekspir, Dostoyevski, Russo, Milton, Bayron vb. isimler ve eserler yer alır. Ancak Doğan'ın da dikkat çektiği üzere “Batı'da yapılan listelerde, Doğu'dan, bilhassa İslam dünyasından çok az örneğe yer veriliyor veya hiç verilmiyor.” (Doğan, 2016, s. 20) Yine listede Fransız edebiyatı da pek yer almazken edebî miras içerisinde sayılan metinlerin daha çok İngilizce sahasından seçildiği görülür. Öte yandan Batı'daki temel okuma kitaplarının belirlenmesinde izlenen yolların aksine Cumhuriyet'in kuruluş döneminde Türkçe kitaplara alınan Türk masallarının sakıncalı bulunmasına dair raporlar da eleştirel bir gözle sunulur.

D. Mehmet Doğan'ın kitabına seçtiği başlık aslında onun temelde Türk eğitim sistemine, müfredatın oluşturulma biçimine köklü eleştirisinin bir yansıması olarak okunmalıdır. Zira o, bu soru ile sadece klasikler meselesini değil, eğitim ve dil meselesini de mercek altına alır. Bu nedenle de birinci bölüm, *Millî Eğitimde Dil Meselesi ve “Medeniyet Dili” Üzerine Aykırı Düşen Sözler* başlığını taşır. Doğan, bu bölümde; “Türkiye ilmi kurumlaştırmadı, ‘yükseköğretimi’ kurumlaştırdı. Onu da totaliter mantıkla yaptı. Türkiye'nin köklü kültürel kurumları yok” (Doğan, 2016, s. 29) ibareleriyle kültürel anlamda yapılan yanlışları dile getirirken siyasetin olumsuz

etkisine göndermede bulunur. Özellikle Cumhuriyet'in ilk dönemlerinden itibaren izlenen dil ve kültür politikasının geçmişi unutmak ve unutturmak, edebî mirası görmezden gelmek üzerine kurulu oluşundan kaynaklı yanlışlar üzerinde duran Doğan bu nedenle “düşünce rahmimizin döl tutmadığına” dikkat çeker. 20. yüzyılın başından itibaren dilde sadeleşme ve “öz Türkçecilik” akımlarıyla yeni bir terminoloji oluşturma çabasının arka planında kültürel yozlaşmanın olduğu gerçeğini yazar, felsefe dili ve terimleri ile ilgili yapılan toplantılardaki yanlışlarla ortaya koyar. Babanzade Ahmet Naim'in teşebbüsleriyle oluşturulmaya çalışılan felsefe dili ve terimlerinin onun saf dışı bırakılmasıyla daha karmaşık bir hâle geldiği bugün hâlâ bir felsefe dili ve terminolojisi üzerinde uzlaşılammış olmasından anlaşılmaktadır. Doğan bu durumu şu şekilde özetler:

“Şimdi Türkiye’de bilim ve felsefe terimleri konusunda 20. Yüzyılın başındakinden daha ileride miyiz? Arapça köklerden üretilmiş terimlerin çoğunu, Babanzade’nin de saf dışı edildiği, 1933 “Üniversite reformu” ve 1942’de yayınlanan Felsefe ve Gramer Terimleri kitabından sonra terk ettik. Her nesil, bir öncekinden öğrendiklerini unutturarak yoluna devam etmeye çalıştı. Her yeni hamle, eskisiyle ciddi, gerçek ve objektif bir hesaplama sonucu ortaya konulmadığı için köksüzlükle malûldü. Felsefe ve Gramer Terimleri de aynı akıbete maruz kaldı. Eski bulduğumuz terimlerin yerine “türkçe”lerini, “öztürkçe”lerini koyma gayretimiz istenilen sonucu vermedi. Türkçelöztürkçe terimler ya yerini bulmadı, ya da üzerinde ittifak edemedik.” (Doğan, 2016, s. 35).

Bu sorunun temelinde “medeniyet dili”nin olduğunu düşünen yazar, Arapça ve Farsça ile zenginleşen Türkçenin bu dillerden yalıtılarak ve yazı dilinin de değiştirilerek bir yere varılamayacağı ve de varılmadığı görüşündedir. Özellikle Türk dünyası ile ortak bir medeniyet dili oluşturma çabaları da gündemde iken Orta Asya’daki Türk Devletleri’nin Rusça’yı, Türkiye’nin de İngilizce’yi odağına aldığı bir dönemde hangi medeniyet dilinin ve hangi ortak dilin kullanılması gerektiği noktasında da karışıklıklar olduğuna dikkat çekilir. D. Mehmet Doğan’ın Cumhuriyet dönemindeki Öz Türkçecilik adı altında dilin tasfiye edildiğine dair eleştirileri *Dil, Kültür Yabancılaşma* adlı eserindeki yazılarda da ele alınır. “Kim Okur, Kim Anlar” başlıklı yazısında 1930’lu 40’lı yıllarda yazılan eserlerin dilinin geçmişi inkâr etmek ve yok saymak üzerine kurulu olduğuna dikkat çeker: “Dili de başkadır o devrin kitaplarının. Her önüne gelenin, en üst kademedan başlayarak dilci kesilip ahkâm kestiği o devirden kalan bazı eski kitapların dilini anlayamazsınız bile!” (Doğan, 1990, s. 96). Doğan, o dönem eserlerinden birinden aldığı, “önerlik, sanasız, yatız, soybilik, soysal, tükellik, yilgörük, yenim, sonlaşmak, anıklamak...” gibi kelimelerle Türkçenin geçirdiği tehlikeye işaret eder. Dilde yeni kelimeler türeterek daha anlaşılabilir bir yola girilmesi noktasında hassasiyet taşıyan Doğan “Okumaktan Murad” yazısında; “Bu tavrın son yıllarda bir nevi hastalık olduğunu, hatta bazılarında tedavisi imkânsız bir illet hâline dönüştüğünü görüyoruz. Bir kavramın anlaşılır, bilinir

kelimelerle belirtilmesi yerine, kavranması ve anlaşılması zor, hatta bazan imkânsız ve garip şekilde ifade edilmek istenmesinin izahı başka türlü nasıl mümkündür?” (Doğan, 1990, s. 99) ifadeleriyle serzenişte bulunur.

Dil ile kültür ve medeniyet arasında sıkı bir ilişki olduğu muhakkaktır. Toplumun temel değerlerini oluşturan kültürel yapı, dilin doğru inşasıyla paralellik gösterir. Bu durum ise malzemesi dil olan edebiyatı yakından ilgilendirir. İçinde yaşadığı toplumun dili ile konuşup yazan yazarların kendi değerlerine yabancılaşarak taklit ya da suni bir dil meydana getirme çabaları Mehmet Doğan'ın üzerinde sıklıkla durduğu konulardandır. *Dil, Kültür ve Yabancılaşma* adlı eserinde dile yapılan müdahalenin dili zenginleştirmek yerine suni bir toplum meydana getireceği fikrindedir. Zira *Batılılaşma İhaneti* adlı eserde de aydınların topluma yabancılaşmalarının temelinde dil devrimi olduğu görüşünü ifade eder. Meselenin sadece toplumdaki bazı kişilerin farklı kelimeler kullanması olarak basit olmadığını savunan Doğan, “Aydınların, bürokratların taklit ve teslimiyet suretiyle yeni bir medeniyet çemberine girme çabalarında dil devrimine belli başlı vasıtalarından biri olarak bakmak” (Doğan, 1997, s. 134) gerektiğini savunur. Dolayısıyla klasikler meselesini de dil, tarih ve kültür açısından geçmişle kurulan/kurulması gereken bağ üzerinden değerlendirir.

Medeniyet olarak sürekli yenilenirken aynı zamanda köklerinden uzaklaşmanın, geçmişi bütünüyle reddetmenin tehlikeli bir boyutta olduğunu “köksüzlük” olarak nitelendiren Doğan, argüman olarak okullardaki Türkçe anlama oranlarını gösterir. Bu bağlamda Türkçenin yozlaşması ile ortak dilin köksüzleşmesi arasında da ilişki kurulur. Nitekim Bakanlık'ın okuttuğu ders kitaplarındaki Türkçenin 500-600 kelimelik söz dağarcığına karşılık Batı'da bu oranın 2000-3000 kelime oluşuna dikkat çeken Doğan, bu durumun sonucunda geçmişi ile bağ kuramayan, geçmiş eserlerini anlayamayan yeni nesillerin geldiğini belirtir. Dolayısıyla edebî mirasın gelecek nesillere aktarımı da bu gibi sebeplerle kesintiye uğrar, geleneği olmayan, salt Batı'dan ithal bir edebiyat anlayışı sahiplenilir. Nitekim Türk edebiyatının yakın devir klasiklerinin dilinin öğretim sistemi içinde kullanılmasının dahi mümkün olmadığını belirten D. Mehmet Doğan, burada bir parantez açarak bazı yazar ve şairleri sayar: “Mehmet Akif, Tevfik Fikret, Yahya Kemal, Ahmet Haşim, Necip Fazıl, Tanpınar, Sabahattin Ali, Sait Faik, Tarık Buğra, Kemal Tahir ...” (Doğan, 2016, s. 39) Bu isimler bir yandan D. Mehmet Doğan'ın Türk klasikleri ya da temel eserler listesinde yer almasını düşündüğü isimler olarak da yorumlanabilir.

Felsefe dilinin yapma bir şekilde oluşturulması Doğan'ı rahatsız eden önemli noktalardandır. Doğan, Ahmet Cevizci ve Teoman Duralı'nın hazırladığı felsefe sözlüklerinin iyi niyetli çalışmalar olduğunu vurgulamakla birlikte yabancı terimlerin Türkçe karşılıkları noktasında eksiklikler olduğuna dikkat çeker. 1914 ve 1941 yıllarında düzenlenen felsefe terimlerine karşılık bulma toplantılarından söz eden Doğan, özellikle 1941'de yapılan toplantıda Macit Gökberk ve Hilmi Ziya Ülken'e

atıfta bulunarak terimlerin Türkçeleştirilme çabalarından bahseder. Ancak bu çabaların Batı dillerinden giren kelimelerin lehine geliştiği görülür.

2. Türk Edebiyatının Kökleri Ekseninde Klasiklerimiz

Dünya üzerindeki bütün toplulukların, toplumların, milletlerin, medeniyetlerin kendilerine özgü kültürlerini yine kendi dilleriyle yansıtan eserler mevcuttur ki bu eserler her toplumun ortak kültürel kimliğini oluşturur. Doğan, bu eserleri klasik olarak şu şekilde nitelendirir:

“Her dilin, edebiyatın, kültürün, medeniyetin “klasik” denilebilecek vazgeçilmez metinleri vardır; bütün o dili konuşanlar, yazarlar tarafından bilinir, okunur. Aynı kültür çevresinde, medeniyet dairesinde olanlar, kendi kültürlerinin ve medeniyetlerinin klasiklerinden haberdardırlar.” (Doğan, 2016, s. 71).

Milletlerin sözlü kültürel ürünlerden başlayarak yazılı metinlerine kadar toplumun hafızasında yer eden ve ortak kabul görmüş metinlerin klasik sayılacağı gerçeği üzerinden hareketle her milletin / medeniyetin klasikleri olduğu gerçeği şüphesizdir. Türk milletinin edebiyatının da “klasikleri” bu minvalde elbette vardır. Ancak D. Mehmet Doğan’ın dikkat çekmek istediği nokta bu eserlerin sağlam bir tasnifinin yapılamamış olması, kolektif kabule dayanan bir listenin olmayışdır:

“Türkçe için, Türk edebiyatı için bugüne kadar maalesef, klasik sayılabilecek eserlerin tasnifi yapılmamıştır. Bu yüzden herkesin okumakta, kütüphanesinde bulundurmakta ittifak ettiği eserler için kabul gören bir liste vermek oldukça güçtür. Bu örnek metinler, güçlü bir dil ve edebiyat şuuru oluşturmakla kalmaz, toplumun birlik ve beraberliğini pekiştirecek sağlam bir kültür zemini meydana getirir” (Doğan, 2016, s. 71).

Türk edebiyatının binlerce yıllık yazılı bir edebiyata sahip bir medeniyetin ürünü olarak klasiklerinin tasnifindeki en büyük sorun ise dilde yaşanan sürekli ve istikrarsız değişimler olur. Özellikle dil ve imla konusundaki uzlaşmazlıklar, muğlaklıklar Tanzimat’tan beri en çok tartışılan konular arasındadır. Bu çerçevede dilde sadeleşme veya tasfiyenin eski metinlerin anlaşılmasında oluşturduğu güçlükler, Doğan’ın ortak kimlik bağlamında değerlendirdiği bir meseledir. Nitekim Doğan’a göre; geçmişte halk arasında ortak kabul gören eserler olmasına karşın bugün bu çok da mümkün değildir. Eski dönemlerde geniş kitleler ortak metinleri okuduğu gibi okuma yazma bilmeyenler de toplu okuma-dinleme etkinlikleriyle bu metinlere aşinalık kazanmışlardır. Öte yandan geçmiş dönemde halk ile aydınların okudukları arasında bazı farklılıklar olmasına rağmen Anadolu’da ücra bir kasabada Fuzuli divanını ezbere bilen bir ümmi esnafa rastlamanın mümkün olduğunu ifade eden yazar, günümüzde ortak eser ve klasikler diye bir şeyin kalmadığını dile getirir. Doğan, yine burada temel olarak dil değişimine dikkat çeker. Zira şimdinin çocukları, gençleri geçmiş dönemdeki eserleri kolaylıkla okuyup anlayamamaktadırlar, hatta edebî miraslarından habersizdirler.

Klasikler konusunda yapılan tartışmalarda tercüme eserlerin de rolü olduğu görülür. Ahmet Mithat Efendi'den bu yana klasikler konusunun tartışıldığı Türkiye'de konunun henüz yeni olduğuna vurgu yapan Doğan, 1940'lı yıllarda Maarif Vekâlet'inin tercüme yoluyla Batı klasiklerinden 1120 eserin yine Şark-İslam klasiklerinden ise 66'sının Türkçeye çevrildiğini belirtir. Batı dünyasında klasik sayılan Eski Yunan ve Latin eserleri ile Şark-İslam klasiklerinin cüzi bir miktarının çevrilmesini az da olsa olumlu bulan Doğan'ın "klasik" anlayışı bir üst akıl ya da yöneticiler tarafından belirlenen ve kanonik özellik kazanan eserler dışındadır. O bu eserleri şu şekilde tanımlar: "*Bizim üzerinde duracağımız klasikler, kitleleri etkileyen, onların kültürünün oluşmasında rolü olan eserler dışında, dilimizin ruhunu, gücünü ortaya koyan edebiyat ve fikir eserleridir*" (Doğan, 2016, s. 73). Doğan'ın kastettiği eserler, milletin temel yapı taşları olan özellikle Türkçenin gücünü ispatayan eserlerdir.

Milletlerin kimliklerini oluşturan metinlerin halk arasında sözlü kültür unsuru olarak nesillerden nesillere aktarıldığı bilinen bir gerçektir. Anadolu coğrafyasında Türk-İslam kültürünün kabul gören kök/temel eserleri, kahramanlık hikâyeleri, destanlar, efsaneler, masallar, cenknamelerdir. Hatta bazı divan şiirlerinin dilden dile dolaşması bunun kanıtıdır. D. Mehmet Doğan'ın kendi annesinin Gazali'nin "Ey Oğul" risalesini ezbere bildiğini söylemesi de bu doğrultudadır. Halk arasında *Mevlid*, *Muhammediye*, *Envarü'l-âşkın*, *Karadavut*, *Battalname*, Hz. Ali cenkleri ve Köroğlu gibi eserlerin birer klasik gibi dilden dile dolaşması da halkın sözlü kültürde kendi kimliğini yansıtan ortak eserlerde buluştuğunu gösterir. Anadolu coğrafyasında halkın ortak kabulü olan bu eserlerin yanında Divan şiiri ve halk şiirinin yazılı biçimde de devam ettiği görülürken Tanzimat'la birlikte Batı ile ve yeni edebî türlerle tanışan sanatçılar, edebiyat sahasında sanki sıfırdan başlıyor hissi ve izlenimi içindedir. Bu bağlamda mesela Hüseyin Cahit'in kendi kültürünü Batı'ya ve özellikle Fransa'ya borçlu olduğunu söylemesi aslında dönemin karakteristiğini yansıtmaktadır (Yalçın, 1999, s. 44). Nitekim D. Mehmet Doğan da kitabında "inkârın klasiği" olarak adlandırdığı bölümde Ahmet Mithat'ın *Hasan Mellah* adlı romanının ön sözünde dile getirdiği "üç seneden beri edebiyat ve fikir üzerinde kafa yormaya başlamış bir millet" ibarelerine dikkat çeker. Tanzimat sanatçılarının eskiyi reddetmek üzerine kurulu tavırlarının Cumhuriyet sonrasında daha da keskin bir hâl aldığına vurgu yapan yazar, Vedat Nedim'in, "Liselerde Divan Edebiyatının Yeri Olmamalıdır" yazısından alıntı yaparak durumun vahametini gözler önüne serer. 21 Ağustos 1930 tarihinde *Hâkimiyyet-i Milliye* gazetesinde yayımlanan bu yazının durup dururken kaleme alınmadığını belirten Doğan 2001 yılında benzer bir girişimin dönemin Millî Eğitim bakanı tarafından yapıldığına vurgu yapar. Bunun bir inkâr politikası olduğunu savunan D. Mehmet Doğan'ın *Yüzyılın Soykırımı* adlı eserinde ise, "İki Bakan, İki 'Klasik' Zihniyet" başlıklı yazıda Türkiye Cumhuriyeti'nde farklı dönemlerde Millî Eğitim Bakanlığı yapan Hasan Âli Yücel ve Metin Bostancıoğlu karşılaştırılır. 1938-1946 yılları arasında bakanlık yapan Yücel ile ilgili şu tespitler yapılır:

“(...) döneminde, bir taraftan çeşitli dünya dillerinden eserler seçilmiş, bunlar zamanın iyi yabancı dil ve aynı zamanda türkçe bilen şahıslarına çevirttirilmiş ve hayli sür’atli şekilde yayınlanmıştır. Bu büyük kültürel projenin 1940’ların zor şartlarında uygulanabilmesi de önemlidir. Gerçekten de klasikler bugün ülkemizin kültürel değerleri arasındadır.” (Doğan, 2004, s. 158).

Yücel’in bakanlığı sırasında İbnülemin M. Kemal İnal’ın biyografi serisini diline dokunmadan yayımlatması da yazar tarafından olumlu bir şekilde değerlendirilir. Öte yandan Divan edebiyatının müfredattan çıkarılması çabalarına tepki gösteren Doğan, “Divan Edebiyatı”nın bu coğrafyanın bir gerçeği, edebî mirası olduğuna Yahya Kemal’in tespitlerinden hareketle cevap verir. Yahya Kemal’in *Edebiyata Dair* eserinde yer alan “inkâr düşmanlığı” kavramı dikkate şayandır. Yine aynı yazıda yer alan; *“Şiirimiz milletimizin Anadolu’daki teşekkülüyle beraber başlar, o kadar eskidir... Daima bu itikadda bulundum ki Avrupalıların anlayamadıkları eski şiirimiz, anlayıp sevdikleri ve hatta bize sevdirdikleri diğer sanatlarımızdan, mesela mimarimizden daha yüksek kıymettedir.”* (Beyatlı, 1971, s. 31) ifadeleri ile Türk şiirinin anlaşılamamış ve hak ettiği değeri bulamamış olmasından yakınır. Yahya Kemal’in öğrencisi Ahmet Hamdi Tanpınar da aynı doğrultuda düşüncelerini dile getirir.

D. Mehmet Doğan’ın “eski edebiyat” karşıtlığı üzerinden yürütülen propagandalara ve söylemlere karşı duruşu kesin ve nettir. Eleştirilerin ölçsüz ve kafa karıştırıcı bir hâlde olduğunu belirten yazar, bunun arkasında bir “sentetik milliyetçilik” olduğunu dile getirir:

“Sentetik milliyetçiliğin çok ağır bastığı bir dönemde, Batı tarzı edebiyata milliyetçilik nokta-i nazarından hayır d(iy)emeyen aydınlar, klasik edebiyatımızı başka milletlerin taklidi olmakla itham ederler. Bu değişmeyen itham formülü, geçen zaman içinde ortaya çıkan bilgi birikiminden habersiz kalanlarca hâlâ da ölçsüz şekilde kullanılmaktadır.” (Doğan, 2016, s. 84).

Divan edebiyatının Arap-Fars kültürü kaynaklı olduğunun sürekli yinelenerek içindeki Türk kültürüne ait unsurların yok sayılmasına tepki gösteren Doğan, 13. asırdan sonra Anadolu’da Mevlâna, Yunus Emre ve Şeyhi gibi sanatkârların eserlerinin arkasında Selçuklu kültür ve medeniyetinin izlerini görmeyen de tabii olduğunu ifade eder. Yine Büyük Selçuk devri Doğu şiirinin Arapça, Farsça ve Türkçe şiir için değişme ve gelişme dönemi olduğuna vurgu yapılır. Batılı uzmanlardan Andrews’ın şimdiye kadar Osmanlı edebiyatının yerinin tayin edilmesi gerektiğine dikkat çeken Doğan, Andrews’ın Osmanlı’yı, “Büyük Müslüman Öteki” olarak nitelendirdiğini de hatırlatır. Osmanlı şiirinin Batı’da unutulmaya terk edilmesinin arkasında ise yine oryantalist düşünce yatmaktadır.

Andrews’ın, kendisinden önce Osmanlı şiiri ile ilgili çalışan Gibb’in *History of Ottoman Poetry* adlı eserindeki tespitlerin, “ırkçılıkla lekelenmiş eleştirel ifadelerle iç

içe" olduğunu alıntıl原因 Doğan, klasik edebiyatımızın haksız yere inkâr edildiğine göndermede bulunur. Yine buna dayanarak klasik edebiyatımızı reddedenlerin Türk kültürünün gerçek ifadesinin halk edebiyatında bulunabileceği görüşünü de saçma olarak nitelendirir. Divan edebiyatının halktan kopukluğu iddiasının temelinde yatan konuşma dilinden uzak oluş ve Arapça ile Farsça etkisi meselesi Andrews'ın görüşlerinden hareketle şu şekilde açıklanır:

"Andrews, yabancı dillerin tesiri hususundaki iddiaları da batı edebiyatlarından verdiği örneklerle çok net şekilde cerhetmektedir: Chaucer'in (14. Asır İngiliz şairi) şiirleri ne kadar Fransızca, Milton'un (17. asır İngiliz şairi) şiirleri ne kadar latince veya Goethe'nin (19. Yüzyıl Alman şairi) şiirleri ne kadar İngilizce ise, Osmanlı divan şairlerinin şiirleri de o kadar farsçadır!" (Doğan, 2016, s. 93).

Divan şiirinin yaklaşık beş yüz yıl boyunca geniş bir kitle tarafından takip edildiğini ifade eden Doğan, bu şiirin halktan kopuk oluşu iddialarını da Andrews'ın 20. yüzyıldaki konuşma dili ile divan şiirinin diliyle benzeştigi tespitiyle çürütür. Yine Andrews'ın divan şiirinin tekrarlayıcılık ve sınırlı dil hazinesi konusundaki tespitleriyle doğru orantılı olarak divan şiiri dilinin kelimelerin anlamlarını genişletme etkisi olduğunu savunur.

W. Andrews'ın Osmanlı şiiri ile ilgili olarak söylediği; "edebiyat eserinin takdir görmesi için, eksiksiz olarak, hatta büyük ölçüde anlaşılması gerekmez, böyle bir kural yoktur." ve "divan şiiri Arapça ve Farsça'dan çok şey almış olabilir, bu çok erken tarihlerde gerçekleşmiştir ve bu unsurlar sayıca sınırlı olduğu gibi, sürekli tekrarlanmıştır." (Doğan, 2016, s. 95) ibarelerini alan Doğan onun bu tespitlerini yerinde bulur. Divan edebiyatının Cumhuriyet dönemi Türkiye'si'nde gerekli değeri görmediği noktasındaki görüşlerini Andrews'ın tespitleriyle destekleyen D. Mehmet Doğan, dildeki istikrarsızlığın ve oryantalist bakışın kültürel anlamda derin uçurumlar oluşturduğunu da ima eder. Kalıplaşmış yargılarla inkâr edilen divan şiirinin yeterince araştırılmadığı ve bu konudaki sınırlı çalışmaların -Andrews gibi- bu bakışı düzeltmeye yeterli olmadığı kanaati oluşur.

3. Klasik Oluşturmak, Kanonu Yönlendirmek: Cumhuriyet Dönemi Kültür Politikaları ve Politik Etki

Dilde ve kültürde iki asırdan fazla süren istikrarsızlığın sonucu olarak kitlelerin okuyacağı temel eserlerin oluşturulamadığı düşüncesine sahip olan Doğan, bu konuda verimli çalışmalar yapılmadığı kanaatindedir. 1970'li yıllarda Millî Eğitim Bakanlığı'nın 1000 temel eser yayınlama teşebbüsünün 100 eserde kaldığını bu duruma örnek gösteren yazar, bu eserlerin yalnızca edebiyat değil, tercüme, iktisat, siyaset, sosyoloji ve ideoloji kitaplarından oluşmasına rağmen akamete uğradığını hatırlatır. Aynı dönemlerde *Tercüman* gazetesinin ise 1001 temel eser serisi yayınlama girişimi de eksik ve yetersiz kalır. Doğan, bu çabaların başarısız kalma sebebini gerekli zihinsel altyapı

oluşturulmayışı ve geniş uzlaşma aranmamasına bağlar. Doğan ayrıca 1000 temel eser serisinin “sağcı” bir iş olarak görülmesi yüzünden “solcu” hükümetler tarafından bir kenara atıldığını da hatırlatır.

Temel eserler ortak bir mutabakat kapsamında belirlenerek Türk Eğitim Sistemi’ne uygun şekilde siyasi ve ideolojik yapılanmalar gölgesinde akamete uğrar. “Farklı kitlelerin tartışmasız kabul ettiği bazı ‘önemli ve büyük’ eserler olsa da, Türk edebiyatında kanon/kanonlar tartışmaları durulmadıkça standart ve herkese hitap eden bir ‘klasikler’ listesinden söz etmek de mümkün görünmemektedir” (İsen Durmuş, 2011, s. 48). Bunun farkında olan D. Mehmet Doğan, uzun yıllar başkanlığını yürüttüğü Türkiye Yazarlar Birliği’nde 1984 yılında “kültürümüzün kütüğü” olarak nitelendirilen Türkiye Kültür ve Sanat ve Yıllığı’nın çıkarılmasına da öncü olur. Bu çalışma içerisindeki Muhasebe başlığı altında ise şiir, oyun, hikâye ve roman başlıklarında Tanzimat sonrası Türk edebiyatından seçilen temel eserler listesi sunulur. Listenin şiir bölümü N. Hayri Azamat, Ahmet Çiğdem ve Necmettin Turinay; oyunlar Alemdar Yalçın, hikâyeler Necmettin Turinay, Sadık Yalsızuçanlar ve romanlar Necmettin Turinay ve Abdullah Uçman tarafından meydana getirilir.

Türkiye Yazarlar Birliği, Başbakanlık Aile Kurumu’nun teklifi üzerine 1990’lı yıllarda “Ailenin Kitaplık Kılavuzu” adlı bir çalışmayı da hazırlamayı görev addeder. D. Mehmet Doğan, bu çalışmanın giriş kısmında şu ifadeleri kullanır:

“Evimizin kitaplığında müracaat kitapları dışında bulunması gereken başka eserler var mıdır? Bir kitaplık oluşmayacağına göre, sadece müracaat kitaplarından bu kitaplar dışında eserlerin de kütüphanemize bulunması gerekir. Edebî eserler, fikrî eserler, araştırma ve inceleme kitapları kütüphanemizde önemli bir yer işgal edecektir.

Şiir kitapları, romanlar, hikâye kitapları, deneme türünden kitaplar bize aynı zamanda dil zevki verir. Edebî eserin derinliğine girmek, sanat eserinden haz almak, karmaşık bir fikrî-felsefî kitabı okumak hiçbir zaman elde edilemeyecek bir doyum sağlayabilir. Zihnimizi, eski deyimiyle, “muattal” olmaktan bu tür eserler okuyarak kurtarabiliriz. Bilgi edinmek, biteviye ansiklopedik malumat toplamak, onları yorum maksadıyla kullanmadıktan sonra zihin hamallığıdır. Düşünce ve estetik melekelerimizi, üstün fikrî ve edebi eserler okuyarak geliştirebiliriz.” (Doğan, 2016, s. 98).

Toplum hayatının kurucu unsuru olan ailenin doğru kitaplarla buluşturulması gerekliliği üzerinden yapılan bu çalışmalarda Türkiye Yazarlar Birliği öncelikle her evde bulunması gereken 10 kitaplık bir liste oluşturur. Bu listede; Dede Korkut kitabı, Yunus Emre Divanı, Süleyman Çelebi’nin Mevlid’i, Fuzuli Divanı, Karacaoğlan şiirleri, Mehmet Akif’ten *Safahat*, Ömer Seyfettin hikâyeleri, Yahya Kemal’den *Kendi Gök kubbe*imiz, Necip Fazıl’dan *Çile* ve Ahmet Hamdi Tanpınar’dan *Beş Şehir* adlı eserler yer alır.

Millî Eğitim Bakanlığı, 2004 yılında ilk ve ortaöğretimde okunacak eserlerle ilgili çalışmalara başlar ve bu konudaki toplantılarda yer alan “farklı kesimlerden, farklı çizgilerden, yaklaşımlardan oluşan heyet ortak bir zeminde buluşarak 100 eserlik bir liste yayımlar. Yaşayan yazarların yer almadığı bu liste resmî bir hüviyette hazırlanmış izlenimi uyandırır. Ancak hazırlanan listeye eserlerin hangi saiklerle alındığı, öğrencilere kazandırılacak değerler ve sunulan iletilerin belirsiz kalması, bazı kitapların Batı'daki sömürgecilik anlayışını yansıtmaması, yazım ve noktalama yanlışları gibi pek çok sebeple listedeki eserlere yönelik eleştiriler yapılır (Yılmaz, 2014). Bu hazırlanan listenin eleştirisi D. Mehmet Doğan tarafından listeye giren yazarlar ve eserleri ile birlikte listeye giremeyen yazarları kuşatan bir biçimde yapılır. Listede Türk edebiyatından 73, dünya edebiyatından 27 eser bulunmaktadır. Türk edebiyatı listesi Mustafa Kemal Atatürk'ün *Nutuk* adlı eseri ile başlayıp Bahaeddin Özkişi'nin *Sokakta* eseri ile son bulur. D. Mehmet Doğan listede dokuz sanatçının iki eserle yer almasına dikkat çekerken; ‘bu yazarların hepsinden ikişer eser seçmek gerekir miydi?’ sorusunu sorar. Falih Rıfkı'nın *Çankaya* ve *Zeytinadağı* kitaplarından birinin Sait Faik'in *Kayıp Aranıyor* adlı eserinin listenin dışında kalması gerektiğini belirtir. Bu listede yer alan Samim Kocagöz, Necati Cumalı, Rıfat Ilgaz, Fakir Baykurt, S. Kudret Aksal, Faik Baysal ve Salah Bırsel'in bütün önemlerine rağmen birincil derecede bir listede olamayacaklarını savunan Doğan, Orhan Hançerlioğlu'nun da listede yer almasına anlam veremez.

Temel eserler listesinde yer alan isimlerin eserlerinin seçimi de Doğan'ın eleştirdiği hususlardandır. Söz gelimi Türk şiirinin öncü şairlerinden Ahmet Haşim'in şiirleri yerine düzyazılarını topladığı *Bize Göre* kitabının bu listede olması eleştirilir. Yine Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Beş Şehir* eseri ile birlikte roman olarak *Sahnenin Dışındakiler*'in seçilmiş olması da hatalı bulunur ve eğer bir roman seçilecekse bunun *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* ya da *Huzur* olması gerektiği dile getirilir. Listede yer alan *Esir Şehrin İnsanları* ile *Bir Bilim Adamının Romanı* ise yazarlarını en iyi temsil eden eserler olmayacağı bakımından eleştirilir. Listede fikir eserleri olarak yer alan kitaplar konusunda da eleştirileri olan Doğan, Cemil Meriç'in *Bu Ülke* kitabı dışındakilerin bu sınıfta olamayacağını düşünür. Yahya Kemal'in *Eğil Dağlar* ve Nihad Sami Banarlı'nın *Türkçenin Sırları* kitabını örnek veren yazar, özellikle Ali Fuad Başgil'in *Gençlerle Başbaşa* adlı eserinin kıymetli olmakla birlikte bu listede yer almasını anlamsız bulur.

Temel eserlerin oluşturulmasında izlenen yollara da eleştirisi olan Doğan, listelerde “Seçmeler” kelimesinin çok fazla geçmesinden şikâyetçidir. Kutadgu Bilig'den seçmeler, Yunus Emre Divanı'ndan seçmeler, Mesnevi'den seçmeler, Nasreddin Hoca Fıkralarından seçmeler, Halk şiirinden seçmeler, Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden Seçmeler, Ömer Seyfeddin'in hikâyelerinden seçmeler, Sait Faik'in hikâyelerinden seçmeler gibi klasik bir listenin tanzim edilmesi de doğru bulunmaz. Bu konuda Doğan şu görüşleri belirtir:

“Doğrusu, “seçmeler” şeklinde klasik listesi tanzim edilmesi için özüne uygun değildir. Ya kişi klasiktir, onun bütün eserleri tavsiye edilir, içinden ne kadarının okunacağı, öğrencilere bırakılır; ya da eser klasiktir, adıyla zikredilir. ‘Halk edebiyatı’ndan seçmeler yerine, bir veya iki büyük halk şairinin bütün şiirleri, ‘divan şiiri’nden seçmeler yerine de bir veya iki divan şairinin divanı listeye konulabilirdi. Hele Yunus Emre Divanı’nın bütünü değil de seçmelerinin listeye konulması açıklanabilir bir tutum değildir.” (Doğan, 2016, s. 102).

Özellikle yakın dönem yazar ve şairleri için “seçmeler” başlığı altında eserler uygun görülmezken öte yandan ünlü halk şairlerinin şiirlerinin eksik bir şekilde kitaplarda oluşu yanında Âşık Veysel’in *Dostlar Beni Hatırlasın* kitabının listede olması eleştirilir. Liste ile ilgili bir diğer eleştiri ise liste dışında kalan şair, yazar ve eserlerle ilgilidir. Liste dışında kalan isimler ise şu şekilde sıralanır:

“Namık Kemal, Ziya Paşa, Ahmed Midhat Efendi, Recaizade Ekrem (Araba Sevdası), Abdülhâk Hamid Tarhan, Cenab Şahabeddin, Mehmet Rauf, Abdülhak Şinasi Hisar (romanlarından biriyle), Mithat Cemal Kuntay (Üç İstanbul’la veya Türkçe’nin en sıcak biyografi metni olan Mehmet Âkif’le), Samet Ağaoğlu, Asaf Halet Çelebi, Behçet Necatigil, Safiye Erol, Ârif Nihat Asya, Özdemir Asaf, Cemal Süreya, Edip Cansever, Cahit Külebi, Mitat Enç (Uzun Çarşının Uluları ile), Cahit Zarifoğlu vb.” (Doğan, 2016, s. 103).

Listede yer alamayan isimlerin büyük çoğunluğunun Türk edebiyat tarihinde önemle üzerinde durulan sanatçılar olması dikkat çekicidir. Elbette D. Mehmet Doğan’ın kendi görüşleri çerçevesinde zikrettiği bu isimlerin bir kısmı da tartışmaya açıktır. Ancak edebiyat kitaplarında adı sıklıkla geçen yazar ve şairlerin listede olmayışı sorgulanır. Bunun yanı sıra listede hiç tiyatro eserinin olmaması da eleştirilmektedir.

Klasikler konusunda ortak bir mutabakat oluşmasında resmî makamların da etkisinin olduğu görülür. “Devletin bir kurumu tarafından düzenlenen listedeki ilk ve orta öğretimlerdeki öğrencilerin okumak zorunda oldukları Türk ve Dünya klasikleri, devlet kurumlarının edebiyat alanına müdahalesini ve bir anlamda kanon oluşturma çabalarının bir ürünü olarak yorumlanabilir” (Anar, 2013, s. 69). Her ne kadar Millî Eğitim Bakanlığı’nın hazırladığı, kanonik etki oluşturan liste beraberinde birtakım tartışmaları getirse de Doğan’ın bu konudaki yorumu -bazı öneri ve eleştirilerle birlikte- destekleyici bir tavrı barındırır. D. Mehmet Doğan, eğer kırk elli yıl öncesinden klasikler listesi hazırlansaydı bugünlerde bu listenin tadil edilmesi ve genişletilmesi ile uğraşılacağına dikkat çekerek dönemin Millî Eğitim Bakanlığı’nın bu hamlesini gecikmiş ve yerinde teşebbüs olarak değerlendirir.

Klasiklerin listesi yapılırken dikkat edilmesi gereken hususlara dikkat çeken Doğan, öncelikli olarak Divan edebiyatının müfredatta olmasını bunun yanı sıra Osmanlıca, Arapça ve Farsça gibi derslerin de seçmeli dersler olarak programa dâhil edilmesini

önerir. İkinci olarak klasik eserlerin yer aldığı temel listede terbiyevi-pedagojik, ahlaki eserlerin olmaması gerektiğine vurgu yapılır. İdeolojik eğitim maksadıyla listeye dâhil edilenlerin de ayrı tutulması gerektiği zira bu eserlerin zaten inkılâp tarihi derslerinde verildiği belirtilir. D. Mehmet Doğan'ın hazırlanan liste ile ilgili son eleştirisi ise yaşayan yazarlarla ilgilidir. Yazar, yaşayan yazarlardan seçilen bazı eserlerin ek bir liste hâlinde öğretmenler aracılığıyla öğrencilere verilmesinin Türk edebiyatının devamlılığının gösterilmesi bakımından önemli olduğuna işaret eder.

4. Köksüz Klasik: Politik Kanon Eleştirisi

D. Mehmet Doğan, “*Neden Klasiklerimiz Yok?*” kitabının, “Okunacak temel eserler ve okumadan aydınlanma!” başlıklı bölümünde ise Türkiye’de kitap okuma alışkanlığı ve aydın olma arasındaki ilişkiyi çok boyutlu bir şekilde ve tarihsel bir süreç içinde ele alır. Cumhuriyet’in ilk zamanlarında Mustafa Şekip Tunç’un yazdığı “Münevverlik Mefhumu/Aydınlık Kavramı” yazısından alıntılıdığı, “*batıda aydın olmanın ilk şartının Yunan ve Roma medeniyetlerinin şaheserleri ile kendi milletlerinin büyük klasiklerinin asli metinlerini okumak ve mütalaa etmek olduğu*” (Tunç’tan akt. Doğan, 2016, s. 107) görüşünü ortaya koyar. Mustafa Şekip’in Batı’dan yapılan tercüme faaliyetleri ile ilgili, “şaheserler dururken abur cubur metinleri nakletmenin manevi bir şakavet” olduğu görüşünü aktaran D. Mehmet Doğan, Ahmet Haşim’in 1928 yılında *İkdam* gazetesinde yayımlanan medeni bir hars kütüphanesinin kaç kitaptan ve hangi kitaplardan oluşması gerektiği ile ilgili yazısına atıfta bulunur. Ahmet Haşim, okunması gereken kitaplarla ilgili Batı dünyasından Fransız Hanri Mazel ve İngiliz Sir John Lubbock’un düzenledikleri listelerin Türk kültürü için oluşturulacak listeye katkı sağlayacağı görüşündedir. Konu ile ilgili olarak Celal Nuri’nin yazılarına da atıfta bulunan Haşim, her memleketin, millî ruhun gelişmesini dikkate alarak kütüphane oluşturması gerektiğini vurgular.

D. Mehmet Doğan, Cumhuriyet döneminde klasikler ve temel eserler oluşturulması meselesinde harf inkılabının ve dil inkılabının da süreci etkilediğini ifade eder. Ülkenin aydın nesiller yetiştirmesi amacıyla gidilen yolun da bu nedenle yanlış olduğu şu şekilde dile getirilir:

“Harf inkılabı ve 1930’lardaki dil inkılâbı ile Türkçe’nin klasik eserleri üzerinde durmak, lise ve üniversite öğrencilerinin okuyacağı temel eserleri tespit etmek önemini kaybetti. Çünkü değişim doğrudan dile ve edebiyata yönelikti. Birçok yazar ve eserleri okunamaz ve anlaşılamaz duruma düşürülüyordu. Böyle bir zamanda aydın yetiştirecek bir eserler listesi hazırlanması söz konusu olamazdı. Bu boşluk, 1940’larda yayınlanan batı klasikleri ile doldurulmak istendi. 1950’den sonra yayınlanan Şark-İslam Klasikleri ile tek taraflılık giderilmeye çalışıldı. Fakat Türkçe’nin okunması gereken önemli eserleri konusunda, bunların yayınlanması ve öğrenciler tarafından okunması hususunda resmî çaba veya teşebbüs ortaya çıkmadı.” (Doğan, 2016, s. 116).

Temel eserlerin resmî bir çaba sonucu okullarda okutulma çabaları ancak 2004 yılında Millî Eğitim Bakanlığı'nın teşebbüsleri ile başlar. D. Mehmet Doğan'ın ilk anda, "çok geç kalmış hayırlı bir iş" olarak gördüğü bu çabalar ona göre bir "rezalet"e dönüşür. Doğan, konu ile ilgili görüşlerini; "Yüz Temel Rezalet!", "100 Temel Bilmecesi", "100 Çürük Temel", "Klasik Metinler Nasıl Tahrif Edilir (Eğitim Sendikaları Ne İş Yapar?)", "Pilastik İncili Kaftan" ve Eğitim Sendikaları!", "Önce Haya, Sonra Safahat" ve "Edebiyatımızın Başına Gelenler" başlıklı yazılarında ele alır. Bu yazılarda meydana gelen listelerden ziyade hazırlanan ve piyasaya sürülen kitapların ne kadar özensiz ve konunun öneminden uzak hazırlandığı noktasına dikkat çekilir.

Millî Eğitim Bakanlığı tarafından oluşturulan listelerdeki kitapların özellikle de seçmeler adı altındaki kitaplardan biri olan *Türk Bilmecelerinden Seçmeler* kitabındaki bilmecelerin Türk bilmece kültüründen uzak bir anlayışla hazırlandığı örneklerle sunulur. Kitabı, "günümüzün soğuk Amerikan şakaları tarzı bir derlemesi" olarak nitelendiren Doğan 2., 3. ve 4. sınıflar için hazırlanan kitaptaki uygunsuz örneklerden bazılarını alıntılararak durumun vahametini gözler önüne serer:

"Kadının kocası ile âşığı arasında ne fark vardır?

Erkeğin kız arkadaşı ile eşi arasında ne fark vardır?" (Akt. Doğan, 2016, s. 182)

Bu soruların gerçekten bilmece olup olmadığı ve ilkökul çağındaki çocuklarına uygun olup olmadığı tartışmalıdır. Millî Eğitim Bakanlığı'nın tavsiyesi ile hazırlatılan ve kontrol edilmeden piyasada dolaşan bu tür kitapların amacının dışına çıktığı böylelikle ortaya konulur. 100 Temel Eser baskılarının farklı yayınevleri tarafından tahrif edilerek yapılması ise Doğan'ın dikkat çektiği önemli sorunlardandır. Zira listede yer alan Türk klasikleri ve dünya klasiklerinin birçoğunun içeriklerinin de değiştirildiği görülür. Tamamen ticari bir alana dönüşen Temel Eserler dizisinin yayınevleri tarafından tahrif edilmesini Doğan şu şekilde açıklar:

"Eğitimle, kültürle ilgili bir alan sırf kâr ganesiyle değerlendirilirse ne olur? Yayıncı çoğunun telif hakkı olmayan eserlere hücum eder! 63 çeşit Dede Korkut Hikâyeleri, 72 çeşit La Fontaine'den Seçmeler, 47 çeşit Pinokyo, 57 çeşit Ezop Masalları, 33 çeşit Seksen Günde Dev-i Âlem, 39 çeşit Heidi, 78 çeşit Nasrettin Hoca Fıkraları, 67 çeşit Ömer Seyfettin'den Hikâyeler, 17 çeşit Sefiller, 26 çeşit Robinson Cruose basılmış. Dünya edebiyatından 56 klasik eser muhtevası tahrif edilerek yayımlanmış." (Doğan, 2016, s. 184).

Bu tahrifatın yanı sıra eğitimde 100 temel eserin Millî Eğitim'deki öğretmenler tarafından dahi okunmadığı üzerinde durulurken konu ile Çocuk Vakfı Başkanı Mustafa Ruhi Şirin'in hazırladığı ve eleştirel bir bakışın hâkim olduğu kapsamlı rapora atıfta bulunulur. Zira Şirin tarafından hazırlanan ve yazar-uzman görüşlerine yer verilen raporda 100 Temel Eser seçimi edebî, estetik, pedagojik, değerler dizgesi, dil bilinci, kanon oluşturma, nitelik, tematik unsurlar, millîlik, yöntem gibi çok farklı

açılardan değerlendirilir. Özellikle yaşayan yazarlara yer verilmemesi raporda üzerinde en çok durulan hususlar arasında yer alır (Çocuk Vakfı, 2009). Öte yandan 100 Temel Eser kapsamında dünya klasiklerinin ayrıca birçoğunun da mütercimi ve yayınevi adı belirtilmeden basılması, Ömer Seyfettin ve Mehmet Akif'in eserlerinde de dilin sadeleştirilmesi adına yapılan tahrifler D. Mehmet Doğan tarafından da eleştirilir. 7. Sınıf Türkçe ders kitabında yer alan (2013 yılı) Ömer Seyfettin'in "Pembe İncili Kaftan" hikâyesindeki kelime değişimlerinden; ziya yerine ışın, lazım yerine gerekiyor, hâcegândan yerine hocalar, maslahat yerine iş gibi bazı örnekleri vererek metnin nasıl tahrif edildiğini gösteren Doğan, bazı cümlelerin de değişim sonucunda anlamının kaydığına dikkat çeker. Bakanlığın belirlediği temel eserler arasında yer alan Mehmet Akif Ersoy'un *Safâhat* adlı kitabının da yayınevleri tarafından tahrif edilerek basılması eleştirilen konulardandır. Bu çerçevede *Gençler İçin Safâhat* adıyla yayımlanan bir eserde Mehmet Âkif ve şiirleri ile ilgili hataların kabul edilemeyecek düzeyde olduğu dile getirilir.

Temel eserler listesi hazırlanırken yapılan hataları gören ve eleştiren D. Mehmet Doğan öncülüğünde Türkiye Yazarlar Birliği tarafından, "sahanın ilgililerine kültürel hafıza oluşturma mahiyetinde" (Doğan, 2016, s. 209) bir çalışma başlatılır. 1984 yılında Türkiye Yazarlar Birliği'nin yayınladığı Türkiye Kültür ve Sanat Yıllığı'nda 99 şiir kitabı, 99 hikâye kitabı, 99 roman ve 99 oyun başlıkları altında bu listeler meydana getirilir. Bu listelerin oluşturulmasında zaman aralığı olarak Tanzimat'tan günümüze şeklinde bir yol izlenir. Şiir kitabı listesini N. Hayri Azamat, Ahmet Çiğdem ve Necmeddin Turinay, oyun listesini Alemdar Yalçın, hikâye kitabı listesini Necmeddin Turinay ve Sadık Yalsızuçanlar, roman listesini Necmeddin Turinay ve Abdullah Uçman hazırlar. 2016 yılında ise bu kez bu listelerin güncellenmesi için yeni bir çalışma başlatılır. Yeni listelerde şiir kitabı listesini Mustafa Aydoğan, hikâye kitapları ve roman listesini Necip Tosun hazırlar. Bu eserlere ek olarak bir de fikir kitapları listesi üzerinde çalışılır. Süleyman Hayri Bolay tarafından hazırlanan bu liste 99 eserle sınırlandırılmaz, Orhun Abideleri'nden başlayıp Tanzimat sonrasında yaşayan fikir adamlarının eserlerinden oluşan bir liste oluşturulur. Murat Erol tarafından ise Tanzimat'tan bu tarafa 99 fikir kitabı listesi ayrıca hazırlanır¹. Türkiye Yazarlar Birliği çatısı altında hazırlanan 1984 ve 2016 yılı listeleri arasında da farklarla birlikte değişmeyen isim ve eserler de bulunmaktadır. Doğan bu durumu;

"1984 ile 2016 listeleri arasında dikkat çekici farklılıklar göze çarpıyor. Birçok kitap listeden çıkarılmış. 1984'ten bu yana ortaya konulan eserler dikkate alınarak bakılırsa, bu değişiklikler çok şaşırtıcı olmaz. Bundan yirmi yıl, otuz yıl sonra hazırlanacak listeler de bugünkünden farklı olacaktır. Elbette listelerde değişmeyen isimler ve eserler de var. Asıl kalıcı olanların onlar olduğunu söyleyebiliriz. Bunlar, zamana direnen eserler." (Doğan, 2016, s. 211).

1 Bu listelere ulaşmak için D. Mehmet Doğan'ın *Klasiklerimiz Neden Yok?* adlı kitabına bakılabilir.

ifadeleriyle açıklar. Özellikle, “zamana direnen eserler” ifadesi aslında klasik eserlerin tanımına uygundur. Her dönem oluşturulan listelerde ısrarla değişmeyen eserler klasiklerdir. Millî Eğitim Bakanlığı’nın ilkokul ve liseler için hazırladığı 100 Temel Eser listeleri ile büyük oranda farklılık gösteren bu listelerde, Doğan’ın dediği gibi değişmeyen isim ve eserler de yer alır. Şiir listesinde; Mehmet Akif Ersoy, Yahya Kemal, Necip Fazıl, Cahit Sıtkı, Orhan Veli, Ahmet Kutsi Tecer gibi şairler hem Millî Eğitim’in hem de Türkiye Yazarlar Birliği’nin listesinde ortaktır. Hikâye listesinde Ömer Seyfettin, Ahmet Hikmet Müftüoğlu, Refik Halit Karay, Sait Faik ve Haldun Taner ortak isimlerdir. Roman listesinde ise ortak isimlerin sayısı fazla olmakla birlikte bazı roman tercihleri farklılık gösterir. Millî Eğitim Bakanlığı liseler için hazırladığı listede romanlar Halit Ziya’dan başlayıp Bahaeddin Özkişi’ye kadar uzanan zaman aralığında Reşat Nuri, Yakup Kadri, Peyami Safa, Halide Edip, Ahmet Hamdi Tanpınar gibi isimlerin eserlerine yer verir. Türkiye Yazarlar Birliği’nin listesi ise Tanzimat döneminden Şemsettin Sami’nin *Taaşuk-ı Talat ve Fitnat*’ından Orhan Pamuk ve Barış Bıçakçı’nın romanlarına kadar uzanır. Türkiye Yazarlar Birliği’nin otuz yılı aşkın bir süre sonra hazırlattığı listelerde bile bazı değişiklikler olduğu D. Mehmet Doğan tarafından da kabul edilen ve kaçınılmaz olarak görülen bir gerçekliktir. Türkiye Yazarlar Birliği’nin hazırladığı listelerde daha önce gerek Millî Eğitim Bakanlığı’nın gerekse özel kuruluş, dergi ve yayınevlerinin oluşturdukları listelerin aksine milliyetçi muhafazakâr yazarlara ve eserlere daha çok yer verildiği görülür. Bu ise Cumhuriyet sonrası Türk edebiyatında belirli dönemlerde görmezden gelinen yazar ve eserlerin aslında halk içinde bir kabul gördüğüne yönelik bir gönderme olarak düşünülebilir.

Sonuç

İnsanlığın ortak değerleri ile toplumların kendi oluş süreçlerini nesilden nesile aktaran ve asırlarca varlığını sürdüren klasik eserler, ortak kabuller sonucu oluşur. Bu ortak kabuller toplumların hafızlarında biriktirdikleri değer yargıları, inançları, gelenekleri, göreneklerinin yanında insan olmanın getirdiği tüm hasletlerle de ilgilidir. Millî veya evrensel değerleri barındıran temel metinler, genellikle devletlerin eğitim politikalarına bağlı olarak eğitim-öğretim müfredatları içerisine de alınır.

Türkiye’de özellikle Cumhuriyet sonrasında toplumsal, siyasi ve ideolojik değişim ve dönüşümlere bağlı olarak okuma listelerinin belirlenmesi ve müfredat içerisine konulmasında belirli hamleler yapılır. D. Mehmet Doğan *Klasiklerimiz Neden Yok?* adlı çalışmasında Türkiye’de klasikler ve temel eserler meselesini tarihî, ideolojik ve edebî olarak farklı yönleriyle eleştirel bir tavırla ele alır. Doğan, özellikle Tanzimat sonrasında yaşanan değişimler ve Osmanlı’dan Cumhuriyet’e geçiş sürecinde yaşanan dönüşümleri mercek altına alarak bunun temel eserlere ve klasikler meselesine nasıl yansıdığını gözler önüne serer. Tanzimat döneminden itibaren yapılan tercüme faaliyetleri ile dünya klasiklerinin belirli bir şekilde Türkçeye aktarıldığını hatırlatan Doğan, harf inkılabı ve dildeki sadeleşme hareketleri sonucunda yeni nesillerin giderek kendi temel eserlerinden, edebî miraslarından da uzaklaştığını belirtir. Doğan, Hasan

Âli Yücel döneminde Millî Eğitim Bakanlığı'nın başlattığı tercüme faaliyetlerini eksik ama faydalı bulurken yıllar sonra Türk klasikleri arasında yer alan divan edebiyatının liselerde müfredattan çıkarılmaya çalışıldığı dönemi eleştirir.

D. Mehmet Doğan, “klasiklerimiz neden yok?” sorusunu biraz da ironik biçimde sorar. Türk klasiklerinin olduğu kanaatini taşımasına rağmen toplumun ortak mutabakatı ile nesilden nesile aktarılan eserlerin, şair ve yazarların resmî düzeyde bir bütün hâlinde müfredata dâhil edilmemesine karşı tepkilidir. Bu tepkinin arka planında yürütülen çalışmalarda resmî makamların yanlışları ile birlikte tarihsel süreçte yaşanan dildeki değişimden kaynaklı meseleler de onun gündemindedir. Bu nedenle D. Mehmet Doğan, Türkiye Yazarlar Birliği tarafından başlatılan bir çalışma ile, temel eserler listesi hazırlatarak ilgililerin dikkatine sunmuştur.

Kaynakça

- Akalın, Ş. H. (2011). *Türkçe Sözlük* (11. b.). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Akman, H. (2018). Servet-i Fünun Döneminde Klasikler Tartışması. *Hece*, 22 (36), s. 181-188
- Anar, T. (2013). Türk Edebiyatında Edebiyat Kanonu: Kanon, Kanona Girmek ve Kanona Müdahale. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*(1), s. 40-78.
- Beyatlı, Y. K. (1971). *Edebiyata Dair*. İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.
- Bloom, H. (2014). *Batı Kanonu*. (Çev. Çiğdem Pala Mull). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Çocuk Vakfı. (2009). *100 Temel Eser Raporu*. Çocuk Vakfı.
- Doğan, D. M. (1990). *Dil Kültür Yabancılaşma*. İstanbul: Beyan Yayınları
- Doğan, D. M. (1996). *Büyük Türkçe Sözlük* (11. b.). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Doğan, D. M. (1997). *Batılılaşma İhaneti*. İstanbul: İz Yayınları
- Doğan, D. M. (2004). *Yüzyılın Soykırımı*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Doğan, D. M. (2016). *Neden Klasiklerimiz Yok?* Ankara: Yazar Yayınları.
- Gürdamur, E. (2018). Klasiklerin Tercümesi Üzerine İlk Tartışmalar. *Hece*, 22 (36), s. 168-180
- İsen Durmuş, T. (2011). Türk Edebiyatında Klasik Algısı Üzerine Düşünceler. *Millî Folklor* (90), s. 37-48.
- Kanter, B. (2018). Tanzimat Dönemi'nde Eleştiri. *Tanzimat Dönemi Türk Edebiyatı I*, s. 211-241.
- Kaplan, R. (1998). *Klasikler Tartışması Başlangıç Dönemi*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Meriç, C. (2014). *Kırk Ambar Cilt 1 Rümuz-ul Edeb*. İstanbul: İletişim Yayınları
- Özçelebi, B. M. (2003). Cumhuriyet Döneminde Edebi Eleştiri (1923-1938). *Hece Eleştiri özel sayısı 7* (77/78/79), s. 102-123
- Parla, J. (2004). Edebiyat Kanonları. *Kitaplık Aylık Edebiyat Dergisi Edebiyat Kanonu Dosyası*, 11(68), s. 51-59.
- Tüzer, İ., & Hüküm, M. (2019). *Edebiyat Sosyolojisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ülken, H. Z. (2011). *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Yalçın, H. C. (1999). *Edebiyat Anıları*. (R. Mutluay, Dü.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Yılmaz, O. (2014). 100 Temel Eser Listesi ve Bu Listenin Etkileri. *Türk Dili Dergisi Çocuk ve İlk Gençlik Edebiyatı Özel Sayısı*, 107(756), s. 725-735.

Batılılaşma Eleştirileri ve Kültürel Muhasebe: 1960 Sonrası Türk Düşüncesinde Mehmet Doğan*

*Critiques of Westernisation and Cultural Reckoning:
The Intellectual Position of Mehmet Doğan in Post-1960 Turkish Thought*

Yunus Şahbaz**

Özet

Bu makale, 1960 sonrası Türk düşünce hayatında modernleşme ve batılılaşma eleştirileri bağlamında Mehmet Doğan'ın bu çerçevedeki özgün konumunu analiz etmektedir. Modernleşmenin sol entelektüellerce iktisadi bağımlılık ve düzen arayışı üzerinden sorgulandığı bir bağlamda, sağ entelektüeller bu süreci kültürel kimlik ve toplumsal meşruiyet açısından eleştirmiştir. Mehmet Doğan, batılılaşmayı yalnızca kültürel bir sapma değil, aynı zamanda tarihsel ve siyasi bir "ihanet" olarak değerlendirmiş; bürokrasiyi bu sürecin asli taşıyıcısı olarak konumlandırmıştır. *Batılılaşma İhaneti* adlı eseriyle bu eleştirileri somutlaştıran Doğan, hem *Hareket* dergisi geleneğinden hem de Necip Fazıl çizgisinden beslenen özgün bir entelektüel profil çizmektedir. Makale, bu düşünsel çerçeveyi tarihsel bağlamı içinde tartışmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mehmet Doğan, Batılılaşma, Kültür Milliyetçiliği, Bürokrasi.

Abstract

This article examines Mehmet Doğan's distinctive intellectual position within the broader framework of post-1960 critiques of modernisation and Westernisation in Turkish thought. While left-wing intellectuals predominantly questioned modernisation in terms of structural dependency and the pursuit of systemic order, nationalist-conservative thinkers framed their critiques around issues of cultural dislocation and the erosion of social legitimacy. Within this context, Mehmet Doğan interpreted Westernisation not merely as a cultural misstep, but as a historical and political "betrayal," assigning a central role to the bureaucratic elite as the primary agents of this trajectory. In *The Betrayal of Westernisation*, Doğan articulates these arguments through a distinctive intellectual synthesis informed by both the metaphysical depth of the *Hareket* journal tradition and the politically charged rhetoric of Necip Fazıl. The article situates Doğan's thought within its broader historical and ideological context.

Keywords: Mehmet Doğan, Westernisation, Cultural Nationalism, Bureaucracy.

Extended Abstract

This study analyses the intellectual approach of Mehmet Doğan, who occupies a distinctive and enduring position within the nationalist-conservative tradition of Turkish thought, particularly in the context of critiques directed at the processes of modernisation and Westernisation in Turkish intellectual life after 1960. In Türkiye, modernisation has not solely been addressed as a linear

* Geliş Tarihi: 18.06.2025 / Kabul Tarihi: 05.08.2025

** Dr. Öğr. Üyesi, Kırıkkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, yunussahbazzz@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0911-7654

*** Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz / To cite this article (APA): Şahbaz, Y. (2025). Batılılaşma Eleştirileri ve Kültürel Muhasebe: 1960 Sonrası Türk Düşüncesinde Mehmet Doğan. TYB Akademi Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi(45), 79-94. <https://doi.org/10.64985/tybakademi.1721971>

trajectory of economic progress or technical adaptation; rather, it has emerged as a contentious issue concerning national identity, cultural authenticity, and political legitimacy. From the 1960s onwards, critical discourses surrounding modernisation have gained increasing visibility across both left-wing and right-wing intellectual milieus. While leftist thinkers have tended to interpret modernisation through the lenses of economic dependency, class structure, and political hegemony, nationalist-conservative thinkers have predominantly framed it as a project of cultural alienation and a rupture from Türkiye's civilisational roots.

Within this landscape, Mehmet Doğan formulates a unique intellectual stance that combines cultural critique with political analysis. According to Doğan, westernisation constitutes a systematic and deliberate 'betrayal' of Türkiye's historical, cultural, and civilisational foundations. Contrary to conventional assumptions that portray intellectuals as the primary agents of this trajectory, Doğan identifies the civil and military bureaucracy as the principal actors responsible for implementing and sustaining the westernising project. In his view, westernisation is not an inevitable structural process but a politically motivated orientation shaped by specific institutional preferences and ideological commitments. He interprets the transformations initiated during the Tanzimat era as constituting a decisive historical rupture. In this respect, Doğan's critique parallels certain thematic elements found in both right-wing and left-wing critiques of modernisation, yet it departs from both in terms of its causal analysis, referential frameworks, and identification of agency.

Doğan's intellectual formation is informed by two primary sources. The first is the tradition of cultural depth and metaphysical inquiry that developed around the journal *Hareket*, while the second is the politically charged and confrontational discourse associated with Necip Fazıl Kısakürek. The synthesis of these influences enables Doğan to articulate a perspective that integrates abstract cultural concepts with historically grounded and institutionally focused critique. His work *The Betrayal of Westernisation (Batılulaşma İhaneti)* stands as the foundational text of this intellectual framework, offering a comprehensive evaluation of Türkiye's modern trajectory from both normative and analytical perspectives.

A defining feature of Doğan's thought is his emphasis on institutional history and agency. He draws particular attention to the role of the bureaucratic apparatus in shaping Türkiye's political and cultural direction from the Tanzimat reforms through the establishment of the Republic. Figures such as Mustafa Reşid Pasha are presented as emblematic of the bureaucratic adoption and institutionalisation of the Western paradigm. Through this lens, Doğan rejects teleological interpretations of modernisation and instead posits it as a contingent historical outcome driven by elite decision-making.

One of the central findings of the article is that Doğan's distinctive status within the nationalist-conservative tradition is inseparable from his intellectual consistency and methodological clarity. While contemporaries such as Mümtaz Turhan and Erol Güngör emphasised sociological harmony and cultural continuity, Doğan articulates a more overtly political and ideologically assertive discourse. His sustained use of the concept of 'betrayal' is not merely rhetorical but functions as a moral and historical judgement embedded within a broader political worldview. Thus, Doğan emerges not only as a cultural critic but also as a politically engaged intellectual whose critique is underpinned by a coherent ethical framework.

The article concludes by identifying three key elements that underscore the significance of Doğan's intellectual trajectory. First, his use of historical documentation and contemporary sources enhances

the analytical depth of his critique and distinguishes it from later, more reactionary discourses that gained popularity in the 1990s. The early articulation of his criticisms, particularly with regard to the foundational years of the Republic, affirms his role as a pioneering figure. Second, Doğan's intellectual consistency—uncommon within the frequently shifting terrain of the Turkish right—further solidifies his credibility and enduring relevance. Third, his conceptualisation of nationalism as civilisational and cultural, rather than ethnic or populist, situates his thought within a broader philosophical and historical continuum that resists exclusionary and superficial tendencies.

In conclusion, this study contends that Mehmet Doğan's critique of modernisation and westernisation cannot be reduced to a nostalgic or reactionary posture. Rather, it constitutes a substantive and historically grounded re-evaluation of Türkiye's modern political and cultural trajectory. His work not only challenges prevailing narratives but also proposes an alternative vision of modernity grounded in historical awareness, cultural authenticity, and normative integrity. As such, his work provides not only a critical historical reappraisal but also a conceptual basis for reassessing the cultural and institutional dynamics of Turkish modernity.

Giriş

Cumhuriyet sonrası Türkiye'de entelektüel düşünce, modernleşme sürecine dair bir muhasebenin izlerini taşır. Özellikle 1960'lı yıllar, sadece siyasal yapıdaki dönüşümlerle değil, aynı zamanda fikrî düzlemde yaşanan yoğun tartışmalarla da dikkat çeker. Bu dönemde, erken Cumhuriyet'in ideolojik temelleri, uygulamaları ve kültürel etkileri çeşitli kesimlerce sorgulanmaya başlanmış, batılılaşma tecrübesi farklı yönlerden ele alınarak yeniden değerlendirilmiştir. Sol ve sol-Kemalist aydınlar için bu sorgulama, daha çok “nerede yanlış yapıldı?” sorusu etrafında şekillenirken; milliyetçi-muhafazakâr entelektüeller için ise mesele, batılılaşmanın bizzatı kendisinin tarihsel ve kültürel zemine aykırılığı üzerinden yürütülen köklü bir reddiye evrilmiştir.

Sol entelektüel gelenek, Türkiye'nin modernleşmesini çoğunlukla iktisadi bağımlılık, yarı-sömürgeleşme ve üretim ilişkileri bağlamında değerlendirirken; Doğan Avcıoğlu ve İdris Küçükömer gibi isimler modernleşme serüvenine yönelik eleştirilerini “düzen arayışı” ekseninde yapılandırmışlardır. Buna karşılık, milliyetçi-muhafazakâr düşünürler modernleşmenin en büyük açmazının kültürel bir kopuş olduğu kanaatinde. Bu çizgide yer alan Mümtaz Turhan, Erol Güngör, Osman Turan ve Necip Fazıl Kısakürek gibi isimler, Cumhuriyet inkılaplarını toplumsal meşruiyetten uzak, halkın değer dünyasından kopuk, zoraki bir kültür devrimi olarak nitelemişlerdir.

Bu tartışma zemininde, *kültür* kavramı hem eleştirel hem de kurucu bir kategori olarak ön plana çıkmaktadır. Türk sağının entelektüel üretiminde kültür yalnızca bir sosyal olgu değil, aynı zamanda siyasal meşruiyetin ve toplumsal bütünlüğün ana taşıyıcısı olarak görülür. Millî bir kültür inşa etmenin gerekliliği, kültürel değişimin yönü ve aydınların bu süreçteki sorumlulukları, milliyetçi-muhafazakâr düşüncenin ana temalarını oluşturur. Bu bağlamda, Türk modernleşmesi çoğu sağ entelektüel tarafından batılılaşma ile özdeşleştirilmiş ve bir tür kimlik erozyonu olarak değerlendirilmiştir.

Tanzimat'tan itibaren başlayan bu dönüşüm süreci, seçkin bürokrasinin öncülüğünde ve Batı'nın değer sistemine körü körüne bağlılıkla sürdürüldüğü gerekçesiyle eleştirilmiştir.

Bu çerçevede Mehmet Doğan, 1970'li yıllardan itibaren kaleme aldığı metinlerle Türk sağının modernleşme ve batılılaşma eleştirilerine belirgin bir katkı sunmuştur. Özellikle *Batılılaşma İhaneti* adlı eseri, hem başlığı hem de içerdiği argümanlarla, batılılaşma sürecini sadece fikrî bir sapma değil, aynı zamanda bir “ihane” olarak kodlamasıyla dikkat çeker. Doğan'ın analizleri, diğer milliyetçi-muhafazakâr entelektüellerle çeşitli düzlemlerde örtüşmekle birlikte, bürokrasiye yüklediği işlev, “komprador” tanımı ve tarihsel temellendirmeleriyle özgün bir çerçeve sunar. Ayrıca Doğan, batılılaşma eleştirisini sadece soyut bir kültürel düzlemde değil, belirli aktörleri, kurumları ve tarihsel kesitleri doğrudan muhatap alarak somutlaştırır.

Mehmet Doğan'ın düşünce dünyasının anlaşılması, aynı zamanda Türk sağının kültür temelli modernleşme eleştirisinin nasıl bir çeşitlilik ve süreklilik arz ettiğini de ortaya koymaktadır. Doğan, bir yandan *Hareket* dergisi ve Nurettin Topçu geleneğinden beslenirken, diğer yandan Necip Fazıl gibi daha sert bir üslupla politik çizgilere yakın durur. Bu çift yönlü etkileşim, onun entelektüel pozisyonunu hem sağ düşünce geleneği içinde özgül kılmakta, hem de modernleşme tartışmalarına farklı bir katkı sunmasını sağlamaktadır.

Bu makale, Mehmet Doğan'ın modernleşme eleştirisini tarihsel bağlamı, düşünsel referansları ve ideolojik yönelimleri çerçevesinde analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu çalışmanın temel sorunsalı, Doğan'ın düşüncelerini yalnızca metinsel düzeyde incelemek değil, aynı zamanda onun 1960 sonrası Türk düşüncesi içinde nereye oturduğunu, hangi geleneklerle örtüştüğünü ve nerelerde ayrıştığını ortaya koymaktır. Böylece, batılılaşma eleştirileri bağlamında Doğan'ın fikrî karakteri ve süreklilik arz eden eleştirel kodları da daha görünür hale gelecektir.

1960 Sonrası Modernleşme/Batılılaşma Eleştirileri

1960 sonrası Türk düşüncesinde, dönem dönem bazı tema ve tartışmaların öne çıktığı görülmektedir. 1990'larda erken Cumhuriyet dönemi eleştirileri, sivil toplum, post-modernizm ve kimlik meseleleri; 2000'lerde küreselleşme ve akabinde iletişim çağının getirdiği değişim ve dönüşümler ve son yıllarda da hızla yapay zeka, transhümanizm gibi temaların sıklıkla entelektüel kamuyu işgal ettiği görülmektedir. Buna mukabil 1960'lar ve kısmen 1970'ler Türkiye'nin modernleşme/batılılaşma serüveninin bir muhasebesidir adeta. Zira Cumhuriyet'in ilanının üzerinden 40 yıldan fazla süre geçmiş ancak iktisadi, sosyal ve kültürel anlamda “muasır” bir toplum ve devlet teşekkül etmemiştir. Sol ve sol-Kemalist aydınlar için başarısızlık bir muhasebe ve nerde “yanlış” yapıldı sorusuna bir cevap arayışı iken milliyetçi-muhafazakâr aydınlar için aslında bir sorgulama ve zamanla bu modernleşme tecrübesini reddetme çağrılarına dönüşecektir.

Batılılaşma/modernleşme tecrübesine yönelik sorgulamalarda sol ve sol-Kemalist aydınların düzen arayışı göze çarpar. 1960'lı yıllar aslında Türkiye'nin genel anlamda bir arayış yıllarıdır ancak bir kısım aydın için bu arayış Türkiye'nin düzeni nedir ve aslında ne olmalıdır, sorularına bir cevap bulma arayışına yönelmiştir. Doğan Avcıoğlu'nun *Türkiye'nin Düzeni*, Bülent Ecevit'in *Bu Düzen Değişmelidir* ve İdris Küçükömer'in *Düzenin Yabancılaşması* kitapları bu meyanda ilk akla gelen örneklerdir. Bu kitapların hemen hepsinin ortak özelliği Türkiye'nin modernleşme tecrübesini büyük oranda iktisadî bir zaviyeden incelemeleridir. Özellikle Avcıoğlu ve Küçükömer'in metinleri Osmanlı son döneminden itibaren tecrübe edilen iktisadi değişimlerin neden ve nasıl kapitalistleşmeye yol açmadığı ve böyle olmadığı için de Türkiye'deki modernleşmenin akim kaldığını açıklama girişimleridir. Son olarak Niyazi Berkes'in *Türkiye'de Çağdaşlaşma*'sını en etraflı batılılaşma analizlerinden biri olarak bu minvalde zikretmek gerekir.

Diğer taraftan bu düzen arayışları ve batılılaşmanın sorgulanması, milliyetçi-muhafazakâr aydınlarda da bir karşılık bulmuştur. Osman Turan'ın *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi* bir anlamda milliyetçi ve imparatorluk bakış açısıyla Türkiye'yi tarihsel bir bağlama oturtma girişimidir. Batılılaşma/modernleşme tecrübesine yönelik milliyetçi-muhafazakâr cenahtan gelen en ciddi sorgulama ise Mümtaz Turhan'ın metinleridir. 1959 yılında yayınlanan *Garplılaşmanın Neresindeyiz?* kitabı kültürel değişme unsurları açısından batılılaşma tecrübesini inceler. Turhan'ın, önceki metinlerini de destekler mahiyette, bu kitaptaki temel tezi Türkiye'nin esas itibarıyla bir zihniyet değişimine ihtiyaç duyduğu ve fakat Batılılaşma tecrübesinde zihniyet değişiminin göz ardı edildiğidir. Çünkü ona göre, Batı, “ilme, ilim zihniyetine ve bunların meydana getirdiği teknikle hak ve hürriyet prensiplerine dayanan müesseselerden teşekkül etmiş bir yapıdır” (Turhan, 2018, s. 51). Batı'daki ilmi ve ilim zihniyetini almayan Türk tecrübesi ise sıhhatli bir modernleşme/batılılaşma tecrübesi yaşayamamış; ancak yüzeysel/sathî bir şekilde batılılaşmaya çalıştığı için de süreç başarısız olmuştur.

Türkiye'deki milliyetçi-muhafazakâr aydınların batılılaşmaya yaklaşımları açısından şöyle bir tefrik yapmak gerekir. Bir tarafta süreci daha çok sosyolojik boyutuyla okuyan, eleştirilerini de sosyolojik argümanlarla destekleyen bir kanat vardır. Mümtaz Turhan başta olmak üzere, Erol Güngör ve Mehmet Kaplan'ın çalışmaları bu kanat altında değerlendirilebilir. Hatta daha az milliyetçi olmakla beraber daha mukaddesatçı diyebileceğimiz Ali Fuat Başgil'in metinleri bu minvalde zikredilebilir. Biraz genelleştirme yapma pahasına, bu isimlerin temel eleştirileri, Batılılaşma adına yapılan inkılapların birçoğunun yanlış olduğu iddiası ve en önemlisi de bu yanlışın sosyolojik bir şekilde gerçekleştirilmesidir. Diğer bir deyişle, bu isimlerde sert bir Batı karşıtlığı yoktur; hatta Mümtaz Turhan gibi isimlerin fikirleri itibarıyla bir hayli “Batılı” olduğu bile söylenebilir. Ancak bu isimler nazarında, inkılaplar, milletin temel değer ve görüş dünyaları dikkate alınmaksızın yapılmış, sosyolojik ve toplumsal dinamikler göz ardı edilmiş ve böyle olduğu için de gönüllü değil, tepeden ve mecburi bir kültür değişimi

ameliyesine girilmişştir. Tanıl Bora'nın ifadesiyle, "İnkılabı 'tadında bırakıp' makule döndürmek, modern muhafazakârlığı özetleyebilecek arzudur" aslında (Bora, 2021, s. 76).

Diğer yandan milliyetçi-muhafazakâr gelenek içerisinde batılılaşma sürecini daha sert eleştiren, İttihatçı geleneği ve Cumhuriyet elitlerini ağır sözlerle itham eden bir kanat da tespit edilebilir. Başta Necip Fazıl Kısakürek olmak üzere, Osman Yüksel Serdengeçti, Kadir Mısıroğlu ve Mehmet Şevket Eygi gibi isimler de bu kanat içerisinde konumlandırılabilir. Bunlar içerisinde söz gelimi *Serdengeçti* dergisi, "dinî hamasetle milliyetçi popülizmin birleşiminin şiarlaşmış" halidir (Bora, 2017, s. 287). Her biri çıkardığı süreli yayınlarla müsemma olan bu isimler, "Cumhuriyet modernleşmesi adı altında gerçekleştirilen inkılapların ve devrimlerin toplumsal yapı, değerler, inanç sistemi ve Türk kimliği ile çelişmekte olduğu"nu (Bilici, 2024, s. 261) yüksek perdeden ve sert bir üslupla dile getirmişlerdir.

Fakat her iki kanat içerisindeki ortak tema kültür kavramı etrafında şekillenmektedir. Dolayısıyla batılılaşma, milliyetçi-muhafazakâr aydınlar için esasında bir kültür değiştirme projesidir. Batılılaşmayı, "Batı toplumuna girme, 'sivil toplum' yaratma çabaları, kökü dışarda, yani Batı kapitalizminde olan ve mevcut yerli üretim düzeninden kopuk ya da onunla bir türlü tamamlanamayan sözde bir 'kültür devrimi'" (Küçükömer, 2021, s. 98) olarak tanımlayan İdris Küçükömer'in bu tanımı milliyetçi-muhafazakâr aydınların batılılaşmaya yaklaşımını yansıtmaktadır. Elbette bu kültür devrimi girişimi başarısız olmuş; yerli ve milli, modern bir Türk kültürü inşa etmekten uzak kalmıştır. Nitekim Erol Güngör yazdığı bütün kitapların tek bir ana temasının olduğunu söyler ve bunu da şöyle özetler; "Çağdaş bir Türk millî kültürü kurmanın gereği ve bunun yolları"nı (Güngör, 2019, s. 3) aramak.

O halde şunu söylemek mümkün; kültür, Cumhuriyet dönemi Türk düşüncesinin ve bilhassa milliyetçi-muhafazakâr düşüncenin merkezî temalarından birisidir. Milliyetçi-muhafazakâr aydınlar milli bir kültür yaratmak, kültür buhranı, kültür değişimleri, kültür ve milliyetçilik gibi alt başlıklarda Türkiye'nin modernleşme serüveninin kültürel bir tahlilini yapmaktadır. Bu doğrultuda modernleşmenin getirdiği birçok sosyal ve siyasî problemin esası da kültür meselesinde aranmaktadır. Elbette çözüm de yine kültürde, kültür buhranının giderilmesinde ve milli bir kültürün inşasındadır.

Türk sağıının kültür meselesine verdiği öncelik Türkiye'ye has bir durum da değildir. Zira kültür ve milliyetçilik arasında Alman romantiklerinden itibaren kurulan çok güçlü rabıtalara tespit etmek mümkündür. Herder, insanın mensubu olduğu toplumun dilini, tarihini ve coğrafyasını bilmesi gerektiğini söylerken aslında milliyetçiliğin kültürel temellerini atmıştır. Herder'e göre, "her bir toplumun kendine mahsus olmasını mümkün kılan ve dışarıdan bir gözün kolay kolay anlayamayacağı bir ruhu; Volksgeist'i vardı ve bu Innerlichkeit (iç dünyası, içselliği, özü) hiçbir zaman aşılamazdı" (Aksakal, 2019, s. 20). "Halk ruhu" ya da "millî karakter" olarak tanımlanan Volksgeist ortak bir dilin, ortak bir tarihî geçmişin, ortak bir coğrafyanın oluşturduğu bir bütünü teşkil

ediyordu. Bu söylem içindeki ‘halk’ın süreç içinde ‘millet’le özdeşleştirilmesiyle beraber romantik milliyetçiliğin temelleri atılmıştır (Gürpınar, 2013, s. 27).

Kültür gibi kültür savaşı da Türk sağının gündemini sıklıkla meşgul eden bir tema olmuştur. Milliyetçi-muhafazakâr aydınlar için siyasal ve toplumsal sorunlar büyük oranda aydın/entelektüel üzerinden düşünülmüş ve onların millî bir kültür inşa etmeleri üzerlerine vazife biçilmiştir. Bu aydın zümresi için siyasî ve sosyal mücadeleler sınıf ya da halk tarafından yürütülen değil aydınlar eliyle ve aydınlar tarafından yürütülen/ yürütülmesi gereken süreçleri ifade eder. Bir başarı hikayesi varsa bu aydınlara mâl edilebileceği gibi başarısızlıkta da aydınlar günah keçisi ilan edilmektedir. O halde “toplumsal hareketleri değil fikirleri, fikirler çerçevesinde kurulmuş ve yeşermiş çevreleri önemseyen” Türk sağı için aydın “çok daha büyümlü bir kavramdır; toplumu ve takipçilerini ‘aydınlatacak’, onlara yol gösterecek öncülerdir” (Gürpınar, 2013, s. 16). 1970’li yılların milliyetçi-muhafazakâr aydınlarını bir araya getiren Aydınlar Ocağı’nın hazırladığı bir kitap insanlık tarihini bir kültür savaşı tarihi olarak tasvir etmektedir. Bu anlayış, “satıhtaki görüş ister siyasî, ister ideolojik vs. çatışmalar şeklinde olsun, asıl derinden bakıldığı zaman insanlık tarihinin bir kültür mücadelesinden ibaret” olduğunu savunur (Aydınlar Ocağı’nın Görüşü, 1973, s. 39-40). Aydınlar da bu kültür mücadelesinde yerlerini almalı; taraflarını doğru seçmelidir. Zira onlara göre, “münevverlerin büyük bir kısmı millî ruhu geniş ölçüde kaybetmişlerdir” (Aydınlar Ocağı’nın Görüşü, 1973, s. 43) ve kaybetmemiş olanların da bu mücadelede pozisyonu alması gerekmektedir.

Mehmet Doğan’ın Entelektüel Portresi

Mehmet Doğan ilk ve en etkili kitabı olan *Batılılaşma İhaneti*’nde Türk sağının batılılaşmaya ilişkin yaklaşımlarında yeni bir rota çizmiştir. Doğan’ın batılılaşma eleştirisi ve analizleri Türk sağındaki diğer aydınların yaklaşımlarıyla birtakım benzerlikler ve farklılıklar gösterdiği gibi soldaki birtakım batılılaşma eleştirileriyle de paralellik arz etmektedir. *Batılılaşma İhaneti*’ndeki temel tezlerin anlamlandırılması ve Türk düşüncesi içerisindeki konumunun tam anlamıyla tespit edilebilmesi elbette Mehmet Doğan’ın entelektüel profiliyle yakında ilgilidir.

İsmet Özel aynı zamanda bir dönem tahlili de olan otobiyografik eseri *Waldo Sen Neden Burada Değilsin* kitabında, “müttefik kuvvetlerin Almanya sınırını aştığı günlerde doğdum” der ve devamında şunu söyler; “savaş sonunda doğmuş olmam, bana öyle geliyor ki, nasıl bir aile içine doğmuş olmamdan, nasıl bir eğitim aldığımdan çok daha etkilidir” (2020, s. 31). II. Dünya Savaşı sonrası dönem esasında, Türkiye’nin Batılı anlamda siyasal yörüngesini kurumsallaştırmaya çalıştığı yıllardır. Bu yıllar birçok kişi için bazı fırsat kapıları açarken diğer bazı kişiler için de Türkiye’ye yönelik eleştiri ve sorgulamalara imkân vermiştir. Nitekim Türkiye’nin 70 yıldan fazladır devam eden çok partili hayatında şekillenen birçok siyasal ve sosyal konumlanmalar büyük oranda savaş sonrası yılların haleti ruhiyesi içinde şekillenmiştir.

1944 yılında doğan İsmet Özel'den 3 yıl sonra, 1947 yılında doğan Mehmet Doğan da aslında savaş sonrası dönemde doğmuş bir isimdir. Üniversite eğitimini ve entelektüel sosyalleşmesini ise 1960'lı ve 1970'li yıllarda yaşamıştır. Bu yıllarda Sol'un ve solcu öğrencilerin hâkim olduğu Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne bağlı olarak kurulan Basın-Yayın Yüksekokulu'ndan mezun olmuştur. Fakat, Mehmet Doğan üniversite tahsilini tamamlamadan önce bile *Hareket* dergisindeki yazıları vesilesiyle entelektüel kamuda bilinen bir isim olmaya başlamıştır. Bu yıllarda Nurettin Topçu ve *Hareket* dergisiyle başlayan münasebeti ilerleyen yıllardaki entelektüel duruş ve çalışmalarında bariz bir yer edinmiştir.

Mehmet Doğan üzerinde *Hareket* ekolünün etkisinin izlerini görebileceğimiz başlıca husus TYB'nin kurulmasıdır. TYB, yazar ve aydın olmanın solcu ve solda olmakla özdeşleştirildiği 1970'ler Türkiye'si'nin entelektüel kamusuna bir meydan okumadır. Sadece fikrî ve entelektüel planda kalmayıp bu entelektüel müktesebatı örgütlü kılmaya inanç ve iradesinin bir yansımasıdır. Dolayısıyla TYB, milliyetçi-muhafazakâr aydınlar için o dönemde cüretkâr bir girişim olmuştur.

Mehmet Doğan'da *Hareket* çizgisinin bir diğer belirgin etkisi ise, iktidar çevreleriyle kurduğu mesafeli ilişkide kendini göstermektedir. Doğan'ın entelektüel yaşamının tamamını Ankara'da geçirmiş bir isim olarak, devletle, siyasetle ve iktidar odaklarıyla bu denli sınırlı ve bağımsız bir ilişki sürdürebilmiş nadir figürlerden biri olduğu söylenebilir. Kuşkusuz Kültür Bakanlığı ve RTÜK gibi kurumlarda görev üstlenmiştir; ancak bu görevler, onun düşünsel yönelimiyle çelişen ya da onu entelektüel bağımsızlığından uzaklaştıran türden roller değildir. Hatta ileri yaşlarında dahi, bir belediye başkanlığı görevini yürüten iktidar partisinin güçlü bir temsilcisine karşı açık ve sert eleştiriler yöneltmekten çekinmemiştir. Onun hakkında kaleme alınan metinler ve tanıklıklar, bu eleştirel duruşunun hayatının her dönemine sirayet ettiğini ve bu tutumun bedelini zaman zaman maddi ya da manevi açıdan ödemekten imtina etmediğini ortaya koymaktadır.

Diğer yandan, Mehmet Doğan'ın kısa süreli İstanbul maceraları dışında esas itibarıyla "Ankaralı" kalmış bir aydın olmasına dikkat çekmek gerekir. Ankara, Mehmet Doğan nazarında, Cumhuriyet'le kurulmuş bir şehir değil; kadim bir şehirdir. Ancak en nihayetinde Ankara devletin ve bürokrasinin merkezidir. Ankara'daki ikameti ve devleti/bürokrasiyi yakından gözlemleme şansı, belki de, onun modernleşme analizlerinde bürokrasiye özel bir önem atfetmesinin sebeplerinden birisidir. Zira, Türkiye'de kültür de dahil olmak üzere, entelektüel ve sosyal planda yapılmak istenen birçok değişim Ankara'nın, bürokrasinin "izni ve inayeti" ile mümkün olabilmektedir. Bürokrasi ve devlet kadrolarına mesafeli olmasına karşın bir şekilde onlarla çalışmak mecburiyetinde kalmış bir ismin batılılaşma analizlerinde bürokrasinin merkezi bir yer tutmasını bu minvalde anlamlandırmak mümkündür.

Türkiye’de Batılılaşma ve Mehmet Doğan

Mehmet Doğan’ın Türk modernleşmesine yaklaşımını irdelerken yine onun *Hareket* dergisi ve Nurettin Topçu ekolünde yetişmiş bir isim olduğunu ilk etapta göz önünde tutmak gerekir. Topçu, sağ aydınlar içerisinde siyasî meselelere en az temas eden ve hatta bile isteye bu mevzulara girmek istemeyen bir kanadı temsil eder. Günlük siyasete çok girmeyen Topçu, “yazılarında daha çok felsefe, tarih vardır, mistik karakteri nedeniyle var olan dünyanın dışında ‘başka bir dünya’nın mümkün olduğuna inanır” (Yıldırım, 2018, s. 42). Nitekim *Hareket* dergisinin kapatılmasında da aktüel siyasete girip girmeme meselesi rol oynamış gözükmektedir. Derginin kapatılma sürecinde, Mehmet Doğan’ın anlatımına göre, *Hareket*’in bir fikir ve felsefe dergisi olduğunu söyleyen Topçu şöyle devam eder; “Ama şimdi görüyorum ki siyasete yönelmiş durumdasınız. Siyasi konular yazmak istiyorsanız başka bir dergi çıkarın. Bu dergiyi sadece fikir dergisi olarak devam ettirin. Yoksa kapatın” (Bıyıklı, 2018, s. 44). Nitekim bu uyarı üzerine de dergi kapatılır. 1970’lerdeki aşırı politizasyon ortamından *Hareket*’in de bağışık kalamayacağını gören Topçu çareyi dergiyi kapatmakta bulmuştur.

Batılılaşma İhaneti’nin üslubu ve sürece dair eleştirileri aslında Topçu’nun bu uyarısıyla paralellik arz eder. Zaten kitaptaki yazıların birçoğu *Hareket* dergisinde yayınlanmış metinlerdir. Dolayısıyla Mehmet Doğan, her ne kadar *Hareket* dergisi içinde entelektüel sosyalleşmesini yaşamış bir isim olsa da, siyasî konulardaki tavır alışları itibariyle bu ekolden ayrılır. Fikrî temelleri, Anadolu merkezîyetçiliği ve özellikle Mehmet Akif hassasiyeti Mehmet Doğan’ın Topçu ekolüyle olan güçlü bağlarıdır. Ancak konuları ele alış tarzı ve öne çıkardığı hususlar Doğan’ı Topçu ekolünden ziyade Necip Fazıl’a daha fazla yaklaştırır. Özellikle siyaset yazıları hem yoğunluk olarak hem de tarz olarak Necip Fazıl’a daha yakındır (Yıldırım, 2018, s. 43). Nitekim Kurtuluş Kayalı da 1970’lerdeki *Hareket* dergisi çevresinde, “en atak ve güncel siyasete en yakın yazılar D. Mehmet Doğan’ın yazılarıydı” diyerek bu hususa dikkat çeker (Kayalı, 2018a, s. 31).

Mehmet Doğan fikriyatındaki siyasî baskınlığı onun batılılaşma eleştirilerinde de görmek mümkündür. Batılılaşmayı kısaca, “Batı medeniyetini veya batılı milletleri taklit etme, onlara benzeme hareketi” (Doğan, 2018, s. 17) olarak tarif eden Doğan, bu süreci zihniyet ya da aydınlar gibi soyut ve muhatapsız bir şekilde değil, doğrudan doğruya belli muhataplar ve ithamlar üzerinden analiz eder. Bu yüzden batılılaşma sürecini “ihamet” olarak nitelemesi aslında olayı somutlaştırmaktadır. Karşımızda birtakım soyut varlıklar değil, bile isteye “ihamet” içerisinde bulunan aktörler vardır. Bu aktörleri de Mehmet Doğan, bürokrasi olarak tarif eder. Doğan’ın “ihamet” içerisinde olarak tasvir ettiği bürokratlar aslında “aydın-bürokratlardır” ve fakat aydınlar yerine bürokratlar vurgusunu öne çıkarır. Onun için bürokrasi, kısaca, “asker-sivil bir yönetici zümreyi ya da sınıfı” teşkil eder (Doğan, 2015, s. 169). Bu bürokrasi, “klasik Osmanlı kültürüne ve tavrına sahip olmayan, daha çok Batı kültür ve davranış kalıpları içinde hareket eden kişilerin ağır bastığı bir yönetici kadro manzarası” sunar (Doğan, 2017, s. 42). Türkiye’de batılılaşma, söz konusu bürokratik kadroların eseridir.

Doğan'ın bu tutumu, “batılılaşma, sarayla etrafındaki yabancılaşmış havasın yani bürokrasinin eseridir” (Meriç, 1986, s. 390) diyen Cemil Meriç'i hatırlatır. Diğer yandan, Doğan'ın aksine Meriç, “Türkiye'nin siyasal gelişimi konusunda, ayrıntılı sayılabilecek siyasal içerikli yorumlar yapmaktansa, bazı genel değiniler” yapmakla yetinmektedir (Kayalı, 2018b, s. 242). Fakat Mehmet Doğan için batılılaşma-bürokrasi ilişkilerindeki en ince ayrıntılardan birisi, bizatihi batılılaşma girişimlerinin bürokrasinin kendi geleceğiyle yakından ilintili olmasıdır. Nitekim Tanzimat Fermanı'ndaki en öne çıkan maddelerden birisi, görevleri itibarıyla suçlu bulunan üst düzey memurları idam etme tasarrufunun padişahın elinden alınmış olmasıdır. Doğan'a göre, bu hüküm sayesinde, Tanzimat bürokrasisi otoritesini pekiştirmiş, Osmanlı Devleti'nin temelleri sarsılmış ve neticede bu Ferman, Batılıların menfaatlerini üst seviyeye çıkarmaya hizmet etmekten öte bir anlama gelmemiştir (Doğan, 2015, s. 18).

Mehmet Doğan'ın bürokrasi eleştirilerinde özellikle Mustafa Reşid Paşa merkezî bir yer tutar. Reşid Paşa'nın hayat hikayesi, bürokrasi içindeki yükselişi ve özellikle İngilizlerle ilişkileri onun için adeta Türk modernleşmesinin özeti mahiyetindedir. Ailevi sebeplerden ötürü devrinin klasik tahsilini tamamlayamaması, kendi döneminin seçkin kültürünü elde edememesi, Batı'nın sistem ve değerlerinin Reşid Paşa'ya kolayca “hülûl ve nüfuz etmesinin” temel sebebidir (Doğan, 2015, s. 19). Reşid Paşa ve diğer Tanzimat sonrası paşaların kimi zaman padişahları manipüle ederek kimi zaman da padişahları çeşitli baskılarla sindirerek hayata geçirmeye çalıştıkları “reformlar”, Osmanlı'yı mevcut durumundan daha kötü bir pozisyona itmiştir. Böyle olmasındaki esas sebep ise, bu bürokratik kadroların “ya menfaat hesaplarıyla ya da şuursuzluklarından ötürü Batılı güç odaklarıyla işbirliği içinde hareket etmeleridir” (Metin, 2018, s. 51). En nihayetinde ise, Osmanlı, Batılılaştıkça batmış, sömürgeleşmiş ve Avrupalıların emellerine alet olur hale gelmiştir.

Batılılaşmaktaki aslî özne ve aktörü bürokrasi olarak kodlayan Doğan için, bu bürokrasi, “komprador” bir bürokrasidir. Düz anlamda işbirlikçi, kendi menfaati için yabancılarla işbirliği yapan anlamında kullanılan komprador kelimesi batılılaşma analizlerinde daha çok sol ve sol-Kemalist aydınların kullandığı bir ifadedir. Nitekim Atilla İlhan batılılaşma girişimlerini; “emperyalizmin Türkiye'deki elemanları olan levanten ve kompradorların, ‘enayi’ aydınlar aracılığıyla geliştirdiği, yaman bir sınıfsal araç” olarak tarif eder (İlhan, 2002, s. 208). Mehmet Doğan için ise, komprador olan doğrudan bürokrasidir. Ona göre Batılılar her dönemde, bir “baş komprador” bürokrat tipi üretmiş yahut bu yönde istidadı olan isimleri destekleyerek kendi emellerine hizmet ettirmiştir (Doğan, 2015, s. 98). Bu bürokratların Batıcılığı, Batı taklitçiliği ise Türkiye'yi yıkıma götürmüştür.

Mehmet Doğan'ın batılılaşma eleştirilerinin bir diğer ayırt edici vasfı ise Cumhuriyet'in ilk dönemine getirdiği eleştirilerdir. Doğan'a göre Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle millet hâkimiyeti sistemine geçildiği söylenmiş ve fakat uygulamada siyasî güç asker ve sivil bürokrasi elinde merkezileşmiştir. Cumhuriyet elitleri, halkın yönetime katılmasını

doğrudan temin edecek serbest seçimler ve çok partili hayata geçiş seçeneklerine tevessül etmemişler ve neticede ortaya çıkan yönetim de “halk yönetimi değil, asker-sivil bürokrat iktidarı” olmuştur (Doğan, 2018, s. 24). Erken Cumhuriyet döneminin eleştirilenlerinden biri olan Levent Köker de tek parti dönemi ve halk egemenliği prensiplerine benzer şekilde yaklaşmaktadır. Ona göre, bu dönemde “halkın kendi mukadderatına bizzat ve bilfiil sahip olması” ilkesinin yerini soyut millet kavramı almış, bu soyut varlığın iradesi de en üstün güç olarak devlette somutlaşmış, devlet de Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde (TBMM) teşkilatlanmış ve en nihayetinde TBMM de Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve partinin yönetici elitleri elinde vücut bulmuştur (Köker, 2020, s. 168).

Cumhuriyet’in ilk döneminin *Batılılaşma İhaneti*’nde eleştirilmesi ve bunun da o dönemdeki matbuat dünyasından alıntılarla desteklenmesi esasında modernleşme eleştirilerindeki ilk örneklerden biri, belki de birincisidir. Zira Cumhuriyet’in ilk yıllarına dair eleştirilerin Türk düşüncesinde yoğunlukla ele alındığı yıllar 1990’lardır. 1980’lerin başında bu konudaki ilk metinler yayınlanmış ve fakat eleştirel çalışmalar yoğunlukla 1990’larda ortaya çıkmıştır. Alanın kült kitaplarından olan Mete Tunçay’ın *Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması 1923-1931* kitabının ilk yayın tarihi 1981 ve yukarıda zikredilen Levent Köker’in kitabının ilk yayınlanış tarihi de 1990’dır. Yine Milli Mücadele ve Cumhuriyet’in ilk yıllarına dair resmî tarih anlatısı dışında metinler serdeden ve 1990’lardaki Kemalizm eleştirilerinde en çok başvurulan isimlerden biri olan Eric Jan Zürcher’in bu alandaki ilk ve en etkili metni olan *Milli Mücadelede İttihatçılık* kitabının ilk yayın tarihi de 1984’tür. Mehmet Doğan, mezkur çalışmalardan önce, tek parti dönemini, özellikle 1930’larda oluşan siyasî ve entelektüel ortamı, o dönemin süreli yayınlarından yaptığı doğrudan alıntılarla eleştirmiştir. Dönemin önemli “ideologları” Faliş Rıfki Atay, Behçet Kemal Çağlar gibi isimlerden yapılan alıntılarla aslında bu dönemin muhasebesini yapmaktadır. Nitekim *Batılılaşma İhaneti* üzerine yazdığı yazıda da Mete Tunçay bu eleştiri ve alıntılarının yapıldığı kitabın birinci bölümünü, kitabı oluşturan 4 bölüm içerisindeki “en güçlüsü” diye tavsif etmektedir (Tunçay, 2018, s. 59). Aynı Mete Tunçay *Batılılaşma İhaneti*’nden 6 yıl sonra da tek parti dönemini eleştirel bir şekilde tahlil eden kendi metnini yazacaktır.

Diğer taraftan, 1930’lu yıllarda resmî ideoloji ve kişi kültü üzerinden siyasetin kutsallaştırıldığına yönelik tezler son yıllarda da ele alınmaya devam etmektedir. İlk baskısı 2018 yılında yapılan Onur Atalay’ın *Türke Tapmak* kitabı bu alandaki son örneklerden biridir. Atalay, siyasetin kutsallaşmasının, “Kemalizmin büyük oranda ihmal edilmiş ve üzerinde daha pek çok kereler çalışılması gereken bir yönü” olduğunu söylemektedir (2019, s. 13). Doğan’ın çalışması, “daha pek çok kereler çalışılması” gereken bu alandaki ilk ve en etkili örneklerden birini teşkil etmektedir.

Mehmet Doğan, *Batılılaşma İhaneti*’nde yaptığı analizlere ve fikrî istikamete hayatının sonuna kadar bağlı kalmıştır. Fakat sonraki yıllarda yaptığı değerlendirmelerinde batılılaşmayı eleştirirken batılılaşma ile modernleşme arasında bir tefrik yaptığı görülür.

Birçok metninde, her ne kadar batılılaşma ile modernleşme, asrileşme gibi kelimeleri aynı anlamda kullansa da aslında onun karşı çıktığı şey batılılaşmadır. Bir başka deyişle, modernleşme bir şekilde ve kendiliğinden olabilecek bir şeydir. Fakat Türkiye “cebrî ve zecrî” bir batılılaşma süreci yaşamıştır. Ona göre, Osmanlı son döneminde hızlanan ve Cumhuriyet’le zirvesine ulaşan zoraki batılılaşma olmasa idi, “modernleşmenin daha makul, daha reddedilemez, daha kabullenilebilir çerçeveleri olabilirdi” (Doğan, 2018, s. 39). Türk modernleşmesinde, modernleşme “bir mağlubiyet ideolojisi olan” batılılaşmaya indirgenmiş ve endekslenmiştir. Dolayısıyla da Mehmet Doğan’a göre, “Türkiye’nin resmî modernleşme programı olan ‘batılılaşmanın’ bir mağlubiyet ideolojisi olduğunu, halkla bütünleşme ve uzlaşma yerine zora ve dış baskıya dayandığını akıldan çıkarmamak gerekiyor” (Doğan, 2018, s. 32). O halde Türkiye’de batılılaşma bir modernleşme projesi olduğu için değil; halka rağmen, dış baskılara ve zora dayalı bir şekilde hayata geçirilmeye çalışıldığı için eleştirilmektedir. Dış baskılara ve zora dayalı olduğu için de batılılaşma Türk toplumuna ortak bir değer ve kimlik verememiş, aksine toplum daha parçalı hale gelmiştir.

Kültür Karşısında Mehmet Doğan

Mehmet Doğan da, sağ aydın geleneğinde olduğu gibi, kültüre ve kültürel meselelere büyük önem verir. Ona göre kültür “bir milletin fertlerinin sahip olduğu, olayları karşılayan duyuş ve davranış şekilleri ile bütün tarihi içinde meydana getirdiği değer hükümleridir” (Doğan, 1992, s. 20). 20. asrın sonuna doğru yazdığı kültür yazılarında Türkiye’nin bir kimlik ve kültür buhranı yaşadığını iddia etmektedir.

Diğer yandan Mehmet Doğan’ın kültür ve kültüre dayalı milliyetçilik telakkisinin kesinlikle etnik bir boyutunun olmadığını söylemek gerekir. Zira ona göre, “kültürün temelinde inanç, bu inanca dayalı bilgi ve değerler yatar” (Doğan, 1992, s. 20-21). Türk kültürü özelinde ise bu inanç İslâm dinidir. Zira “İslâmiyet bir din olduğu kadar bir kültür, medeniyet, içtimâî nizam ve hayat tarzıdır” (Doğan, 2018, s. 131). Tam da bu yüzden hayatının son yıllarında etnik, mülteci karşıtlığı üzerinden Türklük ve kimlik söylemi inşa etmeye çalışan siyasilere ve siyasî partilere karşı sert ve şedit bir tutum içerisinde olmuştur. O, milliyetçiliği kültürel temelde ele alır; kültür milliyetçiliğinin en müsemma isimlerinden biridir. Fakat kültürü ise büyük oranda inanç üzerinden kurgular. Çünkü ona göre, “Türkiye’de hâlâ gerçek kıymet ölçülerinin, ahlâk ölçülerinin istinatgâhı İslâm’dır. İslâm’ın koyduğu hükümlerdir” (Doğan, 2021a, s. 14).

Mehmet Doğan’ın Mehmet Akif ilgisinin bir yönünü de onun kültüre biçtiği anlam ve rol üzerinden ilişkilendirmek mümkündür. Doğan için Akif, şairdir, mütefekkidir ve başka nitelikleri olan biridir; fakat bunların hepsinden önce “inanmış bir adamdır” (Doğan, 2021b, s. 7). Akif hakkındaki kitabına verdiği isimde de görüldüğü üzere, Doğan nazarında Akif’i döneminin diğer aydınlardan ayıran başlıca haslet, Akif’in “caminin uzağında” olmamasıdır. Akif Fransızca ve Farsça gibi dilleri bilir; Batı kültürüne de aşinadır. Fakat esas itibarıyla Akif “bu toprakların bin yıllık kültürüne sahiptir ve onun temelini teşkil eden dini kültürü yüksek seviyededir” (Doğan, 2021a,

s. 271). Doğan'ın Akif üzerinden kültür ve inanç arasında kurduğu rabıta'yı Erol Güngör'ün Akif üzerine şu satırlarında görmek mümkündür;

Onun Millî Mücadele yıllarında halkı mücadeleye katılmak üzere ikna etmeye çalışırken kullandığı temalar hep İslâmî idi; halkın din duygularına hitap ediyor, tarihin İslâmî unsurlarına dayanıyor ve bütün bunlar için camilerin hutbe ve vaaz kürsülerini kullanıyordu. Fakat bir insan bütün bu sözleri ancak Türk câmilerinde, Türk halkına anlattığı takdirde, onlarda bir hareket uyandırabilirdi” (Güngör, 1983, s. 24).

Fakat Akif'te müsemma hale gelen tarih ve dini referanslara bağlı bir kültür telakkisi Cumhuriyet devrinde hâkim paradigma olamamıştır. Bilakis Türk kültürü tarihten, gelenekten ve birikiminden mahrum bırakılmaya çalışılmıştır. Kültürü oluşturan “değer hükümleri üzerinde tereddütler uyandırılmış, hatta yalnız bununla kalınmamış, değer hükümlerine savaş açılmış bir toplumun kültür bunalımı, kültür buhranı” yaşaması ise kaçınılmazdır (Doğan, 1992, s. 14). Bu itibarla, Doğan, Türkiye’de insanların siyasî anlamda seçme hürriyetleri olduğu halde kültürel anlamda bir seçme şanslarının olmadığını ve zorla dayatılan resmî kültürel ideolojinin toplumda baskın olduğunu iddia eder. Toplumsal norm ve ilkelerde, “meşruiyet eksenini din dışından tanımlamanın dayanılmaz kolaylığı yerini baş edilemez zorluklara” bırakmıştır (Doğan, 2017, s. 163).

Mehmet Doğan'ın kültürel meseleler konusundaki hassasiyeti, Mehmet Akif'e ve İstiklal Marşı'na atfettiği değer, Osmanlı mirasına yönelik duyarlılığı, onun özgün ve yerli bir düşünce dünyasına sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu çerçevede, güncel bir ifadeyle söylenecek olursa, Doğan, “yerli ve milli” bir söylem inşa etmiş bir entelektüeldir. Onun yerlilik anlayışı, etnik temelli ve dışlayıcı bir milliyetçilikten ziyade, kapsayıcı bir kültürel perspektife dayanmaktadır. Millilik ise, dinî ve İslâmî unsurları kültürel kimliğin ayrılmaz bir parçası olarak görmesinden dolayı daha sahici ve köklü bir nitelik taşır. Tarık Buğra gibi muhafazakâr edebiyatçıları sahiplenerek onları onurlandıran Doğan, aynı zamanda farklı Müslüman ilim ve fikir insanlarına da vefa ve takdir duygusuyla yaklaşmıştır. Türk düşünce hayatında dönem dönem etkili olan Batı menşeli ya da Doğu kökenli entelektüel akımlara karşı mesafeli tutumu da onun yerli-milli düşünce çizgisiyle yakından ilişkilidir. Türkiye Yazarlar Birliği aracılığıyla son yıllarda Orta Asya'ya yönelik gerçekleştirdiği kültürel açılım ise, bir yandan Türkiye'nin tarihsel ve entelektüel birikimini temsil ederken, diğer yandan bir Türk ve Müslüman aydın olarak taşıdığı sorumluluk bilincini yansıtmaktadır.

Sonuç

1960 sonrası Türk düşünce hayatı, modernleşme tecrübesine yönelik eleştirilerin çeşitlendiği ve derinleştiği bir entelektüel iklim sunar. Bu dönemde farklı ideolojik yönelimlere sahip düşünürler, Türkiye'nin geçirdiği toplumsal, siyasal ve kültürel dönüşümleri sorgularken, batılılaşma/modernleşme sürecini ya başarısızlıkla ya da tarihsel kırılma olarak yorumlamışlardır. Sol entelektüel gelenek, komprador burjuvazi

ve dışa bağımlı kalkınma tezleri üzerinden Türkiye'deki modernleşmenin çarpık karakterine işaret ederken; milliyetçi-muhafazakâr entelektüel gelenek, bu süreci daha çok kültürel yabancılaşma, kimlik sorunu ve yerli değerlerin tahribatı çerçevesinde eleştirmiştir. Bu ayrışmanın temelinde modernleşmeye atfedilen anlamın farklılığı ve modernleşme sürecinde özne olarak kimin kabul edildiği sorusu yatmaktadır.

İşte bu düşünsel zemin içerisinde Mehmet Doğan, özgün bir pozisyon işgal eder. Onun düşünsel gelişimi ve entelektüel üretimi, hem *Hareket* dergisi çevresinin entelektüel derinliğiyle hem de Necip Fazıl eksenli politik eleştirelilikle ilişkilidir. Ancak Doğan, modernleşme eleştirisini bürokratik yapı ve tarihsel süreklilik ekseninde somutlaştırır. *Batılılaşma İhaneti*, bu anlamda yalnızca kültürel bir eleştiri değil, aynı zamanda siyasal ve tarihsel bir muhasebe metnidir. Bu muhasebe, Tanzimat'tan başlayarak Cumhuriyet'in ilk yıllarına, oradan da 1980'lere uzanan geniş bir tarihsel çerçevede, batılılaşma tecrübesini taşıyıcı aktörler üzerinden tartışır.

Doğan'ın düşüncesinin özgün yönlerinden biri, modernleşmenin başat öznesi olarak aydınlardan ziyade bürokrasiyi konumlandırmasıdır. Tanzimat'tan itibaren ortaya çıkan asker-sivil yönetici sınıfı, Doğan'a göre, batılılaşma sürecinin asli taşıyıcısıdır ve bu bürokratik zümre, yerli toplumsal dinamiklerden kopuk, Batı'nın değer sistemine eklemlenmiş ve kendi varlığını bu sistem üzerinden yeniden üretmiştir. Bu yaklaşım, bir yönüyle Cemil Meriç'in bürokrasi merkezli eleştirileriyle, diğer yönüyle ise sol-Kemalist çevrelerdeki “komprador aydın” tanımlamalarıyla örtüşür. Ancak Doğan, bu kavramı milliyetçi-muhafazakâr bir bağlamda yeniden yorumlar ve bürokrasiyi sadece bir işbirlikçi sınıf olarak değil, aynı zamanda Türkiye'nin tarihsel ve kültürel rotasını belirleyen aslî fail olarak değerlendirir.

Mehmet Doğan'ın batılılaşma eleştirisi, soyut kavramlar ve tarih dışı referanslardan ziyade somut olaylar, kişilikler ve belgeler üzerinden inşa edilir. Cumhuriyet'in ilk dönemine ilişkin yaptığı analizlerde dönemin süreli yayınlarından doğrudan alıntılar yaparak resmî ideolojinin diliyle hesaplaşır. Bu yöntem, Doğan'ı modernleşme eleştirileri literatüründe ayrıcalıklı bir konuma yerleştirir. Özellikle 1990'lı yıllarda Cumhuriyet'in erken dönemine dair yapılan eleştirilerle karşılaştırıldığında, onun analizlerinin çok daha erken bir tarihte ortaya konmuş olması ve yüksek dokümantasyon kabiliyeti ile öne çıkması dikkat çekicidir.

Doğan'ın düşüncesinde, batılılaşma bir medeniyet tercihi olmaktan ziyade, bürokratik bir elitin bilinçli yönlendirmeleriyle gerçekleşen ve toplumsal taban bulamayan bir süreç olarak değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme, onu dönemin sol-Kemalist eleştirilerinden ayıran yönleri kadar, Mümtaz Turhan ve Erol Güngör gibi kültür temelli muhafazakâr eleştirmenlerle de kesişen noktalara sahiptir. Fakat Doğan, bu çerçeveyi bir adım öteye taşıyarak, Batılılaşmayı “ihanet” olarak kavramsallaştırmakta ve sürecin asıl sorumlusunu sivil-asker bürokrasi olarak belirlemektedir. Bu yönüyle Doğan, düşüncesini sadece kültürel değişimle değil, doğrudan siyasal iktidar ve devlet yapısı ile ilişkilendiren az sayıdaki sağ entelektüellerden biri konumundadır.

Kültürün merkezî rolü, Doğan'ın düşünce sistematığının temelini oluşturur. Onun nazarında kültür, sadece bir değerler bütünü değil, aynı zamanda milletin kimliğini belirleyen aslî zemini sunar. Bu sebeple kültür krizi, Türkiye'deki modernleşme problemlerinin kaynağı olarak görülür. Doğan'ın kültür anlayışı, etnik temelli bir milliyetçilikten ziyade, İslâmî ve tarihsel kodlarla inşa edilmiş bütüncül bir kültürel kimlik inşasına yöneliktir. Bu bakımdan Doğan, kavramın tam anlamıyla bir "kültür milliyetçisi" dir.

Mehmet Doğan, 1950 sonrasının Türk entelektüel hayatında fikrî çizgisini tutarlılıkla sürdürebilmiş önemli isimlerden birisidir. Bu tutarlılık yalnızca düşüncelerinde değil, Türkiye Yazarlar Birliği gibi teşkilatların kuruluşunda ve yürüttüğü kültürel faaliyetlerde de kendini göstermektedir. Siyasal toplumsallaşmasını Soğuk Savaş döneminde gerçekleştirmiş olması, onun düşünce dünyasında İslamcılık ve milliyetçiliğin dönemin özgün koşulları içinde iç içe geçmiş bir sentez olarak yer almasına yol açmıştır. Bu bağlamda Doğan, Soğuk Savaş yıllarında şekillenen Türk sağ entelijansiyanının son temsilcilerinden biri olarak değerlendirilebilir. Ancak onu farklılaştıran temel özelliklerinden birisi, dönemin ruhunu kavrama becerisi ve güncel gelişmeler karşısında fikrî yenilenmeye açık oluşudur. Türkiye'nin modernleşme süreci ve erken Cumhuriyet dönemi gibi konularda ise uzun erimli bir düşünsel tutum sergilemiş; Kemalizm'in sert şekilde eleştirildiği dönemlerde bu söyleme kapılmadığı gibi, eleştiriden azade bir şekilde yüceltmeye çalışıldığı dönemlerde de bu yaklaşıma mesafe koymuştur. Bu yönüyle, uzun soluklu yazı hayatı boyunca fikrî çizgisini muhafaza edebilmiş ender sağ entelektüeller arasında yer almıştır.

Kaynakça

- Aksakal, H. (2019). Türk politik kültüründe romantizm. İletişim Yayınları.
- Atalay, O. (2019). Türk'e Tapmak. İletişim Yayınları.
- Aydınlar Ocağının Görüşü (1973). Türkiye'nin bugünkü meseleleri.
- Bıyıklı, M. (2018). Kültüre adanmış bir ömür: D. Mehmet Doğan. Okur Kitaplığı.
- Bilici, İ. (2024). Türk siyasal hayatında Serdengeçti dergisi ve muhafazakâr milliyetçiliğin inşası. Muhafazakâr Düşünce Dergisi, 20(66), 242-264.
- Bora, T. (2021). Türk Sağının Üç Hali. İletişim Yayınları.
- Bora, T. (2017). Cereyanlar. İletişim Yayınları.
- Doğan, D. M. (1992). Kültürel savaş ve savaş kültürü. Nehir Yayınları.
- Doğan, D. M. (2015). Batılılaşma ihaneti. Yazar Yayınları.
- Doğan, D. M. (2017). Darbeler, müdahaleler ve siyasal sistem. Yazar Yayınları.
- Doğan, D. M. (2018). Mağlubiyet ideolojisinin sonu. Yazar Yayınları.
- Doğan, D. M. (2021a). Dil, kültür, yabancılaştırma. Yazar Yayınları.
- Doğan, D. M. (2021b). Camideki şair Mehmed Âkif. Yazar Yayınları.
- Gürpınar, D. (2013). Türkiye'de aydınının kısa tarihi. Etkileşim Yayınları.
- Güngör, E. (2019). Kültür değişmesi ve milliyetçilik. Yer-Su Yayıncılık.

- Güngör, E. (1983). Âkif'in yeri neresidir?. Türk Edebiyatı Dergisi, 113, 24
- İlhan, A. (2002). Hangi batı. Kültür Yayınları.
- Kayalı, K. (2018a). Atak, dirençli ve kontrol edilemez bir aydın: D. Mehmet Doğan. O. Özbahçe (Ed.). D. Mehmet Doğan'a armağan içinde (30-33. Ss.), Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları.
- Kayalı, K. (2018b). Türk düşünce dünyasında yol izleri. İletişim Yayınları.
- Köker, L. (2020). Modernleşme, Kemalizm ve demokrasi. İletişim Yayınları.
- Küçükömer, İ. (2021). Düzenin yabancılaşması. Kapı Yayınları.
- Meriç, C. (1986). Kültürden irfana. İnsan Yayınları.
- Metin, A. K. (2018). Mehmet Doğan'ın batılılaşma eleştirisi. O. Özbahçe (Ed.). D. Mehmet Doğan'a armağan içinde (50-62. ss.), Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları.
- Özel, İ. (2020). Waldo sen neden burada değilsin. Tiyo Yayınları.
- Tunçay, (2018). Batılılaşma ihaneti. O. Özbahçe (Ed.). D. Mehmet Doğan'a armağan içinde (59. s.), Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları.
- Turhan, M. (2018). Garplılaşmanın neresindeyiz? (3. Baskı). Altınordu Yayınları.
- Yıldırım, E. (2018). Türk düşüncesinde Mehmet Doğan. O. Özbahçe (Ed.). D. Mehmet Doğan'a armağan içinde (34-49. ss.), Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları.

Türkiye'yi Türkistan Bütününde Okumak: D. Mehmet Doğan'da Türk Kimliği, Tarihi ve Coğrafyası*

*Reading Türkiye Within the Whole of Turkestan:
Turkish Identity, History, and Geography in D. Mehmet Doğan*

Fatih Muhammed Çakmak**

Özet

Türkiye'nin yakın tarihinde meydana gelen gelişmeleri ve değişimleri yakından takip eden bir düşünür olarak D. Mehmet Doğan, aynı şekilde Türk dünyasındaki gelişmelere de kayıtsız kalmamıştır. Dini ve toplumsal açıdan Türk kimliğine dair algılardaki değişimler; Türk tarihinde ve politik tarihte meydana gelen kırılmalarla birlikte Türkiye-Türk dünyası arasındaki ilişkiler, Doğan için önemli bir inceleme alanı olmuştur. Bu doğrultuda onun nazarında din-toplum, dil-toplum, tarih-coğrafya irtibatı çerçevesinde Türk kimliği ve tarihi; Türkistan coğrafyasına dair yakın tarihteki izdüşümleri çalışmamızın temelini ve problematiğini oluşturmaktadır. Makalede, modern dönem kültür tarihçiliğinde millet kavramıyla ilgili öne sürülen fikirler karşısında Doğan'ın görüşleri tartışılmaktadır. Türk milliyetçiliğine dair diyalaktığı oluşturan kurucu iradeyle fikren birleştiği ya da ayrıştığı hususlar müzakere edilmektedir. Özgün bir yaklaşım olarak öne sürdüğü Türkiye=Türkistan tezi ve vatandaş=milliyet antitezinin mahiyeti incelenmektedir. Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmakta; veriler betimsel analiz, içerik analizi ve metin incelemeleri metoduyla ele alınmaktadır. Araştırmının, münhasıran D. Mehmet Doğan fikriyatı etrafındaki tartışmalara ve onun düşüncelerinden hareketle Türk kültürüne dair yapılan araştırmalara katkı sağlaması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: D. Mehmet Doğan, İslâm Tarihi, Türk Tarihi, Türkistan, Türkiye, Türk, Milliyetçilik, Nurettin Topçu.

Abstract

As a thinker closely following the transformations and developments in Türkiye's recent history, D. Mehmet Doğan has also shown significant interest in the dynamics of the Turkic world. Shifts in religious and social perceptions of Turkish identity, ruptures in Turkish and political history, and the relationships between Türkiye and the Turkic world have become central areas of inquiry in Doğan's intellectual framework. Accordingly, the study focuses on the interplay between religion-society, language-society, and history-geography in understanding Turkish identity and history, particularly through the lens of the recent historical reflections on the Turkestan geography. The article critically examines Doğan's perspectives on the concept of nationhood within the framework of modern cultural historiography, juxtaposing them with prevailing ideas in the field. It explores the dialectical relationship between Doğan's thought and the founding

* Geliş Tarihi: 01.06.2025 / Kabul Tarihi: 29.07.2025

** Dr. Fatih Muhammed Çakmak, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, fatih.cakmak@hbv.edu.tr
ORCID: 0000-0003-1573-7892

*** Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz / To cite this article (APA):
Çakmak, F. M. (2025). Türkiye'yi Türkistan Bütününde Okumak: D. Mehmet Doğan'da Türk Kimliği, Tarihi ve Coğrafyası. TYB Akademi Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi(45), 95-118. <https://doi.org/10.64985/tybakademi.1711284>

intellectual currents of Turkish nationalism, identifying points of convergence and divergence. The study also addresses the nature of his original thesis, “Türkiye=Türkistan,” and the antithesis of “citizen=nationality.” Employing a qualitative research methodology, the study analyzes data through descriptive analysis, content analysis, and textual examination. The research aims to contribute to discussions centered on D. Mehmet Doğan’s intellectual legacy and to investigations into Turkish culture inspired by his ideas.

Keywords: *D. Mehmet Doğan, Islamic History, Turkish History, Turkestan, Türkiye, Turk, Nationalism, Nurettin Topçu.*

Extended Abstract

Turkish history and identity have been shaped by the political, cultural, and religious transformations of Turkic communities across various geographies and civilizations over centuries. This process gained a distinct dimension with the integration into Islamic civilization, marked by historical ruptures, victories, defeats, and shifting geographical boundaries. According to M. Fuad Köprülü, Turks held hegemony in the Islamic world from the establishment of the Great Seljuk Empire, based on military aristocracy, until the last century. Understanding Islamic history without knowledge of the Turks, who significantly influenced the destiny of the Islamic world, is impossible, just as Turkish history cannot be comprehended outside the framework of Islamic history. For Turks, whose millennium-long history unfolded within the Near Eastern Islamic culture, studying this culture—to which they themselves contributed—is not only a scientific but also a national imperative.

Modern Turkish cultural historiography begins with Mehmed Fuad Köprülü under the strong influence of Ziya Gökalp. The subject has been debated across a broad spectrum, from the Göktürks to the Ottomans and the Turkish states that emerged thereafter. Some perspectives emphasize race/lineage as the foundation of Turkish identity, while others, particularly from the 9th century onward, view common culture (“hars”) as the essence of the Turkish nation due to the concept of a universal empire/state. Although these approaches may seem distinct, they emerged as a result of the phases and transformations in Turkish history, reflecting the differentiation and integration within societal structures. Ottomanism, Islamism, Turkism, and Westernism constitute the main ideological poles of this differentiation. In the postmodern era, nation-state definitions of nationality, which define nations based on territorial boundaries (e.g., citizen=nationality or exclusion based on ethnic ties), represent a third approach.

Ziya Gökalp, a leading figure in the Turkism movement, distinguishes between universal civilization and national culture (“hars”). He argues that adopting universal civilization is necessary, but acquiring national culture from other nations is harmful. In his work *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak* (To Turkify, To Islamize, To Modernize), Gökalp harmoniously addresses the relationship between Islamic society and Western civilization, viewing Turkification and Islamization as two expressions of the same concept. His ideas fostered a general consensus in Türkiye on learning from the West. Despite some changes in *Türkçülüğün Esasları* (Principles of Turkism) due to rapid transformations of the time, his culture-civilization distinction and nationalism approach influenced thinkers such as Peyami Safa, Necati Akder, Mümtaz Turhan, Nurettin Topçu, Mehmet Kaplan, Yaşar Kalafat, Halil İnalçık, Bahaeddin Ögel, and Erol Güngör, forming the dialectic of Turkish identity discussions.

For instance, Peyami Safa views the Arab secession from the Ottoman ranks during World War I as a critical turning point for Turkish nationalism. The shift from the *ümme* (community of believers) to ethnic identity marked the collapse of Islamism. After the National Struggle and its victories, the problematic structures of the Ottoman Empire were eliminated, and the new Turkish state was founded on nationalist and civilizational philosophy. The abolition of the sultanate and caliphate, the extension of Turkish history to Central Asia, language reforms, Turkish adhan, and the translation of the Quran into Turkish reflected the nationalist dimension. The civilizational dimension was manifested through secularism, the hat revolution, adoption of the Latin alphabet, and the embrace of Western music and culture. Safa emphasizes that the Turkish revolution was not anti-traditional but aimed to eliminate superstitions while valuing religion and traditions.

In contrast, Islamist thinkers associated with the journal *Sırat-ı Müstakim/Sebilürreşad*, such as Mehmet Akif Ersoy, Ahmet Hamdi Akseki and Ömer Rıza Doğrul, viewed nationalism as a Western import and a threat to Islamic unity. Akif stressed that ethnic nationalism was absent in pre-modern Islam; Akseki argued it weakened Islamic societies against the West; and Doğrul rejected it as a Christian practice. Akif likened Western civilization to a one-fanged beast, deeming nationalism its malign product.

Among those who have produced significant works on history and identity in Türkiye, D. Mehmet Doğan stands out as a thinker focusing on the transformation of Turkish identity throughout history and the impact of geographical dynamics on this identity. His thesis of “Türkiye=Türkistan” and the antithesis of “citizen=nation” alone warrant detailed examination. His intellectual endeavors, coupled with his engagements with the Turkic world, have led to the development of ideas, projects, and activities that require separate analysis.

This study aims to examine the nature of Turkish history and identity through the lens of D. Mehmet Doğan’s thought. Key questions include: What is the nature of Doğan’s definition of Turkishness? What are his fundamental views on Turkish identity and geography? How does he evaluate the historical and cultural relationship between the Turkestan geography and Türkiye? What activities has he undertaken between the Turkic world and Türkiye, and how have these contributed to preserving cultural ties? The study utilizes qualitative research methods, employing descriptive analysis, content analysis, and textual examination. By drawing on Doğan’s works and relevant sources, it seeks to contribute to academic discussions and literature on Turkish identity and history, specifically focusing on Doğan’s intellectual framework.

Giriş

Türk tarihi ve kimliği, yüzyıllar boyunca farklı coğrafyalarda çeşitli medeniyetler inşa eden Türk topluluklarının siyasi, kültürel ve dini dönüşümleriyle şekillenmiştir. Bu süreç, özellikle İslâm medeniyetiyle birlikte farklı boyutlar kazanmıştır. Zaferler ve mağlubiyetlerle yaşanan tarihi kırılma noktaları ve buna bağlı olarak değişen coğrafi yayılımın etkisiyle, değişkenlik arz ederek günümüze kadar ulaşmıştır. M. Fuad Köprülü’ye göre Türkler, askerî aristokrasiye dayalı olan Büyük Selçuklu Devletinin kuruluşuyla başlayıp Osmanlı Devleti’nin son zamanlarına kadar İslâm dünyasına hükmetmiş; gücü ve otoriteyi elinde tutmuştur. İslâm dünyasının mukadderatı üzerinde uzun süreli nüfuz sağlamış olan Türklerin tarihini bilmeden İslâm tarihini anlamak mümkün olmadığı gibi İslâm tarihi çerçevesine dâhil edilmeden de Türk

tarihini anlamak mümkün değildir. Tarihinin bin yıllık devrini Yakın Şark İslâm kültürü içerisinde geçiren Türkler için, meydana getirmek bakımından kendilerinin de önemli katkıları olan bu kültürü incelemek, sadece ilmî yönden önemli değil, aynı zamanda millî bir gerekliliktir (Barthold, 1963, s. XIII).

Modern Türk kültür tarihçiliği ile ilgili çalışmalar, baskın bir Ziya Gökalp etkisiyle, Mehmed Fuad Köprülü'yle başlar (İnalçık, 2014, s. 17). Konunun önemine binaen Göktürkler'den başlayarak Osmanlı'ya, Devlet-i 'Alîyye'nin ardından günümüze ulaşarak varlık gösteren Türk devletlerine kadar uzanan geniş bir aralıkta Türk tarihi ve kimliği farklı bakış açıları çerçevesinde tartışılmıştır. Kimi bakış açılarında Türk kimliğinin temel öncülü ırk/neseb iken başka bir yaklaşıma göre, -özellikle 9. asırdan itibaren- cihân devleti/imparatorluğu mefhumundan ötürü ortak kültür, "hars", Türk milletinin esas unsuru telakki edilmiştir. Bu iki yaklaşım birbirinden ayrı gibi algılansa da aslında Türk tarihinin başlangıcından itibaren geçtiği dönem ve aşamaların bir sonucu olarak ortaya çıkmış, toplum yapısındaki ayrışma ve birleşmeler sonucu gelişmiş telakki süreci olarak temayüz etmiştir. Osmanlıcılık, İslâmcılık, Türkçülük ve Batıcılık, söz konusu temayüzün ana akım ideolojik kutuplarını meydana getirmiştir. Bu bağlamda post-modern dönemde ortaya çıkan ulus-devlet anlayışına göre yapılan millet tariflerini de üçüncü bir yaklaşım olarak zikretmek gerekir. Bu yaklaşıma göre millet veya milliyet tanımı, ulus sınırlar içerisinde yaşamaya bağlı olarak tarif edilmekte ve sınırlar buna göre belirlenmektedir. Örneğin, vatandaş=milliyet telakkisi ya da etnik bağ ile bağlı olmayı aynı millettten saymama gibi yaklaşımlar bu tarifi yansıması olarak ortaya çıkmış anlayışlardır.

Konuyla ilgili Ziya Gökalp, Türkçülük akımının önde gelen isimlerinden biri olarak, evrensel medeniyet ile millî kültür (hars) arasında bir ayrım yapar. Gökalp, evrensel medeniyeti benimsemenin gerekli olduğunu, ancak millî kültürü başka milletlerden almanın zararlı olduğunu savunur. *Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak* başlıklı kitabında, İslâm toplumuyla Batı medeniyeti arasında, uyumlu bir ilişki olduğuna vurgu yapan bir yaklaşım sergiler (Gökalp, 1976, s. 29-42). Bu yaklaşımda, Türkleşmek ve İslâmlaşmak aynı kavramın iki farklı ifadesi olarak görülür. Gökalp'in bu görüşleri, Batı'dan bazı şeyleri öğrenme konusunda Türkiye'de genel bir uzlaş sağlamıştır. Ancak dönemin havası gereği meydana gelen hızlı değişimlerden ötürü *Türkçülüğün Esasları* (Gökalp, 1968) kitabında bazı değişiklikler yapmış olsa da kültür-medeniyet ayrımına dair görüşleri ve buna bağlı olarak ortaya koyduğu milliyetçilik yaklaşımı, konuyla ilgili tartışmaların odağını oluşturmuştur. Gökalp'in fikirleri Peyami Safa, Nurettin Topçu, Mümtaz Turhan, Mehmet Kaplan, Yaşar Kalafat, Halil İnalçık, Bahaeddin Ögel ve Erol Güngör gibi düşünürleri etkilemiş ve bu alandaki tartışmalara temel oluşturmuştur (Görgün, 2003, s. 300). Söz konusu isimler, daha sonra Türk kimliği ve mahiyetine dair tartışmaların diyalektliğini oluşturan "kurucu irade" olarak kabul edilmiştir. Bu isimler Türk milliyetçiliği ve kültür tarihçiliğine dair tartışmaları farklı zaviyelerden sürdüren münevverlerin başında gelmişlerdir. Mesela, Peyami Safa'ya göre I. Dünya Savaşı'nda

bazı Arap kabilelerinin Osmanlı'dan ayrılıp saf değiştirmesi, Türk milliyetçiliğinin dönüm noktaları bakımından kırılma noktalarından birini oluşturmuştur. Ümmet ortak paydası yerine kavmiyet paydasının belirleyici olması, ona göre İslâmcılık akımının iflası olmuştur. Gökalp'in "*Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muâsırlaşmak*" şeklinde gerçekleştirmeye çalıştığı formül, işlevini yitirmiştir. Milli Mücadele'nin başlaması ve zaferin ardından Osmanlı'nın sorunlu yapıları ortadan kaldırılarak yeni Türk devleti milliyetçi ve medeniyetçi bir felsefe üzerine kurulmuştur. Saltanat ve hilafetin kaldırılması, Türk tarihinin Orta Asya'ya kadar uzatılması, dil devrimi, Türkçe ezan ve Kur'an'ın Türkçeye çevrilmesi gibi adımlar bu felsefenin milliyetçi yönü olarak ortaya çıkmıştır. Medeniyetçi yönü ise laiklik, şapka inkılabı, Latin alfabesinin kabulü, Batı müziği ve kültürünün benimsenmesi gibi reformlarla yansıtılmıştır. Safa, Türk inkılabının anane düşmanı olmadığını, dini ve gelenekleri toplum için önemli gördüğünü, ancak boş inançları ortadan kaldırdığını vurgulamıştır (Uçman, 2012, s. 252-253). Buna karşın İkinci Meşrutiyet döneminde neşredilen *Sırat-ı Müstakim/Sebilürreşad* dergisinin yazarlarından Mehmet Âkif Ersoy, Ahmet Hamdi Akseki ve Ömer Rıza Doğrul gibi İslâmcı düşünürler, milliyetçiliği Batı kökenli ve İslâm birliği için tehdit olarak görmüşlerdir. Âkif, İslâm'da kavmiyetçiliğin modernite öncesinde olmadığını vurgulamış; Akseki, bunun İslâm toplumlarını Batı karşısında zayıflatıldığını ve yıkıma uğrattığını savunmuş; Doğrul ise etnik milliyetçiliği Hristiyan âdeti olarak reddetmiştir. Âkif, Batı medeniyetinin "tek dişi kalmış bir canavar" olduğunu beyan etmiş; böyle bir benzetmeyle milliyetçiliğin de onun kötücül bir ürünü olduğunu savunmuştur (Gündoğdu, 2022, s. 40).

Konuya ilişkin araştırmalarda bulunan Halil İnalçık, modern Türk tarihinin safahatini sosyal antropoloji, hermenötik, Osmanlı historisizmi (İbn Haldûnculuk) kavramları çerçevesinde Türk kimliğini tarihî süreçte yaşanan gelişmeler çerçevesinde ortaya koymuştur (İnalçık, 2016). Konuyla ilgilenen bir diğer araştırmacı olan Teoman Duralı ise kimlik olgusu ve toplum-devlet ilişkisi etrafında Türklerdeki imparatorluk devlet ülküsünü, Türk tarihindeki temelleri itibarıyla, süreçler halinde incelemektedir (Duralı, 2002). Tanıl Bora ve Murat Gültekingil editörlüğünde hazırlanan çalışma ise Türk kimliği ve milliyetçiliğinin post-modern dönemde farklı fraksiyonlar tarafından nasıl algılandığını geniş bir yazar kadrosunun değerlendirmeleri etrafında tartışmaya açan detaylı araştırmaların başında gelmektedir (Bora ve Gültekingil, 2002). Söz konusu tartışmaların zamanla genişlemesi, alan yazınındaki diyalektiğin çeşitlenmesini sağlamıştır. Bu bakımdan Mesut Arslan'ın çalışmasında, post-modern dönemde milliyetçilik hareketleri ve "ulus devlet" anlayışının meydana gelişi ve küreselleşmeyle beraber bu iki fenomenin geçirdiği dönüşüm ele alınmaktadır (Arslan, 2019).

Süregeleyen tartışmalar çerçevesinde D. Mehmet Doğan, muhtasar olarak bahsettiğimiz konulara ilişkin gerek kaleme aldığı eserlerde gerekse yaptığı gözlem ve analizlerde, Türk kimliğinin tarihi süreçteki dönüşümüne ve coğrafi dinamiklerin bu kimlik üzerindeki

etkisine odaklanan bir mütefekkir olarak öne çıkmaktadır. Türkiye=Türkistan tezi ve vatandaş=milliyet antitezi dahi tek başına bir inceleme konusudur. Fikirî planda yürüttüğü çalışmalarla birlikte Türk dünyası ile çeşitli vesilelerle kurduğu münasebetler neticesinde aktüel anlamda yapılması gereken çalışmalara dair fikir, proje ve etkinliklerin yürütülmesine öncülük etmesi, yine üzerinde ayrıca durulması gereken hususlardandır.

Bu çalışma, D. Mehmet Doğan'ın düşüncelerinden hareketle Türk tarihinin ve kimliğinin mahiyetini ele almayı amaçlamaktadır. Çalışmanın temel soruları arasında şunlar yer almaktadır: Mehmet Doğan'ın Türklük tarifinin mahiyeti nasıldır? Türk kimliği ve coğrafyasına ilişkin temel görüşleri nelerdir? Türkistan coğrafyası ve Türkiye arasındaki tarih ve kültür ilişkisini nasıl değerlendirmiştir? Türk dünyası ve Türkiye arasında ne tür faaliyetler yürütmüş ve bunlar aracılığı ile kültür bağının korunmasına yönelik hangi çalışmaları yürütmüştür? Bu sorulara cevap ararken, temel kaynak olarak Doğan'ın kendi çalışmalarından ve konuyla ilgili farklı kaynaklardan istifade edilecektir.

Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılacak; veriler betimsel analiz, içerik analizi ve metin incelemeleri metoduyla ele alınarak D. Mehmet Doğan'ın Türk kimliği ve tarihi hakkındaki görüşleri ortaya konacaktır. Doğan'ın gözlemleri doğrultusunda Türk kimliğinin tarih-coğrafya bağlamında nasıl şekillendiği ve yakın tarih perspektifinde Türkistan coğrafyasının Türkiye ile ilişkileri detaylandırılacaktır. Böylelikle araştırmanın, münhasıran D. Mehmet Doğan fikriyatı dikkate alınarak, Türk kimliği, tarihi ve coğrafyasına dair yapılan akademik çalışmalara ve alan yazınına katkı sağlaması hedeflenmektedir.

1. D. Mehmet Doğan ve Fikir Dünyası

D. Mehmet Doğan (1947-2024), yazarlığı ve gazeteciliği ile öne çıktı. Ankara Üniversitesi Basın ve Yayın Yüksekokulu (şimdi Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi) mezunu olan Doğan, kariyerinde yayıncılık, gazetecilik, akademi ve kültür kurumlarında aktif rol aldı. Türkiye Yazarlar Birliği'nin kuruluşunda öncü oldu, Birlik Yayınlarını kurdu ve uzun yıllar genel başkanlığını yürüttü (1978-1996). TRT, Dergâh Yayınları, Kültür Bakanlığı ve RTÜK gibi kurumlarda çalıştı. *Vakit* ve *Karar* gazetelerinde köşe yazarlığı yaptı. Gazi Üniversitesi'nde yazarlık dersleri verdi. *Hareket*, *Türk Edebiyatı*, *Mavera* gibi dergilerde yazıları yayımlandı. *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi* ile *Türk Aile Ansiklopedisi*'nin yayınlarını yönetti. 2016'da Kültür ve Turizm Bakanlığı Edebiyat Ödülü'ne layık görüldü. 11 Ağustos 2024'te 77 yaşında vefat eden Doğan, Ankara'da, Taceddin Dergâhının bahçesine defnedildi. Üstlendiği görevler ve faaliyetleri gereği Ankara'nın yoğun bürokrasisi ile iç içe olmasına rağmen sade, dervişane ve minnetsiz bir hayat yaşadı.

Hocası Nurettin Topçu'nun izinde, fikirle hareketi buluşturdu, düşünceyle aksiyonu birlikte yürüttü. Yazarlık alanının meslekî olarak örgütlenmesi, yazarların tanıtılması ve büyük yazarların anılması için çalıştı. Özellikle Mehmet Âkif Ersoy'un yad edilmesi ve

eserlerinin yaşatılması için gayret sarf etti. Ankara'daki Taceddin Dergâhının (Mehmet Âkif'in Millî Mücadele sırasında kaldığı yer) korunması ve çevresinin İstiklâl Marşı Bahçesi/Parkı olarak düzenlenmesi için proje hazırlandı. İstiklâl Marşı'nın TBMM tarafından kabul edildiği 12 Mart'ın millî gün olarak kutlanması için girişimlerde bulundu. TYB Vakfı bünyesinde Mehmet Âkif Araştırmaları Merkezi'ni kurarak, Âkif'e dair bilgi şölenleri düzenledi ve bu şölenlerin bildirilerini 10 cilt halinde yayımladı. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından tevcih edilen "2017 Kültür Bakanlığı Özel Edebiyat Ödülü" başta olmak üzere tarih, kültür, dil, edebiyat ve medeniyet araştırmalarından ötürü çeşitli ödüllere layık görüldü. (TYB, 2010).

Doğan'ın düşünce dünyasında ve Batı veya Batılılaşma algısında Mehmet Âkif Ersoy, Yahya Kemal Beyatlı, Nurettin Topçu, Necip Fâzıl Kısakürek gibi isimlerin önemli bir yeri vardır. Yazılarında ve konuşmalarında bu isimlere atıflarda bulunması bunun ispatı mahiyetindedir. Mesela; Mehmet Âkif ve Yahya Kemal'i "Batı Karşısında İki Kimlik Şairi" tavsif eder (TYB, 2021b). Bu tarif, iki mütefekkeri dair bir anlamlandırma olduğu gibi aynı zamanda fikrî temelde Doğan'ın bu isimlere yakın durduğunun işaretini verir. Özbahçe'nin deyimıyla "onun kimlik ve gelenek vurgusu muhafazakârlık önerisi değildir. Modernleşmeye değil, Batılılaşmaya karşıdır. Dünyanın içinde bulunduğu durumu gözetererek gelişmeyi savunur. Geleneği ve aynı ölçüde yeniliği yorumlayacak eleştirel bir paradigma önerir (Özbahçe, t.y., s. 21). Bu istikamette emperyal ve post-kolonyal bağlamda Batı'nın karşısında; her işinde Müslüman kimliğini öne alan bir şahsiyet olmayı bilinçli olarak tercih eder. Batı'nın Anadolu'yu işgal girişimleri karşısında başlatılan Millî Mücadele'de, Mehmet Âkif'i manevî cepheyi açan "camideki şair" olarak konumlandırır (Doğan, 1989, s. 35-36). Cumhuriyet döneminde ırk temelli "Türkçülük"le özdeşleşen Hüseyin Nihal Atsız'dan kendini ayırır. Millî yapının asıl unsurunun din olduğunu, toprak ve tarih unsurlarının bu esasla şekillendiğini savunan ve "Anadolucu" olarak bilinen Nurettin Topçu ile milliyetçilik kelimesini pek telaffuz etmeyen, "mukaddesatçı" nitelemesini benimseyen Necip Fâzıl'a yakın durur (Doğan, 2016, s. 15). İslâm'ı bireyden topluma ahlâk, iktisat, kültür ve sair ictimâî manada bütün yönleriyle hayatı kuşatan bir yaşam biçimi olarak telakki eder. Nasıl ki İslâm kültürü, medeniyeti ve kurumları varsa ayrı bir İslâm iktisadının, hukukunun ve sair alanların olduğunu savunur (Doğan, 2019, s. 27). Edebiyat ve tarihi iç içe görür. Ona göre biri olmaksızın diğeri tam yazılamaz. Bu yüzden "Edebiyatçılar, fikir adamları tarih okumalı, fakat tarihçiler de mütefekkirleri ve edebiyatçıları okumayı ihmal etmemelidir" yaklaşımını savunur (Gökdağ, 2024).

Nihayetinde, "Gösterişsiz ve Nümayişsiz" bir düşünür olarak tavsif ettiği (Doğan, 2021, s. 153; Doğan, 2016, s. 43) ve talebesi olduğu Nurettin Topçu gibi "millet mistiği"nin içinden bir mütefekkiridir. Kendini millete hasretmiş, her şart altında millete hizmet eden, hizmetlerine karşılık nimet istemeyen ve alkış beklemeyen idealist bir şahsiyet" olarak yad edilmeye matuftur. (Doğan, 2014, s. 1206).

2. Türk Tarihi ve Kimliği Konusundaki Temel Yaklaşımları

2.1. Türk Kimliği ve Din-Toplum İlişkisi

İrkçilik, ırk kavramını dünyadaki varoluş biçimlerinin doğal bir düzeniymiş gibi sunarak, bu farklılıkları kurumsal yapılar aracılığıyla rasyonelleştirmeye çalışan ideolojik bir yaklaşımdır. Bu söylem, belirli toplulukların biyolojik ya da kültürel özellikleri temelinde dışlanmasına ya da üstün gösterme gayretine dayanır. Irk kavramı ise genellikle “kan bağı” ve “ortak soy” mitleri üzerine kurulmakta olup hem genetik hem de tarihsel-kültürel bağlamlarda tanımlanabilmektedir (Genç, 2012, s. 49). Bu bakımdan Mehmet Doğan, ırkçılığa dayalı ve İslâmiyet’i dışarıda tutan bir Türklüğü savunan profan ve “ulusalcı-milliyetçi” ideolojilere karşıdır. Köprülü’nün “heyecanını kalbimde ve kafamda taşıyorum” dediği (Barthold, 1963, s. XXIII), 18. yüzyılda Avrupa’da ortaya çıkan nasyonalizmin uzantısı olan ve 20. yüzyılda Türkiye’de etkili olan hümanist Türk nasyonalizmine de karşıdır. Çünkü nasyonalizmle birlikte, millet ve milliyet kavramını dini muhtevasından koparmak isteyenler “millet” yerine “ulus”, “millî” yerine “ulusal”, “milliyetçilik” yerine “ulusçuluk” demeyi tercih ettiler. Oysa 19. yüzyılın sonuna kadar “millet” kavramı, “din, inanç, ilahî hükümlerin tamamı, şeriat” veya “bir din veya mezhebe mensup olanların tamamı, ümmet” şeklinde anlaşılıyordu (Doğan, 2016, s. 69). İşte bu şekilde kavram ve mana değişikliği teşebbüsleri ile Türk kimliğinin tarih anlayışının ve toplum bütünlüğünün bozulması, Doğan için temel bir itiraz noktasını oluşturur. Ona göre “Türk” kavramı etnisiteyi, ırkı aşan bir muhtevaya sahiptir. Türkiye’de Türklük kültürdedir. Irkla Türklük iddia edildiğinde Türkiye’nin bütünlüğü bozulur ve paramparça olur (Doğan, 2024). Türklüğün ve Türkleşmenin kaynağının, kandaşlık ya da soydaşlıktan değil, anti-kapitalist bir siyasi tutumdan geldiğine inanmaktadır. Bu yönüyle İsmet Özel’in Türklük anlayışına yaklaşıp (Demirel, 2019, s. 528-529). Ondaki farklı olarak kültür dediği ortak paydanın içerisinde yaratılış gereği bir nesebe bağı olma ve İslâm’a uygunluğu çerçevesinde örf, adet ve gelenekleri içeren Türk milletinin kendine has unsurları da vardır. Düşünce ve söylemlerinde konuyu, biyolojik ya da antropolojik temele indirgemeyen, kavmiyet-ırk asabiyetine dayandırmayan, haddinden fazla ön plana çıkarmayan ve paranteze alacak kadar da küçümsemeyen bir anlayış yatar. Ona göre Türkleşmek; Türk olmak, Türk’e ait değerleri kabul etmek, benimsemek; İslâm dinine girmek ve Müslümanlaşmaktır (Doğan, 2014, s. 1731). Gökâlp’in “Millet, ırkı, kavmi, coğrafi, siyasi ve iradi bir zümre değil; lisanca, dince, ahlakça ve yaratılış bakımından müşterek olan, yani aynı terbiyeyi almış fertlerden mürekkep bulunan bir zümredir” dediği ortak kültüre, “hars” a yani ortak duygulara dayanan bir milliyet anlayışını önceler. (Gökâlp, 1976, s. 20). Hars kavramını, “Bir milletin, kavmin, maddî ve manevî varlığını teşkil eden, duyuş şekilleri, düşünce davranış tarzlarıyla tarih içinde meydana getirdiği diğer hükümleri ve sanat verimlerinin bütünü, kültürü olarak tarif eder. (Doğan, 2014, s. 702).

Onun millet anlayışını belirleyen ölçü, hars kavramıyla eş anlamlı kabul edilen umrân kavramının öncüsü İbn Haldûn’un asabiyet ayrımında ortaya çıkar. İbn Haldûn,

asabiyeti ikiye ayırır: Nesep asabiyeti ve sebep asabiyeti. Birincisinde aynı ırk/soy/nesepten gelmek ve kandaş olma şartı varken, ikincisinde böyle bir şart aranmaz. Sebep asabiyetini belirleyen ortak duygular, kültür, inanç birliğidir (İbn Haldûn, 2007, s. 98-99). İşte Doğan'a göre Türklük soy ve nesep birliğinde değil; Müslümanlıkta ve İslâm kardeşliğindedir.

Doğan, Türkendülüsiye adlı eserinde “Son zamanlarda vatandaşlıkla milliyeti eşit görme eğilimi bazı kesimlerde nüksetti. ... ‘Türk vatandaşı olan herkes Türk’tür’ veya ‘Türkiye’de yaşayan herkes Türk’tür’ nev’inden ifadelerin dikkatle incelenmesi gerekiyor” demektedir. Ona göre bir ülkenin vatandaşı olan kimse, o ülkeyi temsil eden devlete mensuptur. Ancak bu mensubiyet bir millet mensubiyeti olamaz. O ülkenin hâkim milletinden olmayanlar da vatandaş olarak bütün haklardan yararlanırlar. Fakat vatandaş bağı bir Rum’u, Ermeni’yi, Yahudi’yi veya Latin’i “Türk” yapmaz. Sadece “Türkiye vatandaşı” yapar. Doğan, “Vatandaş=milliyet” tezinin başka bir zayıf tarafının “Türk” kavramını Türkiye Cumhuriyeti hudutları ile sınırlaması olarak görmektedir. Ulus devlet fikrine karşı çıkmaktadır. Ona göre böyle bir durumda Türkiye dışındaki “Türk”lerin durumu sorgulanmaya açık hale gelmektedir. Mesela, Türkiye gündeminden hiç düşmeyen Kıbrıs, Batı Trakya ve Bulgaristan gibi yakın coğrafyalardaki “Türk”lerin milliyeti ve kimliği nasıl tanımlanacaktır? Kıbrıs Türklerine “Kıbrıslı-Rum”, Batı Trakya Türklerine “Yunan”, Bulgaristan Türklerine “Bulgar” denilmesi kabul edilebilir bir tanımlama mıdır?” (Doğan, 2013, s. 140). Bu bakımdan bir ülkenin vatandaşı olmakla oranın milletinden sayılma anlayışının çarpıklığına dikkat çekmektedir. Aynı kara sınırları içerisinde yaşama durumuna göre milliyet ve Türk kimliği tanımlaması yapılmasına karşı çıkmaktadır. Üsküplü bir şairin aktardıklarından hareketle değişik milletlerde “Türklük” ve İslâm gündelik hayatta eşdeğer anlam kazandığını savunan Doğan’a göre, Türklerin İslâm ile özdeşleşmeleri, “aynılaşmaları” güçlü bir benimseyiş ve sahipleniş iradesi olarak görülmelidir. Bu sahipleniş iradesinden ötürü geçmişte ve yakın dönemde Türkler, İslâmiyet’e yöneltilen her türlü saldırıyı/tarizi kendilerine yapılmış saymaktadırlar (Doğan, 2017, s. 54-55). Onun bu yaklaşımları, büyük ölçüde müstakil bir bakış açısını yansıtır olsa da Gökalp tesirinden azade olmadığı çağırışımı yapmaktadır.

Ziya Gökalp’e göre sadece iyi günlerde değil, zor zamanlarda da devletin yanından ayrılmayanlar, Türk milletinden hariç tutulamaz. Özellikle, bunların içinde Türk milletine karşı fedakârlıkları dokunmuş, önemli hizmetler yürütmüş kimselere “Siz Türk değilsiniz” denilemez. Irkın sosyal ve beşerî ilişkilerde belirleyici bir etkisi bulunmadığı için soy, ırk, şecere bağından ziyade ortak bağ ve duygulara göre Türk milleti ve milliyeti tarifi yapmak gerekir. Aksi bir tutum, Türkiye’deki münevverlerin ve fedakârca hizmet edenlerin birçoğunu feda etmektir ki bu doğru bir yaklaşım değildir (Gökalp, 1976, s. 21). Bahaeddin Ögel, benzer bir yaklaşıma sahiptir. Türk devlet anlayışının eskiden de din, devlet ve insanlık ideali üzerine kurulduğunu; Göktürk yazıtlarında da Türk budun, yani Türk milleti denince, çoğu zaman Türk devletin

sınırları içinde kalan bütün halk topluluklarının anlatılmak istendiğini ifade eder. Türk olmayanların da devlete hizmet ettiklerini; bundan dolayı onurlandırıldıklarını ve devlet içinde saygı bulduklarını söyler (Ögel, 1982, s. 2). Doğan ise Türkiye’de Türk denilince, bütün etnik grupların bu kavram içerisinde yer alabileceğini; Türkiye’de Türk olmanın herhangi bir grup mensubiyetine engel olmadığını savunur (Doğan, 2017, s. 166). Bu bağlamda Gökalp, Ögel ve Doğan’a göre vatandaşlık ve ırk bağı, Türk kimliği ve milliyetini ortaya koyan ölçütler değildir. Türk milletinin esas unsurlarını müşterek gayret, his ve fedakârlık duyguları (hars bağı) oluşturmaktadır. Osman Turan’ın deyimiyle: “Hiçbir zaman kavimlerini öne sürmeyen ve etnik olmaktan çok siyasî topluluk/devlet olarak ön plana çıkan Türkler, yüzyıllar boyunca milliyet, din ve insanlık ideallerini uyumlu bir şekilde kaynaştırarak bir dünya düzeni (nizam-ı âlem) fikriyatını hâkim kılmışlardır” (Turan, 2003, s. 231). Bu bağlamda Teoman Duralı, özellikle Osmanlı Müslüman Türk unsurunun, “üstün insanî değerlerin demetlenmiş halini dile getiren ülküyü gerçekleştirmek için” ve bu gayeyle İslâm âlemini tek bir bayrak altında toplama anlayışıyla hareket ettiğinin altını çizmiştir (Duralı, 2002, s. 487).

Bu bağlamda İkbâl Vurucu’nun çizdiği kavramsal ve tarihî çerçeve önemlidir. Vurucu’ya göre Türk milliyetçiliği, Osmanlı devlet ve toplum sisteminin bünyesinden doğmuştur. Osmanlı’yı meydana getiren siyasi, toplumsal, kültürel evreni her zaman ve her şartta önclemiştir. Bu milliyetçilik anlayışı, Osmanlı’nın çok kültürlü ve çok dinli yapısını korurken, Türk kimliğini ve ortak değerlerini merkeze alan bir perspektifle şekillenmiştir. Türk milliyetçiliğinin dayandığı temel unsurlar dil, tarih, din ve gelenek gibi ortak paydalardır. Bu unsurlar, etnik veya dini farklılıklara karşı bir karşıtlık olarak değil, toplumsal birlikteliğin ve ortak kimliğin güçlendirilmesi işlevi görmüştür. Osmanlı İmparatorluğu’nun çöküş sürecinde ve işgalci Batı devletlerine karşı yürütülen Millî Mücadele döneminde, Türk milliyetçiliğinin tepkisi, içteki kültürel, dini veya etnik farklılıklara değil, dıştaki işgalci güçlere yönelmiştir. Bu yaklaşım, Türk milliyetçiliğinin kapsayıcı ve bütünleyici karakterini yansıtmaktadır. Bu nedenle, Türk milliyetçiliği, Osmanlı’nın mirası olan çok kültürlü yapıyı korurken, Türk kimliğini ve ortak değerlerini ön planda tutan bir anlayış olarak ortaya çıkmıştır (Vurucu, 2015, s. 26).

Farklı bir zaviyeden meseleyi ele alan Doğan, “zorlayıcı toplum projesi” şeklinde ifade ettiği girişimlerle Türk toplumunun milliyet anlayışının değiştirilmek istendiğine dikkat çekmektedir. Gökalp’le temelde ayrıştığı noktalardan biri bu yaklaşımda aşıkâr hale gelmektedir. Doğan, Ziya Gökalp’in Durkheim’den mülhem ve teoriye dayanan bir toplum anlayışı geliştirdiğini iddia etmektedir (Doğan, 2013, s. 141). Gökalp’e göre, “Kültürü oluşturan en eski ana öge, ilkel inanç sistemidir. Evrensel dinler geldiği zaman da halk onu kendi inanç sistemine uydurmaya çalışır. Belli bir kimlik (personality) oluşturan kültür, başka bir kültürle özdeşlenemez” (İnalçık, 2014, s. 242). Bu bağlamda Doğan’a göre “zorlayıcı toplum modeli”, Türk kimliğini ilkel inanç sistemlerine kadar götürüp İslâmiyet’ten kopararak din dışı değerlerle yeni bir toplum

kurulmasını öngörmektedir. “Eski” diye nitelenen semboller üzerinden toplumun değer ve ilkeler dünyasını sarsmak istemektedir. Bu sarsıntıyı gerçekleştirmek için değiştirilmek istenen en belirgin sembol ezandır. Ezanın tamamen yasaklanması yerine Türkçeleştirilmiş bir metinle okunması istenir. Ezanın ve Kur’an’ın Türkçe okunması, halkın dinlerini daha iyi yaşamaları için bir kolaylık olarak teklif edilir (Doğan, 2013, s. 141). Gökalp’in meşhur “Vatan” şiirinde (Gökalp, 1995, s. 55), açıkça ortaya koyduğu böyle bir yaklaşımı Doğan kabul etmez. O, Gökalp’in çağdaşı Yahya Kemal’in “Ezensiz Semtler” (Beyatlı, 2025, s. 109), başlıklı yazısına atıfla ezanın ve Kur’an’ın aslına uygun olarak okunmasının ortak milliyet bilincine daha uygun olduğunu savunur: “Milliyetimiz, ezan seslerinin vakitleri kuşattığı semtlerde bütün hücrelerimize siner” (Doğan, 2013, s. 139). Yahya Kemal’in milliyet-din özdeşliğini kavradığını ve bütün edebî metinlerinde organik (uzvî) bir millet kavramına yer verdiğine vurgu yaparak Yahya Kemal-Ziya Gökalp arasındaki milliyet anlayışında Yahya Kemal’in durduğu yeri bilinçli olarak tercih eder. Ona göre Yahya Kemal mevcut olanı; en az bin yıldır yaşananı, tabiat haline geleni kavramlaştırmıştır. Yahya Kemal’in “Vatan nasıl tecelli etmişse, onu öyle anlamalıdır” yaklaşımı, Doğan’ın milliyet anlayışının zeminini oluşturmuştur (Doğan, 2013, s. 139). Onun Türk kimliğine yüklediği mana, milliyet-din özdeşliğine dayalı olarak İslâmiyet ile iç içe geçmiş, tek bir vücut ve tabiat haline gelmiş Müslüman kimliğidir. Türklükte esas kriter Müslümanlıktır (Doğan, 2017, s. 165). Ezanın ve Kur’an’ın aslına uygun olarak okunması en az bin yıldır yaşananın sürdürülmesi ve sonraki kuşaklara hatta kıyamet sabahına kadar ulaştırılması adına korunması gereken sembol ve şiarlar manzumesidir. Sovyetler Birliği döneminde Türk dünyasında namaz, oruç, zekât gibi temel ibadetlerin yerine getirilmesini engelleyici uygulamalar hatırlandığında, Doğan’ın bu tezinin ne denli önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Söz konusu dönemde sistematik olarak dine karşı ateistik bir mücadele yürütülmüş, Müslümanların inanç, ahlak ve aile anlayışlarını değiştirmeye yönelik politikalar uygulanmıştır (Musahan, 2015, s. 241-242; Köylü ve diğerleri, 2023, s. 13). Bütün bu olumsuzluklarla birlikte, Türk dünyasının milliyet bağı dinî adetlerin millî adetler olarak takdim edilmesiyle nikah, sünnet, mevlid ve diğer bazı etkinlikler vesilesi ile devam etmiştir. Baskıcı uygulamalar nedeniyle bozulmaya ya da unutulmaya yüz tutan İslâm dinine ait birçok unsurdan aslına uygun kalan nadir sembol ve kimlik unsuru olarak yürütülen bu adetler Türk ve Müslüman kimliğinin varlık alameti olmuştur (Erşahin, 2007, s. 303).

Doğan, yine “Ezensiz Semtler” yazısının muhtevasında Yahya Kemal’in “alafranga” modasına ilişkin yaptığı eleştirileri (Beyatlı, 2025, s. 109-110) esas itibarıyla, Türk kimliğini koruma çabasının bir manifestosu olarak görür ve “elimle, kalbimle, bütün mevcudiyetimle alkışladım!” diyerek onu tasdik eder (Doğan, 2023b). Bütün bunlar bir arada düşünüldüğünde, Doğan ile Yahya Kemal arasında Türk kimliği ve din-toplum ilişkisi bağlamında önemli bir etkileşim olduğu ve Doğan’ın Yahya Kemal’in fikirlerinden önemli ölçüde beslendiği ortaya çıkmaktadır.

2.2. Türk Kimliği ve Dil-Toplum İlişkisi

Bir milletin kültürünün, tarihinin ve zihniyetinin sonraki kuşaklara aktarılması sağlayan temel araç dildir. Etimoloji, kelimenin tarihsel serüvenini inceleyerek, o kelimeyi doğuran ontolojik zemini ve konuşanın anlam dünyasını ortaya koyar. Türkçe, Türk’ün anlam dünyasının, zihniyetinin ve dünya görüşünün ifadesidir; geçmişi, bugünü ve geleceğini yansıtır. Bu çerçevede D. Mehmet Doğan nazarında dil meselesi, sabitesini koruyan sürekli bir gündem olmuştur. *Büyük Türkçe Sözlüğü* (2014), hazırlanmış olması dahi onun dil konusundaki hassasiyetini tek başına ortaya koyacak mahiyettedir. Sözlük, tekdüze kelime ve ıstılah terkipleri içermemekte; Türkçenin tarihi süreçte kazandığı geniş mana boyutunu içeren bir başvuru kaynağı özelliği taşımaktadır. Bazı maddeleri, kısa yazı doyuruculuğundadır (Karataş, t.y., s. 164). Bu durum sözlüğün, özgünlüğünü ortaya koyan bir başka özelliğidir.

Doğan, dil-toplum ilişkisi bağlamında dile ayrıca önem atfeder. Türk kimliği ve kültürünün muhafazasında dilin önemine sıklıkla vurgu yapar. Ona göre dil alanı, başıboş bırakılmış; bir yandan yabancı dillerden giren kelimeler sürekli artış göstermekte, bir yandan da yeni kelimeler uydurulmak suretiyle Türkçenin yapısı, ahengi ve ruhu ihlale uğramaktadır. Türkçe, keyfi ve şahsî bir dil haline gelmektedir (Doğan, 2021c). Dil, bu denli bir keyfilığe açık değildir. Çünkü dil ile din arasında, dil ile kültür (hars) arasında yakın bir ilişki olduğu düşünür. İslâmiyet ile birlikte Türklerde inanç ve kültür gibi birçok alanda yaşanan değişim dile de yansımıştır. Seyfettin Erşahin’in ifadesiyle “Türkçe bir medeniyet dilidir, dünya dilidir; bu düzeye yükselişinde de en büyük pay İslâmiyet’indir” (Erşahin, 2023). Doğan, bu bağlamda TYB ev sahipliğinde 26-27 Kasım 2021 tarihinde gerçekleşen Türkçe Şûrasına atıfla; Türkçenin Türklerin tarihî serencamına uygun bir şekilde temas hâlinde olduğu kavimlerin dillerinden edindiği kelimeleri bünyesinde eriterek bunları kendinden bir parçaya dönüştürdüğüne vurgu yapmaktadır. Nitekim Arapça ve Farsçadan Türkçeye dâhil olan birçok kelimenin, lafız ve mana bakımından Türkçeye uyumlu hâle geldiğine dikkat çekmektedir. Bu bakımdan onun nazarında dilin korunması kültürün korunması, kültürün korunması ise Türk kimliğinin muhafazasıdır. Dil konusu, “cedel mevzuu” olmaktan çıkıp “cehd sahası”na çevrildiğinde “mağlubiyet ideolojisi”nin alt edilmesi kolaylaşacaktır (Demirci, t.y., s. 156). Birey ölçeğinde dilin düzgün kullanılması, lafız ve mana uyumlarına dikkat edilmesi gibi hususlara riayet edilmesi gerekirken, devletin de dili bozma teşebbüslerinin karşısında ve dili düzeltme iradesini hâkim kılacak adımlar atması gerekmektedir (Doğan, 2021c). *Batılılaşma İhaneti* (1993), *Bir Lügat Bulamadım* (2011), *Dil Kültür Yabancılaşma* (2021a) başlıklı kitapları başta olmak üzere çeşitli eser ve fıkralarında bunlara dönük görüş, teklif ve tenkitlerini ele almaktadır.

2.3. Türk Kimliği ve Tarih-Toplum İlişkisi

Doğan’a göre Türkler, Türkiye topraklarındaki devletini Malazgirt Zaferi’ne borçludur. Anadolu topraklarının Türk yurdu olması Malazgirt’le mümkün olmuştur. Ancak

Malazgirt'in Türk tarihindeki yeri ve önemi, belirli çevrelerce uzunca dönem görülmemiş, ıskalanmış, üzerinde durulmamıştır. Aksine bu illiyet bağı koparılmaya çalışılmıştır. Buna karşılık Türkiye'de tarih bilincinin ve millet varlığının doğal gelişimine yönelik fikirler, Yahya Kemal'in Millî Mücadeleye dönük yazılarını içeren *Eğil Dağlar* (Beyatlı, 1966), başta olmak üzere *Aziz İstanbul*, *Kendi Gök Kubbemiz* ve *Tarih Muhasebeleri* gibi eserler yoluyla kaleme aldığı yazılar ve şiirlerle güç kazanmıştır. 1924'te yayımlanan *Anadolu Mecmuası* ise köklere dayanan bir tarih görüşüne zemin hazırlamıştır. Özellikle Mükrimin Halil'in Malazgirt Savaşı, Alparslan ve Selçuklular hakkında yazdığı makaleler derin izler bırakmış; Anadoluculuk fikriyatının güçlü ifadesi, zamanla daha geniş bir etki yaratarak Selçuklulara ve Osmanlılara yönelik akademik araştırmaları teşvik etmiştir. "Bin yıllık tarih" tezi, 1950'lerden sonra Yahya Kemal'in Malazgirt'e odaklanan eserleri ve Nureddin Topçu'nun 1939'da *Hareket* dergisinin 4. sayısında yayımlanan "*Benliğimiz*" yazısıyla güç kazanmıştır (Topçu, 1939). Bu gayretlere rağmen Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde bu topraklara bağlı bir tarih, millet ve milliyet anlayışının benimsenmemesi, toplumun kendi tarihiyle bütünleşmesini engellemiş; sentetik millet ve milliyetçilik arayışı, kültür, dil ve tarih konularında zihin karışıklığına yol açmıştır (Doğan, 2017, s. 166). Malazgirt Zaferi'nin 900. yıldönümünün (1971) devlet tarafından kutlanmaya başlanması, bu konuda bir dönüm noktası olmuştur. Son yıllarda Cumhurbaşkanlığı himayesinde Malazgirt kutlamalarının yeniden canlandırılması ve Malazgirt savaş alanının Millî Park olarak ziyarete açılması Anadolu'nun vatan edilmesinde Malazgirt'in ıskalanmaması, millet-tarih bütünlüğü ve Türk kimliği ile coğrafi muhitinin zihinlerde yer etmesi adına müspet gelişmelerdir (Doğan, 2023a). Doğan, mezkûr yorumuyla Malazgirt'in sadece geçmişte elde edilen askerî bir zafer değil, aynı zamanda Türk kimliğinin mekân ve tarih boyutunda temellerinin atıldığı bir eşik olduğunu savunmaktadır. Türk kimliğini, tarih dışı, soyut bir kategori olarak değil; belirli tarihsel ve mekânsal referanslara dayanan, coğrafya ve kültür açısından kök salmış bir olgu olarak ele almaktadır. Bu yaklaşımıyla kimlik inşasında tarihî süreklilik ve coğrafi aidiyetin merkezi rolüne ilişkin önemli bir vurgu yapmakta ve aidiyet merkezi olarak Malazgirt'i adres göstermektedir. Tek başına bu merkezileştirme çabası dahi, Türk kimliği ve coğrafyasının tayini açısından kafa karışıklıklarını gidermeye katkı sunmaktadır. Bilinçli müdahalelerle özden koparma teşebbüslerine karşı ise kayda değer duruş ve bir itiraz içermektedir. Doğan'ın Malazgirt Zaferi'yle ilgili argümanın ve hassasiyetinin temelini ortaya koyması bakımından hocası Nurettin Topçu'nun konuyla ilgili fikirleri önemlidir.

Topçu, Anadolu'da Türk milletinin milâdını, tarihî gerçeklere uygun olarak Malazgirt'le başlatmıştır (Yazıcı, 2013, s. 66-68). Zaferin ardından Sultan Alparslan'ın Anadolu'ya getirdiği hoşgörü, merhamet, bağışlama ruhu, bu devletin bin yıl hüküm sürmesini sağlamıştır. Müslüman olmadan önce Türk boylarında bu ruhun eksikliği, onların uzun süre varlıklarını koruyamamalarının temel sebebinin oluşturmuştur (Topçu, 2023, s. 155; Taşlı, 2022, s. 37). Osmanlı, "ruh rönesansı" diye tarif edilebilecek manevî

inkılaplar yaptığı için Anadolu'da tutunabilmiş; cihan imparatorluğuna dönüşebilmiştir. Türk tarihinin milâdının tayini bakımından hoca-talebe hem fıkirdir. Türk varlığının korunabilmesi için öncül ve argümanları aynı noktalarda birleşmektedir: “Her taraftan insanlığımızı kuşatan bu karanlıktan bir aydınlığa çıkmak ihtiyacı” vardır. (Topçu, 2022, s. 124)

Mehmet Doğan'a göre Türkiye, Birinci Dünya Savaşının ardından bin yıllık tarihî, manevî, kültürel ve coğrafi bağlarından tecrit edilmiş; Türkler Araplara, Araplar Türklere düşman hâle getirilmiştir. Çünkü emperyal güçler, Türklerin yüzyıl sonra yeniden İslâm dünyasından tecrit edilmesiyle, Ortadoğu'yu yönetmenin zor olmayacağına inanmışlardır. Türklerin olmadığı bir İslâm dünyasının yönetilmesinin zor olmadığını çeşitli vesilelerle kendileri beyan etmişlerdir (Doğan, 2017, s. 6). Ne var ki 21. yüzyılın başlarında Türkiye bu planı bozmuş; Recep Tayyip Erdoğan liderliğinde “Türk refleksi”ne dönmüştür ve planları boşa çıkarmıştır. “Boyun eğmeyen, güce ram olmayan, hakkın davacısı bir Türkiye, İslâm dünyasının salahiyetine yönelik güçlü bir varlık” olarak ortaya çıkmıştır. (Doğan, 2017, s. 7). Yaşanan bu durum “Türk kavramının dönüşü”dür. (Doğan, 2017, s. 51). Ona göre yüzyıl önce 2. Abdülhamid Han ve Osmanlı Devleti için yürütülen kirli propaganda bugün Recep Tayyip Erdoğan ve Türkiye için hayata geçirilmiştir. Doğan, bütün bunların üstesinden gelinebileceğine dair inancını muhafaza etmiş; Türk kavramının dönüşümünün başladığı bir Türkiye'ye olan inancına fikir ve aksiyonda sahip çıkmıştır.

2.4. Türk Kimliği ve Bayrak-Toplum İlişkisi

Mehmet Doğan'a göre günümüz Müslüman ülkelerinde iki tür bayrak görülür:

1. Ay/Hilâl ve yıldızlı bayrak: Malezya, Pakistan, Cezayir gibi ülkelerde kullanılan ve İslâm'ı temsil eden bayrak.
2. İngilizlerin çizdiği bayrak(lar): Üç renge ayrılmış, baş kısmında üçgen ve içinde yıldızlar bulunan, Ürdün, Irak, Suriye, Mısır ve Filistin gibi ülkelere görülen bayraklar. Bu bayraklar, İngiliz tasarımı olup İslâm bayrağı değil, coğrafi değişikliklerle uyarlanmış “Arap” bayraklarıdır (Doğan, 2024).

Bu tasnif çerçevesinde Doğan'a göre ay yıldızlı bayrak, sadece Türk bayrağı değil, aynı zamanda Osmanlı ve İslâm bayrağıdır. Hilâl, İslâm'ın sembolü olarak “Allah” lafzının ebced değerini, yıldız ise “Muhammed” isminin stilize edilmiş şeklini temsil eder. Selahaddin'in bayrağında olduğu kadar Yavuz'un bayrağında da vardır. Osmanlı yüzyıllarca İslâm'ı temsil eden bir konumda olduğu için bu bayrağı yere düşürmemeye gayret göstermiştir. Suudiler gibi bazı ülkeler bayraklarına doğrudan kelime-i tevhid yazmışlar, Türkler ise sembollerle konuşmuştur. Türkiye, ulus devlet olarak varlığını devam ettirse de asırlardır sahip olduğu bayrağından vazgeçmemiş; hilâli terk etmemiştir (Doğan, 2017, s. 168). Ay yıldızlı bayrak, Malezya'dan Cezayir'e kadar birçok İslâm ülkesinde de kullanılır ve İslâm tarihinin güçlü bir timsalidir. Balkanlar'da camilere asılan yeşil ay yıldızlı bayraklar, bu mirasın devamını gösterir. Mehmet Doğan'a göre,

bu bayrak Türk, Arap ve diğer Müslüman toplulukların ortak bayrağıdır, yani bir Müslüman bayrağıdır (Doğan, 2024). Onun bu yaklaşımı, Türk dünyasını coğrafi ve siyasi sınırların ötesinde, ortak bir medeni değerler sistemi etrafında birleştirdiğini göstermektedir. Ay yıldızlı bayrağın Malezya'dan Cezayir'e kadar İslâm ülkelerinde kullanılmasına yaptığı atıf, Doğan'ın Türk dünyasını yalnızca Türk devletleriyle sınırlı tutmadığını, İslâm dünyasının geniş bir kesimiyle kültürel ve sembolik bağlar kurarak düşündüğünü ortaya koymaktadır.

Doğan'ın İngiliz tasarımı bayraklara karşı çıkması ve İslâm sembollerinin önemini vurgulaması; Batılı etkilerden arındırılmış, özgün ve İslâmiyet'i esas alan bir kimlik üzerine kurulu bir Türk dünyası fikrinde kararlı olduğunu göstermektedir. Bu tutumu, aynı zamanda Türk dünyasının Batı karşısında bağımsız ve kendi medeniyetine dayalı bir duruş sergilemesi gerektiğine olan inancını yansıtmaktadır. Haddizatında onun ay yıldızlı bayrağa yüklediği mana, Türklüğü ve Türk dünyasını, İslâm medeniyetinin hâmisî, ortak sembol birliğinin temsilcisi olarak telakki ettiğini ve Batı karşıtlığı üzerinden şekillenen özgün bir kimlik olarak tanımladığını işaret etmektedir.

3. Türk Dünyasına Bakışı

3.1. Türkistan Tasavvuru

Türk Yurdu yazarlarından Ahmet Ağayef/Ağaoğlu “Türk âlemi” olarak tanımladığı Türk dünyasının sınırlarını Asya'nın ortasında yükselen Altay Dağlarından Çin'in en ücra köşelerine, Finlandiya, Lehistan, Macaristan ve Afrika kıtasına kadar serpilmiş geniş bir dağılım alanı olarak tasvir eder. (Ağaoğlu, 2002, s. 35). Bu tasvire göre Türk dünyası; müstakil Osmanlı Devleti, İran'ın kuzey ve kuzey doğusunda kalan yerler ve Rusya ile Çin'e tâbi geniş bölgeler olmak üzere üç kısımdan oluşmaktadır. Doğan'ın Türkistan ve Türk dünyası tasavvuru da bu tasviri esas alan bir coğrafi nazarla şekillenmiştir. Ağaoğlu'ndan farklı olarak artık müstakil bir Osmanlı Devleti olmadığı için Doğan, onun yerine Türkiye'yi koymuştur. Ana tezini de Türkiye=Türkistan olarak belirlemiştir. O dilde, kültürde, dinde, gelenekte ve sair millet unsurunu içeren hemen her hususta coğrafi sınırları aşan bir birlikteliğin, özdeşliğin, aynılığın, aidiyetin varlığını savunmaktadır. Merkeze aldığı ortak coğrafya ve muhit anlayışı, tesadüfi olmadığı gibi tarihsel ya da nostaljik değildir. Onun nazarında Türkiye ve Türkistan'ı eş değer görme eğilimi, asırlardır süregelen bir bağlamın sonucudur: “Tarihî bağlamda Bizans 6. asırda, Orta Asya'ya, Türkistan'a ‘Türkiye’ diyordu. 9-10. asırlarda Volga'dan orta Avrupa'ya kadar uzanan Hazar ve Macar ülkeleri ‘Türkiye’ idi. 12. asırdan itibaren Anadolu ‘Türkiye’dir. Marko Polo'nun hatıratında Anadolu ‘Küçük Türkiye’dir; Orta Asya ‘Büyük Türkiye’dir” (Doğan, 2010, s. 14). Bu durum, tarihin ve coğrafyanın ortaya koyduğu bir netice olarak, kesintiye uğramadan böyle devam etmiştir. Türkistan denilince Türk, Fars, Çin, Hind ve İslâm uygarlıklarının karşılaştığı ve terkibe kavuştuğu coğrafya anlaşılmıştır (Erşahin, 2007, s. 49). Ancak, zamanla Türk tanımı içerisine giren sosyolojik ve kültürel zümrenin yaşadığı, yayıldığı ve hüküm sürdüğü alanın genişliği,

Türk kimliğinin teşekkülü bakımından kurucu irade olarak ortaya çıkan isim ve çevrelerce değişime uğramıştır. Söz konusu değişim durumunu teyit içeren Vurucu’nun tespitine göre *Türk Yurdu* dergisinin Osmanlı döneminde çıkan sayıları ile Cumhuriyet dönemlerinde çıkan sayıları karşılaştırıldığında ciddi bir dönüşümün meydana geldiği gözlemlenmiştir. Osmanlı döneminde çıkan makalelerin çizdiği coğrafi sınırlara göre Türk dünyası, “Türk” coğrafyasını kapsayacak şekilde ve Türk topluluklarının tamamını bünyesinde gören bir genişliğe sahip olarak tasvir edilmiştir. Ancak Cumhuriyet döneminde yazılan yazılarda Türk kimliğinin tarifi ve Türk dünyasının coğrafyası, siyasi sınırlarda meydana gelen değişime göre sınırlandırılmış; yeni devlet ideolojisine göre yorumlanmıştır (Vurucu, 2015, s. 118). İşte, bu ve benzeri Türk muhiti ile ilgili telakki değişimleri, Doğan’ın temel savunusuna kaynaklık teşkil etmiştir. Bu bakımdan bilinçli bir şekilde Türkiye=Türkistan tezini savunmaktadır.

Büyük Türkçe Sözlüğü’ndeki Türkiye tarifi bu teze göredir: “Türkiye: Türklerin ülkesi, Türkili, Türkistan”. İkincil olarak ise Türkiye devletinin ülkesi, Anadolu ve Trakya’dan meydana gelen ülke” manasını vermekte ve son olarak “Osmanlı ülkesi” olarak tarif etmektedir (Doğan, 2014, s. 1731). Sözlüğünde, Türkistan maddesinin ayrıca yer almaması, onun nazarında Türkistan coğrafyasının da Türkiye sayıldığına işaret etmektedir. Sovyetler Birliği dağılmış olsa da Türk devletlerindeki Rusya, ilaveten ABD ve AB nüfuzunun varlığı düşünüldüğünde; özellikle ulus-devlet anlayışının Türk devletlerindeki yoğun tesiri hususunda Doğan’ın söz konusu tezinin nostaljik olabileceği düşünülebilir. Her devletin kendi menfaati gereği kendi ulusal sınırları çerçevesinde hareket ettiği ya da edeceği inkâr edilemeyecek bir tavır olarak kabul edilebilir. Doğan’ın nazarındaki tez ve anti-tezin mihveri de burada başlar: Milliyetçiliği ortak geçmiş ve ortak kültüre dayanan bir millet, özellikle 1. Cihan Harbinden sonra Batının tayin etmeye çalıştığı telakki ve tasavvurlar çerçevesinde bir bağlama, tarihe ve kadere terk edilemez. Eğer bir kimlik belirlenecek ve coğrafya tayin edilecekse Müslümanlık ortak paydasındaki kültür ve iklim göz önüne alınarak yapılmalıdır. Dilde, edebiyatta, sanatta ve sair alanlarda buna dönük çalışmalar, ısrarla ve gayretle sürdürülmelidir. Çünkü, “Türkistan şimdi bizim olmayan, bizim uzaklaştığımız Türkiye’dir aslında” (Doğan, 2010, s. 15). Bu çerçevedeki tezi ve söylemleri sadece fıkri bir zeminde kalmamış; zamanla geleneğe dönüşen hareket boyutunda da icraata dönüşmüştür.

D. Mehmet Doğan, Türk Dünyasındaki kültür ve edebiyat ilişkilerinin güçlendirilmesi için “Türkçenin Uluslararası Şiir Şöleni”ne öncülük etmiştir. İlk olarak 1992’de başlayan şölen, Türkiye, Kazakistan, Türkmenistan, Kıbrıs, Fransa, Ukrayna, Makedonya, Azerbaycan, Kosova, Kırgızistan ve Tataristan gibi farklı coğrafyalarda gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, Türk dünyasının yazar kuruluşlarının başkanları arasında zirve toplantıları organize edilmiş; ilk zirve 1993’te Ahmed Yesevi anısına Kazakistan’da, ikincisi 1996’da Mevlâna anısına Konya’da yapılmıştır. Şölenin 16. sı, 27 Kasım 2024 tarihinde Türkiye Yazarlar Birliği (TYB) bünyesinde, TÜRKSOY Yazarlar Birliği’nin

katkıları ve Özbekistan Yazarlar Birliği'nin ev sahipliğinde gerçekleştirilmiştir. Törende selamlama konuşması yapan TYB Genel Başkanı Prof. Dr. Musa Kazım Arıcan, Sovyetlerin dağılmasının ardından "Türk devletleri ile Türkiye arasındaki kültürel işbirliğini artırmak, sürdürmek, dilde, fikirde, işte birliği sağlamak" amacıyla şiir şölenlerinin düzenlenmeye başlandığına dikkat çekmiştir. Şölenlerin yapıldığı her ülkede büyük ilgi gördüğünü ve Ortadoğu, Balkanlar ve Türk dünyasından şairler tarafından ilgiyle takip edildiğini söylemiştir. Şiir şölenlerinin Türkiye ile Türk dünyası arasında bir edebiyat köprüsü kurduğunu ifade etmiştir (TYB, 2024). Söz konusu ifadeler, D. Mehmet Doğan'ın öncülük ettiği şölenin Türk dünyasıyla Türkiye arasındaki köklü bağın günümüzde de sürdürülmesi açısından önemli bir boşluğu doldurduğuna işaret etmektedir. Aynı zamanda Türk Dünyası Teşkilatı (TDT) uhdesinde kurulan "Türk Dünyası Ortak Alfabe Komisyonu"nun 9-11 Eylül 2024 tarihlerinde (Azerbaycan) Bakü'de toplanarak "Ortak Türk Alfabesi"nin kabulüne ilişkin yayımladığı bildiri (Rehimov, 2024), sivil bir inisiyatif olarak TYB'nin ve gayret-perver bir şahsiyet olarak Doğan'ın yıllara sâri yürüttüğü gayretin sivil katkısı olarak değerlendirilmeye matuftur. Zira ortak alfabeyle dilde, işte, fikirde ve kültürde iş birliğinin sağlanması hedeflenmektedir.

Mehmet Doğan'ın Türk Dünyası ve Balkan Türklerinin kültürüne katkı gayretleri tek taraflı yürümemiş; Doğan çeşitli vesilelerle Balkanlardaki akraba toplulukların konferans, panel, edebiyat buluşmaları gibi etkinliklerine davet edilmiştir. Kurulan sivil toplum ve benzeri teşekküller vasıtasıyla Türk dünyasına ve Balkanlara yönelik yürüttüğü faaliyetlerden ötürü taltif edilmiştir. Mesela, 2004 yılında 7. Balkanlar Türk Kültürüne Hizmet Ödülü'ne layık görülmüştür (TYB, 2010). Vefatının ardından Türk dünyasından farklı yazarlar tarafından kaleme alınan yazılar *Türk Dünyasının Bilgesi D. Mehmet Doğan* isimli kitapta toplanmıştır. Kitap, Doğan'ın Türk dünyasına yaptığı hizmetlerin yankılarını ve bıraktığı izleri gözler önüne sermektedir (Kolektif, 2025). Söz konusu hususlar, Doğan'ın fikri bütünlüğüne uygun olarak Türk kimliği ve coğrafyasına hizmet etme gayretinin somut bir delili olduğu gibi Türk dünyası ve Balkan Türklerinde hatırı sayılır bir değer olarak kabul edildiğini de ortaya koymaktadır.

Haddizatında Doğan, tarihi müktesebatı gereği Türkistan ile bağını koparmamıştır. Bulduğu her vesileyi bir imkâna dönüştürmeye; yazıda, sözde, fikirde ve aksiyonda Türkiye-Türkistan bağını korumaya özen göstermiştir. Mesela, Rodoslu Habibzade Ahmet Kemal İlkul ile Türklük anlayışları farklıdır; ancak Türk kimliğinin coğrafyaları üzerine benzer bir gayrete sahiptirler. İttihat ve Terakki'nin ileri gelenleri tarafından 1914 yılında Doğu Türkistan'a gönderilen, Türkçülük ve Turancılık yönü baskın olan Habibzade Ahmet Kemal; Türkistan, Çin, Şanghay ve Rodos seyahatleri üzerine kaleme aldığı hatıratında şöyle bir temennide bulunur: "Gönlüm diler ki bizim de münevver gençlerimiz, Rus edipleri gibi, Semerkantlara, İngilizler gibi Zerefşan kenarlarına, Alman antikacıları gibi Himalaya tepelerine, Karakurum ovalarına kadar beray-ı tettebbu

ihtiyar-ı zahmet buyursunlar. Bu suretledir ki nesl-i âtiye, umum Türklük şan ve şerefi için, ciddi tarihler ihda buyurmuş olurlardı (Kemal, 2021, s. 163). Doğan, buna ilişkin her fırsatta ve ortamda Türk dünyası ile bağların devam ettirilmesi, korunması ve genç nesiller tarafından ilişkilerin sürdürülmesi gerektiğini savunmuştur. Bu çerçevede çok sayıda çalışma yapmış; ortak kültür ve tarihe dair yazılar ve eserler kaleme almıştır. *Türk Kimliğinin Coğrafyaları* ile *Türkistan-Türkiye Gergefinde İran* kitapları, Türkistan ve Türk dünyası bağlamında öne çıkmaktadır.

3.2. *Türk Kimliğinin Coğrafyaları* Eseri ve Önemi

Doğan, çeşitli vesilelerle kaleme aldığı yazılarda, konuşmalarda, yayımlanmış çalışmalarının satır aralarında Türkistan'la ilgili hususlara değinmiş olsa da tarih, coğrafya ve bilhassa modern dönemdeki dönüşümler çerçevesinde kapsamlı tahlil ve değerlendirmelerini müstakil olarak *Türk Kimliğinin Coğrafyaları* adlı eserinde ortaya koymuştur. 2010 yılında okuyucuları ile buluşan eser; gezi ve gözlemleri içinde barındırması bakımından hatırat olarak değerlendirilmesinin yanında, “hatıratların yazıldıkları dönemin dinî, siyâsî ve kültür hayatına ilişkin fikir vermesi açısından tarihî bir kaynak değeri taşıması” yönüyle (Akar ve Karakoç, 2004, s. 387), aynı zamanda Türkistan coğrafyası ile ilgili Türkiye Türkçesi ile kaleme alınmış önemli bir tarihî kaynak olma özelliğine sahiptir. Çünkü onun tarih, coğrafya ve kimlik üzerine geliştirdiği düşünceler, Türk toplulukları arasındaki kültürel süreklilik ve farklılaşmaları analiz etmek açısından önemli bir çerçeve sunmaktadır.

Türkistan'ı tarif ederken Türkiye'deki Türkler için “yarı mukaddes bir coğrafya” olarak takdim eder Doğan. Horasan, Semerkant, Buhâra, Hive gibi şehirlerde İslâm'a hizmet eden âlimler, dervişler, alperenler yetişmiştir. Türkiye'deki birçok şehrin sahâbe fatihleri yanında, Türkistan şehir ve bölgelerinin ismiyle künyelenen horasan erenleri isimsiz fatihler vardır. Yine o bölgelerden gelmiş ve Anadolu'nun İslâmlaşmasına katkı sunan dervişler vardır. Onların bulunduğu yerleri ziyaret etmek, bir bakıma Türkistan'ı ziyaret etmek gibidir. Nasıl ki Türkler için Mekke, Medine, Kudüs ve Şam şehirleri mukaddes ise birçok açıdan Türkistan da o kadar kutsaldır. Buhâra'ya “Buhâra-yı Şerîf” denmesi buna delalet eder (Doğan, 2010, s. 15). Doğan'ın bu husustaki temel yaklaşımı Duralı'nın ifadesinde muhtasar hâle gelir: “Müslümanlaştıktan sonra Türklük, cihat tarihini yaşamaya koyulmuştur. Türk tarihinin kutsallığı da bu ülküde saklıdır” (Duralı, 2002, s. 484).

Nihayetinde Doğan'ın Semerkant, Buhara, Taşkent ve Hive şehirlerine yaptığı ziyaretlere; buralarda yaşayan edip ve kanaat önderleriyle temaslarını içeren kitap, onun Türkiye=Türkistan tezinin hatırat, gezi, gözlem ve saha incelemesiyle ispata giriştiği tarihî bir arşiv vesikası değerindedir.

3.3. *Türkistan-Türkiye Gergefinde İran Kitabı ve Önemi*

Doğan, Türkiye-Türkistan kimliği ve coğrafyasının İran'la olan münasebetini halı dokuma metaforu ve gergefle izah eder. Gergef, “üzerine kumaş gerilerek nakış işlemeye yarayan, çoğu dikdörtgen biçiminde olan çerçevedir” (TDK, 2025). Bu tabirden de anlaşılacağı üzere Doğan, Türkiye-Türkistan ve İran ilişkilerini tarihî müktesebat gereği, aynı gergefte görür. Ancak özellikle son dönemlerde böyle bir ortak zeminin, aynı gergefte yer alma durumunun, Türkler için olduğu kadar İranlılar için de alışılmış bir kabul olmadığını ifade eder. İran halısının bir taraftan Orta Asya Türkleri diğer taraftan Anadolu Türkleri tarafından dokunulmasının alışılmış anlayışlara uymadığını söyler. Ona göre iki taraf da karşılıklı tesir durumlarını reddetme eğilimindedir. Ancak, bugünkü İran'ın oluşumunda ciddi bir Türk etkisi vardır. İran'ın geçmişine tarihî kaynaklık teşkil eden Safevî Devleti dahi Akkoyunlular, Karakoyunlular gibi Türk hanedan ve Türkiye'den giden Türkmen toplulukları tarafından kurulmuştur. Türkler ve Farısların Müslüman oluşları, iki tarafı dil, kültür, sanat, estetik, mimari gibi pek çok alanda yakınlaştırmıştır. Farsçayla Türkçenin sınırları iç içe geçmiş; İran'ı yöneten Türk hanedanlar sanat ve kültürleriyle iz bırakmışlar; aynı şekilde yemek kültürlerinde karşılıklı etkileşimler meydana gelmiştir (Doğan, 2022, s. 131-132).

Mehmet Doğan'a göre, bir Avrasya haritası incelendiğinde İran; Türkistan (Orta Asya) ile Türkiye (Anadolu) arasında gerilmiş bir halı gibi görünmektedir. Bu benzetme, İran'ın iki önemli bölge arasında yüzyıllardır devam eden kültür ve tarih etkileşimini sembolize eder. Sembolik anlamından öte bir tarihî bir olgu olarak İran, Türkler tarafından asırlar boyunca doğudan ve batıdan dokunmuş büyük bir halı gibidir. Bu dokuma sürecinde Türkler de kendi kültürlerini bu halıya işlemiştir. Karşılıklı etkileşimin aktüel manada devam ettirilmesi halinde, Türkiye ve İran'ın gelecekleri aynı gergefte geçmişlerinden daha iyi daha olumlu sonuçlar doğuracaktır. Doğan, bu bağlamda Türkiye ve İran'ın “sonun başlangıcında” değil, “başlangıcın sonunda” durduklarını vurgular. (Doğan, 2022, s. 132). Haddizatında Doğan, Türkiye-İran münasebetlerinin, tarihî gerçeklere uygun ve medeniyet değerlerinin gözetildiği bir zeminde ele alınması gerektiğini ve Türk-Fars dili ve kültürünün karşılıklı etkileşimleri hususunda sabit fikirli, önyargılı ve tek yönlü bakış açılarının yersiz olduğunu vurgulamaktadır. Gerçekten de Doğan'ın işaret ettiği üzere özellikle İslâmiyet'in kabulü ile Türk ve Fars dili ve kültürü arasında hatırı sayılır bir yakınlığın olduğu inkâr edilemez bir gerçekliktir. Hatta bu geçişkenliğe ve etkileşime dair menfi, hamasi tartışmalar yürütmek son derece yersizdir. Onun bu yaklaşımı, Edward W. Said'in şarkiyatçılık özelinde ortaya koyduğu eleştirel tavırla benzeşmektedir. Said, halklar ile kültürlerin coğrafi ayrılığına dayalı olan tarihî deneyimlerin yeniden düşünülmesi, yeniden dillendirilmesi fikri ile *Orientalism* isimli kitabını neşrettiğini beyan eder. Ona göre düşünce ve insan ilişkileri üzerinde emperyalizm zincirleri vardır ve bu zincirlere bağlı olarak “Doğu” ile “Batı”, “iyi” ile “kötü”, “güzel” ile “çirkin” belirlemeleri yapılmaktadır. Bu noktada Said, kendi

gayretini, emperyalizm zincirlerinin etkisini azaltmaya yoğunlaşma olarak vasıflandırır (Said, 2016, s. 366). Onun emperyalizm zincirinin etkisini azaltmak dediği yoğunlaşma ile Doğan’ın Türkistan-Türkiye ve İran’ı aynı gergefte görme refleksi aynı noktada birleşmektedir. İkisi de ortak kültürlerin bilinçli ve kasıtlı olarak coğrafi ayrıştırılmalar yoluyla birbirinden koparılmasına ve emperyalist zincire karşıdır.

Genel bir değerlendirme olarak Doğan’ın *Türk Kimliğinin Coğrafyaları* ve *Türkistan-Türkiye Gergefinde İran* kitapları ayrı ayrı düşünüldüğünde iki farklı coğrafyadan bahsediyor gibi algılanması kuvvetle muhtemeldir. Ulusal sınırlar çerçevesinde her ne kadar sınır komşulukları olsa da Türkistan ayrı bir yerededir; İran ayrı yerededir. Türkiye ayrı bir yerededir; Balkanlar ayrı bir yerededir. Ancak bu sınırlar, ulusal sınırlara göre millet tarifi yapanlar için vardır. Doğan’a göre söz konusu sınırlar sun’idir ve aradan ne kadar zaman geçerse geçsin Türkiye-Türkistan ve İran gergefi ortaktır; Balkan Türkleri aynı dokuda yer almaktadır.

Ögel’in bahsettiğine göre; “Aslında her insan topluluğu, kendisine hayat veren toprak ile suları saygılamış; onları yüceltmek ve hoş tutmak için, çeşitli seremoni gereklerini duymuşlardır. Ancak bunun, bir devlet felsefesi halinde, halkın akıl ve gönüllerini kaplamış olması, Çinliler ile Türklerde görülüyordu. Çin’de bu iş, daha çok tapınma ve saygılama ile ilgili bir yığın seremonilerle gelişmişti. Türklerde ise, yer ve suların mukaddes bir kişiliği ve gücü vardır. Yer ve Sular Türk milletini, devletini ve vatanını korur. Kötü idarecileri cezalandırır” (Ögel, 1982, s. 16). İşte Doğan için Türk milleti adeta bir ırmağın denize kavuşması gibi Altay Dağlarından dünyanın dört tarafına, doğuya, batıya, kuzeye ve güneye doğru yayılmış; Çin’in en ücra köşelerinden Macaristan’a ve Afrika’ya kadar serpilmıştır. Türklerin serptiği her toprak suya kavuşmuş; Türk milleti, kavuştuğu ırmaklara âb-ı hayat olmuştur. Fırat’ın, Dicle’nin, Hazar’ın sularından beslenen her karış toprak, Müslümanlıkla yoğrulmuş, ezan sesleri yankılanmış ve hilâlin gölgesi olmuştur. Bu yüzden üzerinden ne kadar zaman geçerse geçsin, kaynak membaından ne kadar koparılmaya çalışılırsa çalışılsın daima azizdir, muhteremdir ve muhafaza edilmelidir. Her türlü olumsuz senaryo, girişim ve plana rağmen ortak geçmiş, ortak kültür ve ortak gelecek mefkûresi sürdürülmelidir. Doğan, olup biten menfi hadisin farkında olarak her şeye rağmen Türkistan’a, İran’a ve Türk dünyasına dair bakış açısında reel politik, gündelik siyasi argüman ve anlayışlar üstü bir tutum sergilemekte; soğukkanlı, metanetli ve sabırlı bir nazarla Türk kimliğinin coğrafyalarına dair öze dönük bir ümit ve emel sahibi olmayı tercih etmektedir. Adeta tarihin içinden gelen dervişandan biri gibi aziz bilinen yerlerin ve suların yeniden Türk milletini koruyacağı inancıyla kendisine hayat veren toprak ve suları saygılamaktadır. “Adaletli ve insanî bir dünya düzeni mücadelesini tazammun eden bir kavram” olarak “nizam-ı âlem” ideale sahip çıkmaktadır (Doğan, 2017, s. 52).

Sonuç

Türk kimliği tartışmalarında milliyetçi tutumları benzeştiği halde millet tarifi ve Türk milleti kavramının sınırlarını çizme konusunda birbirinden ayrılan Osmanlıcılık, İslâmcılık, Türkçülük ve Batıcılık ideolojileri bağlamında düşünüldüğünde Mehmet Doğan'ın, Mehmet Âkif, Yahya Kemal, Topçu gibi isimlerle fikri yakınlığından ötürü İslâmcı çizgiye daha yakın olduğunu söylemek mümkündür. Ancak bu tanımlama onun içinde bulunduğu muhiti ve kültür çevresini tanımlamak için nakıs bir yer bildirimidir. Onu, Mehmet Âkif-Nurettin Topçu sentezinde, ancak kendi nazarı özgünlüğünü paranteze almayan bir mütefekkir olarak tarif etmek daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Türkiye=Türkistan tezi ve vatandaş=milliyet anti tezi dahi onun özgün bir nazara sahip olduğuna delalet etmektedir. Belirlediği muhit ve nazar-gayret (fikir-aksiyon) uyumu bir arada düşünüldüğünde ise onu bir ideolog olarak tavsif etmek yersiz bir tarif olmayacaktır.

Doğan'ın meseleleri tek taraflı ve tek bir pencereden okumamış ve değerlendirmemiş bir münevver olduğunu söylemek mümkündür. Zira o, Ziya Gökalp'in ortak kültür olarak tarif ettiği hars kavramını nazar-ı itibara almış; ancak ezanın Türkçeleştirilmesi ve benzeri fikir, tutum ve politikalara şiddetle karşı çıkmıştır. Batı ve etnisite merkezli ayrıştırıcı milliyetçilik anlayışını açıkça reddetmiştir. Türk kimliği ve coğrafyasına dair bakış açısının mahiyetini, bilinçli bir tercihle bu temelde şekillendirmiştir. Bütün bunlar onun müzakere, diyalektik, tenkidi yaklaşım gibi belirli bir ölçü esasında, savunuyu ya da ret alanı inşa ettiğini ortaya koymaktadır.

Doğan'ın, Türkiye Yazarlar Birliği (TYB) ile yazarlık alanının meslekî örgütlenmesini sağlaması, Mehmet Âkif Ersoy'un yad edilmesi için Taceddin Dergâhının korunması, İstiklâl Marşı Bahçesi projesinin hayata geçirilmesi, 12 Mart'ın İstiklâl Marşı'nın kabulü vesilesiyle millî gün olarak kutlanması ve Âkif Araştırmaları Merkezi'nin kurulması gibi çalışmalar yürütmesi, onun sadece fikir adamı değil; aynı zamanda Nurettin Topçu'nun deyişle hareket ve aksiyon adamı olduğunu göstermektedir.

Doğan, Türk kimliğini din-toplum, dil-toplum, tarih-coğrafya gibi çok boyutlu bir çerçevede ele almış, söz konusu unsurların Türk tarihinin ve kimliğinin oluşumundaki işlevini vurgulamıştır. Bu yaklaşım, onun Türk kimliğini nostaljik ya da statik bir kavram olarak değil, tarihî ve toplumsal süreçler içinde dinamik bir olgu olarak ele aldığını ortaya koymaktadır.

Doğan, Türkistan coğrafyasının yakın tarihteki izdüşümlerini ve bu coğrafyanın medeniyet değerlerini Türk kimliği ve tarihiyle ilişkilendirerek incelemiştir. Böyle bir yöntemi kullanması, Türkiye ile Türk dünyası arasındaki bağın köklü temellerini güçlendirmeyi amaçlayan bir yaklaşımı benimsediğini göstermektedir. Nitekim, Türkistan coğrafyasıyla irtibatını koparmaması; dil, kültür, sanat ve edebiyat başta olmak üzere çok yönlü etkinlikleri gelenekli bir şekilde sürdürme gayretleri; yazın alanında kalıcı eserler bırakması bu gayenin delilleridir. Doğan'ın bu gayretleri, aynı zamanda

bir millete olan inancın ısrarlı bir şekilde sürdürülmesi; bir milletin bağlamından, özünden, köklerinden koparılmaması adına yürütülen bir gayretin örneğidir. Kitabı ya da nazarî bir inanmışlıktan öte fikir ile aksiyonun birlikte yürütüldüğü ender bir azmi temsil etmektedir.

Fikirlerinden yakından istifade ettiği Mehmet Âkif, Topçu, Necip Fazıl gibi isimlerden farklı olarak Doğan, hayatının en azından belirli bir döneminde, siyasi iktidar erkleri tarafından öneri, görüş ve çalışmaları dikkate alınan bir isim olmuştur. Bu bakımdan Türk kimliğinin ve coğrafyasının faydasına olabilecek çalışmalarda politika yapıcılarla iş birliği yapmaktan imtina etmediği gibi bilinçli bir tercih ve duruş gereği sivil kalmayı sürdürmüştür. Temas ettiği konulara ilişkin tespit ve tenkitlerini söylemekten çekinmemiş; özellikle Türkiye'deki kültür politikalarının yetersizliği hususunda net eleştirilerde bulunmuştur.

Edebiyat ve tarihi iç içe gören bir yazar, mütefekkir ve hareket adamı olarak D. Mehmet Doğan, artık dünya hayatını tamamlamış, ebedî âleme irtihal etmiş bir fanidir. Ancak dilde, kültürde, edebiyatta ve aksiyonda eserleri canlılığını korumaktadır. Gaye, gayret ve fikirleri sahiplenilmeyi ya da müzakere edilmeyi hak etmekte; tedavülde kalmayı gerektirecek derinlikte ve hacimdedir. Bu bakımdan, yakın dönem Cumhuriyet tarihinin tanıklarından olan bir şahsiyetin metinlerine ve eserlerine müracaat etmenin başta edebiyatçılar ve tarihçiler olmak üzere, ilim ehline düşen önemli bir vazife ve vecibe olduğu aşîkârdır.

Kaynakça

- Ağaoğlu, A. (2022). *Türk âlemi*. (M. K. Çelen ve H. Kayıcı, Yay. haz.). Doğu Kitabevi.
- Akar, Ş. K., & Karakoç, İ. K. (2004). Siyasî tarih kaynağı olarak hatırat ve gezi notları. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* (3), 383-422.
- Arslan M. (2019). *Moderniteden küreselleşmeye milliyetçiliğin ve ulus devletin dönüşümü*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Barthold, W. (1963). İslâm medeniyeti tarihi (M. F. Köprülü, Yay. haz.). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Beyatlı, Y. K. (1966). *Eğil dağlar*. İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.
- Beyatlı, Y. K. (2025). *Aziz İstanbul*. (25. baskı). İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.
- Bora, T. & Gültekin, M. (2002). *Modern Türkiye'de siyasi düşünce*. (9 Cilt). İletişim Yayınları.
- Demirci, İ. (t.y.). D. Mehmet Doğan'ın dil anlayışı tutumu ve kavgası. O. Özbahçe (Ed.). *D. Mehmet Doğan'a Armağan* kitabı içinde (152-157 ss.), Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları.
- Demirel, İ. (2019). İsmet Özel'in siyasal düşüncesinde Türklük, Türkiye ve dünya sistemi tasavvurları. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(4), 523-531. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/asead/issue/44866/554967>
- Doğan, D. M. (1989). *Camideki şair Mehmet Âkif*. Yazar Yayınları.
- Doğan, D. M. (1993). *Batılılaşma ihaneti*. Timaş Yayınları.
- Doğan, D. M. (2011). *Bir lügat bulamadım*. Yazar Yayınları.
- Doğan, D. M. (2013). *Türkendülüşiye*. Yazar Yayınları.

- Doğan, D. M. (2014). *Büyük Türkçe Sözlük*. (25. baskı). Yazar Yayınları.
- Doğan, D. M. (2016). İki yol açıcı: Nureddin Topçu ve Necip Fâzıl. Yazar Yayınları.
- Doğan, D. M. (2017). *Ortadoğu'nun Türkçesi*. Yazar Yayınları.
- Doğan, D. M. (2019). *Tarih ve toplum*. (5. baskı). Yazar Yayınları.
- Doğan, D. M. (2021a). *Dil kültür yabancılaştırma*. (7. baskı). Yazar Yayınları.
- Doğan, D. M. (2021b, 14 Haziran). D. Mehmet Doğan: “Batı karşısında iki kimlik şairi: Mehmed Âkif ve Yahya Kemal”. *Türkiye Yazarlar Birliği*. <https://www.tyb.org.tr/d-mehmet-dogan-bati-karsisinda-iki-kimlik-sairi-mehmed-akif-ve-yahya-kemal-49914h.htm>
- Doğan, D. M. (2021c, 7 Aralık). Dil “Memleket Meselesi”!. *Türkiye Yazarlar Birliği*. <https://www.tyb.org.tr/mobi/d-mehmet-dogan-dil-memleket-meselesi-52588h.htm>
- Doğan, D. M. (2023a, 26 Ağustos). Tarih tezi neden Malazgirt'i iskaladı? *Türkiye Yazarlar Birliği*. <https://www.tyb.org.tr/tarih-tezi-neden-malazgirt-i-iskaladi-22228yy.htm>
- Doğan, D. M. (2023b, 1 Kasım). Yahya Kemal ve kendi köklerimiz üzerinde yükselmek. *Türkiye Yazarlar Birliği*. <https://www.tyb.org.tr/yahya-kemal-ve-kendi-koklerimiz-uzerinde-yukselmek-22289yy.htm>
- Doğan, D. M. (2024, 3 Ocak). Bayrak okuma kılavuzu!. *Türkiye Yazarlar Birliği*. <https://www.tyb.org.tr/bayrak-okuma-kilavuzu-22318yy.htm>
- Duralı, T. (2002). Toplum-devlet ülküsü olarak tarihte Türklüğün oluşması. *Türkler Ansiklopedisi*, içinde (335-349 ss.) 1, Yeni Türkiye Yayınları.
- Erşahin, S. (2023, 17 Ocak). Türkçenin medeniyet dili olmasına İslamiyet'in katkısı üzerine. <https://www.tyb.org.tr/mobi/prof-dr-seyfetin-ersahin-turkcenin-medeniyet-dili-olmasına-islamiyetin-katkisi-uzeri-58670h.htm>
- Erşahin, S. (2007). *Türkistan'da İslâm ve Müslümanlar*. (2. baskı). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Genç, E. (2012). Fuat Köprülü'nün milliyetçilik anlayışı ve onun Türkçülük'e ilişkin yaklaşımı. *Folklor/ Edebiyat*, 18(71), 47-82.
- Gökalp, Z. (1995). *Yeni hayat*. Toker Yayınları.
- Gökalp, Z. (1976). *Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak*. Kültür Bakanlığı Ziya Gökalp Kitapları.
- Gökalp, Z. (1968). *Türkçülüğün esasları*. Varlık Yayınları.
- Gökdağ, A. F. (2024, 27 Ağustos). Ahmet Fatih Gökdağ: Bizden önce göçenlere selâm ve dua ile. *Türkiye Yazarlar Birliği*. <https://www.tyb.org.tr/ahmet-fatih-gokdag-bizden-once-gocenlere-selam-ve-dua-ile-66795h.htm>
- Gündoğdu, Ş. (2022). İkinci Meşrutiyet döneminde İslamcılığın Türkçülük eleştirisi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(2), 33-45. <https://doi.org/10.33707/akuibfd.1118900>
- Görgün, T. (2003). Medeniyet. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (298–301 ss.), 28, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Habibzade, A. K. (2021). *Hatıralar: Türkistan, Çin, Şanghay ve Rodos* (N. A. Özalp, Yay. haz.). Büyüyenay Yayınları.
- İbn Haldûn, A. (2007). *Mukaddime*. (S. Uludağ, Çev.). (5. Baskı). Dergâh Yayınları.
- İnalcık, H. (2014). *Türklük Müslümanlık ve Osmanlı mirası*. (3. Baskı). Kırmızı Yayınları.
- Karataş, T. (t.y.). Mehmet Doğan'ın “Büyük” sözlüğü zor zamanda imdada yetişmek. O. Özbahçe (Ed.). *D. Mehmet Doğan'a Armağan* kitabı içinde (158-164 ss.), Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları.
- Kolektif (2025). *Türk Dünyasının bilgisi D. Mehmet Doğan*. (F. G. Koçak, Yay. haz.). Erguvan Yayınevi.

- Köylü, M. & diğerleri. (2023). Sovyetler Birliği döneminde dine karşı yapılan ateistik mücadele ve yöntemleri. *GAB Akademi* 3(1), 11–26.
- Musahan, A. Y. (2015). Sovyet Rejiminin Müslümanlar Üzerindeki İnanç, Ahlak ve Aile Politikası. *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* (44), 227-246. <https://doi.org/10.29288/ilted.308481>
- Özbahçe, O. (t.y.). Bir yazar olarak Mehmet Doğan. (O. Özbahçe, Ed.). *D. Mehmet Doğan'a Armağan* kitabı içinde (16-29 ss.), Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları.
- Rehimov, R. (2024, 21 Eylül). Türk Dünyası ortak alfabe komisyonu, ortak Türk alfabesi ile ilgili bildiri yayımladı. *Anadolu Ajansı (AA)*. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turk-dunyasi-ortak-alfabe-komisyonu-ortak-turk-alfabesi-ile-ilgili-bildiri-yayimladi/3335590>
- Said, E. W. (2016). Şarkiyatçılık. Metis Yayınları.
- Taşlı, H. (2022). Nurettin Topçu'nun Anadolu Türk tarih anlayışı karşısında Orhan Türkdoğan'ın asyatik Türk tarih anlayışı. *Muhakeme Journal*, 5(1), 34-40. <https://doi.org/10.33817/muhakeme.1124773>
- Topçu, N. (2023). *Yarınki Türkiye*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Topçu, N. (2022). İslâm ve insan, Mevlânâ ve tasavvuf. Dergâh Yayınları.
- Topçu, N. (1939). Benliğimiz. *Hareket* (1)4.
- Turan, O. (2003). *Türk cihan hakimiyeti Mefkûresi tarihi*. (14. baskı). Ötüken Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (TDK) Sözlüğü. (2025, 5 Temmuz). <https://sozluk.gov.tr/>
- Türkiye Yazarlar Birliği (TYB). (2010, 22 Nisan). D. Mehmet Doğan. *Türkiye Yazarlar Birliği*. <https://www.tyb.org.tr/d-mehmet-dogan-165h.htm>
- Türkiye Yazarlar Birliği (TYB). (2024, 2 Aralık). Türkçenin 16. Uluslararası Şiir Şoleni Özbekistan'da yapıldı. *Türkiye Yazarlar Birliği*. <https://www.tyb.org.tr/turkcenin-16-uluslararasi-siir-soleni-ozbekistanda-yapildi-67774h.htm>
- Uçman, A. (2012). Peyami Safa'nın Türk inkılabına bakışları. *Erdem*, 62, 251-260.
- Vurucu, İ. (2015). *Arafta bir kimlik: Türklük*. Eğitim Yayınevi.
- Yazıcı, N. (2013). İlk Türk-İslâm Tarihi devletleri tarihi. (13. baskı). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

D. Mehmet Doğan'ın Türk Düşüncesindeki İzleri*

D. Mehmet Doğan's Traces in Turkish Thought

Emrullah Kılıç**

Öz

D. Mehmet Doğan (1947–2024), Türk düşünce tarihinde muhafazakar-İslami bir perspektifle modernleşme ve Batılılaşma süreçlerine eleştirel bir bakış sunmuştur. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan modernleşmeyi, pozitivist-materyalist paradigmanın etkisiyle kültürel ve epistemolojik bir kopuş olarak değerlendirir ve bu sürecin toplumun tarihsel ile manevi kimliğini zedelediğini savunur. Modernleşmeyi “yabancılaşma” kavramıyla tanımlayan Doğan; dil, kültür ve tarihin Batı merkezli politikalarla erozyona uğradığını vurgular. Tanzimat'tan itibaren başlayan reformların Batı'nın sömürgeci çıkarlarına hizmet ettiğini belirtir. Dil devrimi ve “öz Türkçeleştirme” çabalarını ise kimlik kaybı tehdidi olarak görür. Türkiye Yazarlar Birliği çatısı altında entelektüel bir platform oluşturarak muhafazakar düşüncenin kurumsallaşmasına önemli katkılar sağlamış olan Doğan, Mehmet Akif'in Asım modeli üzerinden geleneksel değerlerle modern bilimlerin sentezini önerir. Türk modernleşmesinin yarattığı kimlik krizine karşı tarihsel bilinç ve İslami değerlere dayalı toplumsal yeniden yapılanma çağrısı yapar. Ancak Doğan'ın kültürel bağımsızlık ve yerli düşünce vurgusu oldukça anlamlı olsa da çözümleri sistemli değil, mevcut duruma karşı geliştirilen tepkisel yanıtlar niteliğindedir.

Anahtar Kelimeler: *D. Mehmet Doğan, Türk Düşüncesi, Batılılaşma, Yabancılaşma, Kültür.*

Abstract

D. Mehmet Doğan (1947–2024) offers a critical perspective on modernization and Westernization processes within Turkish intellectual history from a conservative-Islamic viewpoint. He interprets modernization, spanning from the Ottoman era to the Republic, as a cultural and epistemological rupture shaped by the positivist-materialist paradigm, arguing that this process has undermined the historical and spiritual identity of society. Defining modernization as “alienation,” Doğan emphasizes the erosion of language, culture, and history through Western-centered policies. He asserts that reforms initiated since the Tanzimat period served Western colonial interests. Moreover, he regards the language reform and “pure Turkification” efforts as threats to cultural identity. As a founder of an intellectual platform under the Turkish Writers' Union, Doğan significantly contributed to institutionalizing conservative thought. Through Mehmet Akif's Asım model, he proposes a synthesis of traditional values and modern sciences. He calls for a social reconstruction grounded in historical consciousness and Islamic values as a response to the identity crisis caused by Turkish modernization. Although Doğan's emphasis on cultural independence and indigenous thought is meaningful, his solutions are more reactive than systematic, reflecting responses to the current situation rather than comprehensive strategies.

Keywords: *D. Mehmet Doğan, Turkish Thought, Westernization, Alienation, Culture.*

* Geliş Tarihi: 11.06.2025 / Kabul Tarihi: 21.08.2025

** Doç. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi/ Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü/Türk İslam Düşünce Tarihi Anabilim Dalı, emrullah.kilic@hvbv.edu.tr ORCID: 0000-0003-0221-0944.

*** Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz / To cite this article (APA):

Kılıç, E. (2025). D. Mehmet Doğan'ın Türk Düşüncesindeki İzleri. TYB Akademi Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi(45), 119-135. <https://doi.org/10.64985/tybakademi.1717710>

Extended Abstract

Contemporary Turkish thought has developed in tandem with the processes of modernization that began in the late Ottoman Empire. Extending from the Empire's final century into the early Republican period, this development unfolded on a multilayered ground shaped by disciplines such as religion, politics, history, literature, philosophy, and sociology. These processes generated a profound tension between traditional structures and modern ideologies, significantly affecting social structures. The Republican era, in turn, witnessed major transformations—political, social, and cultural—that continued to exert influence for decades, giving rise to identity quests closely linked to these transformations. In the reconstruction of state and society, positivist and materialist paradigms dominant in the West came to shape nearly every field, from religion to politics, and from literature to philosophy. Yet modernization should not be regarded solely as a structural transformation; it also entailed crises of meaning and identity. In this respect, Turkish modernization must be understood both as a significant achievement and as a serious crisis, for instead of fostering social integration, the modernist project prepared the ground for new tensions and conflicts. For instance, the borders drawn in the construction of the nation-state did not coincide with those of religious and cultural identities, creating areas of tension that demanded resolution for the future of the state.

Within this complex transformation and identity search that emerged in contemporary Turkish thought, diverse intellectual voices and perspectives flourished. In this context, D. Mehmet Doğan (1947–2024) developed a critical stance toward modernization from a conservative-Islamic perspective. His intellectual output revolves around themes such as the critique of Westernization, cultural alienation, the question of language, and the reevaluation of the Ottoman legacy. Doğan criticized the epistemological and cultural ruptures produced in Turkish society by the modernization process extending from the Ottoman Empire to the Republic, contending that the policies derived from this trajectory damaged the society's authentic structure. According to Doğan, Turkish modernization, shaped since the late Ottoman period by an emulation of the West's technological and ideological supremacy, represented a form of "alienation" that severed society from its cultural roots. For him, modernization was not implemented as an organic cultural accumulation but rather as a state-driven and imitative project institutionalized through the Tanzimat (1839) and Islahat (1856) Edicts, which brought to an end the Ottoman processes centered on Islam. In the Republican era, secularization and nation-state building excluded traditional values, producing a loss of identity.

Doğan argues that modernization, by disregarding society's authentic historical periods, alienated individuals from universal consciousness and engendered what he terms an "ideology of defeat." In this process, the materialist and secular paradigms of the West inflicted harm upon the spiritual dimensions of Turkish society. Doğan distinguishes Westernization from the modernization efforts initiated in the Ottoman Empire during the eighteenth century through an emulation of Western technological and military superiority. However, he contends that these initiatives ultimately served the interests of foreign colonial powers. According to him, the Tanzimat and Islahat Edicts abolished the Islamic foundations of the Ottoman state, intensifying its orientation toward the West, while measures such as the 1838 Anglo-Ottoman Commercial Convention accelerated economic impoverishment. Doğan characterizes the Westernization movements that began during the reign of Mahmud II and gained momentum under Mustafa Reşid Pasha as a "betrayal" that undermined the Islamic structure of the Ottoman Empire. In his view, the epithet "Gavur Padişah" ("Infidel Sultan") associated with Mahmud II reflected reforms such as the

clothing revolution, which destroyed local industries and deepened dependency on the West. Furthermore, he accused Reşid Pasha of opening the gates to economic devastation through the 1838 commercial treaty, and argued that while the Tanzimat Edict created a new bureaucracy, it simultaneously weakened the Islamic character of the state.

For Doğan, this trajectory deepened further in the Republican period through the alphabet reform and educational reforms, which severed society from its language, culture, and essence, thereby producing individualization and alienation. Within this framework, he emphasized that Turkish is not merely a tool of communication but also a bearer of civilization. He considered the Language Reform and the policies of “purification” as directly linked to the erosion of Turkish linguistic depth and the disruption of its cultural transmission. In particular, he regarded the dictionary published by the Turkish Language Association in 1945 as a threat to the spiritual existence of the Turkish nation. According to him, reducing language to an object of social engineering undermined collective memory. Doğan equated the preservation of Turkish with the defense of the homeland itself and advocated a prudent language policy against the invasion of foreign words. Yet he maintained that cultural alienation was not confined to language but manifested also in education and broader cultural domains. In this regard, he argued that the process detached society from its essence, transforming it into a fragmented and incoherent “patchwork quilt” of social structures.

Doğan contends that modernization secularized the understanding of history, thereby weakening the global consciousness of Turkish society. While the Ottoman land system, based on Islamic principles and the notion that “sovereignty belongs to God,” had ensured social balance, modern reforms disrupted this order and dispossessed the peasantry. He argues that projects such as land reform and the Village Institutes represented modernization initiatives detached from the people’s authentic values and insufficiently attentive to local realities. Moreover, in modern historiography, the Ottoman system was distorted through Eurocentric concepts such as “Asiatic despotism,” which further deepened cultural alienation. As a remedy for reconstructing human consciousness and rebuilding the identity of Turkish society, Doğan advocated an approach rooted in Islamic principles and Ottoman values. In this regard, he idealized Mehmet Âkif Ersoy’s character Asım, a model of personality imbued with traditional and spiritual values, equipped with scientific knowledge, and grounded in morality and local authenticity. This model, according to Doğan, represented a synthesis that both benefited from Western technological progress and preserved Turkish-Islamic identity. His thought also resonates strongly with Nurettin Topçu’s understanding of Anadoluculuk, which emphasized cultural resistance to modern capitalism.

Doğan criticized ideologies such as Turkism and Turanism as Westernizing utopias that neglected Islamic unity, asserting instead that the foundation of national consciousness must be Islam. He emphasized the necessity of raising an alternative voice against Westernizing propaganda, and he gave institutional form to this mission through the Turkish Writers’ Union (TYB). Ultimately, Doğan argued that Turkish modernization failed to create a healthy synthesis between tradition and modernity. The radical secularization policies of the Republic excluded traditional elements, producing a profound rupture in society. In this context, Doğan’s intellectual endeavor can be interpreted as a micro-level point of resistance aimed at cultural continuity and the preservation of spiritual values in the face of such ruptures. Nevertheless, his most enduring legacy should be regarded as the establishment and institutionalization of the Turkish Writers’ Union, through which he sought to cultivate the responsible leaders of the new society he envisioned.

Keywords: *D. Mehmet Doğan, Turkish Thought, Westernization, Alienation, Culture.*

Giriş

Çağdaş Türk düşüncesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinden itibaren başlayan modernleşme süreçleriyle şekillenmiştir. Bu süreçler, geleneksel yapılarla modern ideolojiler arasında bir gerilim alanı yaratmış; din, siyaset, kültür ve toplumsal yapılar bu gerilimden derinden etkilenmiştir. Cumhuriyet dönemiyle birlikte Türkiye epey uzun sayılabilecek bir süre siyasal, toplumsal ve kültürel alanı etkileyen büyük dönüşümler ve bu dönüşümlere bağlı kimlik arayışına sahne olmuştur. Devletin ve toplumun yeniden inşa sürecinde, dinden siyasete, edebiyattan felsefeye hemen her alanda Batı'da hakim olan pozitivist-materyalist bir paradigma etkisini göstermiştir (Yavuz, 2009, 107-108).

Modernleşmenin yalnızca yapısal bir dönüşüm olmakla kalmayıp, aynı zamanda anlam ve kimlik sorunlarını da içerdiği unutulmamalıdır. Bu perspektiften bakıldığında, Türk modernleşmesi hem kayda değer bir başarı hem de ciddi bir kriz olarak değerlendirilebilir. Çünkü modernlik projesi, toplumsal bütünleşmeyi sağlamak yerine, yeni gerilimler ve çatışmaların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Örneğin, ulus devletin inşası sürecinde çizilen sınırlar, dini ve kültürel kimliklerin sınırlarıyla örtüşmeyerek önemli gerilim alanları yaratmıştır. Bu durum, devletin geleceği açısından çözülmesi zorunlu bir sorun teşkil etmiştir.

Felsefi bir açıdan bakıldığında, Türk modernleşme sürecinin *ontolojik* bir kriz yarattığı söylenebilir. Söz konusu kriz Türk modernleşmesinin, bireylerin ve toplumun kimlik algısını yeniden şekillendirme çabasında, dini ve geleneksel unsurları dışlayarak bir *yabancılaşma* ürettiğini ima eder. Çünkü modernleşme, Türk toplumunun tarihsel ve kültürel *varlık* zeminini incelemeyerek, bireyleri kendi otantik kimlikleriyle ikiliğe sürüklemiştir. Bu durum tarihin ve uygarlığın önemli bir aktörü olma idealini ilan ederek toplumu muasır medeniyetler seviyesine ulaştıracak bir bilinç ve kolektif bir ruh yaratılmasını zora sokmuştur. Batı karşısında yaşanan gerilemenin yarattığı şok dalgası, farklı çıkış yollarının aranmasına yol açmıştır. Bu arayışlar, felsefi ve siyasi boyutlarıyla İslamlaşmak, Türkleşmek, Batılılaşmak ve Muasırlaşmak gibi kavramsal çerçeveler içinde ifade edilmiştir. Ancak bu farklı kavramsallaştırmaların sadece siyasi tartışmalar olarak kalmayıp, aynı zamanda kültür, medeniyet ve değerler üzerine derin bir tartışmayı da içerdiği görülmektedir (Kılıç, 2023, s. 12-16).

Çağdaş dönemde D. Mehmet Doğan, özellikle dil, kültür ve tarih alanlarındaki özgün katkılarıyla entelektüel tartışmalarda dikkate değer bir konum edinmiştir. Gazeteci, yazar ve sivil toplum yöneticisi kimlikleriyle yalnızca eleştirel bir duruş sergilemekle kalmamış, aynı zamanda düşüncenin kurumsallaşması, yaygınlaştırılması ve toplumsal bilinç inşası yönünde de anlamlı katkılar sunmuştur. Özellikle Türkiye Yazarlar Birliği'nin kurucu ve yönlendirici figürü olarak entelektüel bir kamuoyunun oluşmasına öncülük etmiş; dil, tarih ve basın alanlarında gerçekleştirdiği çalışmalarla düşünsel üretimi gündelik hayata taşımayı başarmıştır. Doğan'ın düşünsel çabaları, modernite ve Batılılaşma karşısında klasik anlamda sistematik bir düşünce inşasına

yonelmekten ziyade, kültürel bağımsızlık ve yerli düşünce vurgusu bakımından önemli olup, güncel meselelerle sahici bir temas kuran müdahil ve pratik bir aklın ifadesi olarak değerlendirilebilir. Bu makale, D. Mehmet Doğan'ın eserlerini temel alarak onun düşünsel perspektifini, Türk düşünce tarihindeki yerini ve etkilerini sistematik biçimde analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Doğan'ın Türk Düşüncesine Katkıları

Türk düşüncesi, hem “Türk” kavramının tarihsel ve kültürel içeriğine hem de “düşünce” kavramının kapsamına bağlı olarak şekillenen çok yönlü bir zihinsel çabayı ifade eder. Bu düşünce biçimi yalnızca akademik felsefe alanıyla sınırlı kalmayıp; edebiyat, tarih, siyaset, din ve toplumsal yaşam gibi çeşitli sahalarda ortaya çıkan entelektüel üretimleri de kapsayan bütüncül bir zihniyet düzlemine karşılık gelir. Bu bağlamda, Türkçe düşünen, yazan, toplumsal meselelere çözüm arayan, geleneğiyle ve modernlikle hesaplaşan her türlü entelektüel faaliyet Türk düşüncesinin sınırları içinde değerlendirilmelidir. Bu düşünsel çaba, hem Osmanlı-Selçuklu mirasını hem de Cumhuriyet sonrasında yaşanan modernleşme ve dönüşüm süreçlerini içkin bir biçimde barındırır¹ (Sunar, 2025, cagdasdusunce.net).

1 Çığdaş Türk düşüncesi sadece felsefi bir alan değil, aynı zamanda siyaset, tarih, edebiyat ve sosyoloji gibi disiplinlerin de etkisinde şekillenen çok katmanlı bir zeminde gelişmiştir. Bu zemin, Osmanlı'nın son yüzyıldan Cumhuriyet'in erken ve olgun dönemlerine, oradan da postmodern çatışmalara kadar uzanan bir süreçte yeniden şekillenmiştir. Bu çerçevede pek çok tasnif yapılmıştır. Sunar'ın konuyla ilgili tasnifinin daha kapsayıcı ve güncel olduğunu düşünerek okuyucuyla paylaşmak istiyoruz. Sunar Türkiye'de düşünce tarihini, Osmanlı'nın son dönemini de kapsayacak şekilde; gelişim süreci, temel gündemler, eser üretim biçimleri ve tartışmaların mahiyeti açısından altı dönem altında tasnif etmektedir. 1. Erken Modernleşme Dönemi (1860–1923). Bu dönem 1830'larda Osmanlı'da Batılı eğitim almış yeni bir aydın tipi ortaya çıkmış, bu kuşak geleneksel ulema ile entelektüel çatışma yaşamıştır. II. Meşrutiyet döneminde ise ulemanın da katılımıyla modernleşme tartışmaları “hürriyet” ve “meşrutiyet” kavramları etrafında yoğunlaşmıştır. Meşrutiyet, Batılı ve İslami unsurların senteziyle devletin yenilenmesini amaçlamış, ancak Osmanlı toplumunun entelektüel ve sosyal altyapısının yetersizliği nedeniyle tam anlamıyla işleyememiştir. Buna rağmen, bu deneyim Modern Türkiye'nin düşünsel birikimi için temel teşkil etmiştir. Ana gündemi modernleşme ve devletin kurtarılması olan bu dönemde üç ana fikir akımı oluşmuştur: a-Türkçü/Turancı görüş: Yusuf Akçura, Ziya Gökalp, Mehmet Emin Yurdakul gibi isimlerin öncülüğünde; başlangıçta Osmanlılık devam etse de Balkan Harpleri sonrası milliyetçi bir çizgiye kaymıştır. b- Batılılaşmacı-modernleşmeci görüş: Abdullah Cevdet, Ahmet Rıza, Celal Nuri, Tevfik Fikret gibi figürlerin çevresinde toplanan ve devlet ile toplumun kapsamlı dönüşümünü savunan radikal modernleşme taraftarı anlayış. c-İslamcı görüş: Said Halim Paşa, Mehmet Akif, Eşref Edip, Babanzade Ahmet Naim gibi isimlerin Sebilürreşad/Sırat-ı Müstakim etrafında geliştirdiği; devlet ve toplumun İslami prensiplere göre şekillendirilmesini savunan, İslam düşüncesinin yenilenmesini amaçlayan yaklaşım. 2. Ulus İnşası Dönemi (1923–1945). Bu dönem Cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte devlet modernleşme ve Batılılaşmayı radikal biçimde hızlandırmış, ulus inşası resmi bir devlet politikası haline gelmiştir. Ziya Gökalp'in Batıcı-Türkçü sentezi, Cumhuriyet düşüncesinin kurucu unsuru olarak ön plana çıkmıştır. Osmanlı'nın çok etnikli yapısından kopuşla, homojen bir ulusal kimlik oluşturulmaya çalışılmış; bu süreçte merkezîyetçi ve baskıcı uygulamalar yaygınlaşmıştır. Eğitim, hukuk, dil ve kültür alanında gerçekleştirilen reformlar, Osmanlı modernleşme birikimiyle Cumhuriyet'in modernleşme hedefleri arasında bir süreklilik ve kopuşun birlikte var olduğu karmaşık bir yapı oluşturmuştur. Bu dönemde resmi ideoloji olarak Batıcılık egemen olmuş, farklı düşünce akımları sınırlı kamusal alana imkânı bulmuştur. 3. Farklılaşma Dönemi (1945–1960). Bu evre 1945 sonrası Türkiye'de çok partili siyasal sisteme geçişle birlikte düşünce hayatı önemli bir farklılaşma sürecine girmiştir. Sosyalizm, liberalizm, ulusçuluk ve muhafazakarlık gibi akımlar, Kemalizm'in gölgesinden çıkarak özerklik kazanmıştır. Soğuk Savaş koşulları, Türkiye'nin Batı bloğuna entegrasyonu ve ekonomik-sosyal değişimler, entelektüel çeşitlenmeyi hızlandırmıştır. Baskılar devam etse de yeralına çekilmiş fikir akımları yeniden görünürlik kazanmış, İslami hareketler kamusal alanda etkili olmaya

Türk düşüncesinin çok katmanlı yapısı ve tarihsel derinliği dikkate alındığında, bu zihinsel uğraşın çağdaş dönemdeki gelişimi ve dönüşümü, daha belirgin bir tarihsel ve toplumsal bağlam içerisinde analiz edilebilir. Özellikle Tanzimat'la hız kazanan modernleşme süreci, Cumhuriyet döneminde kurumsallaşarak çağdaş Türk düşüncesinin ana eksenlerinden birini oluşturmuş; siyaset, tarih, edebiyat ve sosyoloji gibi farklı disiplinlerin etkileşimiyle zenginleşerek günümüze kadar uzanmıştır. Bu çerçevede, modernleşmenin yalnızca yapısal reformlarla sınırlı olmayan; aynı zamanda entelektüel, kültürel ve ahlaki düzlemlerde sürdürülen mücadeleler vasıtasıyla şekillenen çok boyutlu bir süreç olduğu gerçeği, çağdaş Türk düşüncesinin anlamını kavramada merkezi bir rol üstlenmektedir. Nitekim İsmail Kara'ya göre, bu düşünsel süreç Tanzimat'tan itibaren ivme kazanan modernleşme teşebbüslerinin bir devamı niteliğinde olup, Cumhuriyet döneminde kurumsallaşmış, günümüzde ise çeşitli toplumsal, siyasal ve kültürel dinamikler doğrultusunda farklı disiplinlerin diyalektikliği içinde çeşitlenerek sürmüştür. Kara, söz konusu süreci, din, siyaset, hukuk, eğitim, toplumsal pratikler ve ahlak gibi temel alanlarda ortaya çıkan dönüşüm arayışları ve bu arayışlara eşlik eden müdahale biçimlerinin belirlediğini ifade eder. Ancak bu süreç, onun yorumunda, modernleşmenin kaçınılmaz bir sonucu değil; daha çok tercihlerle dayalı yönelimler ve esasen yüzeysel değişiklikler ile tedrici reformlarla belirginleşen bir seyir izlemiştir. Bu bağlamda, modernliğin içsel tutarlılığı, meşruiyet stratejileri ve dönüşüm kapasitelerinin yanında; onun karşısında, etkisinde ya da paralelinde varlık bulan geleneksel formasyonların nasıl anlamlandırıldığı, hangi entelektüel ve kurumsal direniş hatlarını teşkil ettiği ve dönüşüm sürecine ne tür süreklilik ya da kopuşlarla katıldığı da kapsamlı bir çözümleme açısından dikkate alınmalıdır (Kara, 2003, s. 12–13).

Bu çerçevede, çağdaş Türk düşüncesinin kurumsallaşma ve entelektüel çeşitlenme sürecine katkı sunan önemli figürlerden biri de D. Mehmet Doğan'dır. Türk düşünce tarihinde Doğan, muhafazakar-İslami bir çizgide modern dünyaya yönelik tepki

başlamıştır. Ana gündemi kalkınma, demokratikleşme ve ve toplumsal bütünlüğün temini olan bu dönemde oluşan entelektüel zemin, sonraki dönemlerin düşünsel çeşitlenmesinin altyapısını oluşturmuştur. 4. Fraksiyonel Çeşitlenme Dönemi (1960–1980). Bu dönem 1960 darbesi sonrası dönemde Türkiye'de entelektüel hayat, özellikle sol ve İslamcı hareketler başta olmak üzere önemli bir çeşitlenme yaşamıştır. Üniversite gençliği, işçi ve öğrenci hareketleriyle paralel olarak entelektüel üretim artmış, çeşitli siyasi ve sosyal hareketlere entelektüel zemin sağlanmıştır. Milliyetçilik ve muhafazakarlık da yeni biçimler kazanmış, farklı dini ve ideolojik akımlar siyasal sahnede görünür olmuştur. 1980 darbesi ise bu canlılığı önemli ölçüde kısıtlamıştır. 5. Çoğulculuşma Dönemi (1980–2000). Bu dönem 1980 askeri darbesinin entelektüel yaşam üzerindeki baskıları belirgin olmasına rağmen, 1980'lerin sonları ve 1990'larda ekonomik liberalizasyon ve siyasal alanın kısmi açılmasıyla fikir hayatında çoğulculuk ve çeşitlenme yeniden ivme kazanmıştır. Kimlik, kültür, feminizm, çevre ve insan hakları gibi konular gündemin merkezi haline gelmiş; geleneksel kültürle çağdaş kültür arasında yeni tartışmalar ortaya çıkmıştır. 6. Küreselleşme Dönemi (2000 sonrası). Söz konusu dönem 2000'lerin başından itibaren Türkiye'de düşünce hayatı küreselleşme, neoliberal politikalar ve değişen siyasal konjonktür çerçevesinde şekillenmiştir. 28 Şubat süreci, AB üyelik müzakereleri, ekonomik krizler ve 2002'de AK Parti iktidarının başlaması, entelektüel ortamı belirlemiştir. Bu dönemde liberal açılım ve demokratikleşme çabaları önemli yer tutarken, 2010 sonrası artan siyasi kutuplaşma düşünce hayatını etkileyen temel unsur olmuştur. Küreselleşme ile birlikte entelektüel üretim alanları genişlemiş, ancak farklı düşünce grupları arasındaki diyalog azalırken sembolik kutuplaşmalar öne çıkmıştır. (Sunar, 2025, cagdasdusunce.net).

ve arayışlarıyla belirginleşen bir düşünsel duruş sergilemiştir. Entelektüel üretimi, Batılılaşma eleştirisi, kültürel yabancılaşma, dil meselesi ve Osmanlı mirasının yeniden değerlendirilmesi gibi temalar etrafında şekillenmektedir. Özellikle dil ve kültür alanındaki yabancılaşma karşısındaki duyarlılığı ve eleştirel yaklaşımı, onu çağdaş Türk düşüncesi içerisinde özgün bir konuma yerleştirmiştir. Türkiye Yazarlar Birliği'ni kurarak düşünsel faaliyetleri kurumsal bir zemine taşıması ise yalnızca fikri bir katkı değil, aynı zamanda çağdaş Türk düşüncesinin süreklilik ve örgütlenme çabalarına yönelik somut bir müdahale olarak değerlendirilebilir. Nitekim ona göre, Cumhuriyet döneminde gazeteler ve dergiler Batılılaşma yanlısı devrimlerin taşıyıcısı rolünü üstlenmiş; radyo, televizyon ve sinema gibi kitle iletişim araçları da bu ideolojik yönelimin aktarımında işlevsel olmuştur. Doğan, bu kurumları “Türkiye’de kıymetler buhranını meydana getiren” yapılar olarak tanımlarken (Doğan, 2021b, s. 14–17), bu buhranın karşısında yeni bir kültürel ve entelektüel bilinç inşasını önceleyen bir duruşla Türkiye Yazarlar Birliği’nin kuruluşuna öncülük etmiş ve yeni toplumun öncülerini yetiştirme sorumluluğunu üstlenmiştir.

Bu bağlamda, Doğan’ın düşünceleri muhafazakar çizgide modernleşme sürecine karşı eleştirel bir duruş sergilemekle kalmayıp, aynı zamanda milli kimlik ve kültürel sürekliliğin korunması yönünde kapsamlı bir arayışı da ifade etmektedir. Onun dil üzerine yaptığı çalışmalar, Türkçenin yalnızca iletişim aracı olmaktan öte, bir medeniyetin taşıyıcısı olduğu vurgusunu ön plana çıkarmaktadır.

Batılılaşma ve Modernlik Eleştirisi

Türkiye’de modernleşme, Batı’daki gibi organik bir kültürel birikim yerine, düzenlendiği bir “tabula rasa” (boş levha) anlayışıyla şekillenmiştir. Bu durum, epistemolojik kopuşun eksikliğini ya da farklı bir biçimini yansıtır. Batı’da epistemolojik kopuş, bilimsel ve kültürel paradigmaların ideolojik olandan ayrılmasıyla mümkün olmuşken, Türkiye’de modernleşme daha çok devlet odaklı siyasal bir proje olarak yaşamış ve organik bir kültürel kopuşu da beraberinde getirmiştir. Bu durum, Türkiye’de entelektüel ve kültürel sürekliliğin kesintiye uğramasına ve modernleşmenin yüzeysel bir biçim almasına yol açmıştır. Söz konusu durumu Doğan şu şekilde resmeder:

İki asra yaklaşan batılılaşma tarihimiz, çözümleri gibi meseleleri de dış kaynaklı (ithal malı) bir toplum yapısı ortaya koymaktadır. Günün hadiseleri içinde bunalan beyinler gerçek tarih şuuruna varmanın imkanlarının hemen tamamıyla tıkanmış bir devirde, kendilerine sunulan bu dış kaynaklı meseleleri benimsemekte, ardından da buna ait çözümleri öğrenmek zorunda kalmaktadır. Bu sun’i mesele-çözüm fasit dairesi içine giren aydınlar düşünme, araştırma gücünü tamamıyla kaybetmekte, gerçek hayatın, gerçek tarihin sahte mesele ve çözümlerin dışında kendi çizgisini çekmesi karşısında uygulama imkanları ellerine geçtiği zaman yanlış çözümleri zorla benimsetme ihtiyacını hissetmektedirler (Doğan, 2019, s. 17).

Batıcı aydınların ülkenin sorunlarını çözme iddiasıyla başvurdıkları ve *asrileşme/modernleşme/çağdaşlaşma* olarak ifade edilen taklitçilik yolu, Türkiye'nin meselelerine ne kısa ne de uzun vadede beklenen gerçek çözümler getirmemiştir. Adı ve tanımı her ne olursan olsun içerik olarak pozitivist ve materyalist maruz kalışlardan oluşan rahatsızlık ister istemez bir gerilim oluşturmuştur. Doğan'a göre de aydınların meseleler üzerinde oluşturdukları bu gerilim hattı ve getirdikleri çözümlerin mahiyeti, özellikle muhafazakar camianın bu çeşit yenileşme hamlelerine karşı tavır almasına sebep olmuştur. Geçen zaman içinde aydınlar ve halk aynı topraklar üzerinde yaşamalarına rağmen kültür ve davranışları tamamen farklı; birbirleriyle kaynaşmaları imkansız iki sosyal grup olarak belirmişlerdir. Aydınların bu teşebbüsleri, çoğunlukla batıların çizdiği çerçevelerde yürütülmüş, neticede aydınlar bilerek veya bilmeyerek emperyalist ülkelerin menfaatlerine hizmet eden ajanlar durumuna düşmüşlerdir (Doğan, 2019, s.18). Bu doğrultuda hazırladığı *Batılılaşma İhaneti* (1975) adlı eserinde, Doğan'ın oldukça keskin sınırlar çizip taraf olduğu görülür. Doğan, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan modernleşme sürecinde, Batı'nın taklit edilmesiyle Türk kimliğinin ve kültürel değerlerin zarar gördüğünü savunur. Ona göre, Batılılaşma, Türk toplumunun özüne yabancılaşmasına yol açmış ve bu süreç, özellikle dil, eğitim ve kültür politikalarında kendini göstermiştir.

Batılılaşmayı, Osmanlı Devleti'nin 18. yüzyıldan itibaren Batı'nın teknolojik ve askeri üstünlüğüne özenerek başlattığı yenileşme hareketleriyle ilişkilendiren Doğan, Batılılaşma hareketlerinin Osmanlı Devleti'ni sömürgeleştirme çabalarının bir aracı olarak dış güçler tarafından desteklendiğini savunur. 1839 Tanzimat ve 1856 Islahat Fermanları gibi reformların, Batı'nın emperyalist çıkarlarına hizmet ettiğini ve Osmanlı'nın İslami kimliğini zayıflattığını ileri sürer. Batılılaşmanın, halkın çıkarlarıyla çelişen bir “yabancılaşma” süreci olduğunu öne sürerek, bu sürecin halk vicdanında tepki yarattığını, ayrıca batılılaşma adına yapılan borçlanmaların (örneğin, 1855'te Ali Paşa'nın gizli borç anlaşması) Osmanlı maliyesinin çöküşüne ve Düyûn-ı Umûmiyye'nin kurulmasına zemin hazırladığını ileri sürer (Doğan, 1997, s. 44-45).

Doğan, yenileşme hareketlerinin yalnızca teknik ve maddi bir ilerleme hedefiyle sınırlı kalmadığını ileri sürer. Bu doğrultuda sert tutumunu devam ettirir ve Batı'nın kültürel ve ideolojik değerlerinin Türk toplumuna dayatıldığını savunur. *Batılılaşma İhaneti*’nde, bu sürecin özellikle Tanzimat dönemiyle (1839-1876) kurumsallaştığını ve II. Meşrutiyet (1908) ile Cumhuriyet döneminde daha da derinleştiğini belirtir. Doğan'a göre batılılaşma, Türk toplumunun kendi tarihsel ve manevi değerlerini terk ederek, Batı'nın seküler ve materyalist dünya görüşünü benimsemesi anlamına gelir. Bu, onun gözündeki bir “mağlubiyet ideolojisi”dir; çünkü Batılılaşma, Türk toplumunun kendi özünü yitirmesine yol açmış ve bir kültürel yenilgi olarak algılanmıştır.

Doğan, II. Mahmud döneminde başlayan ve Mustafa Reşid Paşa ile ivme kazanan Batılılaşma hareketlerini, Osmanlı'nın İslami yapısına zarar veren bir “ihane” olarak nitelendirmektedir. II. Mahmud'un “Gavur Padişah” lakabıyla anıldığı belirtilerek,

kıyafet devrimi gibi yeniliklerin yerel sanayiye çökerttiği ve Batı'ya olan bağımlılığı artırdığını ileri sürmektedir. Mustafa Reşid Paşa'yı 1838 Osmanlı-İngiliz Ticaret Anlaşması ile ekonomik yıkımın önünü açmakla suçlayan Doğan'a göre Tanzimat Fermanı ile yeni bir bürokrasi oluşturulurken, Osmanlı'nın İslami vasfı zayıflatılmıştır. Reşid Paşa'nın yabancı danışmanlarla çalıştığı ve Batı'nın sömürgecilik hesaplarına hizmet ettiğini iddia eden Doğan'a göre daha sonra Ali Paşa, Fuad Paşa ve Midhat Paşa gibi figürler, batıcı bürokrasinin temsilcileri, Osmanlı'nın İslami kimliğini erozyona uğratarak Batı'ya bağımlılığı artırmışlardır (Doğan, 1997, s. 58-60).

Epistemik Kopuş Olarak Tarih

Doğan'a göre, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş süreci yalnızca siyasi bir dönüşüm olmakla kalmamış; aynı zamanda bilgi üretme, anlama ve doğrulama biçimlerinde köklü ve radikal bir değişimi ifade eden epistemolojik bir kopuşu da beraberinde getirmiştir. Modernleşme süreciyle birlikte ortaya çıkan pozitivist tarih anlayışı ise tarihi nesnel bir olgudan ziyade ideoloji üretme aracı haline dönüştürmüştür. Bu durum, geçmişin idealize edilmesini engellemiş ve tarihe ahlaki ile dini bir perspektiften bakmayı marjinalleştirmiştir. Modernliğin, tarihsel şuuru yok eden bir ideoloji olarak, Türk toplumunu kendi özünden uzaklaştırdığını savunan Doğan'a göre çözüm, İslami ilkeler ve tarihsel mirasa dayalı bir toplumsal yeniden yapılanmadır (Doğan, 2019, s. 339). Tanzimattan itibaren toplumu yeniden yapılandırmanın bir aracı olarak toprak reformunun da devreye sokulduğunu ilerin süren Doğan'a göre, mülkiyet belirli kişilerin eline geçmiş ve böylece köylü mülkiyetsizleştirilmiştir. Doğan, süreci modernliğin sömürgeci mantığına hizmet eden bir yabancılaşma süreci olarak görür. Modern reformlar, Osmanlı'nın İslami ve toplumsal dengesini bozarak, Batı'ya bağımlılığı arttırmıştır. Söz konusu durumu da yabancılaşma üzerinden okuyan Doğan için toprak meselesi de modernliğin "halkçılık" ve "devrimcilik" gibi gerçekte karşılığı olmayan ideolojilerle çerçeveslendiği bir alan olarak ele alınmalıdır (Doğan, 2019, s. 5-8). Çünkü modernlik, Batı'nın sömürgeci çıkarlarına hizmet eden bir araç ve aydınların tarihsel gerçekleri göz ardı eden yaklaşımları, toplumsal yabancılaşmayı derinleştirmiştir. Doğan, tarihsel perspektifi merkeze alarak, modernleşme reformlarının ters etkiler ürettiğini iddia eder. Modernlik, Batılılaşma adı altında, dış kaynaklı mesele ve çözümlerin Türk toplumuna dayatılmasıdır. Aydınlar, tarih şuurundan yoksun olarak, modernleşmeyi taklitçilikle eşitlemişlerdir. Bu, halkla aydınlar arasında derin bir uçurum yaratmış, toprak reformu gibi girişimler halk desteğinden yoksun kalmıştır. Doğan, modernliğin, toplumun tarihsel şuuraltını yok sayarak, yanlış başlangıç noktalarından hareket ettiğini belirtir (Doğan, 2019, s. 17-20). Tarih, toplumun sosyolojik temellerini anlamanın anahtarıdır ancak modernlik, başka toplumların tarihsel evrimini taklit ederek otantik kimliğini zedelemiştir. Modernleşme süreçleri karşısında Doğan'ın bu sert tutumu ve yaklaşımı her ne kadar doğru olsa bile tarihsel süreçte yeni bir döneme giren toplumun mevcut koşullar altındaki deneyimini yeterince dikkate alıp yansıtamadığı söylenebilir.

Osmanlı sisteminin temelini oluşturan toprak düzeninin İslami ilkeler üzerine kurulduğunu ve “mülk Allah'ındır” anlayışıyla şekillendiğini ileri süren Doğan'a göre, modernlik öncesi bu yapı, tevhid eksenli bütüncül bir iktisat anlayışına dayandığından, kapitalizm veya komünizm gibi maddi çıkar odaklı sistemlerden ayrılmaktadır (Doğan, 2019, s. 23-27). Bu çerçevede, Selçuklu iktisat sistemi ve Osmanlı tımar rejimi, toprak mülkiyetini devletin tasarrufunda tutarak toplumsal dengeyi korumayı amaçlamıştır (Doğan, 2019, s. 63-75). Ancak Doğan'a göre, modern tarih yazımının Batı merkezli kavramsal çerçevesi içinde bu yapı, Avrupa feodalizmiyle özdeşleştirilerek yanlış değerlendirilmiş ve Osmanlı'nın özgün toplumsal örgütlenme biçimi göz ardı edilmiştir (Doğan, 2019, s. 143-159). Bu çarpıtılmış değerlendirmeye paralel olarak, modern tarih yazımı Osmanlı sistemini “Asya tipi despotizm” gibi Batılı kavramlarla tanımlamış ve kendi tarihsel bağlamından koparmıştır (Doğan, 2019, s. 143-158).

Bu bağlamda Doğan, modern tarih yazımının Osmanlı sistemini “Asya tipi despotizm” gibi Batı merkezli kavramlarla çarpıttığını ve bu yolla Osmanlı'nın özgün toplumsal ve iktisadi yapısını anakronik bir biçimde değerlendirdiğini ileri sürer. Cumhuriyet dönemi ise bu zihinsel sürekliliğin “milli” bir söylemle yeniden üretildiği bir modernleşme safhası olarak karşımıza çıkar. Doğan'a göre, Cumhuriyet elitleri, Batıcı-modernist perspektiflerini toplumun derin kültürel dokusuyla uzlaştırma çabasına girmemiş aksine, toprak reformu ve Köy Enstitüleri gibi projeleri, halkın geleneksel değerlerinden kopuk biçimde, yukarıdan aşağıya bir müdahale olarak hayata geçirmiştir (Doğan, 2019, s. 195–198). Bu reformların temelinde, halkın kendi iktisadi ve kültürel yapılarının güçlendirilmesinden ziyade, modern devletin kapitalist üretim biçimlerini yaygınlaştırma arzusu yatmaktadır. Örneğin, 1945 tarihli Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, yüzeyde halkçılık iddiasıyla sunulsa da uygulamada büyük toprak sahiplerinin konumunu sarsmamış; aksine, küçük üreticinin daha da mülksüzleşmesine neden olmuştur (Doğan, 2019, s. 280–292). Doğan'a göre, tarımda makineleşmeyi ve piyasa merkezli üretimi önceleyen bu politikalar, köylüyü yalnızca iktisadi değil, aynı zamanda kültürel olarak da geleneksel üretim biçimlerinden ve toplumsal ilişkiler ağından koparmıştır (Doğan, 2019, s. 295–301). Böylece modernlik, yalnızca ekonomik bir dönüşüm değil, aynı zamanda anlam dünyasını ve toplumsal aidiyetleri de dönüştüren bir zihniyet olarak belirir.

Doğan'ın Batılılaşma ve kapitalizm karşıtlığı temelinde geliştirdiği radikal muhalefette Nurettin Topçu'nun etkisi belirgindir. Mehmet Akif Ersoy ile birlikte, Doğan'ın düşünce dünyasında derin izler bırakan Topçu, çağdaş Türk düşüncesinde özgün bir duruş sergilemiş ve bu duruş Doğan'ın fikirlerinde etkili olmuştur. Doğan'a göre Nurettin Topçu, tarih ve toprak bilincinden kopmayan milliyetçi-muhafazakarlığın önemli savunucularından biri olarak çağdaş Türk düşüncesinde özgün bir konuma sahiptir. Doğan, Topçu'nun 1939 yılında yayımlanan Hareket dergisiyle Cumhuriyet döneminde fikri muhalefetin güçlü bir başlangıcını oluşturduğunu belirtir. Topçu'nun Batılılaşmaya karşı geliştirdiği eleştiriler, Doğan'ın düşünce dünyasında da derin etkiler yaratmıştır.

Ona göre Topçu, Batılılaşmanın dayattığı teknolojik ve kapitalist paradigmalara karşı, Türkiye için tarihsel ve kültürel temellere dayanan yeni bir rönesans ihtiyacını vurgulamıştır. Doğan, Topçu'nun özellikle tarih ve toprak bilincine verdiği önemle, modern kapitalist sanayi uygarlığına karşı ahlaki ve kültürel bir direnişi savunduğunu ifade eder. Bu bağlamda Topçu'nun Anadoluçuluk anlayışı, Doğan'ın Batılılaşma ve kapitalizm eleştirisiyle paralel olarak milli değerlerin ve kültürel sürekliliğin korunması için önemli bir zemin teşkil eder. Böylece Doğan'ın düşüncesinde, Topçu'nun fikirleri² hem entelektüel mirasın devamı hem de çağdaş Türk muhafazakar düşüncesinin temel taşlarından biri olarak yer bulur (Doğan, 2016b, s. 91–105).

Batılılaşmanın sosyal, siyasi, ekonomik ve kültürel bir başkalaşma süreci olduğunu ileri süren Doğan'a göre Cumhuriyet'in kuruluşuyla birlikte bu süreç "Yaşasın Cumhuriyet!" sloganıyla ideolojik bir çerçeveye oturmuştur (Doğan, 1997, s. 75-76). Bu doğrultuda harf devrimi ve eğitimdeki yabancılaşma, kültürel kimliğin kaybına yol açan unsurlar olarak ele alınmaktadır. Doğan, Cumhuriyetin siyasi rejiminin Batı'ya bağımlı bir "Panavrupaizm" ideolojisiyle şekillendiğini ve İslami değerlerin dışlandığını öne sürmektedir (Doğan, 1997, s. 80-94). Osmanlı'nın İslami mirasının, Batı'nın sömürgecilik politikalarıyla yok edildiğini savunun Doğan'a göre bürokrasinin, batılılaşmanın taşıyıcısı olarak halktan koptuğunu ve yabancılaşma hususlarından biri olarak gördüğü dil devriminin kültürel bir kırılma yaratmıştır (Doğan, 1997, s. 197-198).

Kültürel ve Manevi Kopuş: Yabancılaşma

Doğan'ın Batılılaşma eleştirisi, salt bir modernleşme eleştirisi ya da Batı'nın teknolojik ve bilimsel ilerlemesini reddetmekten ziyade, bu ilerlemenin Türk toplumuna uyarlanış biçimine yöneliktir. Doğan modernliği, Batı'nın Aydınlanma felsefesine dayalı seküler, rasyonel ve bireyci dünya görüşünün bir ürünü olarak tanımlar. Ancak bu modernlik anlayışının Türk toplumuna uygulanmasının, kültürel bir kopuşa neden olduğu tespitini yapar. Modernleşme, Doğan'a göre evrensel bir ilerleme süreci olarak sunulsa da Türk toplumunda "Batı-dışı modernlik" yerine, Batı'nın değerlerini dayatan bir süreç olarak yaşanmıştır. Bu bağlamda, modernleşme, Türk toplumunun kendi tarihsel ve kültürel dinamiklerine uygun bir şekilde değil, Batı'nın hegemonyası altında şekillenmiştir.

Modernleşmenin Türk toplumunda bir "yabancılaşma" süreciyle eşdeğer olduğunu ifade eden Doğan'a göre özellikle Cumhuriyet döneminde, Kemalist modernleşme projesinin, geleneksel değerleri ve Osmanlı mirasını reddederek, Batı'nın seküler ve ulus-devlet odaklı modelini benimsemiştir. Bu süreçte, din, dil ve tarih gibi

2 Topçu'ya göre "Müslümanca yaşayışı mümkün kılacak biricik hayat tarzı, kır hayatıdır." Modernitenin teknolojik ve kapitalist paradigmalara karşı, insanın manevi değerleriyle birlikte doğayla uyumlu bir yaşam biçimini savunan Topçu, bu doğrultudaki Anadoluçuluk anlayışıyla modern kapitalist sanayi uygarlığına karşı ahlaki ve kültürel bir direniş ortaya koymayı hedeflemiştir (Topçu, 1999, s. 77). Ona göre Anadoluçuluk, moderniteyle birlikte gelen Batılılaşmanın homojenleştirici etkilerine karşı milli değerlerin ve tarihsel sürekliliğin korunması anlamına gelmektedir. (Öğün, 2004, s. 413).

kimlik unsurları zayıflamış ve toplum kendi özüne yabancılaşmıştır. Doğan, bu yabancılaşmanın, Türk toplumunun manevi ve ahlaki değerlerini erozyona uğrattığını, Türk toplumunun tarihsel birikimini ve kültürel değerlerini göz ardı ederek, yüzeysel bir taklitçilikle yürütüldüğünü savunur. Ona göre bu taklitçilik, özellikle eğitim, hukuk ve edebiyat gibi alanlarda kendini göstermiş ve toplumun kendi kimliğini yeniden üretme yeteneğini zayıflatmıştır.

Batılılaşma politikalarının bir sonucu olarak toplumun kendi kimliğinden, değerlerinden ve tarihsel sürekliliğinden koparak yabancılaşmış ve adeta “yamalı bohça” görünümünde parçalı bir sosyal yapıya dönüşmüştür (Doğan, 1997, s. 194). Doğan'ın işaret ettiği bu yabancılaşma, örneğin Marx'ın ekonomik ve toplumsal yabancılaşma anlayışından farklı olarak, öncelikle kültürel ve manevi bir kopuşu ifade eder. Doğan'a göre bu süreç, Tanzimat ve Islahat fermanlarıyla başlayan ve Osmanlı'nın son döneminden Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar süren modernleşme girişimleriyle ivme kazanmıştır. Toplum, doğal, dini ve kültürel ortamından koparılmış; bunun yerine Batı'nın sömürgeci ve emperyalist amaçlarına uyumlu bir kimlik ve ideoloji benimsetilmiştir. Doğan, bu olgunun en belirgin tezahürlerinden birini “temellerin yabancılaşması” olarak tanımlar. Nitekim *Batılılaşma İhaneti*'nde vurguladığı üzere, Cumhuriyet'in kuruluşuyla birlikte toplum, İslami, kültürel ve tarihsel temellerinden uzaklaştırılmış; hilafetin kaldırılması, seküler hukuk ve eğitim reformları gibi adımlar bu dönüşümün başlıca araçları olmuştur. Doğan'a göre bu türden yabancılaşma, yalnızca toplumsal kimlik krizine yol açmakla kalmamış, aynı zamanda millî şuurun zayıflamasına neden olmuştur. Doğan'a göre Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde, toplumun İslami kimliğini ve tarihsel birikimini oluşturan din, kültür, hukuk ve toplumsal yapı gibi temel unsurların reddedilerek, bunların yerine Batı'dan ithal edilmiş seküler ve modernist bir yapının ikame edilmesi anlamına gelen (Doğan, 1997, s. 75-76) bu dönüşüm, özellikle Cumhuriyet'in ilanı sonrasında gerçekleştirilen radikal reformlarla kurumsallaşmış; İslami değerler “çağdışı” olarak nitelendirilmiş, devletçilik ve Batıcı ideoloji ise toplumsal yapıya hâkim kılınmıştır. Doğan'a göre “aydınların yabancılaşması”, Batılılaşma sürecinde aydınların Batı medeniyetini üstün görerek kendi toplumlarının yerli değerlerini küçümsemeleriyle ortaya çıkmıştır. Bu süreç özellikle dil devrimi, harf devrimi ve eğitim sistemindeki Batıcı reformlarla kendini göstermiştir (Doğan, 1997, s. 102-105).

Doğan, “devrim ya da dil ve kültürel yabancılaşma”yı bir başka yabancılaşma biçimi olarak ele alır ve bunu, Türk milletinin dil, kültür ve dini kimliğini zedeleyen Batıcı bir ideoloji olarak değerlendirir. Dil devrimi ve Batılılaşma politikaları, Türkçenin tarihsel derinliğini ve milletin kolektif hafızasını zayıflatarak, kimlik inşasını sekteye uğratmıştır. Doğan'a göre dilin ve kültürün sosyal mühendislik konusu yapılması ve bunun ülkenin aydınları tarafından uygulanabilir görülüp desteklenmesi ülkenin geleceği bakımından son derece vahim olmuştur (Doğan, 2016a, s. 19).

İnsanın kültürel bir varlık olduğunu ve ancak kültürle tanımlanabileceğini ifade eden Doğan, insanın manevi kültürel varlığını ve kimliğini yok etmenin bir soykırım biçimi olduğunu ileri sürer (Doğan, 2016a, s. 145). Bu bağlamda dil ve kültüre büyük önem veren Doğan’a göre milleti mankurtlaşmaktan kurtarmanın yolu sözlüğümüze sahip olmaktan geçer. Bu bağlamda 1945’de TDK tarafından basılan sözlüğün “at gözlüğü” olmaktan öte gidemediğini ileri sürerek (Doğan, 2016a, s. 89) Türk milletinin manevi varlığına yönelik bir tehdit olarak görür. Sağduyulu bir dil ve kültür politikasıyla, milletin kimliğini yeniden inşa etme çağrısı yapar (Doğan, 2004, s. 12-13). Doğan’a göre dil, yabancılaşmanın en belirgin örneklerinden biridir. Türkçenin özünden koparılması ve “öz Türkçeleştirme” çabaları, toplumun kendi diline ve kültürel bitkilere yabancılaşmasına yol açmıştır (Doğan, 1997, s. 55) Doğan, dil devrimi ve özleştirme politikalarının Türkçeyi yozlaştırdığını savunmuş, özellikle akademik dilin “GDO’lu” bir yapıya dönüştüğünü iddia etmiştir. Ona göre, Türkçenin vatan toprakları gibi korunması gerekmekte olup, yabancı dil istilası ve uydurma kelimeler dilin özünü tehdit etmektedir. Bu görüşleri, Türk düşüncesinde dilin kimlik ve kültürle olan bağıı vurgulayan bir muhafazakar duruşu yansıtmaktadır.

Doğan’ın fikir yabancılaşması olarak ifade ettiği yabancılaşma, Türk aydınlarının Batı’dan ithal edilen ideolojileri (özellikle Türkçülük ve Batıcılık) benimseyerek kendi toplumlarının tarihsel ve kültürel gerçeklerinden kopmasına karşılık gelen yabancılaşmadır. Bu süreç, 1923-1944 yılları arasında Türkçülüğün hakim ideoloji olduğu dönemde yoğunlaşmıştır (Doğan, 2004, s. 165-170).

Türkçülük, İslamcılık ve Batıcılık gibi fikir akımlarını karşılaştıran Doğan Türkçülüğü fikir yabancılaşması olarak ele alıp Batıcı bir ideoloji olarak değerlendirmekte ve Turancılığın Batı’nın çıkarlarına hizmet eden bir ütopya olduğunu ileri sürmektedir. Doğan, Türk milletinin milli şuurunun İslam olduğunu ancak Batılılaşma süreciyle bu şuurun “Turan” gibi suni ideolojilerle değiştirilmeye çalışıldığını; Turancılığın, Batı’nın Osmanlı’yı parçalama planlarına hizmet ettiğini ve İslam birliğini zayıflatıldığını öne sürer (Doğan, 1997, s. 184-186). Doğan’a göre Türkçülük, Batı’daki milliyetçilik (nasyonalizm) akımlarından etkilenmiş ve sınıfsal bir ideoloji olarak burjuvaziye dayandırılmaya çalışılmıştır. Ancak Osmanlı toplumunun sınıfsız yapısı nedeniyle bu ideoloji, “Turan” gibi hayali bir ideale yönelmiş, bu da toplumun gerçek gücünü (İslami birlik) göz ardı etmiştir. Turancılık, Batı’nın sömürgeci hedeflerine hizmet eden bir yanılsama olarak sunulur. Örneğin, Enver Paşa’nın Turancılık hayalleri, İslami birliği güçlendirmek yerine, Osmanlı’yı zayıflatan bir ütopyanın peşinden koşulmasına neden olmuştur (Doğan, 2004, s. 179-184). Bu, aydınların kendi toplumlarının İslami ve tarihsel gerçeklerinden kopuşunu derinleştirmiştir. Doğan, fikir yabancılaşmasının, aydınların Batı’nın propaganda araçlarıyla yanlış bir şuur geliştirmesine yol açtığını belirtir. Ona göre bu durum Türk milletinin gerçek gücünün (İslami birlik) fark edilmesini engellemiş ve sömürgeci güçlerin işini kolaylaştırmıştır.

Doğan, “şuur yabancılaşması” kavramıyla da Türk toplumunun milli ve İslami bilincinden uzaklaşarak Batı merkezli bir tarih ve kimlik anlayışını benimsemesini kasteder. Özellikle Pantürkizm ve Turancılık gibi ideolojiler, İslami birliğin sona ermesiyle Batı'nın sömürgecileri dolaylı olarak hizmet vermiştir. Osmanlı'nın son döneminde ve Cumhuriyetin ilk yıllarında, İslam'ın milli şuurun temel unsuru olduğu gerçeği göz ardı edilmiş, bunun yerine Batı'dan ithal edilen milliyetçilik ve seküler ideolojiler geçirilmiştir (Doğan, 2004, s. 179-185).

Görüldüğü gibi Doğan'ın düşünce dizgesi yabancılaşma karşıtlığı ve buna bağlı olduğunu düşündüğü kayıplar ve kopuşlar üzerinden işlemektedir. Yabancılaşmayı doğrudan toplumsal ve kültürel düzlemde ele alıp, özellikle Türk modernleşme sürecinde yaşanan kimlik ve aidiyet krizine odaklanmaktadır. Doğan için Türkiye'de yaşanan yabancılaşma, köklerle buluşup kurucu unsurlara ve dinamiklere dönmenin önündeki engel ve Batı'nın epistemolojik merkezliğine teslimiyetle başlayan bir medeniyet intihali olduğu için tamamen olumsuzlanır.

Doğan için yabancılaşma, neredeyse yalnızca kültürel köklerden kopma anlamına gelir. Doğan'ın düşüncesi, kültürel özün değişmezliğine ve korunmasına dayalı özcü (essentialist) kimlik anlayışını varsayar. Ona göre, “öz” olan Türk-İslam kültürü vardır ve bu özden sapmak yabancılaşmayı doğurur. Doğan'ın bunu tek boyutlu ve tarihselci bir düzleme indirgemesi, kavramı daraltır ve felsefi zenginliği zayıflatır. Çünkü modern düşüncede yabancılaşma, bireyin kendi emeğine, doğaya, ötekiye ve hatta kendine karşı yabancılaşmasını içeren çok katmanlı bir süreçtir. Söz gelimi Hegel'in yabancılaşma (Entfremdung) kavramı, insan bilincinin kendi özünden kopuşunu ve bu kopuşun diyalektik bir süreçle aşılmasını ifade eder. Bu kavram, Hegel'in *Tinin Fenomenolojisi* (*Phänomenologie des Geistes*) ve *Hukuk Felsefesinin Prensipleri* gibi eserlerinde merkezi bir yer tutar (Hegel, 2006, s. 178). Yabancılaşma, bireyin ya da toplumun kendi yarattığı dünyayı (kurumlar, kültür, emek ürünleri) kendisine yabancı bir güç olarak algılamasıyla ortaya çıkar. Ancak Hegel için bu Doğan'da olduğu gibi, yalnızca olumsuz bir durum değil, aynı zamanda tinin (Geist) kendini gerçekleştirme sürecinin bir aşamasıdır (Taylor, 1975, s. 149). Hegel'in felsefesinde yabancılaşma, tinin kendini dışsallaştırma (*Entäußerung*) ve bu dışsallaşmış biçimleri kendisine yabancı olarak algılama sürecidir. Tin, kendi özünü nesnelleştirirken (örneğin, sanat, din, hukuk ya da devlet aracılığıyla), bu nesnelleşmiş biçimler ona yabancı bir gerçeklik olarak görünebilir (Hegel, 2006, s. 182-183). Yabancılaşma, bu sürecin hem bir engeli hem de bir katalizörüdür çünkü insan, ancak kendi özünden koparak ve bu kopuşu aşarak kendini tam anlamıyla gerçekleştirebilir. Yabancılaşma, tinin kendi özünü yeniden tanıması için bir ön koşuldur. Hegel'in *Aufhebung* (kaldırma, aşma) kavramı, bu yabancılaşmanın hem korunmasını hem de dönüştürülmesini ifade eder. Yani, yabancılaşma, tinin kendini daha yüksek bir bilinç düzeyinde gerçekleştirmesine olanak tanır. Bu doğrultuda “Köklerle buluşma”, Hegel'in felsefesi bağlamında, bireyin ya da topluluğun kendi tarihsel, kültürel ve evrensel özüne yeniden bağlanma çabası

olarak tanımlanabilir. Bu süreç, basit bir geri dönüş ya da nostalji değildir. Aksine, geçmişin bilince çıkarılması ve modern bağlamda yeniden yorumlanmasıdır (Taylor, 1975, s. 152). Hegel'in diyalektik anlayışında, köklerle buluşma, tinin kendi özünü yeniden tanıması ve özgür bir bilinç olarak kendini gerçekleştirmesi anlamına gelir.

Toplumsal düzeyde, yabancılaşma, toplumun kendi yarattığı kurumların (devlet, hukuk, din) bireylere yabancılaşmasıyla ortaya çıkar. Hegel, modern toplumda bireylerin bu kurumları bir baskı aracı olarak algılayabileceğini, ancak bu kurumların aslında insan tininin bir dışavurumu olduğunu savunur (Hegel, 1991, s. 261). Örneğin, modern devletin bürokratik yapıları, bireylere yabancı bir güç gibi görünebilir ancak Hegel'e göre, bu yapılar, insan özgürlüğünün nesnelleşmiş biçimleridir. Köklerle buluşma, toplumun kendi tarihsel ve kültürel kökenlerini yeniden keşfetmesi ve bu kökenleri modern kurumlarla uzlaştırmasıdır. Bu bağlamda, bir toplum, kendi tarihsel değerlerini (örneğin, dayanışma, adalet, özgürlük) modern kurumlar aracılığıyla yeniden canlandırarak yabancılaşmayı aşabilir. Bu doğrultuda bir toplum, geçmişteki dayanışma pratiklerini (örneğin, geleneksel topluluk yapıları) modern demokratik kurumlarla birleştirerek kökleriyle yeniden bağ kurabilir (Hegel, 2002, s. 45).

Görüldüğü gibi Doğan yabancılaşmayı, Batı'yı taklit eden bireyin kendi kültürel özünden kopması olarak görürken, Hegel bunu ruhun kendisiyle hesaplaşması ve gelişimi için zorunlu bir aşama olarak değerlendirir. Hegel'de yabancılaşma tarihsel bir zorunluluk ve bilinçlenme süreciyken Doğan'da kültürel bir sapma ve yozlaşmadır. Bu nedenle Doğan'ın yabancılaşma anlayışı deneyimin imkanlarını dikkate alan bir dönüşüm süreci değil, daha çok özüne dönmeyi hedefleyen bir onarım ve yeniden bağlanma çabasıdır.

Milli Kimlik ve Şahsiyetin İnşası

Batılılaşmanın, Türk toplumunda bir tür “yapay” modernlik yarattığını savunan Doğan'ın eleştirisi, son dönem İslami düşünce geleneği içinde önemli bir yere sahiptir. Söz konusu gelenek, modernleşmenin getirdiği hızlı değişimlere karşı, geleneksel değerlerin korunmasını ve toplumsal kimliğin sürekliliğini savunur. Doğan, bu bağlamda, Batılılaşma ve modernleşmenin Türk toplumunun kimlik krizine yol açtığını belirtir. Ona göre, Batı'nın değerleri, Türk toplumunun tarihsel birikimine ve İslam merkezli dünya görüşüne uyumsuzdur. Bu uyumsuzluk, toplumun kendi geçmişine ve değerlerine yabancılaşmasına neden olmuştur.

Doğan'ın yaklaşımı, modernleşmeyi tamamen reddetmek yerine, Türk toplumunun kendi kültürel ve tarihsel dinamiklerine uygun bir modernleşme modeli geliştirilmesi gerekliliğidir. Bu model, Batı'nın teknolojik ve bilimsel ilerlemelerinden faydalanırken, Türk-İslam kimliğini koruyan bir sentezi hedefler. Doğan için milli kimlik, herhangi sosyolojik bir kategoriden ibaret değildir. O, kimliği, tarihsel süreklilik içinde oluşan ve bir milletin dünya görüşünü yansıtan bir öz olarak görür. Bu öz, özellikle Osmanlı-İslam medeniyetine yaslanır. Milli şahsiyet, bireyin sadece kimliğini değil, aynı zamanda

ahlaki ve düşünsel tutarlılığını da ifade eder. Doğan'a göre şahsiyetli bir birey, ait olduğu medeniyetin değerleriyle barışıktır ve bu değerleri içselleştirerek yaşar. Bu noktada Doğan için dil, şahsiyetin en temel taşıyıcısıdır. Osmanlı Türkçesinin tasfiyesiyle birlikte birey düşünme ve anlam kurma kapasitesini kaybetmiştir. Bu nedenle dilde köklü bir “ihya” gerekir. Yine Doğan'a göre şahsiyet, Batı'nın seküler bireyciliğinden farklı olarak, İslam ahlakı içinde inşa edilmelidir. Bu ahlak, bireyi hem topluma hem de Allah'a karşı sorumlu kılmalıdır.

Doğan, milli kimlik ve şahsiyetin inşasını Batı modernliğiyle hesaplaşma süreci olarak görür. Ona göre modernlik, bireyi atomize eden, toplumsal ve metafizik bağlarını koparan bir süreci temsil eder. Türk modernleşmesi ise bu süreci eleştirel süzgeçten geçirmeksizin taklit etmiştir. Tüm bunlar karşısında Doğan kimliğin inşası için önerdiği modeli, Mehmet Akif Ersoy'un Asım modelinden alır. Doğan'a göre Asım “Bütün geleneksel unsurlardan süzülmüş dini muhtevası, manevi muhtevası sağlam, bedenlen de güçlü kuvvetli, akli mantığı kuvvetli, fen bilimlerine yatkın bir genç. Ahlaklı, namuslu, adil, hakşinas, yerli bir tip.” Doğan'a göre Asım karakteri her devirde geçerliliği olan ve “Türkiye’de normal şartlarda” yetişecek bir karakter olup bizim müspet tipimizi temsil eder. Onun karşısında konumlandığı ve aidiyetini kaybeden modelse Tefik Fikret'in modeli olan oğlu Haluk'tur (Doğan, 2008, s. 97).

Doğan'a göre Akif'in farkı Tanzimattan beri Batılılaşma yönünde yapılagelen şeylerin arkasındaki zihniyeti deşifre edebilmesidir. Ayrıca o “mümin kimliğini” diğer bütün yönlerini içine alan bir örnek şahsiyetin de temsilcisidir (Doğan, 2021a, s. 5).

Sonuç

Doğan, Türk düşünce hayatında dil, kültür, tarih ve kimlik meselelerine odaklanan eserleriyle önemli bir yer edinmiştir. Doğan'ın fikirleri, muhafazakar düşüncenin modernleşme karşısındaki duruşunu güçlendirirken, Türk entelektüel hayatına kurumsal katkılarıyla da dikkat çeker. Türk düşüncesinde, özellikle dil ve kültür yabancılaşması konusundaki eleştirileriyle Doğan hem akademik hem de popüler düzeyde etkili bir figür olarak değerlendirilmelidir.

Türk modernleşmesi, gelenek ile modernlik arasında sağlıklı bir sentez yaratamamıştır. Zira Cumhuriyet'in radikal sekülerleşme politikaları, geleneksel unsurları dışlayarak toplumda derin bir kopuşa yol açmıştır. Bu bağlamda, Doğan'ın çabası, söz konusu kopuşa karşı mikro ölçekte bir direnç ve kopuş karşıtı refleks olarak değerlendirilebilir. Bu bakımdan Doğan'ın kültürel bağımsızlık talebi ve yerli düşüncenin önemine dair çağrıları dikkate değerdir. Doğan, Türkiye'nin Batılılaşma sürecini özellikle Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişte yaşanan köklü dönüşümlerin bir sonucu olarak görür. Bu dönüşümler, yerel kültürel değerlerle uyumsuz ve dışa bağımlı biçimde gerçekleşmiş; bu durum birçok alanda kopuşlara ve kimlik sorunlarına zemin hazırlamıştır. Bu yönüyle eleştirisi tarihsel olarak haklı kabul edilmelidir. Ancak modernleşmenin kaçınılmaz ve evrensel bir süreç olduğu gerçeği göz ardı edilmemeli; bu süreç yalnızca olumsuz

anlamlarla yüklenip yabancılaşma olarak algılanmamalı, aynı zamanda yeni imkan ve fırsatlarıyla değişim ve dönüşüm dinamikleri bağlamında da değerlendirilmelidir. Bu bağlamda Doğan'ın eleştirileri sistematiklikten yoksun ve alternatif öneriler bakımından sınırlı kalmakta; ortaya koyduğu çözüm önerileri daha çok tepkisel nitelik taşımaktadır. Oysa eleştirel düşünceden beklenen, karşıt yaklaşımları sadece reddetmek değil, onları daha derinlemesine ve çoğulcu biçimde yeniden düşünmeye çağırmaktır. Bu açıdan Doğan'ın ortaya koyduğu sorular değer taşıırken, verdiği yanıtların felsefi tutarlılığı ve çağdaş geçerliliği sorgulanmayı gerektirir.

Nihai olarak, Doğan'ın duruşu, Türk modernleşmesinin yol açtığı kimlik parçalanmışlığına karşı kültürel süreklilik ve manevi değerlere dayalı bir direnç noktası olarak okunmalıdır. Ancak onun asıl mirasının, hayal ettiği yeni toplumun sorumlu önderlerinin entelektüel olarak yetişmesini amaçlayıp kurumsallaştırdığı Türkiye Yazarlar Birliği (TYB) olduğunu söyleyebiliriz.

Kaynakça

- Doğan, D. M. (1997). *Batılılaşma ihaneti*. İz Yayıncılık.
- Doğan, D. M. (2004). *Yüzyılın soykırımı*. İz Yayınları.
- Doğan, D. M. (2008). *İslam şairi İstiklal şairi Mehmet Akif*. Yazar Yayınları.
- Doğan, D. M. (2016a). *Bir lügat bunalımı*. Yazar Yayınları.
- Doğan, D. M. (2016b). *İki yol açıcı: Nureddin Topçu ve Necip Fazıl*. Yazar Yayınları.
- Doğan, D. M. (2019). *Tarih ve toplum: Türkiye'de toprak meselesi ve toplum yapımızın tarihi oluşumu*. Yazar Yayınları.
- Doğan, D. M. (2021a). *Camideki şair Mehmet Akif*. Yazar Yayınları.
- Doğan, D. M. (2021b). *Dil, kültür ve yabancılaşma*. Yazar Yayınları.
- Hegel, G. W. F. (1991). *Hukuk felsefesinin prensipleri* (C. Karakaya, Çev.). Sosyal Yayınlar.
- Hegel, G. W. F. (2002). *Tarih felsefesi* (A. Yardımlı, Çev.). İdea Yayınevi.
- Hegel, G. W. F. (2006). *Tinin fenomenolojisi* (A. Yardımlı, Çev.). İdea Yayınevi.
- Kara, İ. (2003). *Din ile modernleşme arasında*. Dergah Yayınları.
- Kılıç, E. (2023). *Türk düşüncesinin muhafazakâr seyri: Ali Fuad Başgil*. Araştırma Yayınları.
- Öğün, S. S. (2004). *Türk politik kültürü*. Alfa Yayınları.
- Sunar, L. (2025, 20 Temmuz). *Çağdaş Türk düşüncesinin temel meseleleri, dönemlendirme ve tasnif*. *Çağdaş Düşünce*. <https://www.cagdasdusunce.net/yazi/cagdas-turk-dusuncesinin-temel-meseleleri-donemlendirme-ve-tasnif>
- Taylor, C. (1975). *Hegel* (A. Fethi, Çev.). Cambridge University Press.
- Topçu, N. (1999). *Yarınki Türkiye*. Dergah Yayınları.
- Yavuz, H. (2009). *Türkiye'nin zihin tarihi*. Timaş Yayınları.

1. Sayı (Ocak 2011), **Gazali**
2. Sayı (Mayıs 2011), **Evliya Çelebi**
3. Sayı (Eylül 2011), **Said Halim Paşa**
4. Sayı (Ocak 2012), **Çağdaş İslâm Düşüncesi**
5. Sayı (Mayıs 2012), **Ahmet Hamdi Tanpınar**
6. Sayı (Eylül 2012), **100. Yılında Balkan Savaşları ve Muhaceret Edebiyatı**
7. Sayı (Ocak 2013), **Türkiye'nin Düşüncesi**
8. Sayı (Mayıs 2013), **Türkiye'nin Tarihi**
9. Sayı (Eylül 2013), **Türkiye'de Sosyoloji-Metinler, Sosyologlar, Yaklaşımlar**
10. Sayı (Ocak 2014), **Edebiyat ve Eleştiri**
11. Sayı (Mayıs 2014), **100.Yılında I. Dünya Savaşı**
12. Sayı (Eylül 2014), **Osman Turan ve Selçuklular**
13. Sayı (Ocak 2015), **Türkiye'de Eğitim, Felsefesi ve Sorunları**
14. Sayı (Mayıs 2015), **100 Yıl Sonra Çanakkale Zaferi**
15. Sayı (Eylül 2015), **Ortadoğu**
16. Sayı (Ocak 2016), **Türkiye'de Yüksek Öğretim ve Akademi**
17. Sayı (Mayıs 2016), **Türk-Rus İlişkileri**
18. Sayı (Eylül 2016), **İran ve Türkiye**
19. Sayı (Ocak 2017), **Amerika**
20. Sayı (Mayıs 2017), **Çin**
21. Sayı (Eylül 2017), **İsrail**
22. Sayı (Ocak 2018), **Orhan Okay**
23. Sayı (Mayıs 2018), **Estetik**
24. Sayı (Eylül 2018), **Mizah/İroni**
25. Sayı (Ocak 2019), **Yerlilik/Yerellik**
26. Sayı (Mayıs 2019), **Yaşayan Edebiyat**
27. Sayı (Eylül 2019), **Milli Mücadele**
28. Sayı (Ocak 2020), **Sinema ve Edebiyat**
29. Sayı (Mayıs 2020), **21. Yüzyılda Türkçe**
30. Sayı (Eylül 2020), **Salgın, Tecrit ve Edebiyat**
31. Sayı (Ocak 2021), **Doğu Akdeniz**
32. Sayı (Mayıs 2021), **Kafkasya**
33. Sayı (Eylül 2021)
34. Sayı (Ocak 2022), **Çocuk Edebiyatı**
35. Sayı (Mayıs 2022), **Yeni(den) Anayasa**
36. Sayı (Eylül 2022)
37. Sayı (Ocak 2023), **Akıllı Şehirler ve Yapay Zekâ**
38. Sayı (Mayıs 2023), **100. Yılında Türkiye Cumhuriyeti**
39. Sayı (Eylül 2023), **Mevlânâ 750. Vuslat Yıldönümü**
40. Sayı (Ocak 2024), **Geçmişten Günümüze Afetler**
- Karma Özel Sayı (Mayıs 2024)
41. Sayı (Mayıs 2024), **Nehirden Denize Özgür Gazze Özgür Filistin**
42. Sayı (Eylül 2024), **Dîvânü Lugâtî't-Türk**
43. Sayı (Ocak 2025), **Sürdürülebilirlik**
44. Sayı (Mayıs 2025), **Suriye**
45. Sayı (Eylül 2025), **D. Mehmet Doğan**

ISSN 2146-1759

9772146175943

www.tybakademi.com